

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav pro klasickou archeologii

Thrácké pojetí smrti a pohřebního ritu

Thracian conception of death and funeral observance

Magisterská diplomová práce z oboru klasická archeologie
2006

Autor:
Dušan Fiedler

Vedoucí práce:
Prof. PhDr. Jan Bouzek, DrSc.

Děkuji panu Prof. PhDr. Janu Bouzkovi, DrSc. za odborné konzultace a knihovně Ústavu pro klasickou archeologii za zpřístupněné materiály a literaturu.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracoval sám na základě uvedené literatury a pramenů.

Jan Pál Praha

OBSAH:

Úvod	5
Prehistorie Thráků a geneze etnika.....	6
Nejranější civilizace v Thrákii a okolí.....	7
Nová doba bronzu.....	9
Další vývoj a Pozdní doba bronzová.....	14
Doba železná.....	20
Thrákové.....	28
Thrácká sakrální architektura.....	31
Thrácká héroona a hrobky	34
Typologie kultovních staveb v tumulech.....	39
Thrácké hrobky s obdélnou/čtvercovou centrální komorou.....	43
Hroby s kruhovou centrální komorou a kopulí.....	51
Kultovní komplex Sborjanovo.....	63
Jiná pohřebiště 5.- 4.st.....	73
Hellénismus.....	77
Pozdní hellénismus a Římané.....	87
Role héroa a náboženský podtext legend.....	96
Kult héroů a ikonografie náboženství.....	101
Orfismus, Pythagoras a kult.....	105
Zalmoxis a božské entity v náboženství Thráků.....	111
Závěr.....	124
English summary.....	126

Příloha- Historická revue.....	128
První známí králové Thráků.....	128
Hellénismus.....	131
Burebista.....	134
Decebalus.....	141
Trajánovi dácké války.....	143
Thrácký svět poté.....	150
Seznam literatury.....	153
Články, sborníky, časopisy a jiná periodika.....	156
Obrazová dokumentace.....	159

Úvod

V této práci je snahou zmapovat vývoj pohřebního kultu thráckých kmenů a jejich pojetí posmrtného života a věcí s tím souvisejících. Pro poznání toho, jak někteří lidé pojímali smrt a jak se vlastně stavěli k faktu, že člověk umírá, se lze dívat do několika zdrojů informací. Bezesporu to jsou oblasti původu daného lidského společenství, což znamená poznání, odkud tito lidé přišli, proč a za jakých okolností, kdy a někdy také, kdo byli jejich sousedé v bývalé lokalitě a kdo se jimi stal poté. Za tím účelem bylo nutno podívat se do relativně vzdálené minulosti, abychom osvětlili původ lidí, z nichž se potom Thrákové jako etnikum utvořili. Dalším zásadním zdrojem informací je náboženství a aktivity, které s ním souvisejí, obzvlášť potom kult, který je s pohřbíváním v daném společenství spojený. Zkoumat kultovní budovy, jejich okolí, nástroje používané během pohřebních rituálů a věci v hrobových inventářích, způsob pohřbu a posléze také vývoj hrobové architektury, to může odhalit vnímání těchto posledních věcí člověka.

V kombinaci s literárními prameny, které popisují historii a kultovní zvyky, a archeologií, která podává hmatatelné doklady, lze dojít k určitým závěrům. Je nutné ale přesto konstatovat, že na rozdíl od řeckého anebo římského náboženství, je obraz thráckého kultu obecně ještě poněkud neucelený. Někdy se proto musíme spolehnout na útržky informací anebo číst v pramenech z jiných dob, abychom se dostali na kloub věcem z ranějších časů. Z hlediska pramenů máme věc studia jejich náboženství obtížnou - řecké votivní nápisy obsahují na 160 jmen a epitet jejich božstev, a nejen zde, ale i v jiných oblastech jsme zcela odkázáni na informace řeckých a latinských spisovatelů (od Hérodota, přes Platóna až po Jordana, gétského dějepisce 6.st.po Kr.), kteří ale mohou být snadno velmi subjektivní a „odfiltrovat“ autorův názor od faktů bývá někdy nemožné. Autentické literární prameny od Thráků nemáme - bohužel, stejně jako keltští, tak i thráčtí kněží nedůvěřovali písmu. Archeologie se tak někdy stává jediným jasným a objektivním zdrojem informací.

Prehistorie Thráků a geneze etnika

Ze zeměpisného pohledu je důležité určit region, ze kterého Thrácká civilizace vyvěrá. Existuje v něm řada výrazných přírodních prvků, které v budoucích časech výrazně formovaly historický a také myšlenkový vývoj obyvatel regionu. Asi nejznámější přírodní útvary jsou tu Karpaty, pohoří Haemus a především veletok Evropy Dunaj, který v dnešním Rumunsku ústí do Černého moře. Řeka tvoří páteř celé oblasti a podobně jako jiné řeky ve starověku, dával i Dunaj impulz pro rozvoj zemědělství¹; přinášel ovšem také ničivé povodně, jakých býváme svědky i nyní. Právě Karpaty a Haemus tvoří hradby ze severu a chrání Dunajskou nížinu, ovšem tato pohoří nejsou pochopitelně neprůchodnou překážkou. Hory také poskytovaly spoustu dřeva a materiálu² a poskytovaly dobré útočiště. Ze severu ohraničovaly oblast Dinarské Alpy a z jihu pohoří Makedonie a Řecka. Relativní členitost terénu potom oddělovala území kmenů, podobně jak to činily také vodní toky ve vztahu k okolním regionům. Etnogeneze Thráků proběhla na dosti rozlehlém území mezi Dněstrem (starověký Tyras), severními Karpatami a Balkánem. Jejich kultura je výsledkem syntézy významného substrátu doby bronzové s tím, co sebou přinášely četné kočovné kmeny. Za Dněstrem, Bugem (starověký Hypanis) a Dněprem (starověký Borysthenes) se rozprostíraly rozsáhlé stepi a probíhala proto kulturní výměna. Silným kulturním impulsem na konci 8.st.př.Kr. byly vpády Kimmeriů, které přinesly do umění četné kavkazské prvky³. Na jih se potom přes Bospor dalo snadno dostat do Asie. Tato oblast se ve skutečnosti nacházela ve styčném bodě mezi Evropou a Asií, mezi Středomořskými civilizacemi a Severní Evropou, což poskytovalo spoustu možností pro kulturní a civilizační výměnu informací. Území, kde se tyto kulturní, civilizační a snad i etnické prvky Thráků nacházejí, je ovšem rozsáhlé a přesahuje námi vymezené teritorium nejen v Evropě, ale zasahuje i do Malé Asie do Turecka, kde se nacházela starověká Lýdie a Kárie.

Slovo *thrakes* označuje v řečtině obyvatele severovýchodu baltánského poloostrova a zahrnuje asi 200 kmenů, územně sevřených v době antiky Skythy na východě, Dalmaty a Illyry na západě a Balty a Kelty ze severu (viz Obrazová

¹ Řeka sama včetně vodních ploch okolo byla bohatá na ryby a v okolí rostlo rákosí vhodné pro stavbu primitivního obydlí. Také tu hnízdilo mnoho druhů vodního ptactva. *Dragan, 1976, Vol.1,22*

² Mimo jiné se tu nacházela sůl dobré kvality.

³ *Eliade, 1996, 156*

dokumentace, Mapa 2). Hérodotos tvrdil, že Thrákové jsou po Indech nejpočetnějším národem⁴. Jižní Dunaj byl hranicí, kde probíhala kulturní demarkační linie mezi jižními a severními Thráky. Než se však sjednotili jako národ, uběhl poměrně dlouhý časový úsek.

Nejranější civilizace v Thrákii a okolí (viz Obrazová dokumentace, Mapa 3)

Doklady o civilizační činnosti sahají v této oblasti hluboko do minulosti do dob raného paleolitu. V údolí Oltu se našly nástroje patřící do tzv. oblázkových nástrojů. Datují se v období 600tis.let př.Kr.. Střední paleolit pokrývá období 100 až 40tis.př. Kr.. Máme doklady o životě lidí v jeskyních v Ohaba Ponor, Baia de Fier v Oltenii, v Caraşova v Banátu, v Moldávii a v Transylvánii. Z období pozdního paleolitu máme již doklady složitějších hrotů šípů z Moldávie, Transylvánie a Banátu. Mezolit trvá zhruba od 10.tisíciletí až k polovině 6.tis.před Kr.. Bylo to důležité období, neboť znamenalo přerod loveckého a sběračského způsob života k zemědělskému. Nástroje bývají nějakým způsobem zdobené, což ukazuje na jisté estetické požadavky. Nástroje jako luk a sekera se stávají dokonalejší a přidává se také domestikace psa.

V 7.-6.tisíciletí z Předního Východu přicházejí farmáři, přitahováni úrodnými nížinami karpato-dunajské oblasti⁵. Neolit začíná od poloviny 6.tis. a během něj vznikají styly a tedy i kultury⁶, které domestikují dobytek, kozy, ovce a divoká prasata. Pozdní neolit trval celých dvanáct století a je ve znamení znatelného pokroku⁷, kdy

⁴ *Herodotos*, V, 3; počet obyvatel se pochopitelně měnil, ale ohledně populace Římského Impéria v době největšího rozkvětu, tzn. na přelomu 1.-2.století po Kr. se uvažuje, že mohlo mít přes 30 milionů obyvatel, přičemž počet obyvatel Thrákie a Dácie se mohl pohybovat okolo 3 milionů. Herodotos dodává, že jediné jejich neustálá nejednotnost jim zabránila v tom, že se nestali nejmocnějším národem světa. Toto tvrzení dokládá i vědecký výzkum.

⁵ *Hoddinott, R.F., 1981, 15*

⁶ V raném neolitu to byly kultury Starcovo-criş, Vinča-Turdaş, Duteşti, Hamangia, Boian, Vădastra, Precucuteni a Tisa. Tyto neolitické kultury silně akcentovaly kult plodnosti; *Raduntscheva, A., 1975*. Hamangia je první kulturou v tomto ohledu a měla také jako první keramiku; stopy této kultury máme v Dobrudži, jižní Moldávii, na středním Bugu, ve Varně, u Burgasu a u řeky Marica. Má příbuzné znaky s kulturami Thessálie, Dalmácie, Sicílie, jižní Francie, Španělska aj.. Starcovo-criş z poloviny 5.tis. má první malovanou keramiku a zabírala území bývalé Jugoslávie, Maďarska a Rumunska. Po těchto dvou kulturách přicházejí kultury s lineární keramikou, které se šíří ze střední Evropy. Kultura Vinča-Turdaş předchází kulturu Tisa v Banátu a Transylvánii.

⁷ Starší kultury neolitu pokračují pokročilejšími, jako jsou Vădastra, Boian, Gumelniţa, Sălcuţa a zejména kulturou Cucuteni, která vyniká hlavně skvělou keramikou a organizovanými usedlostmi. V kultuře Vădastra máme doloženu první lidskou figuru na váze v Thrákii. Ke konci neolitu se z kultury Hamangia odvozují tři typy: kultura mezi Karpatami a Haemem podél Dunaje, Istro-pontská kultura a kultura Gumelniţa. V Banátu a Oltenii dominuje kultura Sălcuţa, zrozená z kultury Vinča a makedonských vlivů. Kultury Gumelniţa a Sălcuţa měly opravdu krásné keramické zboží s velmi

se objevuje lepší keramika a výzdoba. V neolitu zažívá rozvoj spolu se zemědělstvím také osídlení, kdy se roztroušená sídla mění ve vesnice⁸. Finální fáze neolitu potom znamenala doslova revoluci, neboť měď, která do té doby byla používána spíše méně, došla širšího použití a její metalurgie byla vynalezena. Perfektně se hodila pro výrobu zbraní, zejména seker a dýk. V keramice se objevuje pec s nepřímým výpalem, což je technika používaná i v metalurgii mědi a bronzů. Je dokončeno rozdělení lidí na kočovníky a zemědělce a kmeny jsou relativně dobře organizované. Operuje se s objevením domestikovaného koně (koncem neolitu). S metalurgií mědi se objevují měděné figurky, které se podobají dílům objeveným na Kykládách a v Tróji. Ačkoli se v oblasti objevuje po celý neolit relativně mnoho kultur, všechny vykazují jednotící prvky ve stále větší míře; starší kultury derivují nové a ty v sobě spojují prvky předcházejících. Tak vzniká syntetický efekt, který kulturně je ovlivňován okolním světem a zpětně také ovlivňuje okolní kultury. Toto období je také obdobím Indo-evropanů, kteří vstupují na scénu ze substrátu obyvatel neolitu. Právě oblast severně od Černého moře je některými vědci považována za oblast, odkud se indo-evropané rozšířili dál.

Neolit předcházel době bronzové, ale nejedná se tu o jasný předěl mezi těmito dobami, jako spíše o určité období, kdy se lidé s kovem seznamovali; metalurgie mědi se koncentrovala hlavně na Thráckých pláních, severním Bulharsku, východně a především severovýchodně v bývalé Jugoslávii, centrálním Rumunsku a jižním Maďarsku. Vyráběly se různé předměty od ingotů až po sekery, šídla, dláta a rýče, ale i kultovní předměty a ozdoby. Poslední analýzy dokazují, že pět procent z nalezeného kovu v Bulharsku již v chalkolitu byl bronz s více než deseti procenty cínu, který byl dovezen z oblastí mimo Balkánský poloostrov. Obvykle nenacházíme nějaké zánikové horizonty, a to mluví spíše o delší koexistenci původních obyvatel a nově příchozích; kultury neolitické existovaly nějaký čas paralelně s nově vznikajícími či příchozími kulturami doby bronzové, jako například Cernavoda, Coțofeni aj..

---

umělecky vyvedeným neolitickým meandrem, volutou a spirálními motivy na takřka barokně tvarovaných hrncích. Zvláště zboží z Gumelnița obsahuje pozoruhodné abstraktnosti vzorů.

⁸ Piggot, S., 1965, 44; kultura Boian měla dokonce opevněné vesnice, mezi něž se řadí například raná fáze v Polyanitse na severovýchodu Bulharska. Vznikají telly, kdy se vrší dle známého schématu kulturní vrstvy na sebe. Některé vykazují osídlení po dva tisíce let a jsou dokonce obydleny ještě v době bronzové.

Již v době neolitu lze hodně vyčíst o obyvatelích karpato-dunajské oblasti. Postupně již od počátku neolitu se přikládá mnohem větší důležitost umělecké hodnotě výrobků, což ukazuje na stále větší duchovní rozměr lidí, kteří předměty vyráběli. Dekorativnost reflektuje zemědělsky orientovanou oblast, kde toto umění kultur, jako byly Gumelnița a Sălcuța, vznikalo. Slunce, reprezentované spirálou, má zřejmý význam; oheň v podobě volut a vlnek může ukazovat na důležitost metalurgie v životě lidí. Objevuje se i had, jehož chtonická symbolika evokuje nesmrtelnost, jež se jako téma velmi prolíná pozdějším thráckým náboženstvím⁹. Nalézají se i zoomorfní a antropomorfní motivy v keramice. Z domů jsou figurky a někdy nádoby antropomorfního ženského/mužského/asexuálního tvaru, zejména potom jednoduché postavičky a jsou snad s výjimkou severozápadu oblasti všudypřítomné; nejčastějším materiálem pro jejich výrobu byla hlína (průměrně 8-12cm vysokých) či kost, ačkoli najdeme i mramor či vápenec. Existují i exempláře figurek posazených na vysoké židli či křesle, což může ukazovat na nějaké božstvo, bohyni a navozovat tak koncept „Velké Matky Bohyně“, i když jsou i teze argumentující, že figurky reprezentují mladou dívku v době dosažení dospělosti¹⁰. Každopádně symbol plodnosti lze zobrazit různě a může reprezentovat setbu i sklizení úrody. Zobrazení těhotných žen, steatopygů či hliněných phallů jsou nejčastějšími archetypy¹¹.

Sošky mohou představovat nějaké alter ego, které se v momentě přechodu do nové fáze života rozbilo a rituálně se tak naznačil konec staré fáze a počátek nové. Mnoho kostěných figurek má neopracovanou dolní část těla, což naznačuje, že byly během ritu drženy v ruce a poté někam položeny, jakoby zasazeny do měkkého povrchu, jímž mohla být hlína nebo obilí v hrnci. Ovšem neolit zaznamenal růst akcentu solárních kultů, jejichž favorizovaným kovem bylo pochopitelně zlato.

Nová doba bronzu

Každopádně přechod k době bronzové nebyl náhlý. Souvisí to rovněž s klimatickými změnami, kdy se počasí ochladilo v době okolo poloviny 4.tis.př.Kr.¹².

⁹ Nálezy z hrobů indikují pohřební výbavu a zájem o posmrtný život. Zřídka tu ovšem najdeme sošky apod., zato množství hrnců a zvířecích kostí, jež mohou pochopitelně mít rituální význam. Mimo hadí chtonický význam se možno domnívat, že had pomáhal udržet odstup drobných hlodavců od zásob potravin (např. v hrncích), a proto byl z tohoto pohledu vnímán pozitivně.

¹⁰ Bibikov, S.N., 1953, 206

¹¹ Todorova, H., 1973, 1976, 5, 12

¹² Frenzel, B., 1967, 99

Tyto klimatické změny byly zvláště drastické na severu Eurasie a dokonce Thrácká planina a Nova Zagora vykazují v této době narušení původního vodního systému. Takové změny vyvolaly migraci obyvatel a do oblasti se dostala Jámová kultura, která přišla z oblasti za Volhou do Pontu a jeho stepí a lesostepí a potom infiltrovala oblast Balkánu tím, že se dostala do údolí Titzu. Jejich náboženství znalo jiný ritus pohřbu. Používali čtvercové či obdélné jámy, kam pokládali mrtvé na záda s nohama skrčenými vzhůru. Jámy měly dřevěnou střechu a na hrob byl navršen kopec ohraničený kameny. Výbava byla, pokud vůbec, tak chudá. Druhotné pohřby v starších tumulech byly běžné prokopáním se skrz pahorek do podloží. Jejich náboženství bylo kultem rohů, neboť se jednalo o chovatele dobytka. Setkáváme se jak s krávami, tak i s ovci. Spojitost rohů a solárního kultu je známá a najdeme ji na keramice Gumelnița či Cucuteni v lokalitě Sărata-Monteoru a také z Varny¹³. Na špercích najdeme také zoomorfní motivy. Jako následek příchodu lidu Jámové kultury do údolí Titzu se tu objevuje řada těchto tumulů (mohyl) a nálezů keramiky kordovaně zdobené a kanelované¹⁴. Objevuje se tu i kultura Baden, jež patrně zatlačila Jámovou kulturu východním směrem do Transylvánie, západní Olténie a severozápadního Bulharska a původní elementy přetvořila v raně bronzovou kulturu Coțofeni¹⁵.

Následkem migrace lidu Jámové kultury byl v oblasti mezi Bugem a Dunajem vznik kultury Usatovo-Foltești. Ve stepích mezi Dněstrem a Dunajem se našlo na 26 tumulů z různých období, jež obsahovaly přes tři sta pohřbů¹⁶. Šest nejranějších patřilo kultuře Usatovo, přičemž obsahovalo také sekundární pohřby Jámové kultury. Jeden tumulus u Nerushai obsahuje přes osmdesát následných zásahů. Dva veliké

¹³ Ivanov, I., 1974/5, Georgiev, G.I., 1978; zde se našla řada symbolických pohřbů a kenotafů – podobně jsme na tom v Usatovu u Odessy, jehož pohřebiště pozůstávají ze dvou skupin tumulů a dvou skupin hrobů. Obsahují od 1-5 skrčenců, každý v jámách zastřešených dřevem nebo kamennými deskami. V prvotních pohřbech se našla řada měděných zbraní a nástrojů spolu s malovanou keramikou. Dále viz Zbenovich, V.G., 1973, 513.

¹⁴ Kalicz, N., 1968, 16

¹⁵ Hoddinott, R.F., 1981, 35-37; vlivy kultury Baden přišly až do Anatólie právě přes Makedonii; raně bronzová kultura Ezero ve fázi A a po většinu fáze B ukazuje na čilé kontakty s Trójou I, Poliochny a Thermi. V Tróji I-IV, Poliochni a Thermi se objevují hliněné a mramorové předměty podobné karpato-balkánským předmětům, kdy docházelo k přechodu převahy antropomorfních kultů proti solárním. Kotvovité přívěsky ve tvaru býčích rohů podobné nálezům z Varny a Gumelnița se nacházejí v Makedonii, Thessálii i Boiótii rané doby bronzové a rovněž až u Lery v EH III. Býčí rohy se staly častou výzdobou keramiky kultur Ezero (viz níže), Govora, Glina (III) a vůbec v lokalitách zasažených migrací lidu Jámové kultury. Z Thermi a z Tróje jsou známy také předměty ukazující spíše antropomorfní aspekty.

¹⁶ Shmagly, N.M., Chernyakov, I.T., 1970, 5

tumuly u Glubokoe neobsahují žádné lidské ostatky, ačkoli se našly zbytky spáleného koně, psa a jiných zvířat. Jiné pohřby Jámové kultury v tumulech jsou zastřešeny kamennými panely, jsou mezi nimi také antropomorfní stély. Podobně je tomu také v mnoha jiných lokalitách v Pontských stepích, na Krymu, v Baia-de-Criș v Transylvánii, v Dobrudži či v severovýchodním Bulharsku. Uvažuje se také, ve světle nálezů z lokality Ezerovo u Varny, kde se našly tři pohřby ve vzdálenosti dva až dva a půl metru od sebe, o tom, že lid Jámové kultury měl kult předků. V jednom z hrobů se našly lidské kosti a raně bronzový hrnec; stély se mohly nacházet na vršku tumulu či v rámci nějaké svatyně náležející k pohřebišti¹⁷.

Lid Jámové kultury v severní Moldávii tlačil na kulturu Gorodsk-Horodiștea, jež následovala po kultuře Tripolye-Cucuteni. To bylo zesíleno příchodem kultury lidu Globulárních amfor ze severu. Pohřby nacházíme různé; tumuly existovaly spolu s obyčejnými hroby, jámové a dřevěné, komorové hroby obsahují kostry v různých skrčené i narovnané poloze. Jámová kultura se dostala i do údolí Titzu, jak bylo zmíněno výše¹⁸. V Makedonii a Thessálii byl přechod poněkud pozvolnější, neboť hory chránily tyto oblasti od hlavní vlny této kultury. Nově se rozvíjející kultura Dimini byla ovlivněna změnami v karpatsko-balkánském regionu, o němž je řeč, a který ležel severně od ní.

Ačkoli vesnice mohly být zničeny relativně rychle, akceptace nových prvků z hlediska kultury, náboženství a zvyků mohla trvat mnohem delší dobu. Stará populace v těchto oblastech nebyla vyhlazena do posledního člověka. Tito lidé, pokud nebyli asimilováni, utekli a mohli hledat nová útočiště v severozápadní Anatolii či na ostrovech v Egeidě nebo v horách, kde se přizpůsobili novým podmínkám a existovali dál. Raná doba bronzová je ve znamení kultury Coțofeni, jejíž počátky jsou známy primárně z jeskyní hlavně z Băile Herculane v západní Olténii¹⁹. V dnešní Moldávii tou dobou vzniká kultura Monteoru, patřící do stejné „skupiny“ kultur jako Cucuteni, Foltești, Usatovo, Jámová, Glina-Schneckenberg či severoevropské

¹⁷ Toncheva, G., 1973, 471

¹⁸ severozápad Bulharska a stejně tak východ zaznamenal jasný nástup nové kultury. U Sofie v Peklyuku se našla jedna vesnice, která vykazuje zánikové horizonty patrně násilným útokem. Našly se tu první doklady o použití praku; Petkov, N., 1964, 48.

¹⁹ Roman, P., 1977

kultury²⁰. V kultuře Monteoru známe hroby do kamenných cist tvořených deskami, které byly nalezené ve Valašsku; jsou podobné srovnatelným hrobům kultury Globulárních Amfor objevených v severní Moldávii. Dle radiokarbonové metody je počátek kultury Monteoru datován okolo roku 3000 př.Kr.²¹

Cotofeni má zajímavou keramiku, ale ještě více zajímavé hroby, které vykazují velkou rozmanitost. Najdeme tu tumuly i obyčejné hroby, což dokazují patrně různorodé vlivy, zejména od Jámové kultury. Tumulus z této doby od Turnava, v severozápadním Bulharsku, obsahuje deset samostatných pohřbů ze zhruba toho samého času, každý v samostatné jámě. Každá byla překryta tyčemi a zakryta zeminou. V primárním hrobě se našel jeden metr pod úrovní terénu skrčenec středního věku s hrncem u své hlavy a kostmi býka či jiného dobytka roztroušenými mimo jámu. Podobnost k nálezům z jiných tumulů je tu nasnadě. Sedm sekundárních hrobů obsahuje opět inhumované ostatky jednoho skrčence a jednoho muže, dvou žen a tří dětí ve věku 6-12 let na záda položených koster. Tento způsob evokuje podobnost s pohřby Jámové kultury, neboť těchto šest koster mělo vzhůru skrčené nohy. Tumulus obsahuje dvě kremace na vyvýšených platformách z neotesaných kamenů. Hroby obsahovaly minimum milodarů anebo vůbec žádné. Jedno dítě mělo náhrdelník z mušlí, druhé tenký měděný prstýnek na pravém rameni a u třetího se našel podobný prstýnek u hlavy. U krku jedné z žen se také našel uzavřený zlatý prsten.

Jeden soudobý tumulus poblíž obsahuje pouze pohřební urnu. Další obsahuje dvě kostry mužů středního věku na zádech ve dvou paralelních jamách; oba muži byli pohřbeni patrně ve stejný čas. Nenašla se tu žádná hrobová výbava. Ovšem další jáma obsahovala dva otevřené zlaté prsteny. Nikde se nenašly zvířecí kosti. V Glina se na keramice objevuje symbol rohů a pohřební ritus je inhumační; nebožtík je obvykle skrčený položen do kamenné cisty, přičemž mnoho z cist bylo znovuotevřeno pro další pohřby.

²⁰ *Petrscu-Dîmbovita, 1954, 19*, V pozdních fázích kultury Monteoru v lokalitě Pufești se našly tzv. *zolničky*, kterými byla známá především kultura Noua. Jedná se o kopce nasypané z popela o průměru kolem 15-30metrů.

²¹ *Motzo-Chicideanu, I., 2003*; radiokarbonová metoda je použita i pro srovnání z katakombních hrobů kultur Mnogovalikovaja a Noua. V počáteční fázi v první polovině 3.tis.př.Kr. je znát podobnost s mohylovými hroby pozdní fáze Jámové kultury a vztahy s oblastí Zimnicea. Brzy v druhé polovině 3.tis. možno pozorovat kulturní výměnu s kulturou Mnogovalikovaja, usuzujíc z nálezů z pohřebiště v Căndești. Okolo 16.st. ve východní oblasti Monteoru vyvstává kultura Noua podle nálezů z pohřebiště Balintești-Cionagi.

Kultury Coțofeni či Glina-Schnekenberg byly založené na chovu dobytka, který se hodil do prostředí karpatských pastvin. Lidé samozřejmě pěstovali plodiny a také lovili. K metalurgii mědi i nadále používali k výrobě nástrojů kámen a pazourek. Zatím není prokázáno, že by se naučili vyrábět bronz. Do Transylvánie se dostávají dvě kultury, Wietenberská a Otomani²². Na Thráckých pláních je z doby bronzové zkoumaná lokalita tell Dipsis v Ezeru u Nova Zagora. Místo bylo osídleno již v před dobou bronzovou, ovšem poté jej zničil požár; nové osídlení následuje již jako zcela nová raně bronzová kultura. Keramika po vzoru kultury Gumelnița (antropomorfní výzdoba) je nahrazena možná méně elegantní, nicméně kvalitnější raně bronzovou keramikou. V Ezeru se vyskytují také dětské pohřby pod podlahou či v krbu. V raných fázích kultury se našlo pět nepoškozených a dva zničené intra-murální pohřby dospělých lidí v silně skrčené poloze s hlavami otočenými k jihu; hroby neobsahovaly milodary, kromě jednoho náhrdelníku a přívěsku z bílého kamene s vyvrtanou dírkou. Podobně to ale kupodivu vypadá u jiných současných pohřebišť, například u Bereketska u Nova Zagora, kde byl zvyk pokládat takový kamínek k hlavě pohřbených. V obou obdobích byli mrtví pochováváni ve skrčené poloze ležíc na levém boku s hlavou obrácenou k jihu. Hroby, obsahující více koster, byly takřka jistě rodinné, přičemž dítě bylo obvykle u matky. Hliněné nádoby se obvykle kladly k hlavám, někdy stály u rukou. Měděné předměty byly vzácné; tyto pohřby jsou podobné pohřbům kultury Baden. V Ezeru se kovovýroba soustředila na malém prostoru vevnitř sídliště. V dalších fázích se objevuje výroba bronzů, především arsenového s podílem obvykle okolo jednoho procenta (některé měli tři i pět procent). Cín se nepoužíval.

Ohledně kovozpracování je důležité se zmínit o relativním bohatství, jímž disponovali vládci pozdní doby bronzové, a jež ukazuje i na způsob vnímání smrti a pohřebních rituálů tehdejších lidí. Z jiných lokalit lze jmenovat jako raně bronzové analogie královské poklady z hrobů v Maikop v Severním Kavkazu, poklady z Alaca Hüyük v centrální Anatolii anebo poklady ze Schliemanovy Tróje. Ve Vulchi Trun u Plevnu v severním Bulharsku byl nalezen zlatý poklad o váze 12,5kg složený z celkem 13 předmětů. Z jiných předmětů lze srovnávat tento poklad se zlatým nádobím z Bihar u Oradea, datovaným do poloviny 2.tis.př.Kr.. Předměty ale vypadají rozdílně a svou tloušťkou vylučují Mykénskou provenienci. Naopak

²² Hoddinott, R.F., 1981, 29

předměty z pokladů z Tróje IIg se svou vahou přibližují k těm Vulchi Trun; podobně to vypadá i u pokladů Alaca Hüyük. Pokud tomu tak opravdu je, znamená to také, že již v té době byli tehdejší vládci na takové úrovni, že dostali podobný dar.

Další vývoj a Pozdní doba bronzová

Pozdější staletí 3.tisíciletí sebou nesla změny, které ovlivnily obecnou prosperitu a dosažený stupeň vývoje předchozí éry. Trója II skončila náhle a další fáze za sebou šly relativně „náhle“, dokud nebyla dosažena stabilita koncem 19.století př.Kr.. Jinde v Anatolii se udály invaze, z nichž vzešli jako největší mocnost Chetité²³. Migrace také přivodí nájezdy do oblasti Severního Kavkazu a pohyb obyvatel do Pontských stepí. Jiné kultury zamíří do lesostepí západně od Dněpru a tlačí na Jámovou kulturu a na lid Globulárních amfor. Tyto pohyby vyvolaly tlaky, které se projeví přes Severní Karpaty až do Makedonie a Thessálie. Osídlení ve Varně z rané doby bronzové zaniká rovněž v tomto období. V Moldávii kultura Monteoru v lokalitě Bogdănești zaniká rychle a jiná místa jsou více fortifikovaná. V Cîndești na jihu Moldávie se objevují birituální hřbitovy, ovšem s převahou inhumačního ritu. Používají se cistové hroby připomínající kulturu Usatovo²⁴. V Sărata-Monteoru je inhumační ritus najednou nahrazen kremačním a objevuje se nový hřbitov s více než čtyřmi sty hroby. K „obětním nádobám“, jaké známe z obdobného místa v Poiana, zde v rámci hrobového inventáře nebyly nalezeny žádné paralely.

Ačkoli tyto migrační tlaky měly svůj efekt na situaci na Balkáně, netrvaly každopádně dlouho. Vývoj v Transylvánii, na Dolním Dunaji a na Thráckých pláních v další fázi ustál změny, které se jako vlna přenášely dál na jih; objevuje se kultura Otomani, jejíž první fáze se datuje do 3.čtvrtiny 3.tisíciletí př.Kr.. Je úzce spjata se sousední transylvánskou kulturou Wietenberg²⁵. Jejich pohřební ritus je poněkud matoucí, právě díky vlivu kultury Wietenberg. Zpočátku byl praktikována inhumace, jak ukazují nálezy z Východního Slovenska a z Piru²⁶, ovšem později se v lokalitě Ciumești objevuje na 26 hrobů provedených kremačním způsobem. Nachází se v

²³ Pozn.: je to doba, kdy v Řecku je vyrabováno opevněné město Lerna a přestavěno do otevřeného sídliště. Šedé minijské zboží se objevuje na Orchoménu a jinde.

²⁴ Dumitrescu, V., 1961, 108

²⁵ Horedt, K., Seraphim, C., 1971, 59; tato kultura má spojitost s Únětickou kulturou.

²⁶ Székely, 1955, 854

nich zbytky nádob, někdy rozházených, doprovázených dalšími nádobami, obsahujícími patrně jídlo pro posmrtný život. V okolních kulturách převládal zvyk rozsypat popel na zem za darované nádoby²⁷. Na sever od Otomani, v opevněné lokalitě Sălacea, se odkryly zbytky stavby, které se zdají být pozůstatky rituální budovy o rozměrech 8,8 krát 5,2 metru obsahující tři oltáře a množství hliněných figurek a modelů koleček, vozíků a člunu.²⁸

Metalurgie mědi a bronzu se tu objevuje již v první a druhé fázi, ačkoli většina kovových předmětů náleží až do třetí fáze. Druhá fáze Wietenberg a Otomani koresponduje s rozvojem Únětické kultury, která se rozšířila z Moravy do Čech, na západní Slovensko, do jižního Polska a severního Maďarska. Svého vrcholu dosáhla v kultuře Maďarovce; máme doklady o čilých kontaktech se třetí fází kultury Otomani. Únětický cín mohl být odpovědný také za rozvoj metalurgie kultur Wietenberg a Otomani, ovšem do jaké míry to tak bylo, není snadné říct. Obchod s rudou/kovem mohlo být velmi prosperující odvětví právě v posledních fázích těchto kultur v první či ze začátku druhé čtvrtiny 2.tis.př.Kr..

I v závěrečné třetí fázi obou kultur je v pohřebním ritu praktikována inhumace a pohřby do uren, ačkoli se zdá, že kremace byla častější. Asi půl kilometru vzdálené pohřebiště Bisrița kultury Wietenberg na severovýchodě Transylvánie obsahuje 38 žárových uren; z 23 jich bylo jedenáct identifikováno jako kremace dospělých, pět adolescentů a sedm dětí. Z 67 hrobů kultury Otomani v Streda nad Bodrogom na východním Slovensku jich bylo 34 kremací v urnách, devět symbolických a zbytek byly obyčejné inhumace. Obecně lze říci, že hrobového materiálu je ve zkoumaných pohřebištích málo²⁹. Pokud se týká keramiky, je tu patrný návrat k motivům více než tisíc let starým; objevují se sluneční, ohnivé a spirální symboly. V Sighisoaře se ve vrstvě náležející k Wietenberg III našlo hliněné rituální ohniště o průměru asi 1,5m s rytými kružnicovými vzory ve tvaru položeného písmene s. Podobné symboly běžící spirály možno nalézt i jinde a jejich význam je stejně výmluvný, jako byl v chalkolitu. V Mykénách existuje také, stejně jako byl motiv zakrouceného plamínku běžný pro obě kultury. Symboly býčích rohů se objevovaly v pozdním chalkolitu a přetrvávaly během rané doby bronzové, objevují se na zbraních a často opakují vzor dvojitého

²⁷ Ordentlich, I., Kacsó, C., 1970, 49

²⁸ Coles, J., M., Harding, A., F., 1979, 86

²⁹ Polla, A., 511

plamene. Tyto se příliš nevyskytují v Transylvánii, ale jsou objevovány ve velkých počtech v lokalitách kultury Otomani na Slovensku, podél řeky Titza aj.. Mobilní oltáříky ve tvaru nádoby a stojánku se objevují také u kultur Otomani-Wietenberg a v jejich okolí a evokují obdobné předměty z kultury Cucuteni. Kult slunce a jeho ritus našel snadnou reflexi v krbu domácím a taková přenosná ohniště mohla sloužit jako přenosné oltáříky či ke spalování koření anebo obětí. K dalším výrobkům také patří hliněné modely vozíků a kol, jak pevná, tak s výpletem. Odráží jednak široké užití v praxi a symbolický význam těchto předmětů jako slunečního vozu a slunečního kotouče. V Lechința de Mureș se našly zbytky hliněného vozíku, jehož rohy byly zakončeny do podoby býčích hlav; takových a podobných exemplářů bylo v oblasti Transylvánie nalezeno vícero.

Společnost této doby mohla být již značně rozčleněná a reflektovat tak na stav společnosti v okolních oblastech, primárně na Krétě a v Řecku. Máme k dispozici relativně mnoho pokladů, které vypovídají, že doba musela být nebezpečná³⁰. Doba héroů byla dobou, kdy se zbraně vyráběly z kovu a za pomoci ohně a nesly tím zvláštní, religiózní význam. Používaly se meče a sekery, avšak bronzíři vyráběli i chrániče rukou, náhrdelníky a náramky; s postupem doby se čím dál více objevují nástroje, zvláště mlaty a srpy. To dokazuje vzrůstající užití bronzu ve výrobní sféře ekonomie. Již v druhé fázi kultury Otomani můžeme pozorovat vztahy s Únětickou kulturou, jež byla více pokročilá v metalurgii a pro oblast Balkánu představovala nejbližší zdroj cínu. Kulturní prvky se díky expanzi Otomani i Wietenberg dostávají i za jejich pomyslné hranice³¹.

Ve třetí čtvrtině 2.tis. se do oblasti středního Dunaje dostává lid kultury Pecica, která byla příbuzná k severně ležící Otomani. Zformovali kulturu Gîrla Mare-Dubovac, která měla sice také kremační ritus, ovšem na rovných urnových polích. V

³⁰ *Mozsolics, A., 1967, 1..* V pokladě z Țufălău se našlo pět zlatých hlavic seker a v celku z Șmig mnoho zlatých prstenů, falér aj.. Další se našel v Perșinari nebo v Muntenia, kde se našly fragmenty zlatého meče a jedenácti dyk. Rozmanitý poklad se našel v Ostrovul Mare v Oltenií, odkud máme ze zlata tři náramky, deset prstenů, tři faléry a třicet aplik; v průměru od 6,8 do 3,5cm na sobě nesou symboly spirál, zatočených rohů a ležatých „s“.

³¹ *Sulimirsky, T., 1970, 158;* například na sever k hornímu toku Dněstru do kultury Komarów. Tato mohylová kultura si podržela svůj ritus; v jejich velkém pohřebišti v Komarów se našlo několik žárových pohřbů, ale mnohem víc inhumací s dary v podobě jídla, šperků a vzácně i se zbraněmi. Dokonce se hovoří o čemsi jako „impériu Otomani-Wietenberg“, zejména s ohledem na relativně rozsáhlý územní okruh obchodní výměny kovových výrobků až ke Kavkazu či daleko na dnešní Ukrajinu. Taková spíše vztahová a na obchodě založená, než reálná mocenská soustava, mohla tvořit protiváhu k Mykénám či Chetitské říši.

ritu byly důležité hliněné ženské figurky³². Kultura Suciu de Sus se objevuje u horní Tiszi, na části Karpatské Ukrajiny, severo-západním Rumunsku a severo-východním Maďarsku v druhé polovině Pozdní doby bronzové. Pohřebním ritem byla opět kremace, přičemž spálené kosti byly někdy uloženy do jámy a jindy do urny. Hrobovou výbavu obvykle tvořily jeden až tři poháry, mísa, vřetena, korálky a někdy i bronzové předměty³³. Hroby obvykle postrádaly tumulus, ovšem občas se vyskytly i tyto; například skupina o čtyřech tumulech v Lăpuș. Můžeme se domýšlet, že hroby bez tumulů, obdobně jako u Otomani či Wietenberg, patřily obyčejným lidem, zatímco ty s tumulem významným členům komunity. V některých mohylách se našly zbytky přenosných oltáříků, což opět potvrzuje jejich již dřívější výskyt. Patrně další pokračování této kultury najdeme později v kultuře Gáva.

Inhumace se vyskytovala již ve fázi IIa v Sărata-Monteoru výše jmenované kultury. Zde se také našla kultovní budova a 2 metry vysoká kamenná terasa se schodišti ze severu a jihu. Na ní se nacházely dvě nádoby se špičatým dnem a v jedné bylo spálené obilí. Obě nádoby byly podepřeny kameny a v okolí byly kromě zvířecích kostí rozházené fragmenty pohárků, velké nádoby a širokého hrnce, který možno interpretovat jako hořák pro pálení kadidla či jako přenosný oltářík apod.. Poblíž se nacházela stejná nádoba obdobně opřená s jelením parohem na jedné straně a se zuhelnatělými zbytky trámů na straně druhé. Objeveny tu byly i části stolu používaného patrně ke kultovním účelům, velkého hrnce, čtyřech pohárů, hliněného disku, zvířecích kostí, z nichž některé byly dále spálené, měděné jehlice a velké množství popela z ohniště, které silně poškodilo obklopující kameny, z čehož lze usuzovat na časté užívání tohoto kultovního místa.

Během první poloviny 2.tis.př.Kr.se zdá být Stará Planina jižní hranicí pro třetí fázi kultur Otomani-Wietenberg. S cínem a jeho přísunem z Evropy jde ruku v ruce také pokrok v metalurgii. Pokrok možno proti rané době bronzové zaznamenat i v jiných oblastech, například v planování sídel³⁴. Ve 14.-13.st. se k severu obrací také Mykény a v Thrácké oblasti jižní Makedonie, Chalkidiki, v Axiochorionu a severně od Thessaloniki jsou založeny kolonie. K další kolonizaci potom nedošlo, což lze

³² Mikov, V., 1970, 48

³³ Předměty mohly být dekorovány jak rytou, tak reliéfní dekorací spirály, barokní verzí slunečních symbolů kultur Otomani-Wietenberg.

³⁴ Hodinott, R.F., 1981, 57

přisuzovat protiúsilí obyvatel této části Thrákie, kteří mohli mít podporu od lidí kultur Otomani-Wietenberg. Zůstává otázkou, do jaké míry se Mykéňané pokoušeli o ovládnutí jižní a snad i severní Thrákie. Dardanelly mohly být pod kontrolou Tróje, ovšem po zemětřesení, které zničilo město ve fázi VI, je otazníkem nakolik. Ovládnutí Dardanell bylo cestou k Anatolskému cínu a také bránou k Černému moři. Polovina 2.tis. byla dobrou dobou nejen pro Thrákii, ale i pro centrální Evropu, Anatolii a východní Středomoří. Trója VII existovala krátce a toto období je svědkem zániku mocného impéria Chetitů, úpadku Mykéňanů a invaze Mořských národů. Kultura Otomani-Wietenberg se poněkud stahuje ze západu, následují kultury urnových polí v centrální Evropě a tumulové kultury ze severu se objevují na Slovensku. Ačkoli tyto velké události mohou sloužit obecné chronologii pro přerod pozdní doby bronzové v ranou dobu železnou, neslouží již tak dobře pro sledování změn v oblasti lidské společnosti, ač právě tato rovina dělá bázi právě pro zvyky náboženské a s nimi spjaté pohřební zvyklosti. Změny se děly také v klimatu, byť nebyly tak dramatické, jako při nástupu rané doby bronzové³⁵. Předměty mohly být dekorovány jak rytou, tak reliéfní dekorací spirály, baroknější verzí slunečních symbolů kultur Otomani-Wietenberg.

Kultura Otomani-Wietenberg počala svůj ústup asi s polovinou 14.st.³⁶. Zvětšují se fortifikace, což lze spojit s bojovými aktivitami a migrací lidí. Pochopitelně, v čase „když mluvily zbraně“, se dalo očekávat, že ten, kdo měl lepší vybavení, byl i ve výhodě; v dobových pokladech se nachází i více zbraní, což je divné, postavíme-li vedle toho relativně intenzivní metalurgický průmysl, který vyráběl pro válku, ale finální produkty pak lidé nakonec ukrývali. Ve 13.st se za této situace vynořuje kultura Gáva, která okupovala severozápadní část Karpat. Je spjatá s kulturou Suci de Sus a rozšířila se do Transylvánie až do oblasti Komarów. Tato kultura má nerozlišené hroby obsahující urny s popelem spolu s dalšími hrnci jako hrobovou výbavou. Keramika podědila po kultuře Otomani a Suci de Sus bosovanou dekoraci a tvar evokující Villanovské bikónické urny. Symboly však přetrvávají dlouho a symbol plamene z kultury Otomani se vyskytuje i ve střední Evropě v keltské době La Tène v 8., 7.st.; Wietenberský běžící plamen se v této době nachází spíše méně.

³⁵ Frenzel, B., 1967, 67; podnebí je vlhčí a studené.

³⁶ Rusu, M., 1963, 186; autor to spojuje mimo jiné s kmenovými válkami.

Jižně v Transylvánii se Gáva setkává s kulturou Noua, jež přichází od Moldávie, ovšem zde je Gáva potlačena pouze dočasně. Noua jde ku konci 14.st.př.Kr. vývojově ruka v ruce s kulturou Sabatinovka z oblasti východního Dněstru a srovnává se s úrovní kultur Monteoru či Komarów. Její vznik se klade na střední tok řeky Prut, odkud se ve 13.st. rozšiřuje do Transylvánie a do Dobrudže. Jejich pohřební ritus zahrnoval normálně inhumaci, přičemž kremace byla řídkým jevem. Pochovaní byli středně či hodně skrčení položeni do pohřební jámy. Zhruba jedna třetina hrobů z pohřebiště kultury Noua v Trușești obsahovala votiva, ovšem většina z nich se skládala pouze z jednoho hrnce, obvykle položeného u hlavy. Noua je známá především jevem zvaným tzv.*zolniky*; jsou to kopce tvořené z popela a různých zbytků předmětů o průměru až 30 metrů, z nichž jsou nálezy podle fází kultur, které je vršily. Jejich dřívější vrstvy náležejí právě k Monteoru, jako například ty z Trușești³⁷. *Zolniky* se našly i v kultuře Sabatinovka v Zmievka.

Některé z těchto archeologických kopců obsahují části celých domů, ovšem jiné jsou jen hromadami popela a zbytků palivového dřeva z ohnišť smíchanými s kostmi a rozbitými nádobami. Jen zřídka obsahují pohřeb jako takový. *Zolniky* jsou také známy z kultury Coslogeni v jižní Muntenie anebo z Dobrudže. Byly později rošířené v kultuře Černoles a našly se příklady až od Kavkazu. Rodinný krb zobrazoval kontinuitu rodu, tato symbolika byla vždy jasně pozorovatelná, ovšem *zolniky* v sobě nesou prvky jak kultu solárního, tak právě kultu předků. Hodit něco do ohně jako oběť, může být obětí něčeho cenného na počest někoho, koho jsme si vážili. Četnost předmětů v ohništích nasvědčuje oblibu tohoto zvyku. Popel mohl být poté sám o sobě posvátný³⁸ a v některých kulturách byl dokonce brán sebou pro zakládání nového ohniště jako základ nového rodinného krbu. Ohniště tak plnilo funkci pomyslné svatyňky. Ještě ve starověku existuje pro tento zvyk analogie, kdy si s sebou řečtí kolonisté brali hořící polénko z *prytaneionu*, aby jim poté posloužilo k rozdělení jejich vlastního domácího krbu v novém městě³⁹.

Sabatinovka v jihovýchodní Moldávii mezi Prutem a Dněstrem má co do činění s poslední fází kultury Monteoru. Je posléze ke konci 2.tis. následována kulturou Bělozerka, která pokrývá přelom doby bronzové a železné. Sabatinovka stavěla

³⁷ Florescu, M., 1971, 157

³⁸ Eliade, M., Culianu, I., P., 1993, 226

³⁹ Jeffery, L., H., 1976, 56

otevřená sídla, která ukazují spíše na mírumilovný způsob života, ekonomicky závislý na obchodu (za Dněprem se nacházela kultura Srubová). Mrtví se pohřbívali do již existujících tumulů (viz Jámová kultura) či obyčejných hrobů, které mohly mít kamennou vyzdívku, či byla v jámě celá kamenná cista. Skrčenci měli obvykle vedle hlavy nádobu a kromě ní se tu ještě nacházel další hrobový inventář jako bronzové nože, prsteny, předměty, jež parně sloužily jako knoflíky a zbytky jídla. I zde byl zjištěn kult se znaky ohniště v kombinaci se zoomorfními figurkami⁴⁰.

V Thrákii samotné tento vývoj také zanechal otisky. Urnové kultury dostávají impulsy ze západu a z jihu od Mykéňanů. Původní tradice najdeme stále například v skupině lokalit Plovdiv-Zimnicea, tz.Cherkovna⁴¹. Nálezy pocházejí zejména z Thrácké planiny mezi dolním Dunajem a Starou Planinou s několika výjimkami ze severního břehu řeky. V Zimnicea je 64 inhumací v obyčejných hrobech s kostrou středně skrčenou ležící na straně. Inventář byl malý; většina hrobů obsahovala jen jeden hrnec. V pohřebišti Krušovica je na dvacet takových hrobů⁴². Ve 13.st. je ze severu ovlivňována Gávou a ze severovýchodu kulturou Noua. V Babadagu se objevují v nálezech kousky železa, které náleží ke kultuře zahrnující patrně celé západní pobřeží Černého moře. Má prvky kultur Gáva i Noua. Západně v oblasti Železné Brány po kultuře Gîrla Mare je Banului, implementující v keramice spíše vliv Otomani, než prvky Gîrla Mare. Jižní Thrákie hostí kulturu Pšeničevo, kde se v rámci narůstající homogenity regionu ukazuje na jihovýchodě s Megalitickou kulturou. Pšeničevo objevuje kamenné kozlíky do krbu s dekorací vhodnou do tohoto období. Mohly mít formy imitující koně, což v souvislosti s Rhésem, který byl dle legend spojencem Tróje a měl bílé koně, dává smysl (viz Obrazová dokumentace, 1). V jižní Munténii se kultury Gáva, Noua i Babadag potkávají.

Doba železná

Megalitické komorové hroby, tzv. *dolmeny*, jsou charakteristické pro jihovýchodní Thrákii v přechodu od pozdní doby bronzové v ranou dobu železnou. Vyskytují se hlavně na územním pásu mezi městy Sozopol a Ahtopol dále táhnoucího se jihozápadně od Černého moře (ne u moře) k jižním Rhodopům v

⁴⁰ Sharafutdinova, I., N., 1968, 16

⁴¹ Hänsel, B., 1976

⁴² Nikolov, B., 1964, 75

Bulharsku a Řecku včetně území Řecká a pohoří Strandža v Bulharsku; toto pohoří je velice bohaté na měď a na železo. Přes osmdesát procent z celkového počtu nějakých 700 dolmenů se nachází na pahorcích Sakar.

Nejjednodušší struktura těchto staveb sestávala z pravoúhlé komory sestavené z pěti monolitů, z nichž čtyři tvořily stěny a jeden střechu. Kameny stěn se někdy nakláněly lehce dovnitř stavby, aby zapadly dobře do drážek horního kamene střechy. Frontální stěna měla obvykle 40-70 cm velký vchod tvořený obloukovým nebo čtyřstranným otvorem. Některé složitější dolmeny měly dokonce předkomoru s podobným otvorem i zezadu stavby a k chodbě sestavené z menších kamenů vedoucí k prstenci, který tvořil obvodovou zeď přes dolmen dříve pravděpodobně navršené mohyly. Tyto byly až na pár výjimek rozebrány později a kameny znovu použity. Výjimečně máme doloženo i více dolmenů v rámci jedné mohyly. Hrobky se ale využívaly opakovaně, snad pro jednu rodinu i rod. Inhumaci, která se v nich provozovala nejdříve, nahradila kremace. To, co je dnes spravidla k vidění, jsou již pouze samotné megality bez mohyl a obvodových zdí. Dolmeny stály obvykle na kopcích anebo vyvýšených místech a mohly být seskupeny do pohřebiště nějakého sídla.⁴³

Možno usuzovat, že složitější struktura hrobky naznačuje na větší společenský status pohřbeného či pohřbených. Ovšem těžko můžeme datovat tuto megalitickou kulturu v Thrákii právě také díky znovupoužívání hrobek, kdy byly často dřívější pohřby patrně odstraněny; kontinuita používání dolmenů se často táhne mnoho staletí, přičemž první užití lze určit pouze dle nejranějších předmětů z inventáře, které nicméně nemusí korespondovat se vznikem. Původ slova dolmen je z bretonštiny, kde máme doklady o megalitických hrobkách již z neolitu⁴⁴. Ve vztahu k okolním oblastem na Kavkaze však jsou první doklady o stavění dolmenů až z druhé poloviny 3.tis.. Obsahují jednu inhumaci s relativně bohatým inventářem a postupně jsou složitější konstrukce; byly rovněž opakovaně používány a byly na ně navršeny mohyly. Je pravděpodobné, že inspirace pro vznik thráckých dolmenů přišla právě z této oblasti v závěru doby bronzové díky migraci obyvatelstva z východu. Dnešní Sozopol se zdá být v rámci Černého moře důležitou branou jako

⁴³ Hoddinott, R.F., 1981, 73

⁴⁴ Sklenář, K., Sklenářová, Z., Slabina, M., 2002, 74

přístaviště⁴⁵. Výrobky kultury Pšeničevo z raných megalitických hrobek se spojují s výrobky kultury, která v pozdní době bronzové osídlila pobřeží Thrákie ještě před příchodem Řeků, např. v lokalitách jako Malko Kale⁴⁶.

Symbolika megalitů a jejich účel byly mnohokrát diskutovány. Často se mluví o tom, že byly stavěny pro solární kultu. Na vrchu nad Hlyabovo v pahorkatině Sakar je skalnatý hřeben, kde se našlo přes 140 disků o průměru 25-90cm, z nichž některé byly ryté, jiné vyřezávané či vypouklé. Granit a rula zde obsahuje poměrně velký podíl slídy a disky dobře odrážejí slunce. Toto místo mohlo sloužit jako svatyně solárního kultu a je obvykle spojováno s megalitickou kulturou. Model vozíku, který možno interpretovat také jako sluneční vůz se našel i v rámci nálezů z dolmenů v pahorkatině Sakar z rané doby železné⁴⁷. V Razlogu v horní části údolí Nestos byly objeveny dva velké tesané bloky pocházející přibližně z období mezi 8.-6.st.. Na větším z těchto kamenů jsou vidět složitě vinuté spirály nad postavičkou s fallem, jak bojuje s jakýmsi hadem, a slunečním člunem (viz Obrazová dokumentace, 40). Na druhém je pravoúhlý trojúhelník a sluneční kotouč s dovnitř stáčející se spirálou nad spirálovitým opakujícím se vzorem.

O užívání železa jsou doklady z Vergíny v Makedonii. Sídlii zde až do roku 479 Thrákové, než je Alexandr I. Makedonský vyhnal⁴⁸. Na pohřebišti z 10.st. se v hrobech našlo dost zbraní, takže lze usuzovat, že doba byla plná ozbrojených konfliktů; dle keramiky mohlo se také jednat mimo pohřbené Thráky i o pohřbené uprchlíky z Řecka, kde zcela zanikaly Mykény⁴⁹. Železné zbraně se potom nacházely i nadále v mužských hrobech, v ženských ale jako milodary užívaly bronzové šperky a fibulæ. Obdobně je tomu například na tumulových pohřebištích v Pavelsku v centrálních Rhodopech, kde se našel pohřeb obsahující dvě kostry se čtyřmi bronzovými sponami a neidentifikovaným železným předmětem. V Progledu je tomu u pohřebiště z 11.-8.st. obdobně⁵⁰.

⁴⁵ Lazarov, M., 1974, 107. Apollonia Pontica, dnešní Sozopol, byla založena kolonisty z Milétu okolo roku 610.

⁴⁶ Oppermann, M., 1984, 53

⁴⁷ Oppermann, M., 1984, 63

⁴⁸ Thukididés, 99

⁴⁹ Andronikos, M., 1969

⁵⁰ Gerg, D., 1977, 47

V jihovýchodní Thrákii byly do skalních stěn vysekávány jeskyně, které měly patrně sloužit jako hrobky⁵¹. Zdá se, že mají nějakou souvislost s megalitickou kulturou, či se patrně objevují o něco později. Někdy jsou takřka na úrovni terénu, častěji však je vstup poměrně vysoko. Vypadají někdy jako jednoduché díry, ale mívají i komplexnější půdorys. V údolí Ardy je směrem k severu obrácená takzvaná hrobka Papeže Martina, která má trapezoidní vchod, který mohl být zakrytý kamennou deskou. V zadní části je níka s dvěma schody a západní část zabírá zaklenutá nádrž. U Ovchevo jižně od Kurdjali je hrobka vyhloubená pod skalním převisem. Za klenutým portálem je předkomora s klenbou, z níž se lze polokruhovým vchodem dostat asi do jeden metr vysoké cely. Ani ne o 50 metrů níže se nachází monolitická nádrž s odtokovými přírady, jež mohla sloužit pro nějaké rituální účely. Těmto nádržím se říká *sharapani* a nachází se jich více po celých jižních Rhodopech. Bývají považovány za staré primitivní lisy na víno, a ačkoli tuto domněnku lze zpochybnit, neumíme nabídnout jiné uspokojivé vysvětlení ani pro nějaký praktický či rituální účel. U datace se hovoří se o polovině 6.st.př.Kr., kdy přišly k Odrysům, jež tou dobou začali hrát významnou úlohu mezi Thráky (viz Příloha- Historická revue). Zajímavé je, že se takové hroby jinde nevyskytovaly⁵².

U Kurdjali se jižně v skále u Tatoulu nachází hranatá asi jeden metr vysoká níka, za níž vedou hrubě vytesané stupně k platformě s nádrží připomínající asi jednu stopu hlubokou rakev s výstupky, na nichž se mohlo umístit případné víko. Mohl to být hrob, možná sloužící pro nějaké obětní účely předpokládaného thráckého svatostánku. Další schody vedou potom kolem skály k jejímu vrcholu, kde je umístěno arcosolium. Obdobná svatyně Pana se nachází u cesty na akropoli na Thasu. V Gluhite Kameni jižně od Haskova se u báze veliké skály na vrcholu kopce nachází obloukový vchod vedoucí do asi dva metry vysoké komory s klenbou. Vedle

⁵¹ Byly vytesány do svislé skály a zde jsou novým typem; nacházíme je však i v Řecku, Íránu, Frýgii či Malé Asii. Zde jsou však udělány do podoby kruhové polokulovitého nebo homolovitého typu komory s krátkou chodbou s vchodem, který měl být zazděn kameny.

⁵² *Pseudoeuripidés*, autor tragedií z 5.st.př.Kr., ve svém díle „Rhésos“ vkládá do úst matky thráckého velmože, který padl u Tróje tato slova a pak píše: „On neodejde pod černou zem. U podzemní nymfy, dcery bohyně plodnosti Déméter, si vyprosím jen jediné-jeho duši. Vždyť je mi povinna dokázat, že má v úctě přátele Orfea. On však na sebe nevezme svou dřívější podobu a už nikdy své matky neužítí. Uzavřen v jeskyních stříbrnosné skály, stane se anthropodaimónem a jako Dionýsův věstec bude přebývat na skalnatém Pangaiu, kde přebýval i samotný Dionýsos, a bude uctíván jako „zasvěcený do mystéria.“ Je zajímavé, že jestliže se tato zmínka vztahuje k věčnému sídlu Rhésa v pohoří Pangaion, na jih od Rhodop, potom mohlo jít o skalní hrobky odryských králů. I oni se po smrti stejně jako Rhésos proměňovali v anthropodaimóny a jejich ostatky ležely v obdobných hrobkách. Znamená to, že na konci 5.st a na počátku 4.st.př.Kr. byly hroby odryských králů natolik slavné, že se o nich v Řecku psalo.

je vidět podobný vchod do podobně zamýšlené komory, která však nikdy nebyla dokončena. Poblíž zprava vedou stupně na vrcholek skály, kde je umístěna nádrž přímo nad hrobkami, jež má podobné výstupky jako „nádrž-hrob“ u Tatoulu. Nádrž byla asi rozšířena Řimany, jejichž keramika se fragmentárně na místě našla; mohla potom sloužit jako strategická zásobárna dešťové vody pro nějakou posádku zde umístěnou. Poblíž se ještě nachází vyhloubenina ve tvaru pithosu 3,1 metru hlubokého o maximálním průměru 1,1 metru s ústím o rozměrech 75 krát 65 cm. Uvnitř byla vyhloubenina pečlivě omítnutá a našel se zde zlatý prsten.

Skála v Gluhite Kameni má stěnu, která má v sobě mnoho ník, přičemž u vrchu jich je pár zhruba polokruhovitých a o něco větších než ostatní. Většina se dívá seshora do údolí bez nějakého konkrétního smyslu v orientaci. Mají víceméně jednotný trapézoidní půdorys. Paralela existuje nad lokalitou Vize na úpatí Strandja. I zde je mnoho takových komor, které lze těžko datovat.⁵³ Všechny tyto níky jsou na relativně malém území Rhodop seskupeny u skalních hrobek. Jen jedna taková obsahovala inhumaci a žárový pohřeb s nálezy zbraní z asi 8.st.. Účel těchto ník tak zůstává nezodpovězenou otázkou (viz Obrazová dokumentace, 2).

Doba železná přinesla sebou Thrákům intenzivní styky s Řeky, kteří díky své kolonizaci přicházejí jak mírově, tak válečně⁵⁴. Nové impulzy jsou potom vidět zejména v keramice, kde zobrazují migrace lidí z různých kultur; některé motivy z dřívějších kultur jsou opět revokovány. Na přelomu tisíciletí se do oblasti Pontských stepí dostávají Kimmerijci, nomádský národ válečníků. Díky bronzířství a metalurgii železa z Kavkazu, které se opět obdobně jako v pozdní době železa dostává do popředí v této oblasti, jsou Kimmeřané známí zejména díky svým mečům a nožům se záštitami do tvaru kříže, uzdám pro koně aj.. V Pontských stepích se potom drželi u moci až do 7.st., přičemž toto způsobilo částečnou migraci obyvatel Srubové

⁵³ Velkov, I., 1952, 28

⁵⁴ Milétané udržují dobré styky a zakládají kolonie v Černém moře (viz Apollonie a Dionýsopolis, dn.Balchik v M.A. aj.), zejména díky tlaku Lýdů na jejich teritorium. Zdá se, že zejména obchod a ne územní zisky byly hlavním záměrem pro jejich kolonizaci, což archeologický výzkum poměrně dokazuje. Nejranější severní kolonie mohly jednat s Thráky, zatímco Kimmerijci měli zatím jiné starosti. Výjimečně dobré styky byly mezi Řeky na Bosporu v Pantikapaiu a Maeotským Sindi z Tamanského poloostrova. Na Kubáni se patrně dostal metalurgický průmysl pod vliv Řeků v raném 6.st.. Raná fáze skýthského umění je touto řecko-maeotskou symbiózou inspirována a derivuje svou podobu z assyrských, iránských, řeckých stejně jako ze skýthských uměleckých idejí a umění stepí; Jeffery, L., H., 1976. Kolonizace se rozvíjela dobře s následným rozvojem po ekonomické stránce samotných kolonií- Anchialo (dn.Pomorie) bylo založeno kolonisty z Apollonie (dn.Sozopol). Byzantion a Calchedon zakládají Messambrii na obou stranách Bosporu (dn.Nessebur) ku konci 6.st..

kultury do lesostepi a ostatních dále na západ za Karpaty. Je možné, že se tak dostali do područí malé kasty Kimmerijských válečníků. Lesostepní kultura Bělohrudivka se dostává díky všem těmto vlivům do nové fáze identifikované jako eponymní kultura lokality Černoles. Jejich několikanásobně opevněná sídla mohla obstát proti útoku Kimmerijců; v Černolesu se nachází několik na 15 metrů vysokých mohyl mezi citadelou a druhou obrannou linií, přičemž jedna obsahuje *zolnik*⁵⁵ s keramikou a spálenými zvířecími kostmi. Pohřební rituál vykazuje velkou variabilitu. Najdeme tu inhumační i kremační ritus, který patrně převládal obsahující jak urny, tak klasické hroby bez uren pro uchování ostatků. Inhumovaní byli pohřbeni někdy v kolektivních hrobech; až do 7.-6.st. se vyskytují jako skrčenci, potom v poloze nznak, zřejmě pod skýthským vlivem. Hrobový inventář obsahuje bronzové nálezy, ornamenty a fragmenty hrotů šípů, kopí a části mečů, které se inspirovaly zbraněmi z Kavkazu.⁵⁶

Evidujeme řadu pevností, které chránily průsmyky v Transylvánii v jihovýchodní části pohoří proti Thráko-Kimmerijským nájezdníkům, ač tyto dvě etnika spolu neměla příbuzenský vztah⁵⁷. Thrákové díky Kimmerijskému nebezpečí dostali nové impulzy k větší soudržnosti a v Pontských stepích jsou pod východním vlivem. V severovýchodním Bulharsku v Endje se v tumulu Jámové kultury našel sekundární pohřeb válečníka v rovné poloze s bronzovým udidlem po levé ruce, fragmenty dýky a pochvy, hrotu kopí a zjevně zlomeného zlatého diadému, který byl poté hozen na tělo. Mimo jiné se tu našel bronzový háček, 52 hrotů šípů a dvě nádoby kultury Černoles. Diadém může být Kimmerijský či kultury Černoles, dýka ale postrádá typickou křížovou záštitu. Thráko-kimmerijské nájezdy uvedly do centrální a jihovýchodní Evropy zvířecí styl, kde převládá jako motiv ze zvířat dobytek, ovce a koza, k čemuž Kimmerijcům pomohla thrácká kultura Černoles a také další imigranti kultur Sabatinovka-Bělozerka z Pontských stepí⁵⁸. Tento pohyb byl uspíšen tím, že do oblasti se v 7.st. dostávají Skýthové a další východní vlivy přicházejí skrz Anatolii.⁵⁹ Kultura Černoles do jisté míry působila jako spojnice mezi dvěma

⁵⁵ Kmeny Bondarikha sousední a příbuzné kultury používaly také zolniky. Tento jev je podobný- našly se v nich ohniště s popelem a v nich fragmenty bronzů, železa, rohů a hliněných předmětů.

⁵⁶ Hoddinott, R.F., 1981, 86

⁵⁷ Horedt, K., 1974, 205

⁵⁸ Krivtsova-Grakova, O., A., 1955; po kultuře Bělozerka se Černogorovka datuje na počátek 9.stol. až do poloviny 8.st. Kultura Novočerkaská sahá potom do poloviny 7.st.př.Kr.

⁵⁹ Venedikov, I., Gerasimov, T., 1975, 39

metalurgickými centry, tj. Střední Evropou a Kavkazem. 8.-7.st. bylo ve znamení tohoto spojení jednak díky obchodu a také díky vpádům; k inklinaci spíše na západ této kultury bylo přispěno právě kmeny z lesostepí, Srubové kultury a pochopitelně Kimmerijci.

Herodotus přiznává⁶⁰, že je nemožné určit, zda bylo Skýthů mnoho či málo. Jejich pohřební zvyky zase nejsou principiálně tak odlišné od zvyků a nazírání na smrt, kterého jsme byli svědky předtím. Skýthové však podle Herodota neměli města ani opevnění a žili ve vozech⁶¹; jediné, za co tedy mohli bojovat, byly hroby jejich předků⁶². Všichni byli lučištníci a skvělí jezdci, kteří dokázali střílet za jízdy. Jejich stáda jim dávala obživu, takže se nepotřebovali živit zemědělstvím. Stran jejich metalurgie a hrobek lze tedy zkoumat, kdo to vlastně vytvořil. Můžeme říci, že jejich hrobky byly postaveny pro skýthskou aristokracii, to znamená pro ně a ne nutně jimi samotnými. Uvažuje se i o tom, že v rámci eliminace Kimmerijců v oblasti dochází i ke spolupráci Thráků a Skýthů v oblasti Moldávie a okolí. Thrákové mohli být poté také donuceni k migraci patrně z Pontských stepí, jak naznačuje Herodotova legenda o třech Héraklových synech a hadí ženě⁶³. Skythés, nejmladší (či také ten, kdo nejpozději přišel), byl jediný s to napnout Héraklův luk a byl tedy nejsilnější, zdědil zemi a druzí dva, Agathyrsos a Gelenos, museli odejít. Agathyrsové však nesli takové skýthské elementy, které vidno na nálezech například ze Szöny, Tápioszentmárton, Zöldhalompusztá aj., avšak mnohé jiné pocházejí z Kavkazu, ze severopontských řeckých měst. Mnohé z těchto předmětů náleží jak Thrákům tak Skýthům, ale řada jich je přiřazována jen Thrákům.⁶⁴

Nejvíce je cítit posléze vliv skýthské kultury v hrobech koní, v postrojích, v používání šupinové zbroje. Nejen inspirace však plynula z přítomnosti Skýthů; po dvě stě let je dolní Dunaj až na západ k řece Argeš hranicí mezi Thráky a Skýthy. Obchod mezi Dněstrem a Dunajem je zablokovan po zemi nebezpečným územím

⁶⁰ *Herodotus, IV, 81*

⁶¹ *Grakov, B., N., 1971, 61*; to je zřejmě pravda, minimálně na počátku jejich přítomnosti v regionu. V druhé polovině 5.st. však postavili opevněné město, možná své hlavní, v Kamence na východním břehu Dněpru. Uvnitř opevněného území pracovali řemeslníci, jejichž předměty náleží ke kultuře Černoles. Založení města bývá přisuzováno králi Ateovi.

⁶² *Herodotus, IV, 127*

⁶³ *Herodotus, IV, 9, 10*

⁶⁴ *Párducz M., 1974, 311*

Moldavských stepí, které antičtí autoři označují za poušť⁶⁵; Getové na obou stranách Dunaje mají úplně zamezený obchod mezi Histrií, Tomidou a Kalatis s okolním vnitrozemím. Jejich migrace potom pravděpodobně koresponduje s tlakem, který Skýthové vytvářeli. Posun do míst, kde bylo možno položit lepší základy pro obchod s různým zbožím včetně otroků⁶⁶, úrody, kůží, ryb, ovoce, medu výměnou za řeckou keramiku, olej, látky a výrobky například ze stříbra. Rozvoj a prosperita přitahovaly nájezdy a byť se jednalo o loupeživé nájezdy, stačilo to Skýthům k tomu, aby na území provedli pohřby svých padlých. Tz. kamenné baby, hrubé kamenné sochy, datované zhruba od poloviny 5.st. po rané 4.st. jsou mimo jiné jedním z těchto dokladů o pohřebních rituálech.

---

⁶⁵ Herodotus, V, 9-10; Strabón, Geog., 7, 3, 14

⁶⁶ Thrákové měli zvyk prodávat své děti jako otroky; je možné, že tento zvyk nechal vzniknout thrácké menšině v Athénách.

Thrákové

Agathyrsové přišli asi v několika menších vlnách. První z nich se usadili zřejmě hlavně v oblasti Transylvánie někdy na přelomu 7.-6.st. a v průběhu první čtvrtiny 6.st.. Jejich zvyky jsou zde ještě nejméně změněné a dají se pochopitelně z této doby nejlépe z archeologických nálezů vyčíst⁶⁷. V pohřbívání se vyskytuje z devadesáti procent jako inhumace do plochých hrobů se třemi až čtyřmi hrnci, zbraněmi, bronzovými zrcadly, osobními šperky a ozdobami postroje na koně. Ostatní hroby jsou kremace.⁶⁸ Během dalšího století přicházejí další vlny imigrantů do oblasti jihovýchodních Karpat, do Siretu, do Mauténie a Olténie; například v Bîrseşti a Ferigile jsou birituální tumulová pohřebiště, kde dochází k prolínání místních vlivů s thráckými a skýthskými. Tyto migrační vlny dostávají impuls s Dáreiovou výpravou do Skýthie na konci 6.st..⁶⁹ O kultuře Černoles dostáváme zprávy patrně opět od Hérodota v souvislosti s archeologickými výzkumy pevností ku konci 6.st. v oblasti lesostepí, kdy pevnosti jako Belsk aj. byly vypáleny. Herodotos říká, že Peršané vypálili dřevěné město Budinů, když ve Skýthii nenašli nic jiného, co by zničili. Černoles a Bondarykh, tyto kultury jsou možná Herodotovi Budinové a Neuriové.⁷⁰

V Chotíně na Slovensku se nachází velké thrácké pohřebiště s více než čtyřmi sty pohřby. Dvě třetiny z nich jsou inhumace, třetina kremace; 34 kremací bylo na hranici a popel byl dán do urny, ostatní proběhly in situ a popel a votivní dary byly

⁶⁷ Herodotus, IV, 104; Agathyrsové byly podle autora nejvíce rozmařilými lidmi a nosili mnoho zlata.

⁶⁸ Crişan, I., H., 1965, 133

⁶⁹ Dušek, M., 1978. Okolo roku 512 Dáreios vpadne do jižní Thrákie a nutí thrácké kmeny ke spolupráci. Bylo to právě v rámci jeho invaze proti Skythům, kteří útočili na Persii přes Kavkaz; Dáreios chtěl toto eliminovat a zřejmě to mínil jako první vystoupení proti Řecku. Jižní thrácké kmeny spolupracovaly, zčásti také díky jejich nepřátelství vůči Řekům. Getové ale například kladli odpor a důvodem k tomu byly dobré vztahy s Řeky, na čemž se podílel zejména asi vzájemný obchod. Možná, že toto způsobilo, že se o nich Herodotos poté vyjádřil jako o nejvíce spravedlivých a vznešených ze všech Thráků (dále viz Herodotus, IV, 93). Jeho výprava skončila fiaskem a jedině, co tím získal, bylo asi na padesát let částečné ovládnutí Thrákie jižně od Dunaje s výjimkou Bessů a některých západních kmenů. Akolo roku 495 Skýthové podnikají nájezd na Propontis a Mardonius, Dáreiov zet', má za úkol podrobit si celou jižní Thrákii, před jeho výpravou na Řecko (roku 492). Stejně jako při Xerxeově výpravě v roce 480 i nyní byly jižní Thrácké kmeny na straně Persie, avšak co je důležitější, že ač Peršané prohráli obě kampaně, Thrákové (zejména jižní kmeny) se dostávají do styku s centralizovaným autokratickým režimem, který Perská říše představovala. Satrapové Megabazos a Mardonios pochopitelně používali v rámci delegování moci poměrně dost místních kmenových vůdců, což se týkalo také pochopitelně Odrysů, kteří byly strategicky položení východně na Thráckých pláních. Kulturní vliv je těžko přesně definovatelný, protože k Thrákům přicházel již přes íónskou kulturu.

⁷⁰ Herodotus, IV, 123

navršeny do jámy. Většinou se jednalo o několik hrnců, mužské hroby obsahovaly hroty kopí a šípů, železné nože, ale ne meče; několik jich obsahovalo zbytky uzd. Dva ženské hroby měli příruční zrcadla a většina jich obsahovala ozdoby a vřetena. Koně, kteří jsou důležitou součástí života té doby, obsahoval jen jeden hrob. Deset koňských hrobů se tam nacházelo izolovaně od ostatních a nemělo vůbec postroje či vůz.⁷¹ V oblasti střední Evropy dochází ke kulturní a ekonomické spolupráci Thráků s keltskými kmeny. Na západním Slovensku a v Maďarsku posilují Agathyrsové, zatímco Keltové čerpají z etrusko-villanovské kultury. Obě etnika jsou ovlivňována Řeky. Ovšem ačkoli Thrákové přispěli k formování keltského umění ve střední Evropě, ve 4.st. je toto teritorium po kulturní stránce keltské.⁷²

Za zmínku v rámci rituálních nálezů stojí hliněná zjevně kultovní ohniště/oltáře nalezená v Bosut Gradina v severním Srbsku či v Pastyru, kde se odkrylo ohniště do podoby kruhu se šesti koncentrickými kružnicemi. V Zhabotinu jižně od dnešního Kyjeva se jedná o kruh o průměru circa 1,3 metru v poměrně veliké stavbě o rozloze asi 9 metrů čtverečních. Ohniště mělo podobu pečlivě vypálené a uhlažené hlíny s dokola rytým vzorem do podoby Wietenberg-plamene ve tvaru ležícího písmen „S“. Takový dekor se našel i na nádobách v rámci ohniště v lokalitě Sighisoara. Zhabotin se datuje na konec 7.st.. Dalším nálezem je polozemnice se dvěma místnostmi. Obě byly až po úroveň terénu naplněné pálenými hroudami hlíny a omítky, patrně ze zdí. Některé části byly obarveny červenými a hnědými geometrickými motivy nebo měly modré či bílé pozadí a byly na nich vyryté stejné vzory jako na oltářích. Na podlaze větší severní místnosti se v suti našlo 56 kůstek astragalů u horní části lidské lebky. Inventář budovy byl poměrně rozsáhlý, protože se mimo jiné našla v popelu koňská lebka, rohy, čelisti a lopatka býka a zbytky circa 150 kvalitních nádob včetně asi 50 džbánů, 60 pohárů a naběraček s vysokou rukojetí a 30 mís.⁷³

Pokud Thrákové v lesostepních oblastech opravdu spolupracovali se Skýthy, aby si pomohli od Kimmerijců, brzy se od toho odklonili. Zhabotin byl brzy opuštěn a v první polovině 6.st. upadá. Možná asi pět set jeho obyvatel se přemísťuje do dva

⁷¹ Dušek, M., 1966

⁷² Piggot, S., 1965. Diskutuje se i o vlivu thráckého umění na Gundestrupský kotlík. Hledají se především souvislosti s bohyní na kotlíku, která má jednu ruku zdviženou a druhou položenou přes hrudník; orantská pozice evokuje postavičku ze stříbrného nádobí ze 4.st. z lokality Čertamlyk nedaleko Nikopole. Hovoří se transformaci odkazu kultur Otomani-Wietenberg včetně rohů a motivu plamene do keltského kulturního prostředí ve střední a západní Evropě.

⁷³ Sulimirsky, T., 1970

km vzdálené pevnosti v Matronin. Stejně tak se válečnému období přizpůsobují i jiné lokality kultury Černoles v oblasti Dněpru a otevřené usedlosti v druhé polovině 7.st. a počátku 6.st. se mění v opevnění. Ve 150 tumulech v oblasti bylo 86 pohřbů ze 7.-6.st., přičemž většina hrobů sedmého století se uskutečnila do sekundárně použitých tumulů z doby bronzové. Nové mohyly byly potom obvyklé v šestém století. Našlo se také několik plochých hrobů v dřevem podepřených jamách. Obvyklý pohřební ritus byl formou inhumace napřímeného těla, avšak běžná byla i kremace těla přímo v hrobě. Důležité hroby měly dřevěné stěny a střechu.

V 5. a po většinu 4.století koexistovali Skýthové a Thrákové spolu s severopontskými řeckými městy ve vzájemné spolupráci. Skýthové dostávali z rozsáhlých stepních oblastí, které ovládali, zemědělskou produkci, kůže a aj. včetně zbraní a šperků, přičemž skýthská touha po luxusním zboží mohla být naplněna obchodem Řeky (athické šperky, víno). Skýthové díky své dominanci mohli kontrolovat tento obchod a vybírat také poplatky za bezpečný průchod; Řekům také dodávali otroky, skýthské a thrácké. Obchod kvetl mezi Olbií, Skýthy a Thráky, což je vidět například v oblíbenosti příručních zrcadel z Olbie vyrobených z bronzu, železa či elektra. V ženských thráckých či skýthských hrobech nacházíme právě takové předměty, v mužských zase zbraně; provenience těchto předmětů odhaluje obchodní styky mezi Skýthy, Thráky a Řeky.

V Oguzu máme provenienci thrácké nálezy z vypleněného tumulu z poloviny 4.st., odkud pochází fragment stříbrné destičky, na níž je patrně zobrazen nějaký rituál. Jsou tu dvě postavy a náznak nějaké třetí. Uprostřed se nacházející zepředu zobrazená postava může být nějaký idol - jedna ruka je zdvižená do jakéhosi gesta nahoru s dlaní k divákovi a druhá je položena přes hrudník. Lze se také domnívat, že se jedná o oranta, po vzoru řeckého umění, které povzbuzovalo k zobrazování scén ze života. Postava napravo má suknici podobnou těm, jaké bychom našli v umění Předního Východu (orientalizující prvky). Vršek lze jen těžko identifikovat jako nějakou formu oděvu. Oči jsou mandlovité a hlava zobrazená ze strany, podobně jako postava sedícího muže na židli z helmy pocházející ze zlatého pokladu nalezeného ve vesnici Băiceni v Moldávii. Zlatá helma je datovaná okolo roku 400 př.Kr. a její kónická přilba je zdobena symbolem plamene podobným tomu z kultur Otomani-Wietenberg. Sedící muž zobrazený z profilu drží v ruce mísu a rhyton; na

křesle visí toulec a dole se vine had s jakoby dračí hlavou. Na chrániči krku jsou zobrazeni dva okřídlení koně zády k sobě; ač stojí, umělci se podařilo vzbudit zdání pohybu. Přední část helmy chybí, ovšem zdá se, že zepředu byly zobrazeny dvoje oči. Mezi ostatními nálezy byly ozdoby uzdy, náčelník se vztyčenou koňskou hlavou, čtyři ozdoby na uzdu s ornamentem koňské hlavy a jeden se psem bojujícím s okřídleným zvířetem. V Coțofenești na jihovýchodním konci Karpat se našla helmice se dvěma očima zobrazenýma zepředu s linkou pod nima do podoby plamínků. Na každém z lícních chráničů je zobrazena obětní scéna s obětníkem vymodelovaným obdobně jako na helmě z Băiceni. Na chrániči krku jsou čtyři okřídlené nestvůry s lidskou hlavou a dlouhými ocasy oddělené linií běžících spirál z dolní části, kde tři nestvůry již asi zvíře roztrhaly. Zdá se, že v těchto nálezech se nám ukazuje thrácké umění více ve své pravé podobě. Brzy převládají hellénistické vlivy, které tyto poněkud démonické představy spojené s divokými silami utlumí; tento trend nejvíce zesílí zejména v době, kdy velikou část Thrákie fakticky ovládne Makedonie.

Aliance, která mezi Řeky a Odrysy vznikla, zintenzivnila již dříve založené kulturní styky mezi těmito dvěma národy. Dala tak mimo výše diskutované umělecké trendy vzniknout specifickému antropomorfnímu stylu, který je příkladně vidět na destičce z Obuzu, ovšem dobře je vidět také na destičkách z Letnice (viz *Obrazová dokumentace*, 35); tento přemět má lépe diskutovatelnou podobu z hlediska náboženského/rituálního obsahu. Destičky z Letnice však asi nezobrazují nové zcela neznámé téma. Ještě starší může být nález z Lovecu jižně od Staré Zagory, odkud je destička z 5., možná raného 4.st..př.Kr., se zobrazením jezdce na koni; jedná se asi o první známé zobrazení thráckého héra na koni. Jezdec jakoby drží kopí a za ním utíká lučištník.

Thrácká sakrální architektura (viz *Obrazová dokumentace*, Mapa 1)

Sakrální architektura je materiálním vyjádřením lidských potřeb v oblasti kultu, spirituálních představ a znalostí o okolním světě. Tyto informace a poznání také vyvolávají určité potřeby, které chtějí dojít naplnění, a to dále podmiňuje a ovlivňuje další myšlenkový vývoj. S tím jde ruku v ruce také technický pokrok, který skýtá nové možnosti vyjádření. Kultovní architektura vyjadřuje tyto duchovní touhy, kterými

bezesporu náboženství je - v thráckých kultovních stavbách se zobrazuje jednak stav a také další vývoj, který tito lidé podnikali.

Thrácké kultovní budovy nezahrnují jen hrobky, ale několik typů staveb. Kultovní architektura zahrnuje nejen kultovní budovy, ale je také do ní nutno počítat celé komplexy budov, a to co je obklopuje (příslušenství). Mezi kultovní budovy patří jednak výše diskutované skalní hrobky a skalní svatyně, ale také klasicky stavěné hrobky (dolmeny též), héroona, věštírny, oltáře, chrámy a klasické svatyně. Tyto stavby mají svůj prostorový, stavební a také kultovní účel, plán, podle kterého měly sloužit k rituálním účelům vevnitř a také vně stavby. O věcech, které účastníci obřadu dělali a rituály, které probíhaly takto mimo, je na celé řadě lokalit přímo doklad. V architektuře těchto objektů tak lze pozorovat přímo tradice oblasti, protože právě podle těchto rituálních tradic byla stavba vybudována. Ztělesňuje ideologii společnosti, která jí chtěla a zhotovila; kultovní budovy tak rovněž reflektují kromě náboženského také ekonomický, politický, kulturní vývoj společnosti Thráků. Budovy jako takové mají celou řadu příslušenství, které k nim patří a které sloužilo kultu. Hroby sami o sobě, pokud se jednalo o pohřeb, sebou nesou také celou řadu specifíků - najdeme tu stopy po hranicích, obětní jámy, hrobové jámy, kultovní prostory, kruhy z kamene, hroby samotné, struktury postavené ze dřeva, kamenné či hliněné hrobky a tumuly, zděné hroby, sarkofágy aj.. Thrákové často budovali celé kultovní komplexy, které jsou postaveny jednotně v průběhu doby. Spirituální potřeby a myšlení lidí, kteří je postavili, byly dány podobnými náboženskými potřebami. Mezi takové komplexy patří skupiny chrámů, které tvoří svatyně, nebo skupiny tumulů.

Každý typ kultovní budovy je ve vztahu ke kultu vystavený specifickým požadavkům - záleží, komu je dedikován, zda člověku, héroovi či nějakému božstvu. Každý kult mohl mít zcela specifické požadavky na ritus, který se odehrával v rámci stavby či okolo ní. Potom také různé rituální potřeby znamenaly jiné požadavky na architektonické provedení. Pomáhá samozřejmě znalost religionistiky a pramenné literatury, ovšem při zkoumání thrácké kultovní architektury narážíme i v tom málu literárních pramenů antiky, které informují o thrácké kultovní architektuře, na subjektivitu, jakou to autoři podávali. Většina z těchto pramenů hovoří o thráckém životním stylu a zvycích a kultovní záležitosti a praktiky jsou někdy vnímány z pohledu autora názoru na politickou situaci.

U hrobek postavených dovníř mohl se dostávat na téma, které souvisí s thráckým kultem a architekturou jako modelem pro jejich názor na svět, na život a také na život po smrti. Mohyla byla na Balkáně používána jako forma pohřbu již dlouhou dobu. Lze předpokládat, že mohyla je tím posvátným místem, v němž jsou kultovní budovy, a tedy i hrobky, postaveny a tumulus by mohl definovat jeho hranice. Zejména ve světle představ o tom, že zemřelí, kteří byli v tumulech pohřbení, přecházeli do jiného stavu a byli heroizováni, můžeme říci, že mohyly jsou branami spojujícími světy pozemské a jiné. Při pohledu na půdorys i na průřez mohylou je vidět, že mají „cibulovitý“ plán (viz Obrazová dokumentace, 3), který může vypadat jako kosmologický model světa, kdy hrobka je centrem a ostatní struktury se od ní vzdalují směrem ven. Tato koncepce světa by mohla nasvědčovat, že zesnulý přešel do podsvětí (nebe?) po cestě, kterou zde symbolicky představovaly vstupní části a dromos. Mohyly byly jistě posvátnými místy a patrně představovaly lidské modely světa, kde se odehrál přechod od jednoho způsobu existence k dalšímu.

Thrácké mohyly byly uzavřeny v obvodových zdech a prstencích a v okolí se obvykle nacházely obětní jámy. Mají zřejmě speciální kultovní význam v pohřebním ritu, ale zatím není možné být pro nedostatek dokumentace konkrétnější. Součástí byla pohopitelně také samotná hrobka, v níž byl jeden či více pohřbů; někdy se v samotné mohyle nacházely vykopané sekundární hroby. Občas je součástí nálezové situace také příkop (viz Obrazová dokumentace, 3), jiné kultovní místo anebo schodiště, které vede na vrchol. Příkop obepíná řadu velikých mohyl a čím byly větší, tím byl příkop hlubší. Symbolika příkopu je taková, že vymezuje prostor, jež obklopuje, vůči okolí. Pokud jej lidé naplnili vodou či byl naplněný deštěm, byl to pahorek vystupující z vody; snad to byla symbolika, kterou mohli Thrákové s příkopem spojovat, světa vystupujícího ze oceánu, světa na počátku stvoření. Navíc, velké mohyly měly skutečnou kamennou zeď, menší kamenný prstenec, který je ohraničoval - „jako uspořádaný svět proti chaosu okolo“. Zeď měla stejně jako příkop praktický i symbolický význam. Takové kamenné ohrazení zabraňovalo sesouvání mohyly. Kamenné prstence neotesaného kamene nebo zdi postavené z dobře opracovaných kamenů byly dobře zřetelné a jasně tak oddělovaly okolní svět lidí od posvátného prostoru mohyly; některé hrobky byly navíc ještě obklopeny dalšími vnitřními ohradami z kamene, které tak nebyly vidět, a byly postaveny

v průběhu vršení mohyly. Mohou značit každý další stupeň rituálu budování kultovního místa a stupňovat tak jeho posvátnost. Tumulus má při pohledu zhora tvar kruhu- byla to u Thráků univerzální projekce sféry, symbolu jednoty a nekonečna, kosmu jako stvoření vymezeného vůči chaosu?

Číslo dvě, kladný a záporný, snažili se Thrákové podle toho obecného principu protikladů poznávat a definovat svět? Chaos a kosmos, pořádek a primordiální zmátek, možná také jednotu a harmonie světa a duše byly motivy a srdcem víry, který se projevoval v symbolu návratu (koloběhu) přírody a lidí. Tyto věci lze číst spíše mezi řádky a zkoušet odhadnout; někdy také tápeme, co z literárních pramenů bude relevantní a věrohodné ve vztahu k Thrákům. Ještě horší postavení máme, chceme-li z těchto informací a předpokladů zjistit, jak mohla vypadat podoba thráckých kultů a rituálů, které uctívaly héroí a bohy. Ve světle pythagorejského učení o geometrii čtverce a kruhu⁷⁴, jsou tyto části řazeny za sebou podle důležitosti nejen v půdorysu, ale i vertikální profil má řadu s nejnižším stropem v dromu, vyšším v předkomoře a nejvyšším v centrální komoře (viz Obrazová dokumentace, 3). Čtverec a kruh je horizontálním a vertikálním profilem staveb a také představou - lidé věřili, že nebe je kulaté a země plochá. Kruh je symbolem věčného pohybu, čtverec symbolem konečného - je možné spekulovat, že v rámci kultu byly tholové určeny jako héroona, tzn. měl tu být vykonáván kult heroizovaného panovníka, zatímco čtvercová hrobka byla určena pro vládce, kteří nebyli takto povýšeni (viz Obrazová dokumentace, 1).

Thrácká héroona a hrobky

V 6., 5.st.př.Kr. jsou Thrákové ti, kdo nosí kulturu a tradice pozdní doby bronzové v méně zkalené podobě. Řekové expandují do Malé Asie a do Středozemního moře a importují tam svůj kulturní a ekonomický model světa. Hellénismus přinese další rozšíření a zesílení těchto vlivů a koncem 4.st. začíná Thrákie procházet důležitými kulturními změnami. Jejich náboženské a myšlenkové představy se mění; ve 3.st. jsou veliké tumuly a bohaté pohřby vzácné a objevují se menší mohyly s celými nekropolemi.

⁷⁴ Burkert, W., 1972; orfismus a filosofie Pythagora, ač hůře dochovaná, se zřejmě silně ovlivnily v počátcích svého vzniku.

Thrácké tumuly ve 4.-3.st. mají specifické části, z nichž se obvykle skládají. Patří mezi ně vstup, dromos či koridor, předsíň a centrální komora (viz Obrazová dokumentace, 3). Využití těchto stavebních elementů předpokládá jejich konkrétní účel, spojený rituálními požadavky a religiózními představami. Vstupní část ukazuje, že patrně existoval nějaký ritus prováděný před uložením zesnulého do hrobky; mohlo se jednat například o rituální obětování, libaci nebo o nějaký druh oslavování zemřelého. Ze způsobu vyzdobení vstupní části se dá usuzovat, že alespoň po nějakou dobu proti zbytku stavby nad ní nebyla navržena žádná mohyla. Podobně postavení dromu navrhuje, že i zde existovaly jisté rituální požadavky; podobně lze ale uvažovat o určitých sociálních potřebách reprezentace nebožtíka. Součástí celkového pohřebního rituálu mohlo být právě procesí, které tímto dromem procházelo; ovšem díky rozměrům dromu musel být celkový počet účastníků omezen. Zhruba polovina objevených hrobek v Thrákii je bez dromu či se dromos jako takový nachází na okraji tumulu. Lze spekulovat, zda postavení dromu mohlo být dáno rozdílností pohřebních ritů v různých kmenech Thráků anebo oblastí, které kmeny obývaly. Předsíň či předsíně samy o sobě mohly mít rituální účel při pohřbu samotném anebo, zvláště pokud se jednalo nejen o hrobku, ale o héroon, mohly sloužit pro další obřadní používání; nasnadě bylo pochopitelně tyto části také použít pro uložení pohřební výbavy, obětí (zvířat anebo lidí) a votivních darů. Centrální pohřební komora je důvodem existence stavby. Coby srdce hrobky je obklopena posvátným okrskem zahrnujícím vše v okolí; lze říci, že vše okolo bylo postaveno vycházejíc z této části stavby a z potřeb kultu. Kvalita postavení těchto staveb naznačuje blízké sepětí stavitelů s jejich dílem. Mnoho z těchto staveb je soustředěno v Bulharsku do oblasti v okolí řek Marica (starověký Hebros) a Tundža (starověký Tonzos), v pohoří Strandža anebo v oblasti Vraca a Rudohoří; logicky se tyto oblasti pojí s místem, kde žily ekonomicky, politicky a především kulturně nejpokročilejší Thrácké kmeny (viz Obrazová dokumentace, Mapy).

Mohyla/tumulus patří k těmto typům hrobek. Nevíme ale, jestli ji postavili v krátkém čase anebo během několika období. Pokud byla mohyla vrstvena, mohlo to sloužit k rituálním účelům. Héros, který tu byl pohřben, mohl být rituálně ožíván při některém z dalších obřadů, které se k němu vázaly. Můžeme si říci, že tumulus byl navršen jen nad héroem, který asi plnil za života právě roli kněze a krále. Měl původ, ať již královský či božský (pokud se na něj takto lid díval, byl symbolem a

smylem svého kultu). Mohyla tak plnila tu funkci, že ho řadila mezi jemu podobné héroje, pohřbené v jiných mohylách.

Obětní jámy, které se tu nacházejí, dohromady vytváří kultovní okrsek. K vysvětlení otázek při zkoumání jednotlivých hrobových staveb pomáhají texty antických autorů, které popisují bohy, héroje, kultovní budovy, zvyky a tradice. Rovněž poslouží zvážení, k čemu architektura hrobu sloužila z praktického pohledu a také, zda neměla nějaký jiný náboženský význam, pokud se týká provedení a tvaru. Nutností je také zbavit se současných hledisek a názorů na lidi a kulturu starověké Thrákie; jen tak to lze správně pochopit. Hrob jako takový je místo či objekt sloužící k symbolickému či faktickému pohřbu zesnulého; bez ohledu na jeho tvar či výzdobu, hrob není konstruován k tomu, aby se v něm děly další, jiné kultovní záležitosti. Hrob mohl být vytesán d skály, mohl být pod zemí, na povrchu či v rámci tumulu a v každém případě tvoří základní prvek hrobky, heroonu (či mausolea). Může být také součástí oltáře, svatyně či kultovního okrsku. Byl-li postaven, použitým materiálem u hrobu byl kámen, cihly či dřevo; doklady o jeho použití se dochovaly u řady thráckých svatyní. Pokud byl použit sarkofág, mohl obsahovat skutečné ostatky zemřelého či byl prostě symbolickou připomínkou na toho, kdo zemřel. Hrobka mohla být rovněž vytesána do skály, postavená z kamene nebo z cihel; rituály, které probíhaly v ní či mimo ní, záležely na platných tradicích a pohledu lidí na věci smrti a posmrtného života. Hrobky mají svou architekturu určenou pro pohřeb; mnoho z nich u Thráků bylo narušeno či znova použito pro sekundární pohřby. Některé hrobky mohly mít i další, než jen pohřební funkci, zvláště pokud vykazaly specifické okolnosti u pohřbeného jedince. Podobně tomu bylo u hrobek vytesaných do skal.⁷⁵

Archeologie o svatyních héroů dokládá zejména to, co se dovídáme z pramenů a definuje dva typy svatostánků, které se pojily s héroji. Pojem heroon sjednocuje svatyni a hrobku - je to místo, které se skutečně symbolicky pojí se životem, smrtí či hrobem héroa. Héros byl deifikován či prostě povznesen na úroveň nesmrtelných za své skutky anebo božský původ. Heroon bylo tedy umístěno v posvátné oblasti mimo obydlený prostor v tumulu či ve skále. Obětiny, které se héroům dávaly a o nichž máme zprávy od řeckých autorů⁷⁶, měly zaručit přízeň héroa a ten zase blaho a bezpečí svých lidí (města, kmene, státu apod.). Jakožto

⁷⁵ *Rousseva, M., 2000, 37*

⁷⁶ *Herodotus, VII, 111*

ochránce a prostředník mezi oním světem a světem lidí poskytoval také tuto komunikační funkci a byl věštcem, orákulem a tím, kdo zaručoval přízeň štěstěny. Některá héroona se tak stávala slavnější a přerůstala ve svatyně a hojně navštěvované věštírny. Skalní orákula zjevně pokračovala v tradici pozdní doby bronzové; byla obvykle hůře dostupná.

Problém v datování thráckých pohřebních objektů je zejména v tom, že většina z nich byla vykradena a nálezy před vstupy do hrobek mohou patřit k pozdějším rituálům oslavujícím heroizovaného mrtvého; opakované používání je docela obvyklé. Navíc i z pohledu dekorace mohly být hrobky nově dekorovány, a tak se starší stavby mohou jevit jako mladší. Nové objevy však naopak otevírají nové oblasti a s tím spojené problémy, jak vysvětlovat některé oblasti thráckého náboženství, především kult mrtvého héroa. Mnoho hrobek bylo patrně kontinuálně navštěvováno jako héroona, tedy svatyně, kde se uctívali většinou zemřelí králové a v méně případech pravděpodobně i královny; jedna z hrobek nese nápis: „Gonimasedze, Seuthova žena“. Paradoxně je to jediná zatím nalezená hrobka, u níž víme, kdo v ní byl pochován⁷⁷ (viz *Obrazová dokumentace*, 4). Funkce heroů byla pravděpodobně taková, že sloužili jako prostředníci mezi dvěma světy - světem lidí a sférou bohů. Kult se proto soustřeďoval před hrobkou jako takovou. Například existují interpretace, že scéna zobrazená na slavných rhytech z Panagjuřište patří do pohřebních obřadů, her a bojů, které mohly být praktikovány při nebo po pohřbím ritu⁷⁸ (viz *Obrazová dokumentace*, 41). Domnívají se, že útvar na pozadí scény reprezentuje vstup do hrobky. Jiná hypotéza vysvětluje druhou postavu vpravo od „vstupu“ do hrobky jako věštele předpovídajícího výsledek akce bojovníkům - héroům vlevo na scéně⁷⁹. Je možné, že postavy nalevo jsou přímo ve „svatyni“. Tato otázka však zůstává nadále bez jednoznačné odpovědi⁸⁰.

Se stavbou monumentálních hrobek nutně souvisel růst bohatství, či spíše takové hrobky byly nutným následkem zámožnosti těch, kdo v nich odpočívali.

⁷⁷ Bouzek, J., Ondřejová, I., 2004, 129

⁷⁸ Kolev, K., 1976

⁷⁹ Agre, D., 2003, 543-557

⁸⁰ Simon, E., 1960, 3-4; autorka zde navrhuje, že scéna by mohla být výjevem z báje Sedm proti Thébám, celá scéna ovšem nevypadá jako dobře připravený vojenský útok. Hind, J., 1983, 253-274; ukazuje, že na scéně možná byl zobrazen Oidipus i Alexander coby pozdější vítěz nad Thébami. Döring, J., 1984, 21-28; navrhuje, že scéna vykresluje revoltu Midáse v Gordiu. Nemáme ovšem k dispozici jiné ikonografické paralely; navíc je otázkou, proč by frýžský příběh měl být zobrazen na thrácké rituální nádobě, ledaže by se některý z bithýnských králů považoval za Mídova následníka.

V posledních desetiletích 6.st.př.Kr. právě tento vzrůst bohatství přinesl změny ve stavbě hrobek a asi i nové prvky pohřebního rituálu⁸¹. Objevují se různé hrobky rozličných forem ovlivněné rozmanitými pohřebními zvyky. To mělo přirozeně vliv i na vybavení hrobek. Stále častěji se objevují pohřební dary ze zlata. Nově objevené hrobky přinášejí do těchto otázek nové poznatky. Například kombinace podpůrných sloupů pro oporu oblouků či kleneb nemá u Řeků obdoby. Dále je pozoruhodná kombinace dórského a iónského slohu, což možno považovat za určité specifikum thrácké architektury. Jak je uvedeno níže, sloupy nemívají kanelování (viz například hrobka Horizont) a tory místo bází; připomínají tak mnohem starší protodórické stavby. Iónské sloupy u hrobky v Šišmanci mohou naopak připomínat protoiónský substrát; sloup v hrobce, jež podpírá klenbu naopak připomíná sloupy raně dórských monumentů. Přísné rozdělení dórského a iónského slohu příliš thrácké architektury nezajímalo. S klidem kombinovali prvky, jež by v Řecku nikdy dohromady nepřišly. Funerální architektura je velmi blízká makedonské, ovšem hrobky s kupolí se zdají být thráckým specifikem. Z pohledu, že se v Thrákii objevují tumuly v podstatě dokončené formě (snad s výjimkou kupolí), lze si klást otázku, zda vůbec k nějakému samostatnému vývoji v Thrákii došlo. Pokud se kmenová aristokracie dostala do situace, která vyžadovala nějakou okázalejší formu pohřbívání, proč by ho vyvíjela zvlášť, když už byl jinde k dispozici. Plochá střecha hrobek je asociací na ploché stropy typů hrobek, které máme z dřívějších období, tj. dolmenů a hrobek ve skalních stěnách.⁸²

Ačkoli v jihovýchodní Thrákii lze spíše očekávat větší vliv mykénských tradic z Thessálie, technická pomoc při budování velikých, zvlášť s kopulí konstrukčně náročných staveb, byla asi nutná. Sdílení vědomostí je dnes těžko zachytitelná věc, ovšem z Makedonie a Byzantionu, které s Thráky navazovaly styky, můžeme očekávat inspiraci. Tholos byla forma pohřební komory používaná pro nejbohatší z hrobů ve 4.století, avšak proč právě tato forma a ne jiná, zvlášť ve světle mocenské pozice Athén v této době, zůstává otázkou.⁸³ V Makedonii byla populární valená klenba, která se potom objevuje čím dál tím častěji v Jižní Thrákii, Varně, Plovdivu,

⁸¹ Venedikov, 1973, 44

⁸² Bouzek, J., Ondřejová, I., 2004, 130

⁸³ Heurtley, W., A., Skeat, T., C., 31

ale také v Bithýnii; větší vliv makedonské kultury je pochopitelně v hellénismu také dán politickou úspěšností makedonských vládců⁸⁴.

Typologie kultovních staveb v tumulech

Při klasifikaci je třeba se zaměřit na několik věcí - především pokusit se určit účel stavby (hrobka, héroon, věštírna, chrám), na dataci, zeměpisnou situaci, způsob provedení stavby (stavební materiál - kámen, cihla, dřevo), použité techniky, architektonický a půdorysný plán.

Podle půdorysu centrální místnosti lze určit dva typy - čtvercová a kruhová centrální komora. Tholos stejně jako hrobky s obdélnou komorou byl stavěn současně (viz Obrazová dokumentace, 1, 2). Dále oba typy mohou mít jednu či vícero komor s nebo bez přídatných místností. Jednokomorové hrobky lze zařadit jako nejjednodušší kultovní stavby tohoto druhu a sami o sobě jsou de facto součástí jakýchkoli jiných složitějších půdorysů. Jejich původ lze odvozovat jako pokračování (evoluci) tradice doby bronzové a dolmenů, které se v megalitických kulturách objevují v 2. tis. v jižním Bulharsku. Obecně možno asi považovat hrobky (tumuly) za transponování ritu inhumace; můžeme tak říci s velkou mírou pravděpodobnosti, že jednokomorové hrobky budou chronologicky nejstarší. Dolmeny jsou s jistotou jen primitivnější formou, která je díky sofistikovanějším technikám pozdějších časů vzorem pro tyto kamenné (cihlové) stavby v tumulech, i když stavba dolmenů za použití velkých bloků mohla být sama o sobě náročnější, než použití vyvinutějších stavebních procesů (viz Obrazová dokumentace, 2). Své samozřejmě ještě přináší rozvoj kultu jako takového - kult, který šel dál a transponoval hrob na povrch, a nechal vzniklou stavbu sloužící jako hrobka, nutně v dalším vývoji pokračoval. Otázkou pochopitelně zůstává, zda se výše zmiňované věštírny derivovaly z hrobek, či došlo jen třeba ke sloučení hrobky a jiných kultovních staveb v případě kultu heroizovaných zesnulých. Následně ale docházelo jistě k tomu, že hrobka sloužila jako héroon, svatyně, věštírna et cetera. Pokračování dalšího vývoje je poněkud těžší, protože různorodé půdorysy, provedení staveb a výzdoba se v řadě případů nachází v jednom období a blízko u sebe, a to činí možnosti jakýchkoliv závěrů

⁸⁴ Filip se roku 342/1 př. Kr. Jižní Thrákie. Založil minimálně tři nová města Philippolis (dn. Plovdiv; tato lokalita již ale byla osídlena bezpečně od pozdní doby bronzové), Kabyle (u Yambolu) a Beroe (u Stara Zagora).

obtížným; lze ovšem logicky přepokládat, že složitější půdorysy následovaly hned, jak si stavitelé vyzkoušeli to snazší. Navíc rozvoj tohoto druhu jde obvykle ruku v ruce se sociálním a ekonomickým vývojem. Je otázkou, zda složitější půdorysy byly následkem změn v rámci kultu, ovšem dá se předpokládat, že tomu tak v řadě případů mohlo být. Půdorys byl jistě dán potřebami ritu a také tím, co si mohl stavitel dovolit; jejich politická a ekonomická moc se tak také v hrobkách, jejich půdorysu a výzdobě zrcadlí.

Vstupní část, koridor a překomora jsou novými elementy, které se v prostorovém řešení v tumulech objevují. Centrální komora je skutečně středem hrobky a zastřešení nemusí zobrazovat jen vývoj stavebních technik. Obdélná komora může mít rovnou, sedlovou či trapezoidní střechu. Může být také valená klenba nebo nepravá, tzv. falešná, tvořená z překrývajících se bloků kamene; tyto dvě poslední metody jsou posledními stupínky ve vývoji (viz Obrazová dokumentace, 2). Použitý materiál u čtvercových komor je kámen (ne/otesaný) a/nebo cihly (včetně speciálně tvarovaných), přičemž u zbytku stavby bývá použit stejný nebo méně nákladný materiál; co se týče v cihle stavěných hrobek, ze 4.st. zatím máme jen stavby ze Seuthopole. Malta či hlína se používala, ovšem ve většině případů jsou kameny položeny „na sucho“; bylo-li třeba, kameny bývaly spojené olovem zalitými železnými spojkami. Stavitelé také uměli používat zevní zdivo v kombinaci se štěrkovou výplní vnitřku zdí. Ve stavbách v dromu a v komoře (komorách) se obvykle nachází také dláždění, které mohlo mít speciální symbol, úlohu v kultu a mohlo také představovat určité dělení anebo stupňování posvátnosti prostor.

Starověké kosmologické představy Thráků se zobrazují v dekoraci kultovních staveb obecně. Stavba hrobky s centrální obdélnou komorou mívala jednotnou dekoraci interiéru - fasády zdí a stropů byly bíle omítnuty a ve vrchní části ostění je vidět červené, černé a okrové barevné pruhy, které dělí zeď do tří vertikálních částí. Lze polemizovat do jaké míry mohly mít barvy nějakou symboliku v kultovním životě Thráků; pokud hrál pohřební ritus tak důležitou roli, použité barvy mohly být dost dobře spojeny s vnímáním lidí a sloužit nejen jako dekorační záležitost, ale i jako forma komunikace. Malování převládá právě u hrobek s obdélnou centrální komorou, kde někdy vidět i florální nebo geometrické výplňové dekorace pro oddělení úseků zdí; figurální dekorace několika hrobek je diskutována níže. U hrobek s kruhovou

centrální komorou se dekorace soustřeďuje pro dosažení plasticity svislým a podélným reliéfním rozdělením na využití povrchu kvádrového zdiva anebo jeho omítnutí fasádou, kde toto imituje. Evoluce dekorace přechází od abstrakce k ilustraci, od strohého kamene k vícebarevné dekoraci zdí, na nichž se odehrává nějaký konkrétní děj. Zdá se, že malovaná dekorace se stává pravidlem s postupem doby, zejména v souvislosti s hellénismem, kdy se malba také díky rozvoji technik a civilizace stává čím dál tím obvyklejší při dekoraci staveb. Omítka také sleduje uhlazení zdí, kdy se na plasticitě čím dál tím více podílí anty, sloupy apod.. Reliéfně a figurálně zdobené hrobky jsou jen v Kazanluku a Sveštari, které konkrétně i symbolicky zobrazují představy kultu. Rozety byly také používány pro výzdobu interiéru, například v níže diskutovaných hrobkách Raklica a Lozengrad. Architektonicky vyjádřený model světa je malovanou a plastickou dekorací konkretizován a doplněn o tuto složku - figurální malovaná dekorace navíc vypráví příběh. Symbolika ustupuje ve výzdobě narativnosti v momentě, kdy se význam původních symbolů ztrácí.

Vstupní část a koridor se v thrácké kultovní architektuře objevuje s nástupem kamenných hrobek tesaných do skal a s dolmeny. Ve vztahu k pohřebnímu ritu mohlo dojít právě v těchto dobách k určitému přesunu ritu jako takového ven před hrobku, aby se pohřbu mohlo účastnit širší publikum. To bude důležitá součást ritu u lidí výše postavených a lze to brát jako prolínání religiózního a politického života obyvatel Thrákie, zvláště v pozdějších dobách. Tato teorie ovšem může být relevantní za předpokladu, že se pohřbu účastnilo již v pozdní době bronzové více lidí. Také si musíme nutně položit otázku, proč by již dříve, ještě před nástupem megalitických kultur, u pohřbu významných osob měli mít zúčastnění horší přístup. Hroby významných osob byly lépe přístupné v zemi, bez mohyl a tumulových hrobek, tj. ploché; navíc ritus mohl být vykonáván v obou případech zčásti u těla ještě před uložením ostatků do hrobu. Zůstává tedy otázkou, zda je vnější část a vstup do hrobky nějak významně spojen s tím, že pohřební rituál měl probíhat zčásti nebo zcela venku s tím, že by jeho součástí ne/byl i hrob sám o sobě. Způsob provedení vnějších částí však nepochybně bude hrát nějakou roli na průběhu ritů, minimálně symbolickou a zobrazovací - vstupní část a koridor mohl mít funkci symbolickou jako předěl mezi dvěma světy, světem lidí a oním světem. Tyto dva momenty jsou potom již jen umělecky zachyceny dle úrovně použitých technik. Od skalních hrobek a

dolmenů je ke klasickým a hellénistickým hrobkám kus cesty, ovšem právě provedení je proti půdorysu hlavním rozdílem a posunem při stavění hrobek; objevují se sloupy, anty a kamenná plastická výzdoba, omítnutí apod.. Přesto ale nemáme k dispozici nějakou chronologii hrobek s obdélnou centrální komorou. Půdorys tumulových staveb se totiž nějak zvlášť neliší od dolmenů s jednou nebo více místnostmi. Rozdíly jsou ovšem v provedení, měřítku a na prostorovém řešení jednotlivostí. Jedná se tedy o evoluci a ustálení tohoto typu kultovní stavby, jež byly stavěny dle současných tradic a požadavků společnosti a nutně souvisely s dobou.

Tholoi naopak představují jinou kapitolu. Dostáváme se tu k uvedení kruhového půdorysného plánu na scénu kultovní architektury v 2.tis.př.Kr. v oblasti Středozemního moře. Tento nástup bude vždy souviset se způsobem vyjádření myšlenek a názorů na víru a kult. Mimo jiné ale to chce také čas, nejen k akceptaci nových elementů kultu ve společnosti, ale také na zvládnutí technik; v neposlední řadě je pravá klenba náročnější na stavbu a vyžaduje tedy i patřičný ekonomický potenciál. Pochopitelně vyvstává otázka, zda ke stavbám tholů dochází nezávisle na okolním světě či se jedná o interpretaci této stavby v rámci Thrákie jako následek rozšířených a sdílených mytologických, kultovních a religiózních idejí v regionu Středozemního moře, které tak prostě našly svoji cestu k Thrákům a byly po jejich také „přeloženy“ a uvedeny do života. Kmeny, které v závěru pozdní doby bronzové osídlily Řecko, dál nezachovaly tholos jako kultovní budovu, protože asi nebyl v souladu s jejich náboženskými představami; další pokračování potom našel v zemích, které Řekové již neobývali⁸⁵. Tak či onak je tholos stejně jako výše hrobky s obdélnou komorou reprezentací konkrétních náboženských představ na věci spojené s posmrtným životem. Klenba z hlediska architektury je náročná a lze polemizovat, jak se jí architekti naučili. Valená klenba sloužila k zaklenutí předsíní. U nepravých kleneb se setkáváme s těmito technikami- řady kamenů jsou pokládány na sebe a každá vyšší řada je položena o něco blíže středu až utvoří kupoly, která je následně nějak dekorována (efekt při pohledu zdola byl rozeta tvořená koncentrickými kruhy). Další technikou byly do sebe opřené trapezoidní desky na konci zakončené kamennou pyramidkou; s tímto druhem se setkáváme v příkladech z pohoří Strandja (efekt při pohledu zdola byl ten, že ze středu klenby vychází paprsky). Dále byly někdy použity přes sebe položené bloky, které tak v několika

---

⁸⁵ Rousseva, M., 2000, 59

řadách nad sebou tvořily vzorec do sebe položených vždy o devadesát stupňů potočených čtverců. Pravé kupole byly postaveny jednak pomocí dobře opracovaných kamenů spojených železnými svorkami, jednak za pomoci malty; ranější je také použití hrubě rozštípaných kamenů a hlíny bez použití malty nebo svorek. V rámci pohřebních praktik tvoří kruhové centrální komory poslední hranici, kolem kterých byly postaveny kamenné zdi jako prstence, ovšem do jaké míry zde ovlivnily tyto způsoby pohřební rituály obyvatel, je na polemiku. Zajímavé je, že kruh byl jako půdorys používán jen při konstrukci kultovních budov a nevycházely z něj budovy určené k obývání.

Místnosti, které eventuelně nacházíme před centrální komorou mají velice podobné dispozice a mohly mít stejný/podobný účel. Dohromady či odděleně sloužily nějakému rituálnímu účelu; v Thrákii dominuje jednokomorový tholos, přičemž bylo odkryto i několik vícekomorových. Kopule začíná obvykle v druhé či třetí řadě řadě. Vztah průměru báze a průměru kupole je obvykle 1:1 (viz Obrazová dokumentace, 1). Stejně jako u obdélných či čtvercových komor i zde byl použit velice dobře opracovaný kámen (mramor, vápenec) či cihla. Podobně jako u výše, i tyto hrobky mohly mít výzdobu. Omítka může být rovněž následek sekundárního použití hrobky.

Thrácké hrobky se obdélnou/čtvercovou centrální komorou

Mezi první pohřební komoru řadíme hrobky ze dřeva a neopracovaných kamenů, například v Malkata mogila u Šipky. Ty nejranější postavené z velkých opracovaných kamenů byly postaveny v pozdním pátém až raném čtvrtém století před Kr.. Mezi ně řadíme hroby z Ruecu a Vetrenu (viz Obrazová dokumentace, 5, 6). Máme skupinu 29 mohyl u obce Duvanli u Plovdivu, vlasti Bessů, jež se datuje od konce 6.st u nejstarších mohyl do 1.st.př.Kr. u nejmladších mohyl. Jen pět z nich ovšem možno datovat nejpozději k počátku 4.st.př.Kr.; byly však zato bohatě vybaveny. Usuzuje se, že jejich výbava je tak rozsáhlá hlavně kvůli věcem, kterými v té době Řekové platili za thráckou spolupráci; většina inventáře, až na několik thráckých hrnců, zlatého pectorálu, zbraní a zbroje, je řecké provenience, ať už se jedná o šperky, stříbrné a zlaté nádoby, či kvalitní attickou keramiku. Šest z těchto hlavních pohřbů je pod mohylami od 32-80 metrů v průměru a dle attické keramiky se datují do druhé poloviny 5.st.př.Kr.. V ženských hrobech v této lokalitě, stejně tak i

jinde, se někdy našla celá řada pravěkých artefaktů (včetně malých, hrubě otesaných sošek) jako například miniaturní kamenné sekiry⁸⁶.

Kukova mogila a Arabadžijska mogila měly hroby uložené do sarkofágů se sedlovou stříškou, ozdobených v rozích hrubě opracovanými akrotérii. Byl to zajímavý pokus dát hrobce vzhled obytného domu. V tzv.: Velké mohyle, či jinak Goljamata mogila u Duvanli, jejíž hrob pochází z 2.pol.4.st.př.Kr., se už setkáváme se sarkofágem sestaveným z kamenných kvádrů a se stříškou ozdobenou akrotérii, sestavených z trojúhelníkových kamenných článků. Jedná se o na všech stranách uzavřenou komoru o rozměrech 2,35x1,03x1,11m, jež je postavená z kvádrů a má sedlovou střechu pokrytou pětiúhelníkovými deskami, položenými za sebou⁸⁷. Obdobný sarkofág lze spatřit také v mohyle u obce Dălboki u Staré Zagory, nejspíše z 5.st.př.Kr.. Otázkou je, zda lze soudit, že se na diskutovaném území tou dobou, řekněme v 5.st. stavěly hrobky ve tvaru čtyřúhelníku a že obsahovaly sarkofág⁸⁸. Jednou z mála nevykradených hrobek je Sašova mohyla datovaná kolem roku 200 př.Kr.. Obsahuje pohřební lehátko a mužskou kostru. U lehátka se na zemi nacházela koňská kostra.

V Tatarovu⁸⁹ je hrobka vyzděná z kvádrů a rozdělená na předsíň, dromos a komoru; s takovýmto poměrně složitým půdorysem se setkáváme poprvé. Nicméně ty z nejlépe známých dochovaných hrobek patří do 4.-raného 3.st.př.Kr. a v jejich výstavba v tomto duchu pokračuje až do Římských časů. Vynikají konstrukčními prvky náročného charakteru a zajímavou dekorací (viz níže). Tzv.: Helvétská hrobka, pojmenovaná dle nadace, jež hradila náklady spojené s odkrytím, má pěkné dveře s výzdobou a tympanonem nad zárubněmi s florálním dekorem (viz Obrazová dokumentace, 6). V rámci vchodu a před ním byly obětováni dva koně⁹⁰. Byly taktéž stavěny hrobky s pravoúhlou pohřební komorou, blízké typickým makedonským hrobkám. Mezi ně patří hrobky v Staroselec, Vetrenu (viz Obrazová dokumentace, 5).

⁸⁶ Hoddinot, R., F., 1975, 64

⁸⁷ Filow, B., 1951, 98

⁸⁸ Dimitrov, 1950, 307; jedná se opět o čtverhrannou uzavřenou komoru 3,35x1,6x1,5m, pokrytou pětiúhelníkovými deskami, jež se datuje do poloviny 5.st.př.Kr..

⁸⁹ Venedikov, I., 1973; tato hrobka se řadí do 5.st.př.Kr., je u obce Tatarovo v okrese Charkovo, kudy kdysi vedla důležitá cesta přes Maricu k Egejské oblasti.

⁹⁰ Kitov, G., Theodossiev, T., 1995, 317-336

Brestovica leží asi 15 km od Plovdivu na severním svahu Rhodos (viz Obrazová dokumentace, 5). Asi šest kilometrů od vesnice se nachází nekropole, jejíž součástí je mohyla o průměru cirká 20 metrů a zachovanou výškou asi 5 metrů. Mohyla byla navršena na kopci. Na východním okraji se dochovala hrobka s východně obráceným vchodem, která může být minimálně o sto let mladší, než hrobky z Sveštari, Mezeku nebo od Varny. Její součástí je dromos a pravoúhlá jednoduše zaklenutá centrální komora, takže se stavba řadí typologicky k jednokomorovým hrobkám s dromem. Paralely bychom k ní našly v hrobkách z Madjarova, z Mapite v Sozopoli, z Dolno Loukova, Varny nebo z Ravnogoru v Západních Rhodopách; díky relativní primitivnosti stavebních technik můžeme soudit, že tato kultovní budova je starší, než ta z Plovdivského Filipova nádraží.

Je postavena z neotesaného a rozštípaného kamene spojeného hlínou. Podlaha byla de facto šterkovaná směs dobře udupané hlíny. Vstupní část dromu byla poškozena, nicméně tam byly dvě podpůrné zdi, které ho flankovaly a kolmo se pojily na zdi dromu a přímo navazovaly na ohrazení mohyly (to ještě nebylo zkoumáno). Nelze říci, zda tyto zdi byly nějak omítnuty anebo profilovány. Dromos je 6,85 metru dlouhý a 1,05 metru široký, zachován je do výšky 0,7 metru. Jeho původní délka byla 4 metry a šířka zdí 0,6 metru. Připojená část měla tlustší stěny asi o 15 cm a přidala navíc 2,85 metru délky; byla o 14 cm níže položena, než originální dromos. Severní zeď dromu je sešikmená, jižní však nikoliv. Tento zůsob provedení nemá obdoby a je těžko interpretovatelný; trapezoidní průřez byl objeven v Ginina Mogila u Sveštari, kde levá část dveřního rámu je šikmá a pravá kolmá na podlahu. Vstup z dromu do komory byl zničen a neví se, jak vypadal, stejně tak nejsou stopy po tom, jak byl dromos zastřešen; pravděpodobně pomocí rovných kamenných desek. Dvě fáze dromu ukazují na to, že hrobka byla alespoň dvakrát použita. Zdi pokračování byly postaveny stejně, ale bez podlahy. Zničená vstupní část do dromu patří k poslední fázi.⁹¹

Východní zeď centrální komory má 2,85 metru, jižní 2,75, západní 2,65 a severní 2,8 metru. Výška zdí je 2,8 metru a až do 1,45 metru jsou vertikální; potom začíná klenba komory, která transformuje obdélný půdorys do hrubé kupole. Je postavená stejně jako zbytek stavby z hrubě zpracovaných kamenů a končí zakrytým

---

⁹¹ Rousseva, M., 2000, 119

otvorem o rozměrech 0,5 x 0,5 metru. Architektonické řešení klenby odpovídá primitivnějším technikám thráckých architektů poloviny 1.tis.př.Kr.; toto řešení ale najdeme v Krétě, Etrurii a i podél severního pobřeží Černého moře od 2.tis. po 2.st.př.Kr.. Zdi komory mají dvouvrstvou omítku, první šedou a druhou hnědou. V dolní části zdi jsou stopy po černě malovaném okraji. Před centrální komorou byly nalezeny nádoby umístěné dnem vzhůru, ale v samotné komoře se nedochovalo vůbec nic.

Koljanovo u Slivenu je lokalita datující se do 2.čtvrtiny 4.st.př.Kr. a obsahuje čtvercovou pohřební komoru s pohřbem aristorkata a dvě předkomory s pohřbem koně; na postroji měl zbytky železných a čtyřech stříbrných ozdob (viz *Obrazová dokumentace*, 6). Pod mohylou o průměru 50 metrů se v komoře našly zbytky nástěnných maleb a u těla pohřbeného se našly zbytky helmice pravděpodobně chalkidského typu a zlatý pektorál zdobený repoussé⁹². Nad hlavou byl nalezen krátký meč anebo xyphos a vedle také dva nože. V předsíni se našlo čtrnáct hlavic šípů. Datace koresponduje s vládou Kotyse I. (383/2-359př.Kr.), přičemž dotyčný musel mít důležité postavení nějakého velkého vlastníka půdy, možná se jednalo o někoho blízkého vládci, snad o prince, protože přes jeho stehno byla položena železná předradlička s délkou čepele 10 cm a šířkou 7 cm. Držadlo mělo 30 cm.

U dnešního druhého největšího města Bulharska Plovdivu byla jako první z mnoha mohyl v této oblasti odkryta kultovní budova u tamního Filipova nádraží (viz *Obrazová dokumentace*, 5, 7, 8). Tumulus 4,74 metru vysoký o průměru cca 38 metrů se nachází v rámci kmenové nekropole a budova, která se nachází na jihozápadním okraji mohyly, je datována do 4.st.př.Kr. Je kompletně zachována a má dvě místnosti, centrální obdélnou komoru a vstupní předsíň. Na stavbu byl použit rhyolit z regionu Kralevo v centrálních Rhodopech; bloky jsou široké a mají dobře opracované viditelné strany. Kameny byly horizontálně spojené železnými svorkami. Asi 10 metrů od vstupu se našly dva veliké rhyolitové bloky kamene o rozměrech 1,5 x 1,4 metru spojené svorkou. Na tomto podstavci stál další blok o rozměru strany 1 metr s čtvercovou prohlubní uprostřed. Vstup je 1,83 metru vysoký a u paty 1,53 metru široký (u horního okraje je o šest centimetrů užší); do vstupního otvoru byly dodatečně vsazeny dva sloupy obdélného průřezu 0,26 x 0,6 metru, které vlastně

⁹² Hoddinot, R.F., 1981, 111

tvorí boční rámy vchodu. Oba sloupy jsou omítnuté dobře vyhlazenou omítkou smíchanou s mramorovým prachem. Vrchní díl vchodu je kamenný trám a má rovnou spodní stranu. Boky se lehce naklání dovnitř a vrchní strana tvoří jemný svah, který má vrcholek uprostřed bloku a dává mu tak vypadat jako neprofilovaný štít chrámu. Délka tohoto bloku z červeného rhyolitu je 2,66 metru, šířka 0,33. Podobnou formu bychom našli v Raklince u Kirkareli (viz *Obrazová dokumentace*, 9). Celá vstupní část má dvě křídla, na kterých spočíval štít. Byly tvořené šesti řadami kvádrů stejně jako měla i centrální komora šest řad, které tvořily stěny. Kvádry jsou spojeny vertikálními železnými svorkami. Výše popisovaný vchod je posazen právě doprostřed a celá tato část tak má vzhled pyramidy, protože každá další řada kamenů až po vrchní je o něco kratší. Typologicky tato kultovní budova patří k jednokomorovým hrobkám s vchodem. Existence vstupní části a fasády předpokládá, že tu byly prováděny nějaké rituály. Statigraficky měl svah tři fáze a i v poslední, kdy byla stavba uzavřena, byla tato kultovní budova centrem. Na začátku byla otevřená pro kult v celé šíři, poté byly do vchodu umístěny dva volné pilíře a zformovaly tak vstupní část; boční dvě křídla pyramidální konstrukce měly dekorativní účel.

Vstupní předsíň je pouze 1,55 metru dlouhá a jen o dva centimetry užší; její výška je 1,83 cm. Strop je plochý a skládá se ze dvou do červena zbarvených rhyolitových bloků, které leží na bočních stěnách místnosti. Podlaha je tvořená bílou maltou, vylitou přes vrstvu zhotovenou z kousků červené keramiky. Bílá omítka se dochovala i na zdech až do výšky 1,2 metru. Našly se také stopy po dřívější bílé spodní omítce a s horizontálním proužkem vedeným 1,28 metru nad úrovní podlahy; vrchní vrstva omítky je asi spojená s rekonstrukcí stavby v době, kdy byly vsazeny do vchodu ony dva sloupy. Tato rekonstrukce se pravděpodobně odehrála někdy ve 3.st.př.Kr.. Tehdy byla asi hrobka také uzavřena nepálenými cihlami.⁹³

Do centrální komory vede 1,69 metru vysoký vstup. U paty je 1,03 metru široký, u vrchu jen 0,98 metru. Není vůbec profilován, dolní část však byla zahrazena rhyolitovým blokem kamene, na němž byly připevněny mramorové dovnitř otvírané dvoukřídlé dveře. Jsou pozdější a náleží asi k pozdější přestavbě; obdobné se našly u některých jiných thráckých stavbách z této doby. Centrální komora je 2,2 metru dlouhá a 2,45 metru široká; k prvnímu stropnímu kameni to je 2,8 metru od úrovně

⁹³ *Rousseva, M., 2000, 114*

podlahy. Falešnou klenbu tvoří tři řady bloků, které se příčně překrývají a při pohledu zeshora tak tvoří vždy o devadesát stupňů pootočené do sebe vsazené čtverce. Nahoře je klenba uzavřena jedním kamenem. Kameny klenby jsou spojené železnými svorkami, zvenčí jsou jen hrubě, z interiéru perfektně opracované. Jakékoli mezery mezi kameny byly zahlazeny maltou. Podlaha je vydlážděna rhyolitovými bloky. V severovýchodním rohu byla nalezena tři až pět centimetrů silná vrstva červené omítky; kolem vchodu je podlahová malta bílá. Zbytky omítky na stěnách umožňují rekonstruovat barevnou dekoraci stavby. Až do výšky půl metru byla stěna černá a nad ní byla pompejská červená až k profilovanému okraji, kde začíná střecha. Strop byl celý bílý. U severní a východní zdi mohlo být, dle stop na původní omítce, kamenné pohřební lehátko, které zabíralo tuto část komory. Ve vchodové zdi se dále našla nika, jejíž účel je však zcela nejasný.⁹⁴

Řešení klenby je typické pro thrácké stavby v 5.-3.st.př.Kr.. Používalo bylo pro zaklenutí obdélných komor; další příklady tohoto provedení najdeme v hrobce z lokality Strelcha, Vălčepol anebo Kurt Kale. V Malé Asii se tento způsob používal od 6.st. př.Kr. až do 1.st.př. Kr., v Gruzii je tento způsob typický pro profánní architekturu 4.-6.st.př. Kr.. Způsob je tedy takový, že pořád menší a menší kameny jsou kladeny přes sebe až je klenba zakončena jediným blokem; první řada kamenů leží přes rohy obdélné místnosti, kterou zastřešuje. Barevná symbolika zde možná znamená pro černou, ve spodní části užitou barvu, podsvětí sféru a pro červenou vprostřed stěny materiální svět lidí. Na stropě použitá bílá asi znamenala nebesky klidný a čistý duchovní svět. Barevné kombinace se ale lokálně lišily a tak patrně nebudou moci být nějak zobecněny.

Štukovaná výzdoba byla podobně jako na stěnách hrobek v Plovdivu u Filipova nádraží nalezena ve Vetrenu, u níž se výzdoba našla na stěnách sedlové střechy. Ovlivnění makedonským uměním ukazují i výše citovaná hrobka v Staroselci u Plovdivu (viz *Obrazová dokumentace*, 5), jež má dva sloupy před dekorovaným vstupem do pohřební komory (níže se hovoří i o jiné), a ve Sveštari se skulpturní dekorací velmi blízkou makedonskému pojetí. Nedkova mohyla, situovaná 7,5km jihovýchodně od Četinjovy mohyly, byla obklopena 21 rituálními jámami s nálezy datovanými od 5.-2.st.př.Kr., obsahuje pravoúhlou předsíň a malou

⁹⁴ *Rousseva, M., 2000, 115*

rovněž pravoúhlou komoru. Horní část komory je ozdobena zubatcem a pilastry. Design je blízký iónskému pořádku⁹⁵.

Mugliž u Staré Zagory, kde se našla slavných thráckých hrobek s datací do poloviny 3.st.př.Kr.. Má dlouhý dromos, s předkomorou a čtvercovou komorou s kopulí z cihel, obdobně jako je tomu u Seuthopolských hrobek (viz *Obrazová dokumentace*, 4). Důležitým pohřebišťem je místo u Braniševa mezi Shoumen a Silistrou. Našlo se tu deset menších tumulů mezi 6-15m v průměru a jeden o 41-45m v průměru. Pravděpodobně místní vládce byl pohřben ve čtvercové hrobce postavené z kamene spojeného hlínou. V mohyle se nachází rovněž hrobka skýthského typu pro jeho ženu⁹⁶. Obdobně jako v Koljanovu i zde se našly zbraně a bronzová helma společně se zdobenou šupinovou zbrojí ovlivněnou skýthským standartem. Soubor nádob zahrnoval stříbrnou fiálu s krátkým nápisem, jež obsahoval thrácké jméno napsané řeckou abecedou. V ženském hrobě se našlo mimo jiné ruční zrcátko. Oproti obvyklému nálezu koňské kostry se tu našly součásti postroje, jež symbolizovaly právě majitelovo „jezdecké“ postavení.

Ze 4.st. v údolí východně od starověké Seuthopole v oblasti Kazanlaku byly objeveny tři tumuly s malovanými hrobkami (viz *Obrazová dokumentace*, 5). Jedna z Krunu se dochovala jen jako poničená troska. Druhá z Mugliže, ač vyloupená, se dochovala architektonicky v pořádku, ovšem její malovaný interiér je hodně poškozený. Jižní vstupní místnost opatřená postranními komorami vede do dromu, který ústí do ranější dvou-chodby, která potom spojuje předsíň a hrobku se zbytkem hrobky. Dostavování dalších komor nebo stavebních součástí bylo pro Thráky typické. V tomto případě je to prodloužení dromu podobně jako u kultovní budovy u Brestovica, ale jindy to byl vstup jako u stavby u Koljanova nebo postranní komory jako v Mal Tepe u Mezeku, které byly dostavěny. Předsíň a hrobová komora byly pravoúhlé, postavené z velmi dobře spojených a rovnoměrně zaříznutých cihel. Proti severní zdi stály zbytky rozměrných már a podia; na východní straně se našly fragmenty obdobné konstrukce. Zbytek stavby byl postaven z hrubých kamenů a malty. Malby ukazují vysokou kvalitu.

⁹⁵ Bouzek, J., Ondřejová, I., 2004, 128

⁹⁶ Hoddinot, R., F., 1981, 112

Třetí hrobka je bohatě zdobená (viz Obrazová dokumentace, 33). Má nepravou klenbu z pálených cihel, podobně jako jiné tholy u Seuthopole, a byla pravděpodobně místem posledního odpočinku královské dynastie kmene Bessů⁹⁷ či Odryssů⁹⁸. Cihly jsou sedlově prohnuté a formují tak oblouk. Předsíň je hrubší konstrukce. V dromu hrobky se na stěnách nachází bojové scény s vojáky, bohužel však jen špatně dochované a dosud ne zcela publikované. Mnohem lépe jsou na tom scény v kupoli hrobové komory. Malby mají tři pásy a v horním nalezneme závod vozů řízených Níkami. Důležitý je střední pás, na němž je vykreslena velká scéna u prostřeného stolu hodujícího vládce. Vládce na trůně má po levici svou ženu, jíž drží za ruku. Za ní v pozadí přicházejí dvě služky nesoucí skříňku se šperky a toaletními potřebami a potom ještě modrý šátek.

Z druhé strany jde procesí vedené mohutně vypadající ženou, jenž nese ovocnou mísu. Při srovnání vzhledu dvou služek a této postavy můžeme docela pravděpodobně usoudit, že se jedná o kněžku či dokonce bohyni. Za ní pak kráčí sluha s konvicí a miskou a dvě ženy s píšťalami. V dalším sledu pokračují dva muži vedoucí jezdecké koně. V jiné scéně další sluha drží připravené čtyřspřeží s vozem, patrně připravené pro královský pár na cestu. Výjev sám o sobě představuje jednu z nejzajímavějších ukázek raně hellénistického malířství, pro nás je však důležitější, co zobrazuje. Typologicky lze scénu srovnat s námětem heroizovaného mrtvého, jež jsou obvyklé například v Malé Asii. Nejenže hrobku patrně maloval řecký umělec, ale ani námět sám není v Řecku neznámý; srovnej dekoraci hrobky v Krannónu v Thesálii⁹⁹.

Oproti standartu v scénách s heroizovaným mrtvým zde zesnulý neleží na lehátku a všechny hlavní figury scény mají mnohem rovnější pozici. Celé se to zdá napohled spíše jako svatební obřad. Vedle krále je žena podána natolik výrazně, že by se mohlo dokonce jednat o samu thráckou bohyni přírody, řekněme obdobu řecké Kóré nebo Démétér. Jiná interpretace zde vidí Bendis, která je svou působností obdobou řecké Artemis. Král, žena a kněžka - bohyně jsou nejvýraznějšími aktéry díla. Nejpravděpodobnější vysvětlení scény je takové, že zemřelý vládce je s manželkou přijmán do světa héroů a stávají se tak prostředníky mezi bohy a lidmi.

⁹⁷ Bouzek, 1990, 122

⁹⁸ Protonotariou, E., 1960, 29

⁹⁹ Bouzek, J., Ondřejová, I., 2004, 131

Zcela tak překračují sféru lidství někam výše a pryč od profáního světa. Dolní pás je ozdobný a ohraničuje malbu zespoda. Je složen z bukráníí, girland a květin se čtyřmi listy. Ikonografie je podobná jako na stélách. Celé to je unikátní syntézou hellénistického umění a thráckého rituálu.

Jiný zajímavý výjev je na rhytu z Poroiny. Rhyta byly oblíbenou picí nádobou thrácké aristokracie dostatečně bohaté nato, aby si takové věci mohla pořídit. Obvykle se jedná o řecké importy, nicméně občas se najdou vzácné kusy lokální výroby. Dolní část je ve tvaru býčí hlavy a horní část nádoby zdobí výjev se sedícím mužem na stoličce bez opěradla držícího opět rhyton. V pravo stojí postava a poukazuje nebo zdraví sedící figurku sedícího muže. Na jeho čele je jakoby rotující sluneční kotouč podobný, jaký se opakuje na ozdobách postrojů z pokladu Craiova.

Hroby s kruhovou centrální komorou a kopulí

Staly se typickými zejména pro oblast odryského království. Nevíme, zda tyto tumuly byly architektonickou formou zvládnutou primárně Odrysy a poté se rozšiřovaly dál k ostatním kmenům ve 4.st.¹⁰⁰. Bezesporu nepravá klenba předchází pravou klenbu, dokud se jí nepodařilo zvládnout; některé hroby v severozápadní Anatolii mají kopulí zaklenutou komoru v prvních dekáдах 4.st.př.Kr.. Oblouk byl znám již dříve, ačkoli nějaká forma oblouku v branách je známa již z 5.st.př.Kr. z Palaionanina a ze Stratu. Každopádně kruhová komora je známá již z hrobek ve skále a bezesporu je kupule sama o sobě stabilnější konstrukcí než rovný strop a dokonce i více než oblouková klenba.

Jak bylo již zmíněno, řecká a makedonská architektura byla jiná než thrácká. Jistá záliba v zaklenutých prostorách hlavní komory může být vysvětlována tak, že měla imitovat to velmi důležité pro náboženství - nebeskou klenbu. Měla tak snad opakovat makrokosmos nebes přímo v hrobce. Rovněž oblouk se stal v Thrákii mnohem oblíbenější, než v Řecku. Thrákové, obdobně jako Etruskové netrpěli tak silnou touhou po volném, otevřeném rectilineárním trojrozměrném prostoru, a tak křivky nijak neubližovaly jejich estetickému smyslu pro architekturu. Valená klenba a kopule se tak staly brzy důležitými výrazovými prvky architektury Thráků, stejně jako

¹⁰⁰ Venedikov, I., 1974

tomu bylo v minulosti u Mykéňanů¹⁰¹. Dalším momentem zde nutně byla sociální struktura Thráků. Král byl typ určitého hrdiny, héra, jeho symbolem byla dvojité sekera, a tento postoj byl pravděpodobně ještě silnější u Thráků, než u Makedonců. Společnost zde vnímala takové lidi trochu jinak než v Řecku. Archaizující vnímání společenství, v tomto případě náležitost k určité krevní linii se v demokratickém Řecku zcela vytratila, zde ovšem zůstává. V Makedonii se přeměnil v královské *hetairoi* a od Xenofonta víme, že odryští elitní válečníci měli statut podobný právě makedonským *hetairoi*. V paláci v Seuthopoli nenajdeme žádný veliký dvůr, jen malé prostranství před palácovou budovou, jež mohlo dobře sloužit pro hostiny členů královské družiny. Svou roli zde sehrál i přímý kontakt s Peršany, který ovlivnil thrácké vnímání vůdce. Perský koncept království spojený s nejvyšší božskou entitou na vrcholu se dal poměrně dobře skloubit s thráckou tradicí heroizovaného vůdce a snadno tak vyústil v koncept polobožského klanového či kmenového předka, héra.

Rychlé pochopení a užívání klenby bylo patrně způsobeno tím, že Thrákové byly poutáni jinou tradicí, než tomu bylo v Řecku. Thráčtí umělci se přikláněli k trochu jiným, možná starším tradicím doby bronzové a v tomto smyslu inklinovali Řekové k jiným stavebním stylům, tradicím, které do mykénského Řecka přinesli Dórové. Nicméně různé kombinace pak podporovali odvážné thrácké architekty k realizaci staveb, které v Řecku již nebyly dobré pro jejich náboženské představy. To samé se týká sloupů, jejich patek a hlavic a jiných detailů. V Etrurii se použila falešná klenba již v Regoliny Galassi v Červetery a podobnou klenbu má i čtvercová hrobka La Cocumela di Ciaolo na pohřebišti v San Giuliano; orvietské hrobky se datují do poslední čtvrtiny 6.st.př.Kr.. Pravoúhlé hroby v půdorysu byly více populární v jižní Etrurii, zatímco tholy byly oblíbenější na severu. Právě kombinace čtvercového půdorysu komory a nepravé klenby byla populární kombinací v archaické Etrurii; například v tumulech Vetulonie, Populonie, Caere aj..

Thrácká monumentální architektura našla realizaci právě v těchto stavbách již v pozdním 6. až raném 5.st.př.Kr.¹⁰². Inspirace hledali a předávali Thrákové poměrně daleko. Z nejbližšího okolí lze najít podobné příklady architektury v Pistiru nebo ze

¹⁰¹ Lawrence, 1973, obr.76; nejranější příklady klenutých hrobek máme patrně z Kypru a to patrně z pozdního 6.st.př.Kr..

¹⁰² Bouzek, J., Ondřejová, I., 2004, 134; jedním z nejranějších příkladů jsou domy například jako Vasil Levsky, kde našly užití malované tašky a měkký kámen. Paralely možno hledat u Etrusků v Murlo anebo na Kypru v paláci Vouni.

severořeckého Olynthu; tato města jsou co do urbáního plánování podobná například Seuthopoli. Ovšem podobnosti mezi thráckými, mykénskými, etruskými, kárskými a skýthskými tholoi lze spíše než jako společný původ chápat jako individuální vývoj myšlenky, která byla sdílená a inspirována v rámci kultur mezi sebou.

V Žabí mohyle u Strelče (viz *Obrazová dokumentace*, 10) je hrobka, která měla čtvercovou předsíň a dromos. Předsíň je zaklenutá stejným způsobem jako centrální komora hrobky u Filipova nádraží v Plovdivu. Tholos měl průměr 4,6 metru a výšku dva metry; klenba začínala hned první řadou kamenů obvodové zdi. Z nálezů v okolí lze zmínit četné kovové kozlíky s hlavami koně či ovce. Hrobka byla umístěna na okraji dnes stále ještě 20 metrů vysoké mohyly. Byla vykradena, a tak se zachovaly mimo jiné jen fragmenty řecké a lokální keramiky. Mluví se o ženském pohřbu, neboť mezi jediné zajímavější nálezy hrobky patří malá pozlacená hlavička lva. Vchod a interiér jsou skulpturně dekorovány, což lze označit za řeckou práci; vstup byl uzavřen dvojitými dveřmi. Hrobka byla asi několikrát použita a později byl vchod uzavřen velkým kusem kamene. Mimo hrobku byly nalezeny pozůstatky dvou koní a čtyřkolového vozu; dále se také našla kostra jezdeckého koně. Mezi další inventář místa patří na 40 stříbrných přívěsků¹⁰³.

Architektonicky zajímavá je hrobka v Šišmanci (viz *Obrazová dokumentace*, 11, 12), kde hned u vstupu je uprostřed holý íónský sloup. Tumulus má kupoli rovněž podepřenou sloupem; sloup je hladký s jednoduchou, jednotorovou bází. Hlava sloupu je archaizující a mohutná. Zdi komory mají sedm pilastrů, každý je žebrovan deseti žlábků. Užití pilastrů nebo polosloupů v interiérech má dlouhou tradici v řecké architektuře¹⁰⁴. Obdobně jako měla kupole význam jako symbol nebeské klenby, tak i sloup uprostřed nemusel mít jen architektonický smysl. Podobný najdeme například v hrobce Tumulo di Diabolo ve Vetulonii. Lze si jej vysvětlovat jako spojnici mezi nebem a zemí, tedy makro a mikrokosmem. Vstup je řešený tesaným frontonem s palmetami. Před vstupem byli obětováni koně a psi.

Hrobka Gryfů, nazvaná dle své dveřní dekorace. Má také takovou klenbu a do její komory vede vstup dlouhou předsíní. Vchod měl dvoukřídlé kamenné dveře. Je

¹⁰³ Kitov, G., 1977, 85

¹⁰⁴ Bouzek, J., Ondřejová, I., 2004, 135

možné, že před finální destrukcí byla hrobka vyčištěna a užívána jako svatyně¹⁰⁵. Že se nejedná o ojedinělý nebo výhradně thrácký jev, možno ukázat na příkladu, že takovou konstrukci hlavní hrobové komory mají i hrobky Casal Maritimo v Etrurii¹⁰⁶ a v hrobkách La Mul a Montagnola v Quinto Fiorentino přibližně z roku 600. Tato hrobka měla rovněž přesíň a postranní komory zaklenuté a právě masivní pilíř podpírající hlavní klenbu. Podobné hrobky jsou známy z pohřebišť v Populonii anebo Vetulii aj.. Možno se domnívat, že podobná konstrukce byla užívána rovněž v obdobných stavbách ze dřeva¹⁰⁷.

Velmi zajímavým příkladem většího hrobového komplexu je Ostruša u Šipky (viz *Obrazová dokumentace*, 11). Hrobka se skládala ze šesti místností se vchodem z jihu. Kromě stříbrné oinochoe a fiály spolu s dekorovaným krčním pektórálem se zde našla kostra koně se stříbrnými prvky postroje. Nohy přítomného lehátka mají nohy ve tvaru lvích tlap¹⁰⁸. Klenba obvykle reprezentuje nebeskou oblohu a možno tu vidět návaznost na orfická učení - nebe je místem, odkud lidská duše přichází a kam se opět po své smrti vrací. Strop vykazuje velmi komplikované variace na čtverce a kruhy a lze uvažovat o inspiraci pythagorejskou geometrií; vzorce této složitosti vyžadovaly velikou přesnost a námahu.

Dveře měla i hrobka Goljama Arsenalka přímo v rámci vchodu z jihovýchodní strany (viz *Obrazová dokumentace*, 6). Za ní se pak nacházela pohřební komora čtvercového tvaru s pohřebním lehátkem. Dále pak hrobka obsahuje čtvercovou přesíň a kruhovou, klenbou zastřešenou hlavní komoru. Zachoval se odtud pozlacený pektórál a dva zlaté ornamenty ve tvaru včel. V antice byly včely kněžkami Afrodité a obecně lidské duše, jež byly vyslány na zemi a vracely se pak do božského světa.

V Raklice u Kirklareli v turecké Thrákii najdeme hrobku, jejíž isodomické zdívo je v klenbě jakoby obloučkově vyříznuto, takže klenba opravdu připomíná pravou klenbu. Její krátká vchodová pasáž se štítem vede do tholu (viz *Obrazová*

¹⁰⁵ Kitov, G., 2003, 303-312

¹⁰⁶ Boethius, A., 1978, 95-98

¹⁰⁷ Bouzek, J., Ondřejová, I., 2004, 134

¹⁰⁸ Hrobku první našli ranní křesťané. Velmi dobře se dochoval sarkofág se sedlovou střechou z jednoho kusu kamene. V centrální části výzdoby se nachází slunce se stopami pozlacení. Ostatní části výzdoby jsou těžce poškozeny. Nejlépe se dochovala hlava ženy, jiný, reprezentuje Belleforóna na koni a další dvě postavy v hovoru. V trojhanných panelech jsou zobrazeny Nereidovny.

dokumentace, 9, 13). Uvnitř na katafalku ležela mužská kostra a kostra jeho koně hned vedle. Všechny předměty zde nalezené byly bronzové či pozlacené a jednalo se o hellénistické, řecké výrobky. Z druhého tholu v Kirklareli se zachovala jen spodní část a tedy žádné nálezy; tu se vchodová pasáž, která zároveň tvořila v podstatě předkomoru, otvírala přímo do hrobové síně. Kvádry této stavby byly pravidelně opracovány, podobně jako v níže diskutované hrobce z Mal Tepe.¹⁰⁹

Jedním z kopulových hrobů je v Mal Tepe v Mezeku (viz Obrazová dokumentace, 13). Nad hrobkou je navršena mohyla z poloviny 4.st.př.Kr. o poloměru 90m, současnou výškou 14m a ohrazením z kamenů sahajících do výšky pěti metrů. Dromos této hrobky je výjimečně dlouhý (21,5 metru) a vede do dvou předsíní s valenou klenbou. Na konci je klenutá komora samotná. Hrobka obsahuje primární pohřeb, inhumaci na kamenném katafalku. Poté byla podlaha zdvižena o dva metry a byly do ní uloženy dvě urny s kremací; podobně se stalo v oblasti předsíní, kde byla rovněž navýšená podlaha a byly do ní uloženy dvě kremace žen. Ve 3.st. tu jsou doklady o keltském užívání; hrobka obsahovala větší keltský pohřeb s vozem, avšak tento sekundární hrob byl vykraden¹¹⁰. Ač byla hrobka vyloupena, musela patřit někomu, kdo měl obzvlášť důležité postavení. Lze předpokládat, že patřila přímo nějakému z thráckých vládců někdy v první polovině 4.st.. Našel se zde železný límec, postříbřený, který bude patrně dílem bosporských řemeslníků; podobný se našel v tumulu ve Vergíně¹¹¹. Na vrchu se našla socha bronzového Thráckého jezdce; na vrcholek asi vedly schody, podobně jako je to doloženo u tumulu ve Vărbica, kde se také předpokládá obdobná socha. Tato kultovní místa byla ale jinak až na tuto výjimku zničena¹¹².

V menším z tumulů v Mezeku na kopci Kurt-kale není naopak žádný dromos a jen jedna předsíň, zastřešená rohovými trámy a blokem kamene. Hrobová komora je podobná té z Mal Tepe a byla také vyloupena až na nález jediné amfory a džbán, který obsahoval koňské kosti.

Dalším příkladem kopulového hrobu je jeden z Vălčepolu u Mezeku z druhé poloviny 4.st.př.Kr. (viz Obrazová dokumentace, 13). Má zajímavou kazetovou

¹⁰⁹ Mansel, A., M., 1974, 207

¹¹⁰ Jacobsthal, P., 1944, 164, 176

¹¹¹ Andronikos, M., 1978/9, 131

¹¹² Rousseva, M., 2000, 72

klenbu předsíně, jež nápadně připomíná její obdobu z hroby u Filipova nádraží v Plovdivu (viz výše).

Kultovní budova z lokality Pärvenec (viz Obrazová dokumentace, 14) je jen šest kilometrů vzdálená od vesnice Brestovica v regionu města Plovdiv. Má čtvercovou předíň a kruhovou centrální komoru, podobná hrobce v Kurt Kale v Mezeku (viz Obrazová dokumentace, 15) a v Strelča; jedná se tedy tholos s předsíní. Kamenný prstenec byl činností hledačů zcela poničen, hrobka jako taková naštěstí méně. Bohužel díky tomu nebylo možné rekonstruovat vzhled prstence ani vstupní části. Stavba má orientaci východ západ, přičemž vchod je otočen na západ. Je postavena z dobře opracovaných kamenů bílého pískovce spojených železnými olovem zalitými svorkami; stopy po maltě, pokud byla použita, se nikde nedochovaly. Opracování kamene je podobné zpracování kamenů kultovní budovy v Malko Belovo; kámen byl dodáván regionu vesnice Hrabino, která je jen asi 3 km vzdálená od Pärvence. V hrobce a v okolí byly objeveny stopy po pohřbu, po keramice (černá řecká keramika, amfory, lokální thrácké keramice) a po jiných artefaktech (fragmenty železného meče, kopí, nože, koňské zbroje a bronzových hrotů šípů). Z archeologických nálezů se zdá, že naposledy byla hrobka použita ve 4. st. př. Kr., postavena byla ve stejné době jako Kurt Kale v Mezeku a Strelča. Je možné, že hrobka patřila do jedné architektonické školy jako kultovní budova u Filipova nádraží v Plovdivu. Pokud zde skutečně existovalo nějaké významnější místo před přestavbou Filipem II., což je pravděpodobné, zdá se být tato možnost velmi logická- město sloužilo jako ekonomické, kultovní a architektonické centrum.

Předsíň má na délku 2,5 metru a šířka je 2,2 metru. Zachovala se do výšky 0,7 metru a byla postavena stejným způsobem jako centrální komora. První ze dvou dochovaných řad se složena na každé straně bočních zdí ze dvou bloků vysokých 25 centimetrů. Druhá řada je 45 cm vysoká postavená z tenčích kamenů, které tvoří fasádu a zadní stranu zdi. Stejně jako první a třetí řada zdi v kruhové komoře mají mezi sebou výplň z oblázků, šterku a hlíny. Strop obdélné místnosti mohl být stejně jako jiné místnosti tohoto půdorysu v Thrákii valený anebo mohla být použita nepravá klenba, která se však zdá pravděpodobnější při srovnání průřezu s podobnými stavbami jako byla právě v Kurt Kale. Při zachování poměru přibližně 1:1 tak, jako

tomu bylo u jiných kultovních budov, lze předpokládat, že výška stropu byla maximálně 3 metry.

Centrální komora má na průměr 4,2 metru a dochovala se do výšky 1,5 metru. Čtyři řady kamenů obvodové zdi se zachovaly in situ. Plinta byla tvořena jednou řadou a byla 21 cm vysoká; spočívala na dvou řadách základových kamenů. Plinta byla profilovaná a na ní pak ležely tři řady kamenů vysokých 0,45, 0,27 a opět 0,45 metru; plinta a druhá řada byly spojené svorkami. První a třetí řada je postavena tak, že kameny tvoří fasádu a zadní část a vnitřek je vyplněn šterkem, oblázky a hlínou. Obdobně je tento způsob použit v Malko Belovo, které je vzdálené asi 30 km od Pärvence. Ve čtvercové komoře se našly zbytky kamenných dveří s podobnými rozměry jako měla bronzová brána v Malko Tepe v Mezeku. Strop centrální komory byl tvořen úlovou klenbou, která začínala čtvrtou řadou kamenů obvodové zdi. Výška klenby mohla být asi 4,6 metru.

V Golyama Mogila (Velká mohyla) u Miškova Niva (viz Obrazová dokumentace, 16, 17) asi tři kilometry od Malko Tärnovo se nachází zajímavá kultovní budova. Místo leží na levém břehu řeky Delievska v blízkosti jiných pamětihodností, mimo jiné dolu. Kultovní budova patří do této kategorie díky svojí centrální komoře; původě se předpokládalo, že tu stál chrám Apolla, poté že tu byla hrobka datovaná do 2.-3.st.po Kr.. Stavba se nachází na jihu mohyly, která je obestavěná monumentálním kamenným prstencem o průměru 25 metrů postaveným ze tří řad hrubě opracovaných kamenů lokálního bílého mramoru o velikosti cca 60x60 cm (šířka x výška). Vrchní strana poslední řady byla vytesaná do oblouku; nejnižší řada se zachovala in situ, další dvě zůstaly stát jen u vchodu. Tento kruh je jediným, který je možno v Thrákii vidět v původním umístění. Uvnitř mohyly se nachází další kruh postavený z neopracovaného granitu o výšce asi 60 cm a šířce asi 40 cm. Jeho průměr je 17 metrů a v rámci něj se našla řada granitových bloků kamene podobného zpracování, které ukazují, že tu stála nějaká jiná, starší kultovní budova již dříve.

Dromos má délku 5,3 metru a je 1,47 metru široký. Západně od něj se nachází obdélná místnost z granitu rozměrech 2,1 krát 1,4 metru, dochovaná do 1-1,5 metru nad úroveň. Stejně jako vnitřní kruhový prstenec je i tato komora postavena ve stejném duchu, má ale bílou maltou omítnutý interiér. Kruhová komora má průměr

2,7 metru. Kameny, z nichž jsou dromos a kruhová komora postaveny, byly spojené železnými svorkami. Podlaha, obdobně jako bloky kruhové místnosti a dromu, je z bílého lokálního mramoru; in situ byla dochována jen zčásti v dromu a v kruhové komoře. Dlážďení je sestaveno z kamenů, které mají na sílu asi 25-30 cm; v kruhové komoře zasahuje podlaha pod zdi a přesahuje vnější okraj komory a v dromu je posazena o 12 cm níže na plintu¹¹³. Na této plintě stála i zeď dromu; chodba měla v době existence asi 1,85 metru na výšku. Vchod do dromu zvenčí měl dále svůj tympanon nad obloukovým vstupem dovnitř; oblouk vstupní části dále pokračoval v klenbě celého dromu. Štít je 2,62 metru dlouhý a 1,34 metru vysoký. V jeho středu je vytesán štít a kopí položené jako by za ním a dvě vzhůru zdvižené ruce dlaní k divákovi, jedna vlevo a druhá vpravo od štítu. Na obou bočních koncích štítu jsou palmy (viz Obrazová dokumentace, 18).

Dromos ústí do kruhové komory, jejíž stěny byly složeny ze čtyř řad opracovaných kamenů. Pátá a šestá řada již tvoří klenbu, tvořenou o sebe opírajících se asi jeden metr dlouhých trapezoidních bloků kamene; dolní hrana je 0,7-0,9 metru dlouhá a na konci se zužuje na 0,1-0,2 metru. Trapezoidní desky, které takto tvoří klenbu centrální komory, spočívají na horní straně šesté řady stěny, zapřené o hranu na konci každého kamene poslední řady zdi, na níž sedí. Jejich tloušťka je asi 0,4 metru. Výška komora mohla být v nejvyšším bodě 2,9 metru a vzhledem k průměru komory je opět tento poměr 1:1. Na vrchu byl opět kámen, který sice nebyl nalezen, ale měl asi tvar desetiboké pyramidy. Tento způsob zaklenutí najdeme ještě v jedné stavbě u Malko Tärnovo a je typický pro kultovní stavby v této části Bulharska. Zatímco použití koncentrických řad kamenů zaklenutí centrálních komor u jiných staveb evokovalo stále menší a menší kruhy až ke středu kopule a vytvářelo dojem jedné středové rozety, zde je efekt jiný. Do středu kopule se sbíhají linie spár kamenů jako paprsky - použití těchto technik umožnilo jinou interpretaci starých symbolů. Pyramida ve středu, paprsky evokující prastarou sluneční ikonografii tak symbolizují návrat do středu, světlo, oheň a patrně jiné věci.

Laterální granitová komora je přístupná ze západní stěny dromu přibližně uprostřed, kde bylo odstraněno několik bloků jako vchod. Opracování plinty, na níž

¹¹³ Barva a umístění podlahy mohlo v kultu hrát také nějakou úlohu, ohraničovat anebo stupňovat posvátnost prostor směrem dovnitř tumulu. Ve většině případů zkoumaných mohyl tomu ale nebyla věnována patřičná pozornost; dále viz *Rousseva, M., 2000, 98.*

kameny stály, ukazuje, že tu byly umístěny, ale daly se lehce odebrat a vznikl tak průchod necelý metr vysoký a tři čtvrtě metru široký. Strop komory tvořily pravděpodobně dva tlusté veliké bloky mramoru, z nichž jeden se našel in situ. Severní zeď komnaty je tvořená de facto granitovým vnitřním kruhem mohyly, který přiléhá k severozápadní stěně dromu. Datace je nejistá stejně jako to, zda granitová komora určitě náleží ke granitovému kruhu mohyly; patrně bude ale z dřívější doby. I pokud byla ale použita jednou anebo vícekrát, sloužila ke kultovním účelům; nejpravděpodobněji jako místnost pro obětování, uložení votivních darů zesnulému anebo jako místnost, kam se přenášely kosti již dávno pochovaných předků, čímž byla uvolněna centrální komora pro další pohřeb (ať se jednalo o pouhé přemístění nebo, a to zřejmě víc, o rituálně prováděné znovupohřbení ostatků a kostí předků). Může zde být také zcela jiný záměr, který nám není jasný.

Asi 160 metrů od Velké mohyly byly nalezeny zdi velké budovy o rozměrech 45 x 35 metrů. Musela mít monumentální vstup; našly se tu čepy vrat pro dvojitou bránu. Nálezový materiál patří do doby římské a s největší pravděpodobností to byla budova sloužící pro kultovní okrsek tohoto posvátného místa. V okolí lokality se našly i oltáře dedikované Apollonovi, Diovi a Dionýsovi, dále votivní destičky Herkulovi a Thráckému jezdci. Podle nálezů zde existovala svatyně po celá staletí. Kultovní komplex prodělal minimálně dvě přestavby; první fáze začala patrně postavením mohyly s hrobkou pro nějakého důležitého vládce, který byl heroizován a lokalita byla důležitým heroonem. Potom byla ale hrobka přestavěna (zničena?) a místo získalo novou podobu. V mohyle stála kultovní stavba pro zachování tradic a rituálů. Centrální mramorová komora nahradila původní centrální komoru a značila tak pořád nejposvátnější místo svatyně. Byl vztyčen i mramorový kruh, který ohrazoval mohylu; vstupní část asi patří do této periody. Svatyně asi nabrala na významu a stalo se z ní místo důležité pro celý kmen anebo rozsáhlou oblast. S tím, jak rostla důležitost tohoto posvátného místa, byly okolo stavěny budovy pro poutníky, kněží etc.. Tak postupně vznikl rozsáhlý okrsek jao heroon.¹¹⁴

V tumulu u Propada u Malko Tärnovu (viz Obrazová dokumentace, 19) v pohoří Strandja se nachází jedny z prvních kultovních budov odkrytých v této oblasti. Malko Tärnovu leží v srdci hor asi 50km od pobřeží Černého moře a asi

---

¹¹⁴ Rousseva, M., 2000, 104

40km od Lozengradu v Turecku. Ve starověku zde žil thrácký kmen Thynů, který byl spřízněn s Bythíny z Malé Asie¹¹⁵. Byli prý nejvíc válečtí ze všech Thráků a nebezpeční pro své noční přepady¹¹⁶ a během 4.st.př.Kr. bylo jejich kmenové území součástí Odrysské říše. Propada leží asi 2,5km západně od Malko Tärnovo a proti Miškova Niva se asi jednalo o mnoho generací používanou rodinnou hrobku; nejpozdější nálezy jsou až z 2.st.po Kr.. Mohyla byla obklopená kamenným kruhem zhotoveným z neotesaných bloků mramoru a kultovní budova v ní je situována na jihovýchodní části mohyly. Příkop, který obklopuje mohylu stejně, jako v Miškova Niva, je menší a odpovídá menším rozměrům tumulu. Vchod ležel jihovýchodně a od něj běžel zaklenutý dromos ke kruhové komoře; vstupoval do ní asymetricky, tj. ne zcela po ose. Dromos měl délku 2,1m a byla 1,05m široký; dochoval se ale jen do výšky 1,07m. Stěny dromu tvořily dva velké bloky z bílého lokálního mramoru, které byly lehce skloněné do interiéru; první měl délku 1,79, druhý 1,38m, a šířku asi tři čtvrtě metru. Střecha dromu byla složená ze tří kamenných bloků, které byly zevnitř vytesané do tvaru sudu. Přestože byla v této době valená nepravá klenba známá, architekt si asi nevěděl rady, a tak zvolil tuto techniku, aby nemusel použít rovnou střechu. Není jasné, zda byl vchod nějak přehrazený.

Centrální komora, jejíž klenba byla složená z trojúhelníkových a trapezoidních na delší stranu položených bloků, které tvořily při pohledu z boku nahoře seříznutý kužel, také spadla. Bloky v původním stavu měly podobu geometrických tvarů v klenbě, jež mohly sloužit pro evokaci učení pythagorejců o geometrii, snad spojené s nějakými kultovními představami; paralely nalezneme například v hrobce v Ostruše. Klenbu zakončoval jeden vrchní kámen v podobě jakési pyramidky. Tento způsob zastřešení komory je snad s několika výjimkami jedinečný; všechny ostatní tholy zastřešené do podoby úlu, používají klenbu složenou z koncentrických řad kamenů. Kameny použité na stavbu komory byly ze stejného bílého lokálního mramoru jako u dromu a byly kvalitně opracované; nezbořené zůstaly jen dvě poslední řady a dlážděná podlaha. Komora (viz Obrazová dokumentace, 20) měla průměr asi dva metry a při pohledu z boku by měla tvar úlu; ve starověku musela být původní výška asi 2,15m. Stěny se lehce skláněly do interiéru a měly tři řadu kamenů, poté následovalo zaklenutí pomocí sedmi kamenů; klenba tedy nezačínala na úrovni

¹¹⁵ Herodotus, II, 7

¹¹⁶ Xenophon, VII, 2

podlahy. Opět, poměr mezi průměrem a výškou klenby je 1:1. Nenašly se žádné stopy po spojovacím materiálu, jen železné svorky pro spojení jednotlivých bloků v horizontální rovině; aby se zabránilo sklouznutí kamenů byly na sebe dosedající bloky otesány tak, aby respektovaly tvar sousedících nahoře, respektive dole položených kamenů. Bloky použité na podlahu byly rovněž dobře zpracované čtvercové anebo polygonální kameny z bílého mramoru o síle asi 15cm; v dromu i v komoře, kde byly položeny i pod první řadu kamenů zdi, a byly k sobě pečlivě posazeny. Nebyly nalezeny žádné stopy po reliéfní výzdobě ani po malbách. Mezi nálezy patří skleněné a hliněné nádoby, skleněné korále a bronzový klíč, bronzová mince z 2.st.př.Kr. a zlámané kosti nejméně sedmi mužů a dvou psů. Typologicky patří tato kultovní budova do kategorie jednokomorových tholů s dromem; postavena byla ve 4.-3.st.př.Kr., ačkoli nálezy na místě by mohly datování posunout až do 2.st.po Kr. (tyto ovšem spíše, jak bylo výše uvedeno, ukazují na používání, ne konstrukci stavby). Na potvrzení datace si budeme muset počkat na další výzkumy nekropole jako celku, která má celkem dalších 45 tumulů.¹¹⁷

Pohoří Strandja má ještě tureckou část. Kultovní budovy jsou zde podobné těm vykopaným v bulharské části hor. Jsou datované do konce 5. až počátku 4.st.př.Kr.. Mezi nejdůležitější zatím odkryté lokality patří kultovní stavby u Lozengradu a Vize. Asi se jednalo o nějakou lokální architektonickou školu v této oblasti starověkého Balkánu, která má starší kořeny a používala techniku zaklenutí pomocí trapezoidních bloků, než se naučili budovat pravou klenbu. Dromy mají v obou lokalitách valenou klenbu. Ve Vize bylo zkoumáno na pět tumulů, přičemž jeden z nich mohl být hrobem významného thráckého vládce. Hrobka má bohatou výbavu, mezi níž patří hluboké zdobené stříbrné poháry. Valená klenba komory je z kvalitních opracovaných kamenů a má malované stěny spolu s modrým pozadím a bílými hvězdami na klenbě. Kamenný sarkofág imituje dům. Hrobka v Lozengradu má nepravou klenbu, bohužel však chybí opora pro ranější datování. Stejně jako zde mnoho hrobek kombinuje čtvercovou předsíň a půdorysně kruhovou komoru. V hrobce B u Lozengradu (viz Obrazová dokumentace, 13- poslední ukázka) nalezneme deset červeně malovaných pilastrů, které stoupají od země až k vrchu kopule centrální komory, která začínala po třetí řadě kamenů; pro výzdobu jsou použity rozety. Pilastry sloužící jako opora u centrálních i čtvercových hrobových

---

¹¹⁷ Rousseva, M., 2000, 94

komor ukazují na inovativní myšlení Thráků¹¹⁸. Při pohledu zdola to vypadá jako paprsky vycházející ze středu, což je obdobný efekt, jaký vzniká při konstrukci klenby centrální komory pomocí do sebe opřených trapezoidních desek, například ve výše uvedených stavbách od Malko Tärnovo v Bulharsku, které je jen asi 40 km vzdálené od Lozengradu, který leží již v evropské části Turecka. Tato paprskovitá vizuální struktura klenby byla asi extenzí efektu, který dávaly trapezoidní desky klenby, ačkoli v hrobce v Lozengradu jde hlavně o dekoraci.

Z poloviny 4.st.př.Kr. je Četinjova mohyla, či Staroselecká pohřební svatyně (viz *Obrazová dokumentace*, 21), obsahuje mohutnou hlavní komoru o průměru 5,4m. Ke vstupu se dvěma iónskými sloupy s bázemi vede monumentální schodiště; Obdobné schodiště lze vidět ze 4.st.př.Kr. v hrobce v Xanthu, Halicarnassu nebo ve lví hrobce na Knidu. Z předsálí vede vchod do hlavní komory, který je pěkně modelován kýmou a vejcovcem. Hlavní komora má okolo deset dórských polosloupů a nad nimi dórský červenomodrý triglyfmetopový vlys. Mohyla byla obehána 241m dlouhou, původně až 5m vysokou zdí.

Asi 100m od výše citované lokace se spolu s Pejčovou mohylou nachází kamenný blok vytesaný do tvaru fallu. Vzhledem k orgiastické povaze orfického učení lze usuzovat, že zde pohřbený vládce patřil k vyznavačům tohoto učení. Obdobně jako u Orfea, jeho tělo bývalo rozděleno do tří částí a pohřbeno odděleně. Před hrobkou se našla rituální jáma vytesaná do skály a v ní se našly kromě částí dekorovaného stříbrného koňského postroje, bronzové helmy a štítu i obětiny jako vázy řecké a lokální provenience. Stříbrná labrys byla jistě odznakem královské vznešenosti a zdobená část koňské masky s hlavou berana patří do příkladů tradičního thráckého zvěrného stylu, který je diskutován zejména v slavném skythském zvěrném stylu. Komplex se datuje od poloviny 4.st.př.Kr..

Vstup do hrobky Horizont, pojmenované podle sponzora vykopávek, je tvořen kolonádou tvořenou řadou nekabelovaných dórských sloupů s jednotorovou bází (viz *Obrazová dokumentace*, 22). Podle G.Kitova se byl tumulus postaven během více fází a sloupy byly vztyčeny až po uzavření hrobky. Nálezový korpus obsahuje šupiny ze zlatého pancíře.

---

¹¹⁸ Spivey, N., 1997, 52, 62-66

Nedaleko od hlavní Staroselské svatyně se nachází Mavrova mohyla. Již za antiky byla vyloupěna, přesto se tu něco dochovalo. Mezi nálezy to byl zejména zlatý prsten se sfingou a hadem a foinická maska zdobená sklem. Podobné štěstí měli archeologové v Pančově mohyle, kde poblíže našly jeden pohřeb, opět s částí koňského postroje a malými zlatými aplikacemi se dvěma orly.

Kultovní komplex Sborjanovo

Mezi Sveštari a Maluk Porovec leží lokalita Sborjanovo severozápadně od města Isperih. Nachází se tu množství mohyl, zdí, kamenných kruhů a oltářů; dnes je tu pořád klášter, který nadále udržuje posvátnost tohoto starého kultovního místa. Jako první zde byly zkoumány dva tumuly a Omourtagovata Mogila, která je se svými 21 metry nejvyšší mohylou v severním Bulharsku. Lokalita ležela na území kmene Getů a pokračování kultovního užívání lze pozorovat od 9.st.př.Kr. až po hellénismus. Architektonické komplexy se rozkládají na dvou úrovních, jeden podél údolí řeky Krapinec a dále na vyšším ze dvou strmých břehů řeky. Nachází se tu celkem na sto mohyl. Některé domněnky ztotožňují toto místo s lokalitou tzv.: Dausdava, čili Město vlků zmiňované v spisu Claudia Ptolemaia, které mělo stát v provincii Dolní Moesie; jindy se ztotožňuje podle Diodóra Sicilského s s pravděpodobnou lokací Chelis, rezidencí hellénistického getského vládce Dromichada a snad i jeho předchůdců¹¹⁹.

Komplex má mnoho součástí, mezi ně patří pevnost Vodnata Tsentrara. Byla situována na vysoko položené plošině obklopené ze tří stran řekou Krapinec (viz *Obrazová dokumentace*, 23). Pevnost zabírala circa 0,8 ha. Zeď opevnění měla okolo 3,6-4 metru a kopírovala reliéf terénu; dochovala se do výšky 1,3 metru. Byla postavena z velkých bloků vápence, které tvořily předeck a zadní část zdi, vyplněné středně hrubým šterkem bez hlíny aneb malty jako pojiva. Pevnost byla postavena v pozdním 4. až raném 3.st.př.Kr..

Místo zvané Kamen Rid stojí na vysoké plošině a jedná se o svatyni z počátku 1.tis.př.Kr. (viz *Obrazová dokumentace*, 26). Odkryté zdi, kamenné kruhy a hranice byly používány až do 3.st.př.Kr.. Od severu k jihu bylo místo chráněno do jednoho metru zachovanou dva metry tlustou zdí. Předpokládá se, že tato svatyně bude

---

¹¹⁹ Gerg, D., 1996, 129

nejstarší v tomto regionu. Vede odtud cesta k svatyni na hřbitově Demir Baba Teke, kde byla thrácká svatyně v době mezi 6.-4.st.př.Kr.. Středem byly dvě skály, které nyní tvoří jádro kláštera. Severní proti jižní větší skála měří dva metry a má v sobě vytesané stupně, které spirálovitě vedou až na vrcholek; skály mezi sebou asi vymezovaly nějaký průchod. Ve vzdálenosti asi dvaceti metrů od nich přímo proti vstupu do kláštera je další dvoumetrová skála, v níž je vytesána níka, na níž dopadají poslední paprsky zapadajícího slunce. Pod níkou je vytesána platforma s kanálkem, který vede z plošiny dolů; při ritech tu mohla být dobře sbírána krev obětí. Místo bylo obkrouženo kamennou zdí, ze které zbyly již jen trosky. Nekropole v Nivata na Pevetca je nejstarším pohřebištěm tohoto getského kultovního a politického centra. Je datována do rané doby železné, tj. do 10., 9.st.př.Kr..

Hrobový komplex Sveštari (viz Obrazová dokumentace, 24) se nachází u stejnojmenné vesnice Sveštari ležící v této oblasti. Toto thrácké pohřebiště bylo odkryto roku 1982 na podzim pod Gininou mohylou na severním okraji mohylového okrsku, dnes zvaného Královská hrobka (viz Obrazová dokumentace, 27). Hrobku možno datovat do pozdního 4.st. až raného 3.st.př.Kr. a zřejmě patřila některému šlechtici či vládcovi z řad severothrácké aristokracie Trérů nebo Getů. Skládá se ze tří místností- předsíně, laterální komory a centrální komory; všechny jsou pravoúhlého tvaru a vstup je do nich vede přes dromos z jihovýchodní části mohyly, který ústí do předsíně. Nebýt valených kleneb, všechny místnosti tvoří sami o sobě doslova kostku, protože délky jednotlivých zdí vždy respektují svou výšku; valená klenba tak při průřezu vytváří půlkruh, který by se dotýkal až povrchu podlahy. Geometrické vzorce prostupovaly thráckou architekturu a byly pro ni typické, zvláště ve 4.st.př.Kr.. Celá stavba je postavena z velkých vápencových kvalitně opracovaných kvádrů spojených železnými svorkami zalitými olovem. Typologicky patří do skupiny vícekomorových kultovních budov s dromem, podobné bychom našly v Mal Tepe v Mezeku, v mohyle C v Lozengradu anebo v hrobce v Mugliži.

Struktura budovy spočívá na vápencové bázi postavené z tlustých bloků, přičemž první řada kamenů zdí tvoří 30 cm vysokou plintu, která ze zdi vystupuje jen asi jeden centimetr. Dromos má čtyři metry na délku a je 1,88 metru široký. Zachoval se do výšky 2,88 metru. Zdi jsou postaveny z dobře otesaných bloků s hruběji otesanými stranami; k fasádě zdi dromu jen přiléhají, nejsou s ní

svázány. Jižní zeď má takových řad pět, severní čtyři. Nebyly nalezeny stopy po dlažbě a po střeše. Vstupní fásáda je postavena ze šesti řad kamenů nad nimiž je vidět kameny, které v místnosti vedle tvoří valený strop. Vchod je rámován malovnými antami s iónským kýmatem, nad nimiž se nachází architráv s vlysem ze čtyř bukráníí, girlandou a plastickými rozetami mezi stylizovanými býčími hlavami (viz *Obrazová dokumentace*, 28). Přesíň má rozměry 2,39 na délku, 2,44 na šířku a 2,15 na výšku; v této úrovni zdi potom začíná valená klenba, jejíž nejvyšší bod se nachází na úrovni 3,55 metru. Stejně jako fasáda z dromu jsou i ostatní stěny tvořené šesti řadami kamených bloků. Profilované anty tak de facto tvoří poslední kámen šesté řady u vchodu do místnosti. Nejsou tu žádné stopy po dveřích; podobně je vyřešen vstup do kultovní budovy ve městě Vărbica u severobulharského Shoumenu (viz *Obrazová dokumentace*, 30).

Vpravo z předsíně lze vejít do laterální komory orientované severozápadním směrem. Její rozměry jsou 2,11 metru na délku, 2,14 na šířku a 2,15 na výšku. Šestou řadou tedy stejně jako v předchozí místnosti začíná valená klenba, která v nejvyšším bodě měří 3,05 metru od podlahy. Dlážďení kamennými deskami je 15 cm silné a začíná až v předsíni označujíc tak patrně začátek nejposvátnějšího prostoru v kultovním okrsku. Vejít se dá přes trapezoidně postavený průchod tvořený dvěma 1,7 metru vysokými travertinovými sloupy; dolní šířka vchodu je 0,8 metru, horní 0,71. Vlevo od vchodu se nachází ve stěně podobně trapezoidní okno zhruba v polovině výšky zdi. Jeho rozměry jsou na výšku 0,83 metru a 0,56 na šířku u báze, respektive 0,53 na vrchu. Je to poprvé, co se v interiéru thrácké kultovní budovy nachází okno. Vždy levý rám vchodu se naklání dovnitř. Tento design není libovolný, nýbrž je výsledkem nějaké architektonické koncepce stavitele. Lze se domnívat, že se jedná o reminiscenci trapezoidního průřezu, který vyžadovalo nesení nepravé klenby. Díky svahu tato konstrukce lépe držela váhu klenby a potom to zůstalo v praxi, i když už toto architektonické řešení nebylo zapotřebí. Stejně tak postavení postranní místnosti v asymetrii proti jinak přímočarému půdorysu thráckých kultovních budov je následkem určitých rituálních a kultovních potřeb, které nám ovšem zůstávají skryty; mezi takovéto případy s laterální komorou vpravo patří kultovní budova 2 na severozápadu Žabí mohyly anebo dolmen v lokalitě Nichevi

Chairi u Hlyabova. Vlevo od dromu se našla laterální komora rovněž v kultovní budově v mohyle Miškova Niva u Malko Tärnovo.¹²⁰

Do centrální komory vedl tvarem obdobě trapezoidní vchod (viz Obrazová dokumentace, 29). Rám vchodu po obou stranách i jeho trám, který tvoří horní díl veřejí, je z jednoho kusu kamene. Nad vchodem je podobně profilovaný pás jako nad vstupem do budovy. Hrobová komnata má zdi o délce 3,32; výška stropu je 4,45 metru, tedy o dost přesahuje výšku stropu dvou předešlých místností. Klenba začíná ve výšce 3 metrů. Komora obsahovala dvě kamenná lehátka, přičemž přední část obsahovala čtyři dórské polosloupky a jeden s korintskou hlavicí uprostřed severní stěny podpírající architráv a dórský triglyfmetopový vlys oddělený profilovaným okrajem od klenby. Ve štítě je umístěna hlava Gorgony. Centrální komora má po severní, západní a jižní stěně krásnou výzdobu v podobě řady deseti podpírajících karyatid, které vystupují ze stěny mezi výše uvedenými polosloupky (viz Obrazová dokumentace, 25). Bloky s karyatidami spočívají na 12 centimetrů vysokých blocích, které tvoří profilovaný okraj oddělující vlys od spodní části zdi. Architráv je opřen o patku v podobě jakési čepice na hlavě karyatidy a s výjimkou rohových karyatid ho všechny dívky nadlehčují zdviženými pažemi. Hlavice karyatid jsou iónské a nikoli dórské, jak bychom předpokládali v Řecku. Sochy jsou vytesány v podživotní velikosti (circa 120cm na výšku) a oděny jsou do pestře pomalovaného oděvu, jež připomíná květ. K tomuto momentu lze doložit obdoby v mozaikách z Makedonie¹²¹, od skýthského etnika (řecko-skýthské umění tvarově obdobně zobrazuje známou hadí bohyni) a rovněž z Egypta (viz ikonografie bohyně Isidy)¹²². Podle legend víme, že hadí bohyně byla ženou Sabazia, avšak pravděpodobně se lze domnívat, že má význam spíše jako určitý aspekt Velké Matky. Takto je zeď po celé své délce rozdělena na tři pásy, obdobně jako u malovaných zdí jiných hrobek, kde nebyla použita plastická dekorace tímto způsobem. Celek je tak architektonicky dimenzován; je potrženo horizontální rozdělení na spodní část, střed a klenbu snad symbolizující podzemní, zemské a nebeské sféry. Vertikální kontinuita a rytmičnost prostoru je takto rovněž zdůrazněna; je možné polemizovat, zda to mělo nějaký rituální účel dle pythagorejských a orfických kultovních nauk. Nalezeny byly rovněž dvě sošky dívek, pravděpodobně postranní akrotéria, a kamenná brána u vchodové

¹²⁰ Rousseva, M., 2000, 137, 139

¹²¹ Bouzek, J., Ondřejová, I., 2004, 135

¹²² Bouzek, J., 1990, 124

části, která rozdělovala centrální komoru na dvě části; brána měla tři křídla (viz *Obrazová dokumentace*, 31). Opět se tak stupňuje posvátnost prostoru centrální komory. Za ní se tak v nejposvátnější části nacházela lehátka, korintský sloup, osm z deseti karyatid a malba ve štítě. Vrata mohla původně oddělovat celou centrální komoru a možná tak tvořit předěl k něčemu, co již nemělo být viděno a ani nemělo být dosažitelné z našeho světa.

Právě malba je zajímavou částí hrobky. Jedná se o nekolorovanou fresku, která ukazuje heroizovaného mrtvého, jezdce dostávajícího od vedle stojící bohyně zlatý věnec. Víme, že obdobně vypadalo pozdější stylizování tzv.: Thráckého jezdce. Další paralely možno pozorovat v zobrazení bohyně z Kazanläku, která má podobný oděv. Tuto památku připomínají rovněž za bohyní jdoucí čtyři služky, jež přinášejí různé dary v podobě toaletní skříňky, poháru s konvicí, jedné velké nádoby a trojnohého stolku. Heroizaci jezdce navíc potrhují za ním dva stojící bojovníci. Postavy připomínají barevné fresky z kazanläcké hrobky; je ovšem možné se domnívat, že malíř nestačil svou práci dokončit před uložením a uzavřením hrobky, protože vše je pouze jakoby načrtnuto¹²³. Jakoby v Kazanläcké hrobce bylo zobrazeno pokračování výjevu z Sveštari, kde se se vládce, kněz a héros v jednom s bohyní setkává a na fresce z Kazanläku již vstupují do posvátného svazku tento zesnulý s její dcerou, hypotází velké bohyně. Immortalizace a posvátný svazek héroa snad mělo za účel symbolicky nastolit harmonii proti chaosu, navrátit věci do starého pořádku, zaručit jej a uchovat. Při interpretaci symboliky kultovních představ Thráků můžeme vidět nejen dualismus, s nímž si snažili pomoci při jejich vysvětlení koloběhu světa, ale také lineární a spirální vnímání času- snad spojovali věčnost s koncem, který dal opět počátek něčemu novému a kontinuita tak moha být zachována. Jen tak lze vysvětlit spojení věčného i smrtelného bytí člověka například při výkladu orfických a pythagorejských názorů.

Obdobně jako většina hrobek v Thrákii je i tato hrobka vykradená a neobsahuje pohřby ve své původní povaze. Tento fakt zase bohužel komplikuje interpretaci pohřebních ritů, které Thrákové pro zesnulého sloužili. Z pohledu víry se dá podat určité jednoznačné vysvětlení, proč právě takovéto hrobky byly volbou pro místa posledního odpočinku aristokracie nejen u Thráků. I u jim blízkých Bithýnů

¹²³ Bouzek, J., 1990, 124

tomu tak bylo - v Ketlaca u Izmitu (starověká Nicomédia) je mohyla o poloměru 55m a 7m vysokou obvodovou zdí, kde se našel tholos z kvalitních kvádrů s vyvýšeným obroubením; dromos byl 9,75 dlouhý. Usuzuje se, že se zde nacházela hrobka bithýnských vládců.

Hrobky takovéto velikosti s kupolí evokovaly nebe, a tak byla klenba bezesporu tím správným tvarem pro hrobky elity. Klenba snad reprezentuje veliký makrokosmos a uspořádání stvoření v našem malém mikrokosmu. Možná nám přinese více světla do těchto problémů nově odrytá hrobka, jež se co do velkoleposti může srovnávat s hrobkami ve Sveštari nebo v Kazanlaku. Malby z této hrobky u Alexandrova jsou zatím ale jen předběžně publikované. Zobrazují mimo jiné pěšáky, jezdce a lovce na koních, z nichž jeden útočí na kance. Pravděpodobná datace je do pozdního 4.-raného 3.st.př.Kr.¹²⁴. Thráští architekti měli zjevně stejně dobrý, byť odlišný vkus pro prostor a stejně jako to chápali v profáním životě, chápali toto i ve funerální architektuře. Héroové Thráků spojovali dva světy, svět lidí a bohů, jejich příbytky tomu i odpovídaly. Připomeňme funkci klenby, pilířů a vůbec celkových proporcí těchto příbytků heroů. Ti žili i po smrti a upevňovali spojení mezi světem lidí a vyššími sférami. Zdá se, že některá z výše diskutovaných pohřebišť se nacházela na místě obzvláště důležitém pro Thráky, a to jak z pohledu politického, tak religiózního. Toto místo ale obsahovalo svatyně a kultovní místa, obytné budovy a zřejmě i urbánní centrum, obklopené ze stran tumuly. Tyto skupiny tumulů byly zjevně plánovány v odlišném pořádku, než tomu bylo u srovnatelných staveb doby železné. Hellénistické nekropole odrážely již astronomická pozorování a odrážely zřejmě některé konstelace hvězd, zejména Orionu (nejjasnější hvězda oblohy), Velkého psa, Raka, Bereničiny kadeře aj.. Možná mělo toto místo odrážet nebeský pořádek a koncepce stavby tak zapadá do ideje posvátného města.

Poblíž Ginininy mohyly byly objeveny rovněž dvě hrobky pravoúhlých půdorysů a se stejnou střechou. Tumulus číslo 13 (viz Obrazová dokumentace, 31) z poslední třetiny 4.st.př.Kr. leží asi 100 metrů východně od Ginini mohyly; je vysoký 7,5 metru a v průměru má na 45 metrů. Zdá se, že navrhování mohyly proběhlo ve třech fázích, přičemž během prvních dvou zůstávalo pohřební místo otevřeno či bylo

---

¹²⁴ Kitov, G., 2000, 15-29

několikrát otevřeno, což potvrdily rovněž analýzy zjištělých stop v místě výzkumu. Vstup do kultovní budovy, která se nacházela na jihovýchodním okraji mohly, byl opatřen pravděpodobně dveřmi, které šly otevřít a opět zavřít. Toto architektonické řešení není tolik známo z Makedonie jako spíše z kársko-lyčského regionu. Stavba je postavena z dobře opracovaných bloků bílého až žlutého vápence a skládá se ze dvou místností, předsíně a centrální komory; obě mají obdélný půdorys a jsou zaklenuty valenou klenbou, která začíná pátou řadou asi 1,45 metru nad podlahou. Stavba má podlahu z kamenných desek. Na plintě stojící fasáda je tvořena zdi ze sedmi řad velkých bloků, které podpírají valenou klenbu složenou z devíti řad kamenů, jež v profilu zdi tvoří výrazný půlkruh. Prostřední kámen oblouku vyčnívá vpřed. Do předsíně se dá vstoupit přes dveře, jejichž rám se pozůstává ze čtyř bloků – jeden pro práh, dva pro postranní části a jeden jako vrchní trám. Tento blok je také profilován; kolem rámu se vine červený proužek. Předsíň byla uzavřena kamennými posuvnými dveřmi, jejíž přítomnost byla dokázána nalezenými fragmenty dveří. Byly dekorovány malými rytými kruhy ve čtyřech polích. Vnitřní strana zdi od levého okraje pantů až k jižní zdi předsíně byla o patnáct centimetrů tenčí a vytvářela tak 1,6 metru dlouhé místo s 14 centimetrů širokou rýhou, v níž bylo možno dveře posunout. Kultovní budova v tumulu číslo 13 byla jednokomorová a předsíní bez oddělených místností; jediné dveře, které ji oddělovaly od okolního světa, jsou ty výše uvedené a ty se našly u hlavního vchodu.

Předsíň je 1,18 metru dlouhá a 2,45 metru široká; výška klenby je 2,67 metru. Vede z ní na východ trapezoidní vstup do centrální komory. Proti bázi, kde je vchod 65 centimetrů široký, jsou nahoře rámy dveří o pět centimetrů blíže (viz Obrazová dokumentace, 32). Rám je složen ze čtyř monolitických bloků vápence; práh je o něco výše než plinta. Vrcholek bočních bloků je korunován profilovaným zakončením, podobným těm z mohyly Ginina; dekorace je v podobě iónského modročerveného ovulu. Překlad nad dveřmi je vytesán z bílého vápence s profilovaným horním okrajem, který je dlouhý přesně tolik, co boční dva rámy dveří. Centrální komora je 2,73 metru dlouhá a stejně tolik vysoká; šířka je 2,47 metru, takže místnost téměř přesně tvoří kostku. Zdi komory jsou rozděleny opět do tří polí – první je od podlahy vymezeno plintou, druhé sahá až po začátek klenby a poslední je tvořeno klenbou samotnou. Dvě zdi na délku a klenba (s výjimkou druhé řady klenby) jsou tvořeny bílými kvádry vápence. Oblouky klenby na dvou protějších zdech jsou

tvořeny žlutými kvádry vápence stejně jako druhá řada klenby. Zdi až po klenbu tvoří tři řady bloků; proti vchodu a nad dveřmi jsou další tři řady až po strop. Klenba se skládá z jedenácti řad kamenů. Čtverec, který se tu nachází v půdorysu je dimenzován v kostku, ovšem i kruh je vepsán do prostoru v podobě půlkruhu valené klenby; tyto dva geometrické útvary tak jsou spojeny v celé architektuře kultovní budovy (viz *Obrazová dokumentace*, 1).

Zdá se, že hrobka byla vyloupena spíše dříve a nevykazuje stopy pozdějšího vloupání. Ovšem nálezy z obou místností jsou fragmentární- částí kostry muže (femur a lebka jedince okolo 50 let věku), ženy (dvě jamky kolenního kloubu a ramenní kost ženy ve středních letech) a mladíka (kosti nesly známky poškození sečnými zbraněmi a zvířecími zuby) se našly společně s kostrou psa, kohouta a tří myší. Krom toho se zde našel jeden zlatý korálek. Další část nálezů se našla v první a druhé vrstvě před hrobkou; obsahovala jiné části koster výše zmíněných objevů, další zlatý korálek a fragmenty původně drahé zbraně. Datování na základě nálezů ukazuje na konec 4.st.př.Kr..¹²⁵

Rovněž druhý tumulus číslo 12 (viz *Obrazová dokumentace*, 32) přibližně z konce 4. až počátku 3.století př.Kr. nabízí stejný obrázek- přítomnost oddělených kostí (ne lebek) šesti jedinců, tří žen a tří mužů, jež tvořili páry patřící do různých dob. Našly se zde ovčí kosti a rovněž zbytky hliněných nádob původně zřejmě sloužící k ritům během pohřbu a dvě kremace ženy a muže. Tumulus 12 se nachází asi 30 metrů od Ginini mohyly a asi 80 metrů jihozápadně od tumulu číslo 13. Je 9,5 metru vysoký a jeho základna má cca 50 metrů. Kamenné ohraničení mohyly bylo poničeno patrně zemětřesením.¹²⁶ Kultovní budova je situována v jihovýchodní části mohyly se stejně orientovaným vchodem. Skládá se obdélné přesíně a čtvercové hlavní komory postavené z vápencových bloků, které tvořily zdi, jež se ale dochovaly do různé výšky; přesto z toho lze říci, jak byla stavba postavena. Vnitřní část zdí byla z dobře opracovaných bloků, zatímco vnější tvořily jen nahrubo otesané kameny. Mezi nimi byl nasypán štěrk a oblázky. Obdobně jako u Ginini mohyly byla nejprve jako základová deska, na níž stála celá konstrukce, tvořena asi 15 centimetrů silnými vápencovými deskami. Předsín se dochovala jen jako první řada kamenů s prahem,

¹²⁵ Rousseva, M., 2000, 149

¹²⁶ Gerg, D., 1996, 130

který dává představu o šířce dveří u paty na 1,22 metru; zavírání bylo uděláno opět formou vlevo posuvných dveří. Předsíň byla 1,23 metru dlouhá, s šířkou 2,98 metru. Podlahu tvoří různé trapezoidní desky.

Centrální komoru tvoří místnost o rozměrech 2,98 krát 3,03 metru. Zdi se dochovaly po délce do třetí řady, severní a západní zeď do čtvrté. Klenba asi podobně jako v tumulu 13 začínala nad čtvrtou řadou. Našly se hlavice postranních rámů dveří, z nichž lze vyčíst, že minimálně jeden vchod byl postaven v podobném duchu jako u ostatních dvou kultovních budov. Do centrální komory tak asi vedl otevřený průchod bez dveří. Strop byla asi tvořen rovněž valenou klenbou jako v tumulu číslo 13. Z nálezů těchto tří hrobů lze usuzovat na zvláštní přístup ke kostem obecně a k darům zemřelým, které se našly vně a uvnitř hrobek. Venkovní nálezy korespondují s postupným vršením mohyl ve fázích; to zřejmě proběhlo u tumulu číslo 12 v delším časovém úseku, ovšem netrval déle, než do počátku 3.st.př.Kr.. To, že hrobka šla zřejmě opakovaně otvírat, a že toho asi lidé využívali, odpovídá praxi opakovaných či doplňkových pohřbů, eventuelně pravidelným náboženským ritům. Předešlé pohřby mohly být odneseny a pohřbeny na jiném místě. V poslední době se v oblasti obývané Thráky nachází stále více a více pohřbů, jež postrádají části skeletu, či se jedná přímo o sekundární pohřby. Nejranější z těchto příkladů jsou datovány do rané doby železné a řada z nich do hellénismu. Tyto pohřby jsou různých typů - do nádob, cist, kamenných hrobů a do hrobek. K tumulům číslo 12 a 13 lze konstatovat, že jisté podobnosti možno nalézt v hellénistických hrobkách z Mezeku, Yankova, kde se však zachovaly jen zbytky dvou hrobek, a některých z Verginy. Jedná se zejména o míšení lidských a zvířecích kostí, jejich nálezy značící, že mohly být původně vystaveny po širém nebi; to vše ukazuje na rituály spojené s přenášením ostatků, druhotné pohřby atp..¹²⁷

Kultovní budovy z těchto tří tumulů patří do stejného časového období a jsou stejně situovány v rámci mohyl v jihovýchodní části se stejně orientovanými vchody. Mají stejnou základou desku, komory jsou čtvercového půdorysu či obdélné a našla se u nich valená klenba (tumulus 12 ji pravděpodobně také měl). Kombinace a promítání kruhu do čtverce, respektive válce (sféry) do kostky je častým jevem

---

¹²⁷ Gerg, D., 1996, 131

v thrácké kultovní architektuře. Všechny tři kultovní budovy jsou jakoo mnohé jiné postaveny z bloků kamene bez pojiva; v tomto případě je kámen vápenec. U tumulu 12 je použita jiná metoda, způsob stavění zdí s výplním mezi vnější a vnitřní stranou zdi. Profilované vršky u vchodových ráků jsou identickým jevem; srovnávaný příklad z kultovní stavby Vărbica je možná monumentálnější, zato ale jednodušší. Červený lem okolo ráků není ojedinělý, najdeme ho také v příkladech z egejského světa, v Malé Asii a v Persii v druhém a prvním tisíciletí př.Kr.. Stavba v Ginině mohyle je největší z těchto tří a nevíme, zda je tomu proto, že všechny sloužily jiným účelům, než stavby z tumulů 12 a 13 anebo proto, že dotyčný, jemuž měla větší kultovní budova sloužit, měl vyšší společenský status. Můžeme říci, že podobné stavební a architektonické metody, podle nichž byly tyto tři kultovní budovy postaveny, patří do určité architektonické školy a k určitým tradicím, které byly vlastní právě Getům. Ostatní kultovní stavby v rámci kultovního areálu Sborjanovo byly rovněž konstruovány z vápencových bloků.¹²⁸

Konstrukce hrobky a rozměry celého tumulu vyžadovaly velikou investici ve formě lidské práce. Stejně tak konstrukce valené či pravé klenby. Víme také, že hrobky v rámci lokality Ginina Mogila patří do doby vlády Filipa a Alexandra Makedonského, a že vznikaly pod vlivem této kultury (tzn. doba od poloviny 4.st. př.Kr. a dál). Řada autorů porovnává odlišnosti i spojitosti thráckých a makedonských hrobek, a to nejen ve smyslu vnějšího vzhledu, ale i architektonické a skulpturní dekorace. Vnitřní architektonická dekorace v Ginina Mogila ukazuje na možnou spojitost s ideou chrámu, podobně jako u některých kársko-lyckých skalních chrámových hrobek. Lze tak usuzovat z napojení na určitou hlavní božskou entitu, kupříkladu na již zmiňovanou Velkou Bohyni, jejíž doklady můžeme nalézat v hrobkách hellénismu a v místech s obdobnou rituální tradicí, tedy Skýthii, Panticapaiu, Vergíně či jižní Itálii. Její ikonografie je poplatná trendům Východního Středomoří. Sveštari i Vergína jsou místa, jež vykazují principiálně stejný způsob přístupu ke stavbě a navržení tumulu ve fázích; tyto fáze byly tři a během prvních dvou byla tedy kultovní budova přístupná. I Vergína byla pro Makedonce obdobně důležitým místem jako pro Thráky Sveštari. Pohřbívali zde své vládce a obě místa vznikla na počátku rané doby železné; dolmeny a jejich plány, rovněž výše

---

¹²⁸ Rousseva, M., 2000, 153

zmiňovaný způsob vršení tumulů, specifické doklady ritů v rámci hrobek a takřka úplná absence koster ukazují na výskyt určitého typicky thráckého ritu pohřbívání a immortalizace v oblasti. Na obou místech taktéž najdeme architektonicky podobné komplexy složené ze tří hrobek buď v rámci jednoho tumulu či pod třemi přilehlými mohylami; po postavení menších tumulů v 6.-5.st.př.Kr. tuto praxi opouštějí a z té doby možno ve Vergíně nalézt řadu velkolepých klasických pohřbů bez mohyl. Praxe velikých tumulů je pak spojena s dobou nástupu Filipovy dynastie.

Paralely jdou ovšem i jinam, a to oblasti Lavinia v Itálii. Zde bylo ve 4.st.př.Kr. zřízeno heroon Aenea z předešlého tumulu vztyčeného někdy v 7.st. př.Kr.. Svatyně stála v místě, jež bylo založeno podle legend pro oběti Velké Božské Matce a Lavinium bylo po transformaci místa v heroon posvátným místem pro Římany. Kontext posvátného města je ve smyslu ideologie a religiálních aktů v tomto případě podobný, jako u výše diskutovaných dvou měst. Aeneovo heroon, tumuly ve Sveštari a Vergíně byly tak nejen posvátnými místy, ale rovněž městy. Jedná se patrně o nový element, který možno brát jako přívlastek počínající době železné a jejímu kulturnímu, politickému a religiálnímu podhoubí.

Jiná pohřebiště 5. - 4.st.

Z pozdního 5. a raného 4.století je žárové pohřebiště v Ravna. V hrobovém inventáři je často na rychlém kole dělaná keramika, ať již thrácká šedá nebo keramika imitující řecké tvary. Pochovávalo se v první fázi, tj.pozdní 6.st. až první polovina 5.st.př.Kr. do země v bikónických džbánech s vysokým hrdlem, často dekorovaných symbolem plamene (viz Kultura Otomani-Wietenberg). Druhá fáze již měla čtvercové či prostě pravoúhlé cisty s plochým uzavřením a s předkomorou. Jsou na nich navršené nízké mohyly.

Z poloviny 4.st. až raného 3.st. se u Braničeva našlo kremační pohřebiště s deseti menšími tumuly o průměru 6-15 metrů a jeden o průměru 41-45 metrů. Nějaký aristokrat zde byl pohřben do čtvercové hrobky z omítnutých kamenů; byla tu i hrobka pro jeho manželku podle skýthského vzoru. Jeho hrob obsahoval zbraně, bronzovou helmici a železnou zbroj ovlivněnou skýthskými vzory a vyrobenou ze zdobených a stříbrem dekorovaných šupin spojených kroužky. Našla se tam i

malá stříbrná fiála s krátkým nápisem obsahujícím thrácká a řecká písmena, bronzová situla, kopie řeckého kantharu a amfor z místní dílny, z nichž jedna obsahovala kosti a přívěsek. Hrob jeho partnerky obsahoval bronzové zrcadlo, příruční zrcadlo, zlaté, stříbrné a bronzové ozdoby; žádné koňské kosti se nenašly, ačkoli to bylo obvyklé nacházet v hrobech ozdoby koňského postroje. Asi tři z ostatních menších mohyl obsahovaly patrně spojené pohřby; v jedné z nich byla hranice, přičemž pohřbený pár byl oblečen jako za života včetně kompletní výbavy. Popel zemřelých je smíchán kostmi zvířat z rituálních obřadů a uložen do dvou urn uložených spolu s dalšími nádobami do jámy vedle hranice. V urně muže se našly dva zakřivené železné nože, v ženské urně ozdoby a vřeten. V jiné mohyle se našly pozůstatky obou z páru rozdělené do pěti džbánů, kdy jeden obsahoval tři nože, druhý krátký meč a třetí pět vřeten. V další z mohyl se našlo pět hrobů; snad se jednalo o rodinu.

Mezi Starou Planinou a Dunajem se našlo pár bohatých hrobů, které dále objasňují vývoj pohřebního ritu ve 4.st.. Na původním území Triballů (které sahalo od Olténie po Banát), se nachází tumulus ve Vraca a obsahuje tři hroby; nejstarší z první čtvrtiny 4.st. a další potom z poloviny 4.st.. Ten se zhroutil, avšak byl čtvercové konstrukce a zastřešen trámy; mimo se našly dvě kostry koní, kteří byli při rituálu zapřažení do těžkého čtyřkolového vozu, z něž až na železné části a ráfky kol nic nezbylo. Blíže k hrobce byl kůň se stříbrným udidlem a ozdobami, čtyři stejné páry s přední částí uzdy, zbytek ozdobné knoflíky a miniatura lidské hlavy; podobná byla nalezena v hrobě s kremací u Staroselka u lokality Shoumen anebo v souboru stříbrných cenností z Bukoviny u Orjahova¹²⁹. U koně ležela zkroucená kostra mladé ženy s thráckou sponou u ramene a hrotem kopí mezi žebry a dalšími 18 hroty poblíž. V komoře hrobky byl pohřben muž, kterému mohlo být asi třicet let. Další kostra patřila asi dvacetileté ženě. Vlevo od mužské kostry byla bronzová přilba, dva železné nože, zbytky zakřiveného meče a pochvy, asi třicet hrotů šípů z toulce, který se nedochoval, a stříbrný chránič nohy (knémida; viz Obrazová dokumentace, 41). Dále se tam nacházely bronzové nádoby, situly a Hydre, talíře a železný kandelábr. Jedna ze stříbrných nádob nese nápis „KOTYOS ETBEOY“; jméno Kotys se nachází

¹²⁹ Venedikov, I., Gerasimov, T., 1975, Plate 210-12

i na jiných fiálách tohoto typu. Tělo ženy zůstalo ležet tam, kde spadlo, s nožem stále mezi žebry.

Toto objasňuje spolu s Hérodotovým komentářem¹³⁰ zvyky některých kmenů. Podle autora se vdovy po aristokratech přely a soutěžily o to, která z nich byla favoritka zesnulého manžela. Ta, která to „vyhrála“, byla byla potom nejbližším zesnulého zabita u jeho hrobu a pohřbena ke zklamání ostatních spolu s ním. Žena z Vraca byla takto poctěna; měla kolem hlavy zlatý věnec, krásné zlaté náušnice a další ozdoby. Na krku měla přívěsek ze skelné pasty zobrazující satyra. Dále se tam nacházelo mnoho menších věcí, jako například malé, hrubě otesané sošky podobné těm z Duvanli. Poslední ze tří pohřbů, také zdvojená inhumace v podobném hrobě, se nacházel mimo původní mohylu a je z poslední třetiny 4.st.. Byl dost vykraden a máme odtud jen nálezy hrotů šípů, pár kousků zlatých šperků, stříbrný a zlatý džbán, který nese scénu dvou mužů na řídicím vozovém čtyřspřeží.

Druhý z pohřbů ve Vraca je paralelní se soudobým hrobem s dvojitou inhumací v Agighiolu v severní Dobrudži¹³¹. Zde muž a žena leželi ve spojených místnostech z opracovaného kamene, které byly zatřešeny pomocí trámů a přístup k nim byl přes kamenný dromos. Byl vyloupen a používán jako kamenolom. Z nálezů lze jmenovat stříbrnou helmu se čtyřmi náčelníky na koních podobnou těm zlatým z Băiceni nebo Coțofenești a dva chrániče holení; obě hlavy jsou stylizovány jako ženské s kudrlinkami à la symbol plamene kultury Otomani. Jedna má náušnice a torque, druhá proužky přes celou tvář. Na jedné knémidě je zobrazen jezdec s hadem, jež se dívá zřejmě koni do očí a má přitom otevřenou tlamu s rozeklaným jazykem. Pod touto scénou sedí (asi) heros s picím rohem v jedné ruce a ptákem v druhé; toho drží jako by mohl držet jezdec kopí¹³². Podobně jako tato ceremoniální knémida z Agighiolu je zobrazena scéna na jedné z destiček z Letnice (viz *Obrazová dokumentace*, 35). Zřejmě se jedná na rozdíl od řeckých období o rituální záležitost, která zobrazuje určité mytologické, možná démonické rysy náboženské ikonografie, což ukazuje také například chránič s hlavou Medúzy z Kerče.

¹³⁰ *Herodotus*, V, 5

¹³¹ *Alexandrescu, P.*, 1976, 117

¹³² *Bouzek, J.*, 1990, *obr.IV*

Z několika dalších nálezů šperků lze usoudit na původní bohatství hrobky; našly se i stříbrné ozdoby uzdy. Předměty byly ozdobeny hlavami gryfů, mláďaty vlků a medvědů. Také se našly zoomorfní tetraskely a triskely a dva poháry s laněmi, jelenem a dravými ptáky v repoussé. Tyto zoomorfní trendy ukazují ve 4.st. na rozvíjející se thrácký zvěrný styl, ze 4.st. jsou četné doklady z pokladu Craiova jako mnohé ozdoby uzdy¹³³. Na nálezech z Vraca a na destičkách z Letnice je vidět, že se zobrazení lidské postavy zlepšuje, na čemž nesly svůj podíl řečtí umělci. Na výše diskutovaném rhytu z Poroiny je však vidět kontrast v tom, že Řekové dokázali také vyjádřit individualitu. Ve 4.st. dochází díky Makedonské okupaci Thrákie k postupnému, čím dál tím většímu vlivu hellénismu na domorodé obyvatelstvo včetně umělců, kteří produkují díla více naturalistická, což samo o sobě thráckému smýšlení nebylo blízké.

Na Thráckých pláních se nachází lokalita Rachmanli, kde se v dromu s tholem našla jedna inhumace a bohatý hrobový inventář včetně zlatého věnce, fragmentů bronzové helmice, půl metru dlouhý železný meč a stříbrné nádoby spolu s rhytem ve tvaru jelena. Přívěsky a ozdoby uzdy a postoje se našly a jsou řecké provenience¹³⁴. Jiné lokality z této oblasti v okolí Plovdivu, Sredna Gora, Panagjurište aj., neměly ani předsíň či dromos a byly malé. V Malko Belovo se našly zbytky kruhové komory o průměru 4,65 metrů, jež pozůstávala ze zdvojené řady koncentrických, otesaných kamenů, která byla naplněna kamennou drtí. Strop se propadl, ovšem kameny patrně tvořily tholos. Ani tento však neměl předsíň a dromos.

---

¹³³ Schmidt, H., 1927, 1

¹³⁴ Filow, B., 1934

Hellénismus

Ačkoli thrácké kmeny nezformovaly dlouhodobě jednotný stát v průběhu druhé poloviny prvního tisíciletí, útvary, které na jimi obývaných územích vznikaly, byly natolik silné a vitální, že dokázaly ustát mnoho vnějších kulturních i vojenských expanzivních vlivů. Thrákové utvářeli v průběhu své existence nejen svůj politický anebo vojenský pohled na svět, nýbrž budovali i svou morálku a etické hodnoty. Spojenectví, kulturní a ekonomické kontakty mezi Řeky a Thráky anebo Makedonci umožnilo okolnímu světu se s těmito názory seznámit.

Thrákové jsou tradičně spojováni s kmenovou aristokracií, jež měla kromě krále (či eventuálně autonomního šlechtice) rozhodující slovo. Právě v tomto momentě lze vidět, jak efektivně byl využíván pyramidální systém, protože právě skrze tuto, řekněme rodovou šlechtu, vládl panovník v zemi. Tento systém nebyl až tak vzdálený středověkému zřízení v principu, jak fungoval. Prostý lid složený obvykle z patriarchálně fungujících rodin měl zřejmě nějakým způsobem závislý „klientský“ vztah vůči danému aristokratovi. Můžeme také hovořit o určitém klanovém zřízení, které patrně nejlépe fungovalo v severních a hornatých krajinách Thrákie (lze si vzpomenout na tolik slavné skotské klany, rovněž usídlené v hornatých oblastech). V centrálních částech odryské říše a částech přiléhajících Řecku se prosazoval spíše volnější sociální statut rodin a jednotlivců. Otrokářství bylo pochopitelně známou věcí, ale neprosadilo se ve větší míře; otroci byly užívány spíš v aristokratických rodinách, ačkoli s otroky se obchodovalo (Thrákové byli často otroky). Základní politickou jednotkou byla tedy rodina a více rodin tak formovalo rod a ty potom dále kmen. Mezi další méně známá politická centra, kde takové kmeny zřídily své „hlavní stany“, patří Buridava, kde měli své hlavní město Bursové, Sucidava u Suců nebo Apulum, kde sídlili Apulové.

Víme, že tato centra bývala opevněna valy, protože Alexandros na Dunaji musel dobývat takové pevnosti, a také pevnost Chelis, kde Dromichaites přijal Lysimacha (viz Příloha- Historická revue). Lysimachos roku 293 zaútočil na Gety, avšak jeho invaze byla neúspěšná a byl zajat i s vojskem. Dromichaites jej však propustil a potom žily obě říše ve vzájemném míru¹³⁵; to také naznačuje, že

---

¹³⁵ Arrianos, , *Annabasis*, I

v Podunají sídlila poměrně velká populace Getů, snad jako následek skýthské absence po jejich porážce Filipem II.. Seuthopolis představuje skutečné město u Kazanluku a Seuthos, který je vybudoval, ním chtěl asi obnovit slávu odryského království (viz Obrazová dokumentace, 38). Použil řecko-makedonských zkušeností, avšak zda mu dal vůbec Lysimachos souhlas či ne, není známo. Město nebylo velké, mělo asi pět hektarů, a bylo postaveno na místě dřívějšího osídlení, možná okolo *tyrsis* nebo pevnosti. Hradby byly z vysušených cihel dva metry široké postavené na dvou řadách velkých kamenů podél přirozených obranných prvků tvořených konturou krajiny; jihozápadní a jihovýchodní strana města byla chráněna řekou Tundža. Vnější věže byly na rozích, u brány na severozápadní straně, která byla snáze přístupná. V severním rohu byla *tyrsis*, oddělená od zbytku města a byla opevněná hradbou s věžemi s monumentálním vstupem do hlavní dvoupodlažní budovy 41x18 metrů, kterou asi lemoval portikus. Zdaleka největší část přízemí zabírala hala, snad trůnní místnost, s velkým ohništěm-oltářem uprostřed. Zbytek byl rozdělen do tří celků místností, do nichž se dalo vstoupit patrně jen z portiku, a které obsahovaly schodiště. Interiér byl dekorován barevnou (zejména červenou) štukovanou omítkou. Další takové ohniště bylo ve svatyni, která přiléhala této hale. V ní se našly nápisy, které naznačují, že se jednalo o svatyni *Kabeirů*, bohů ostrova Samothráky, jejichž knězem byl zřejmě sám král. Asi třicet podobných a menších ohnišť se našlo dále ve městě v domech; prostorné ze sušených cihel na kamenné podezdívce měly dvory a mnoho místností. Podobně jako ve svatyni se uprostřed v centrální místnosti nacházelo ohniště a oltář s rytými geometrickými nebo rostlinnými motivy; některé byly zcela ploché, jiné měly v prostředku mísovitou prohlubeň.¹³⁶

Jeden z nápisů v Seuthopoli, který takto město identifikuje, je jedna ze čtyř kopií mírových dohod, která říká, že dvě měly být umístěny v Seuthopoli, po jedné ve svatyni Velkých Bohů a v chrámu Dionýsa na agoře (zde se našel nápis, který mluví o Amantovi, synovi Medista, který byl knězem Dionýsa). Dvě poslední měly být v *Phosphorionu* a na agoře v Kabylé¹³⁷. Královská funkce a kněžství spojené dohromady mohou asociovat Achájmenovce, protože mezi Gety předpokládáme tyto

¹³⁶ Dimitrov, D., P., Čičikova, M., 1978. Oltáře s ohništěm však nebyly asociovány jen s Thráky, ale i s Kelty, kteří ve 3.st. vstoupili do oblasti Balkánu. Nálezy ohnišťových kozlíků ze Seuthopole a z jiných oblastí jsou nápadně podobné nálezům z Galie; Gerasimov, T., 1972.

¹³⁷ IGBR 1731; Dále vypovídá o činech manželky Seutha, jistě Bereniké a jejích čtyř synů, které navazovaly na podniky krále; jméno manželky asi koresponduje právě s mírem, který Seuthés s Filipem uzavřel a poukazuje na diplomatický sňatek s Makedoňankou.

dva úřady odděleně. V Seuthopoli se však král spojuje jen s Kabeiry; Samothráké byla ostrovem původně osídleným Thráky, než na něm převládl řecký a makedonský element. Z města je také na 1200 mincí; nejranější jsou stříbrné tetradrachmy Filipa II. s hlavou Dia na aversu a jezdcem na reversu. Seuthopolis bylo spíše než klasické město sídlem panovníka a jeho dvora. Po ekonomice založené na zemědělství a chovu dobytka se tu našla řada železných radlic a také množství černé athénské keramiky obchodované z Athén pomocí říčních tepen a přes pobřežní města; na dvě třetiny nalezených amfor bylo thaského původu.

Na pohřebištích Seuthopole a v okolí se našel tholos (viz Obrazová dokumentace, 19), postavený z vypálených cihel; použitým materiálem tedy nebyly ani kamenné kvádry ani nepálené cihly, jako tomu bylo u zbytku města. Jeden byl asi 20 metrů od kremace ženy zakryté hromadou kamení z o něco ranějšího tumulu z poslední čtvrtiny 4.st.. Tumulus z pálených cihel měl nejen krátký dromos a také krátký život, neboť jeho cihly, speciálně tvarované do trapezoidního tvaru, aby formovaly klenbu do podoby úlu, použili stavitelé druhotně na stavbu dvou malých pravoúhlých hrobek z raného 3.st. v jiné části mohyly; obě obsahovaly inhumace. Takové pohřebiště tvořené obyčejnými plochými hroby obklopovalo tyto dva tumuly a hroby, které byly určené obyčejným obyvatelům, měly průměrnou výbavu. Další tholos v sousedství se zčásti dochoval. Byl pokryt mohylou o průměru 43 metrů a stranou dromu se zde našla přední čtvrtina poraženého koně s uzdou umístěnou stále v čelistech. Mohyla zakrývala také jámu s kostrou psa. Oba tholy z pálených cihel jsou tedy datovány do konce 4.st..

U jiných zvažovaných měst narážíme na nedostatek dostupných informací. Philippopolis byla tou dobou obdobně jako Debelt pouze pevností¹³⁸. Na místě, kde stála starověká Philippolis (dnešní Plovdiv) byla opevněná rezidence od doby bronzové až do konce 7.st.př.Kr.; město leželo na řece Maritce (starověký Hebros), mezi kmenovým územím Odryssů, Satrů a Bessů. Kypsela a Hieron Horos leží momentálně v Turecku a nebyly ještě patřičně prozkoumány. Můžeme se však domnívat, že zde nalezneme podobné znaky pokročilé urbánní společnosti. Thrákové uměli válčit, jejich schopnost boje byla již ve starověku dobře známá a

---

¹³⁸ Thúkididés, II, 97

potvrdili to nejen na Alexandrově tažení, ale i později při úspěších, kterých dosáhli proti Římanům. Vynikali podle pramenů mezi takovými národy, jako byly Skýthové, Peršané a Kelti¹³⁹. Getové byli nazváni nejstatečnějšími a nejspravedlivějšími z Thráků¹⁴⁰. Především se hovoří o tom, že Getové věřili v nesmrtelnost duše, čímž se lišili od ostatních Thráků a Řeků rovněž. O tomto jevu budeme ještě hodně hovořit. Literární prameny také mluví o Getech jako o tichých a usazených lidech, kteří nechtějí nic jiného, než žít v míru. To, že si dokázali udržet během antiky svou politickou a národnostní samostatnost jen potvrzuje to, že měli silnou sociální soudržnost a organizaci. O jejich společenském řádu se mluví jako o „moudrém“¹⁴¹.

Thrákie při Dunaji čelila v polovině 4.st. tedy dvěma vlivům. Šlo o keltskou infiltraci, která však až do jejich invaze a porážce Getů a Triballů v letech 280-78 př.Kr. hrála spíše kulturní a také ekonomickou roli; ve 4., 3.st. bylo několikero vln migrací keltských kmenů, které však na rozdíl od nomádských Kimmerijců či Skýthů přišli a kolonizovali, území ovládli a od obyvatel vybírali tribut v podobě věcí a služeb. Jejich vojenská, technologická, ekonomická a kulturní převaha jim zajistila výhru. V oblasti Munténie u Ciolănești din Deal, severozápadně od Alexandrie, se našel soubor 23 černých leštěných ručně dělaných hrnců a nespočet dalších věcí v 1,5 metru široké čtvercové studánce ve spodní části lemované dubovými trámy položenými 2,7 metru pod úroveň terénu. Keramika je z pozdního 2.st. a raného 1.st. př.Kr.. Je zjevně votivního charakteru a bývá přiřazována ke svým keltským obdobám ze západní Evropy. Další patrně keltská svatyně byla objevena u Conțești v kopcích na horním toku řeky Argeș. Na oválné ploše popelnaté plochy 13,5 krát 8,5 metru ležela až 30 cm široká vrstva půdy bez jakýchkoli stop hoření. V popelnaté vrstvě se našlo spousta velice jemných střepů z hrnců, které téměř nešly zrekonstruovat, a na tři tisíce fragmentů kostí zejména domácích zvířat, ptáků a zvěře. Všechny byly vystaveny působení ohně; je možné, že toto byla prostě odpadní jáma pro nějaký rituál či slavnost, která se odehrála jinde. Vedle této nálezovou situaci lehce překrývala také veliká hromada zkorodovaných, avšak nespálených železných předmětů včetně 55 hrotů šípů, 12 nožů, 5 ostruh, 12 velkých hřebů, 5 spon. Nález může pocházet ze 3.-1.st., avšak nejpravděpodobnější je konec 2.st.př.Kr.. Jedná se

---

¹³⁹ *Aristoteles,*

¹⁴⁰ *Herodotus, IV, 95*

¹⁴¹ *Herodotus, IV, 95*

možná o rituální obětní místo Getů. Migrace Keltů na Balkán byla asi doprovázená boji a následnými represáliemi. V Berea u Ciumești v severozápadním Rumunsku se našel masový hrob čtrnácti dospělých a čtyřech dětí; jejich kostry nesly známky mučení.¹⁴²

Thrákové a Kelti měli určité společné rysy, především víru v posmrtný život. Nejstarší Keltové v oblasti preferovali inhumaci, ovšem v polovině 3.st. je zvykem kremační ritus. To je obecným trendem, avšak nevíme, do jaké míry to bylo ovlivněno thráckými zvyky. V Ciumești, Kelti silně obydlené oblasti, nacházíme thrácké hroby na keltských pohřebištích bez nějakých známek diskriminace. Votivní dary jedněch jsou nalézány v hrobech druhých. Obojí lid měl také společné rysy kultů ohně, slunce, kultu domácího krbu a ohniště a také kult heroizovaných předků, což se promítá také do sociální oblasti ve struktuře, kde máme krále a náčelníky, kněžstvo, válečnou aristokracii a prosté obyvatele. Během 3.století př.Kr. se Transylvánie stala součástí rozsáhlé oblasti obydlené Kelti, která sahala od Atlantiku po Malou Asii a na jihu v Evropě sousedila s Republikou Římskou. Toto rozsáhlé teritorium skýtalo skvělé možnosti pro trh a výměnu informací; mimo jiné to také znamenalo rozšíření mincovnictví.

Dalším faktorem byli Skýthové, kteří byli na Dunaji od východu tlačeni Sarmaty, což z nich činilo nebezpečné imigranty, protože se museli dostat na Dobrudžu a porazit tak jinak neznámého *Rex Histrianorum*¹⁴³. Ač se tak dělo za souhlasu Filipa II., Ateás, král Skýthů byl posléze roku 339 poražen Makedoňany, což de facto zlikvidovalo skýthský vliv na Dunaji. Zimnicea, hlavní přechod přes řeku, byl znovuobydlen asi Gety. Nachází se tu tumulové pohřebiště s průměrně bohatými primárními hroby a sekundárními urnovými pořby s miskovými pokličkami v mohylách. Sídlo bylo asi zničeno Alexandrem¹⁴⁴, znovupostaveno a potom zakrátko opět zničeno, patrně Lysimachem; jeho osídlení bylo potom neopevněné a spíš komerční důležitosti. Ku konci století bylo pod kontrolou Keltů, kteří přijali kremaci jako pohřební ritus; hrobová výbava byla chudá, pohřby koní vcelku či jen hlava anebo nohy byly oddělené od lidských hrobů. Nálezy spon 2.st. jsou všechny

¹⁴² Zirra, V., 1971, 529

¹⁴³ Pompeius Trogus, *Iustinus IX*, 1-2

¹⁴⁴ Arrianos, , *Annabasis*, I, 4, 4-5

keltské provenience. Město bylo keltské a zničené patrně Burebistou v 1.st.př.Kr..¹⁴⁵ Skýthským novým hlavním městem se stala Neapolis na Krymu. Olbia pokračuje ve své prosperitě a dále obchoduje směrem na Dněpr; její úspěch je vidět na odkrytých pozdně hellénistických stavbách ve městě. Z východu však na Bospor přichází invaze Sarmatů a ochranu nabízí Mithridates Eupator z Pontu, který rozvíjel opozici proti Římanům ze své nové základny na Pantikapiu.

Popești, asi 25 km jižně od Bucuresti, se vyvinulo v důležité kmenové centrum v době první poloviny 2.st.př.Kr.. Možná bylo „následníkem“ lokality Zimnicea. V jeho sousedství se našlo pohřebiště s deseti tumuly, z nějž čtyři největší jsou datovány do raného 2.st.; jeden mohl být jen kenotafem. Ostatní obsahovali kremace a zbytky kroužkových zbrojí, v jednom byl dokonce keltský meč a další keltský válečný proviant včetně srpu, avšak hrob neobsahoval žádnou keramiku. Je velmi pravděpodobné, že se jednalo o pohřby keltských vládců. Sídlní město samo o sobě obsahovalo palác z přelomu 2./1.st.př.Kr., který pokrýval plochu možná až dvou tisíc metrů čtverečních. Našla se tu budova se dvěma místnostmi, patrně svatyně, která obsahovala dvě velmi kvalitní hliněná ohniště posazená asi 20 cm nad úroveň podlahy. Jedno bylo bez výzdoby, druhé mělo jakoby provázkové vytlačené geometrické vzory opět ohraničené motivem plamenů z kultury Otomani. Ve vnější místnosti první ohniště zabíralo střed a jako číše dělanou konstrukci v rohu; prohlubeň byla určená asi pro nějakou tekutinu. Tuto místnost později nahradila menší, která také obsahovala nezdobené čtvercové ohniště. Taková tři ohniště a „číšová“ konstrukce se našla i ve Vlădiceasca v nezvykle prostorné budově. Další nezdobená či lineárně dekorovaná ohniště byla odkryta v různých vrstvách citadely města Popești. Zda se jednalo o oltáře pro domácí božstva či prostě výtopné ohniště, těžko říci, ovšem lze také očekávat, že tyto dvě funkce nemusely být oddělené. Pod šesti vrstvami v jednom místě se nacházela obětní jáma, která obsahovala rozbité ručně a také na hrnčířském kruhu dělané nádoby getské provenience, rhodskou amforu, dvě části ručního mlýnku na mouku, železný nůž a jiné předměty, karbonizovanou fazoli a kosti domácích zvířat a ryb. Mezi votivními dary byla také dvě selata a lastury. Jiné jámy naopak skladovaly obilí, nebo byly plné popela či zbytků z ohniště.

¹⁴⁵ Alexndrescu, A., D., 1974, 56

V Cetățeni bylo důležité sídlo a opevněný hlídací post v 2.st.př.Kr.. Absidální svatyně zde byla orientovaná stejně jako v Popești. Nálezy dokazují, že zde byli bohatí lidé a hojnost; v pohřebišti byly odkryty kremace se stříbrnými ozdobami, železnými zbraněmi a kroužkovými zbrojemi, přičemž je tu vidět občasná keltská přítomnost. Ať již v thráckém či keltském držení, místo prosperovalo až do doby, kdy nacházíme tučnou spálenou vrstvu v době, v níž se tu našla římská mince z roku 88 př.Kr., což nasvědčuje období, kdy Římané likvidovali keltský vliv v oblasti na počátku století.¹⁴⁶ Jižně od Dunaje mohlo být jedno z hlavních thráckých měst u Vize. Jeden ze skupiny pěti tumulů mohl být hrobem posledního krále Sapejského Rhometalca z druhé poloviny 1.st.př.Kr. (viz Příloha- Historická revue a kapitola Hroby s kruhovou centrální komorou a kopulí). Hrobka má bohatou výbavu, mezi níž patří hluboké zdobené stříbrné poháry. Valená klenba komory je z kvalitních opracovaných kamenů a má malované stěny spolu s modrým pozadím a bílými hvězdami na klenbě. Kamenný sarkofág imituje dům.

V Odessu jsou vysoce postavení Thrákové pohřbíváni do tumulů s bohatou výbavou a zdobenými sarkofágy s kostěnými rytými panely, které zobrazovaly dionýsiaka a jiné motivy; budou pocházet z Pantikapaia. Kulty putovaly spolu s lidmi, podobně jako mince anebo amfory. Nová božstva evidujeme i v thráckém pantheonu, mezi nimi zejména Theos Megas, Velký (thrácký) Bůh, jehož chrám vidíme zobrazován na odésských mincích. Ve 3.st. mu byl vztyčen chrám někde v Histrii, postavený z thaského mramoru z iniciativy jednoho kupce z Thasu. Kult pod jménem Darzalas pokračoval i římských časech. V Oděssu je silný vliv Byzantionu; funerální stély těchto dvou měst jsou z ikonografického pohledu podobné a nesou v sobě vliv z Kyziku, z něž čerpal Byzantion inspiraci, a jenž potom otiskl do památek pobřežních měst, s nimiž měl kontakt. Nejranější příklad lovce na koni z Propontidy z jihu Mýsie měl poté jako motiv velký dopad na thrácké religiózní umění. Daskylion bylo sídlo Perského satrapy a část jeho regionu byla postoupena Byzantionu Kyzikem jako odměna za pomoc při válce proti Persii ve 3.st.. Stéla z Cavuşköy ukazuje jezdce na lovu a pod ním hostinu; jiné stély z Kyziku ukazují podobné scény, byť často obráceně. Oděvy jsou perské, ale provedení je usvědčuje, že to byla řecká díla s perským tématem lovu a rajských slavností aristokrata se ženami v životě poté. V Galatě vně Oděssu se našly na thráckém pohřebišti tři poměrně poničené stély,

¹⁴⁶ Glodariu, I., 1976, 12

kteře zobrazují velmi podobné věci. Zobrazují lovce a jeden či více stromů, jedna dokonce jelena v letu. Lokalita se datuje nejdříve do 3.st.př. Kr. a měla být přestavěna ve 2.st. po Kr.. Stěly se datují 3., 2.-1.st.př.Kr a ačkoli se v Byzantionu nenašly žádné podobné, město muselo zprostředkovat tyto inspirace.¹⁴⁷

Ke konci 4.st. dochází k přesunu části getské populace severněji od Dunaje, jako následek akcí namířených proti nim (viz Příloha- Historická revue). Nicméně obchod s vnitrozemím byl stále oblastí, kde Getové vynikali. Na Dobrudži vedli Getové stezku přes Histrii na Moldávii. Jedním z míst, kudy obchod vedl, byla Poiana v centrální Moldávii. V raném 4.st. to byla primitivní vesnice, náhle zničená ve 3.st., ovšem potom se z ní vyvinulo prosperující obchodní osídlení. Nenalezly se tu kultovní budovy, ale čtyři hliněná ohniště zhruba do tvaru čtverce ohraničená nepravidelnými rytými liniemi a s hliněným kozlíkem s hlavou berana. Ve všech vrstvách se nachází množství primitivních figurek. Na ručně dělané keramice se objevují spirály a symboly ve tvaru koňské podkovy a vytečkovaného písmene omega do podoby rohů. Podobně se našla hliněná ohniště v Răcătău, jižně od Bacău, která byla chráněná citadelou s příkopy; paralelou může být lokalita Brat asi 40 km na sever. V 3.,2.st.př.Kr. bylo původní místo v Răcătău nahrazeno touto, která vycházela z obchodního zaměření místa - budovy jsou poněkud zmateně situovány podobně jako v Poiana. Našla se tu kruhová ohniště sloužící ke kultovním účelům spolu s kozlíky s protomami beranů držícími železné rožně. Jiné nálezy kultovního charakteru obnáší na dvacet miniaturních váz z kvalitní hlíny, dvanáct hrubých figurek lidí a nádoby se zoomorfními protomami. Getské vrstvy nebyly nijak násilně narušeny, prosperita trvala až do 2.st. a ani Římská přítomnost na Dunaji, tedy poměrně daleko, nemohla místo nějak ovlivnit. V pozdním 3.st. se severněji od Bratu objevuje kultura Poienеști-Lukaševka asociovaná s Bastarny.

Porážka Skýthů také uvolnila přístup na Dněstr až ke Kišiněvu z Tyru (dn.Belgorod-Dnestrovsky) a Nikonie (asi dn.Roksolany) při ústí této řeky. Getové měli s Řeky čím dál těsnější vztahy; ústí bylo obydleno právě těmito Thráky a potomky kultury Sabatinovka. Asi 17 km od Tyrasu se odkrylo místo bohatého getského sídliště s polozemnicemi, kde se mísily staré tradice a hellénismus. Mezi

---

¹⁴⁷ Toncheva, G., 1968, 17

odkazy minulosti patřily *zolniky*, které se našly na obou stranách delty. Objevilo se tu množství amfor. Také pohřební ritus kombinuje různé prvky minulosti. U Nikolajevky byly tumuly s hrubými obvodovými zdmi, které obsahovaly inhumace v katakombách či pohřebních jamách zastřešených velikými kameny. Ploché hroby, které obsahovaly také inhumace, byly někdy prosté jámy v zemi a ukládání byli do nich i bohatí lidé, mezi jejichž hrobovou výbavu se počítalo maso nebo amfora pro víno a jiné nádoby. Mužům dávali dovnitř šípy a kopí (hroty), meče, bronzové a stříbrné šperky. V ženských hrobech se našla bronzová zrcadla, korálky a jiné ozdoby, mimo jiné také vřetena. Některé hroby obsahovaly také na kruhu vyráběnou thráckou šedou keramiku. Jiná skupina dvanácti hrobů zase neobsahovala žádný inventář kromě několika málo pozůstatků pohřebního ritu. Na pohřebišti dále na sever v Hanska-Luteria na okraji lesostepí převládal kremační ritus, přičemž ostatky po spálení dávali do mělkých jam. Někdy je uložili do urny. Ve všech hrobech se našlo několik getských hrnců. Toto a další taková sídla měla většinou krátký život a zanikla v druhé polovině 3.st.př.Kr..

Porážka Skýthů a tlak Sarmatů měl na Thráky z lesostepí zkázonosné účinky. Ve 3.st. jde standart těchto lidí silně dolů. U Kyjeva máme jen jeden sekundární pohřeb do tumulu u Bobrinci; import pontského zboží ustal. Do oblasti se dostávají lidé baltského, germánského a keltského původu a s 2.st.př.Kr. vzniká nový kulturní komplex Zárubnica, který vydrží až do konce 1.st.po Kr..Na Kyjevsku dokonce pokračuje v používání symbolu rohů na své keramice po vzoru kultury Černoles, která tak možná přenesla tyto prvky až do dob formace jižních Slovanů. Dominantním pohřebním ritem byla kremace do obyčejných plochých hrobů. Podobně jako níže diskutovaní Bastarnové, thrácký prvek se tu stal spíš substrátem. Nicméně Skýthové hrají svou roli dále na dolním Dněpru a na Krymu; v Kamence nadále pokračují bohaté pohřby. S koncem 3.st. hraje nejdůležitější roli pro Skýthy Krym a osídlení pokračuje na akropoli Kamenky. Obyvatelé tu žijí až do 2.st. po Kr., kdy je zničí nová vlna Sarmatských útočníků. Zdejší lidé byli následkem různých migračních vln jedním velikým mixem různých etnik; na pohřebišti Zalota Balka z 1.st.př.Kr. výzkum odkryl hroby s doklady skýthského pohřebního ritu. Antropologicky kostry patřily mnoha ženám sarmatského původu. V Gavrilovce se dokonce našel *zolnik* a v Zalota Balka se objevilo primitivní hliněné ohniště s rytým

symbolem slunce¹⁴⁸. Našly se také kozlíky zdobené rytými kruhy a protomami v podobě beraních hlav; na jednom byl dokonce hrubě a jednoduše vyryt jezdec. Do hry se zde dostávají i keltské inspirace. Kultovní ohniště a kozlíky se nacházejí dokonce v skýthské Neapoli, kde se blížíme spíše k přímému řecko-římskému vlivu. Severopontské figurky Velké bohyně, které nacházíme od 4.-3.st. a později, jsou patrně přenesením orientálního aspektu obrody slunečních a ohnivých kultů, kterým se obětovalo v ohništích a krbech. Jejich podtextem je vyznávání zemědělských kultů a kultů plodnosti. Jejich dekorativním pokračováním byly nymfy, které najdeme ryté zobrazeny na reliéfech z oblasti dolního Dněpru, někdy s býčími hlavami.

---

¹⁴⁸ Vyazmitina, M., I., 1972

Pozdní hellénismus a Římané

Je zcela zřejmé, že pro budoucnost thráckých kmenů měl obrovský význam od 3.st.př.Kr. postupně stále intenzivnější kontakt s Římem. Ať již vezmeme v potaz oblasti pod přímou kontrolou Říma, nebo severněji oblasti, které Římané neokupovali, zdejší lidé byli v přímém kontaktu s impériem, a to ovlivňovalo jejich smýšlení, politické i náboženské cítění a chování. K intenzivnímu kontaktu s oblastí zásadně přispělo postavení Via Egnatia od Adriatické oblasti až do Kypsely. Již se začátkem 1.st. po Kr. můžeme pozorovat římskou dominanci až na jihu dnešní Moldávie. Romanizace Dácie započala v polovině 1.st. směrem k Banátu, přes Viminacium, v Oltenii, Valašsku a Moldávii přes dlouhou linii opevněných táborů a měst; archeologické pozůstatky valů a opevněných míst dodnes jasně prokazují římskou kontrolu oblasti.

Vývoj v oblasti Balkánu navíc touto dobou přibírá další element. Balkánské oblasti vždy trpěly určitou nestabilitou díky své poloze, a povstání Thráků, Getů a Bastarnů způsobovala Římu takové těžkosti, že nastolit trvalý pořádek na jih od Dunaje bylo díky útokům ze severu takřka nemožné. Bastarnové jako nový element sebou nesou keltské i germánské rysy, přičemž při své cestě přibírali do sebe baltické prvky¹⁴⁹; v Borosești v regionu Iași a Ghelăiești v regionu Neamț se našly kozlíky do krbu na jednoduché hliněné základně, které s postupem času dostávají zoomorfní stylizaci a jsou k nim germánské a dánské analogie¹⁵⁰. Getové proti nim bojovali pod vedením krále Orola, ovšem ke konci 3.st. Bastarnové dosáhli dunajské delty¹⁵¹. Mluví se o nich jako o žoldácích, kteří spolu s Dáky překračovali Dunaj při nájezdech na impérium; jejich odvaha byla příslovečná¹⁵². Kultura Poieniști-Lukaševka je právě takovým geto-bastarnským mixem, přičemž první někdy převládá. V hrobech se nachází jen kremace a téměř nikdy žádné zbraně, což ovšem může být zavádějící, když hlavní germánskou zbraní bylo často kopí bez kostěného či kovového hrotu. Pár nalezených zbraní bylo keltských, což může a nemusí znamenat přítomnost nějaké vládnoucí keltské elity. Bastarnové mohli být na své domácí půdě mírumilovní a bojovní mimo své území; sídla a pevnosti v Moldávii 4.-

¹⁴⁹ Babeș, M., 1978, 125

¹⁵⁰ Babeș, M., Mihăilescu-Bîrliba, V., 1970/1, 176

¹⁵¹ Pompeius Trogus, Iustinus, Epitome XXXII, 3, 16

¹⁵² Polybius, XXVI, 9, 1

3.st. se nezdají být jimi zabírány. Po porážce Skýthů možná došlo ke kmenovým válkám a nově příchozí patrně našli poměrně úrodnou krajinu v oslabení a její lid snadno ovládnutelný.

Jednou z rozšířených věcí v době pozdního hellénismu byly faléry. Nošeny byly jak Kelty¹⁵³ tak Germáni¹⁵⁴; našlo se mnoho skupin od Kubáně až k Pontu, na Dunaji a v Severní Thrákii. Obchod je rozšířil a zdá se, že měly vyhovět zejména thráckému vkusu; vyráběli je patrně thráčtí anebo řecko-thráčtí umělci. Ze 2.-1.st. se našel soubor kulatých falér v Thrákii při Dunaji v Yakimovu, Galiche a Herăstrău u Bukureště. Z Yakimova je jedna, která zobrazuje vousatého muže, jiná zase barbarskou okřídlenou bohyni. Bohyně Níké se našla zobrazena na faléře z Yanchokraku východně od Nikopole na Dněpru. Afrodité zobrazuje jako bustu příklad z hrobu z 2.st. z Apollonie. Nálezy z Galiche ukazují vtlačený ornament na pozadí figurálních falér, kde jak muži, tak ženy nosí těžké náhrdelníky či torques. Většinou jsou vypouklé, někdy takřka polokulovité, s florálním ornamentem s analogiemi ze souborů od Rostova na Donu, kde je běžný motiv běžícího plamene. V Surcea v jihovýchodní Transylvánii se našla faléra s hlavou gryfa podobně jako v souboru z Taganrogu. Jedna faléra zobrazuje jezdce se psem pod koněm a orlem nad ním a srovnává se s jedním kouskem z Galiche, na němž je zobrazen jen jezdec; analogie existuje v nálezů z Ciumești, který podle všeho zobrazuje keltského jezdce s helmicí¹⁵⁵. V tumulu z 1.st.př.Kr. u Stara Zagora se našly čtyři faléry, tři z nich ale jen fragmentárně. Do kruhového tvaru jsou zobrazena mytická i skutečná zvířata, některá volně, ale i v souboji jako Heraklés se lvem v řecko-orientálním stylu podobně jako je tomu na jihothráckých příkladech z 5.st. z Panajguřište a jiných nálezech z jižního Ruska. Rozšíření takových falér je velice rozsáhlé, některé exempláře se nacházejí až v Holandsku; je možné, že si svou cestu na západ našly také spolu s římskými auxilliemi¹⁵⁶.

V 1.st. se objevuje zajímavá postava getského krále Burebisty (viz Příloha-Historická revue). Getové jsou známí minimálně od 5.st.př.Kr., Dácie však „nahrazuje“ oblasti Getů s příchodem 1.st.př.Kr.. Hranice Dácie se živě měnily

¹⁵³ Polybius, XXI, 6, 7

¹⁵⁴ Tacitus, Germania, 15, 11

¹⁵⁵ Berciu, D., 1967, pl. 73

¹⁵⁶ Allen, D., F., 1971, 1

neustále; na západě obývali Thrákové podle všeho oba břehy řeky Tisy, až byli okolo roku 20 porobeni Jazygy. Pohřebiště potom ukazují geto-dácké, stejně jako sarmatské nálezy¹⁵⁷. Keltové byli pomalu asimilováni a adoptují povětšinou getský kremační ritus. Dácké nástroje jsou velmi podobné nálezům ze střední Evropy a těžko říci, kdo je konkrétně vyrobil; Dákové nenapodobují keltské zbraně a zbroj. Keramika je těžko identifikovatelná díky mnoha neustávajícím vlivům; při studiu mincí lze pozorovat keltské působení a míru geto-dáckého návratu na scénu. Geto-dácký revival tak byl učiněn za příspěvku Keltů, kteří přidali do kulturní mozaiky Balkánu svůj díl. Nicméně Burebista se ustavil jako vládce kmene, obnovil národ oslabený mnoha válkami a vyvedl ho na vrchol skrze rozmysl a poslušnost k jeho rozkazům. Během několika let postavil říši a podrobil si nejen Gety, ale skoro všechny národy okolo (viz *Obrazová dokumentace*, Mapa 4). Měl rádce, tak řečeného Dekainea, který prý byl kněžský pomocník a čaroděj, zjevně následník Zalmoxidova učení a něco jako věstec.¹⁵⁸ Na řece Mureș, asi 60 km od jejího soutoku s Tisou, leželo hraniční město mezi getskou a římskou sférou vlivu, dnešní Pecica. Existovala tu dácká svatyně, která však v 1.st. shořela, avšak byla ihned nahrazena jinou, která vydržela až do Trajánova konečného vítězství roku 106. Patrně jako výsledek Burebistových vítězství se zdá, že na Slovensku více dominuje thrácký element na kremačních pohřebištích 1.st.př. a po Kr. a v opevněných sídlištích, jako byl Zemplín na jihu země¹⁵⁹. Posléze, v 1.st.po Kr. se prosazuje vliv Kvádů v převážně thrácké kultuře Púchov¹⁶⁰. Na východě Slovenska pokračuje kelto-dácké soužití až do dob po Markomanských válkách. Kousek na obou svazích severních Karpat se existovala thrácká či kelto-thrácká kultura Lipica sahající až do severní Moldávie¹⁶¹. Jejich ploché hroby obsahují kremace v urnách s málem hrobového materiálu.

Mnoho toho není detailněji známo o vývoji Dácie v této době, snad kromě obchodu a nájezdů Thráků na území impéria. Zavřít brány Janova chrámu v drtivé většině případů právě nešlo minimálně kvůli bojům, jež probíhaly na Dunaji a muselo být vynaloženo obrovské usilí pro pacifikaci regionu (podrobně viz Příloha- Historická revue). Tato nestabilita se popisuje tak, že dala vzniknout úvodní otázce pokládané mezi řečí, když se dva Římané potkali na ulici. Byl v ní slyšet ozvuk určitého

¹⁵⁷ Macrea, M., 1968, 351

¹⁵⁸ Strabón, *Geog.*, 7, 3, 11

¹⁵⁹ Benádík, B., 1965, 63

¹⁶⁰ Neústupný, E. a J., 1961, 159

¹⁶¹ Bichir, G., 1976, 228

sarkasmu: „Co je nového stran Dáků?“¹⁶². Na sociální strukturu Thráků měla vliv i římská armáda, která byla na Balkán posílána právě z těchto důvodů. Již Augustus umístil v Ratiarii 4.legii Scythii a její velitel L.Pomponius Flaccus potom porazil Gety. Další 5. legie Macedonica byla roku 23 umístěna ve Viminacu v Banátu. Další legie byla krátce poté umístěna do Oescu, kde se Olt vlévá do Dunaje. Následné tábory byly poté umístěny do Novae, Durostora a Troesmis a na Dunaji se začíná formovat kontinuelní limit. Dalšími velikými sociálními zásahy bylo přemísťování velkého počtu obyvatel směrem k hranicím. Cato takto roku 4 po Kr. přemístil na 50tis. lidí. Roku 52-55 po Kr. Plautius Silvanus Aelianus, který vládl v Moesii zorganizoval kampaň proti Sarmatům severně od Dunaje a poté, co je porazil, okupoval Tyras. Na jeho počest byl vytesán později nalezený nápis, který osvětluje politickou situaci na jihu dnešní Moldavie. Nápis říká, že Aelianus přesunul 100tis.(!) lidí včetně žen a dětí, princů a králů přes řeku a uložil jim platit tribut. Potlačil prý pohyby Sarmatů, a to ačkoli vyslal část armády do Arménie. U řeky prý usadil krále dosud nikomu neznámé a nepřátele Říma, které donutil se vzdát. Bastarnům a Roxolanům vrátil jejich prince, jež osvobodil od jejich nepřátel a dáckým králům vrátil jejich bratry. Naopak od některých si prý vzal rukojmí a ustavil tak v provincii mír a rozšířil její hranice¹⁶³.

Na Moesii roku 85 po Kr. podnikne nájezd král Decebalus. Jeho skutky se posléze natrvalo zapíší do světové historie (viz Příloha- Historická revue). Za hlavní město jeho říše bývá považována Sarmizegethusa, s největší pravděpodobností u dnešní Grădiștea Muncelului (viz Obrazová dokumentace, 37). Nejranější struktury se v lokalitě našly z počátku 1.st.př.Kr., přičemž potom následovaly dvě hlavní stavební fáze. Ke stavbě se používal kámen i dřevo; vápenec byl typický pro druhou čtvrtinu 1.st.př.Kr. a andesit převažoval v druhé polovině 1.st.po Kr., zejména u kultovních staveb. Město bylo zničeno roku 106 při Trajánově vítězství ve 2.dáckých válkách. Místo vykazuje kontinuitu vývoje, patrnou zejména na keramice, která bývá označována za klasickou geto-dáckou produkci. Jsou na ní symboly rohů, především na urnách, které zůstaly stejné od rané doby železné. Město mělo jednak svůj

¹⁶² Horatius, II

¹⁶³ Dragan, J., C., 1976, Vol.1, 222; jak mnoho musel tento místodržící změnit tvář své země, je asi zřejmé. Aelianus se zaměřil na určitou dlouhodobější strategii a konsolidaci limitní oblasti. Rozšířil oblast římské kontroly až k severnímu pobřeží Černého moře. Po roce 56 po Kr. Obyvatelé Tyrasu přijali novou chronologii a na dněsterské laguně zřídil pevnost a odtud rozšířil sféru vlivu až na Olbii a Chersonésos. Aby lépe ochránil dobytá území Moldávie, vztyčil zeď mezi Pioana Siret přes Tcusi až k Cetatea Albă. V nárazníkové zóně planin a kopců ve Valašsku zřídil zeď, které se v oblasti dodnes říká „Novacova brázda“.

profánní, urbanistický smysl, ale bylo určeno i (možná především) posvátným účelům. Domy stály na více než deseti terasách o šířce cca 3 km. Čtvrť určená pro kovovýrobu byla na jedné z teras a měla osm pecí; mimo jiné se tu našla řada výrobních center pro hrnčíře, zpracovávání kamene, dřeva, i zemědělských výrobků. Město mělo skoro 3,5 metru tlusté hradby z 1.st.po Kr., které vytvářely volný prostor i pro uprchlíky. Západní brána se otvírala do pět metrů široké dlážděné silnice s krajnicemi a dřevěnými hlídkovými věžemi. Cesta po sto metrech ústila na zpevněnou plochu dvora lemovaného kamennými odvodňovacími kanály pro vodu z pramene. Celá posvátná sekce potom zabírala terasy 10 a 11, jejichž podpůrná zeď byla postavena z kvalitně opracovaných kamenů a měla asi architektonickou dekoraci.

Byly to jednak v půdorysu okrouhlé, ale i pravoúhlé svatyně. K první fázi na terase 11 patřily dvě stavby a na terase 10 jedna. Jedna svatyně ležela v přechodné době až na vrchu horní terasy 11. Všechny, až na jednu, byly zcela nebo částečně nahrazeny třemi stavbami na terase 11 a jednou na terase 10. Na terase 10 byla postavena největší svatyně se šesti do řad srovnanými iónskými bázemi sloupů z andezitu, avšak nebyla nikdy dokončená díky prohře Dáků ve válce s Římany. Jejich výška měla být asi jen 1,2-1,5 metru; mohly nést nějaký kultovní předmět. Báze a sloupy se našly na přilehlé cestě. Na východním konci terasy 11 byly dvě kruhové svatyně z pozdějšího období. Menší byla pouhým kruhem o průměru 12 metrů a skládala se ze 114 andezitových sloupů srovnaných do třinácti skupin; vyšší sloupy byly vždy seříznuté. Blízko se nacházela největší svatyně v Dácii s průměrem 29,4 metru, tedy takřka přesně o sta římských stop. Andezitový vnější kruh byl dvojitý a uvnitř něj se nacházel kruh postavený z dřevěných sloupů, který obklopoval strukturu podobnou koňské podkově. Vnější kruh byl postaven ze 104 těsně k sobě postavených do kruhu zakřivených bloků kamene, za nímž se hned vinul další kruh sestávající se ze třiceti skupin šesti čtvercových pilířů zakončených na vršku malou kostkou; skupiny po šesti byly od sebe odděleny nižším, nicméně širším pilířem odděleným malou asi 13 cm mezerou. Další kruh byl postaven ze 68 dřevěných pilířů ponořených 1,3 až 1,45 metru pod úroveň terénu. Jejich výška mohla být cca 3 metry a při vzdálenosti 36-40 cm od sebe tak formovaly kruh o průměru 20 metrů. Kruh měl čtyři širší vchody a mezi jižním a východním vstupem se našly vedle centrální struktury zbytky smaltovaného ohniště z oblázků o rozměrech 1,35 krát 1,5 metru;

místo se zdálo jako málo používané patrně díky krátkém životu svatyně. Středová stavba byla tvořena 34 také dřevěnými, ale snad nižšími sloupy. Měla dva kamenné prahy a vchody tak spolu se vstupy většího kruhu tvořily jihozápadní osu. Těsně mimo svatyni na severovýchodě se v pomyslné ose našly ohořelé zbytky vápencového náspu o rozměrech 2,3 metru.¹⁶⁴

Otevřené svatyně a rovněž nálezy uvedené výše z jiných lokalit a jiných časových období napovídají, že zde byl sloužen kult uranických-slunečních božstev. Ve výše diskutované svatyni se našel andezitový disk, z nějž se deset součástí, každá po 2,76 metru, šířilo směrem k vrcholku kruhového oltáře o průměru 7 metrů, podepřeného 1,03 metru dlouhým monolitickým kamenným blokem. Jiné podobné čtvercové svatyně se našly v Dácii a v blízkosti Sarmizegetusy. Kruhové svatyně mohly být útvary nalezené například v Pecica, kde se našel kruh z dřevěných a kamenných sloupů, či v Fețele Albe u Sarmizegetusy. Zde byl odkryt kruh, 10,8 metru v průměru s centrálním ohništěm. Jiné, mnohem hrubší stavby, někdy s vnitřní apsidou, se našly ve skupinkách na pastvinách v horách nad Sarmizegetusou. Měly neomítnuté dřevěné zdi s kamennou podezdívkou, někdy neměly ani ohniště, zato se v nich našlo poměrně dost keramiky v stovkách kusů. Nezdá se, že by sloužily jako ubytovny pro pastevce, spíš se tu mohly scházet kongresy nobility/kněží. Poblíž se nachází lokalita Fața Cetei, odkud pochází mnoho nálezů z povrchového sběru z cirká 40 teras sdružených v 5 horizontech; je možné, že se jedná rovněž o nějakým významné místo, zejména ve vztahu k Sarmizegetuse.¹⁶⁵

Účel svatyní je patrně skryt v kultovním využití. Často se tu opakuje šestka a lze se domnívat, že to mělo co do činění s rituálním významem plynutí ročních období, kde lze vypočítávat matematicko-astronomické souvislosti, které starým Thrákům asi byly známy.¹⁶⁶ Ve vztahu k Řekům lze usuzovat, že se jednalo o mysterijní náboženství - nakonec Pythagoras byl zmíněn jako jeden ze zdrojů Zalmoxidova učení. Je nutno však v zkoumání dáckého náboženství si uvědomit, že to jako takové doznávalo v průběhu doby změn. Známé dácké svatyně jsou z prvního století př.Kr. a také to, že keltské, řecké a římské vlivy nenechávaly thráckou národu dáckého náboženství beze stop. Mnoho řeckých autorů bylo udiveno

¹⁶⁴ Daicoviciu, H., 1972, 207

¹⁶⁵ Daicoviciu, C., Daicoviciu, H., 1963

¹⁶⁶ Daicoviciu, H., 1972, 241

vznešenými představami Thráků o světě¹⁶⁷. Pochvalné názory Herodota, Platóna a jiných skvělých osobností řecké kultury jsou nejlepšími důkazy o vysoké kulturní úrovni Thráků. Nicméně thrácká koncepce byla více abstraktní a položená na duchovní úroveň. Uvažovaná představa o jednom nejvyšším božstvu a existence nějakého dalšího světa (po smrti) ukazuje, že tato koncepce světa dospěla oproti řecké dále. První, kdo hovoří o geto-thrácké víře, je Herodotus, který se dozvěděl od Řeků žijících na Helléspontu, že Zalmoxis byl pouhý smrtelník, dokonce že byl otrokem Pythágora ze Samu, syna Nésarcha. Po svém propuštění na svobodu získal veliké jmění a vrátil se do rodné země. Jelikož prý ale byli Thrákové chudí duchem, Zalmoxis si postavil dům a zval sem shromáždění mužů. Učil je, že on společně se svými následovníky po smrti odejdou na místo, kde budou žít navěky a vychutnávat blaženost nejlepších požitků posmrtného života. Zalmoxis viděl zvyky Iónů a od Pythágora, významného řeckého myslitele, se naučil pravděpodobně mnoho.

Aby prý mu jeho učedníci uvěřili, Herodotus praví, že si pro sebe postavil pod zemí obydlí, kde žil tři roky, aby se poté truchlícím Thrákům opět zjevil a oni mohli uvěřit v jeho učení. Ani autor sám však těmto legendám nevěří a pochybuje zejména o podzemním příbytku. Dále nevěří tomu, co se říká o jeho vztahu k Pythagorovi. Má za to, že Zalmoxis žil dlouho před Pythagorem a tak s Řekům vlastní logikou tvrdí, že nemohl být jeho žákem. Zdá se, že Herodotovi pochybnosti o příbězích, jež se od Řeků dozvěděl, nejsou ničím jiným, než typicky řeckým racionálním přístupem, řekněme určitým naivním rozumářstvím. Podle Diodóra Sicilského si takzvaní Getové myslí, že jsou nesmrtelní a onen Zalmoxis tvrdí, že navázal spojení s bohyní Hestíí¹⁶⁸. Abstraktní povaha geto-thráckého náboženství pravděpodobně nutila Řeky hledat vysvětlení v esoterické povaze Pythagoreismu nebo Egypta. Herodotus se ale snaží jasně odlišit existenci Zalmoxida jako člověka a ne vymezit ji jako božskou entitu. Podle něj Getové také věří v nesmrtelnost, a to tak, že oni nezemrou, nýbrž odejdou z našeho viditelného světa do světa boha Zalmoxida. Podobně se o tom zmiňuje jiný řecký autor, Helláníkos, jež psal v poslední čtvrtině 5.st.př.Kr.. Ten říká, že Tererové a Crobizové, thrácké kmeny věří v nesmrtelnost, a to, že mrtví odcházejí k Zalmoxidovi a dokonce i to, že se po určité době v budoucnosti vrátí. Možno si tak vysvětlovat následné uctívání a pokládání obětí k místům posledního odpočinku do

¹⁶⁷ Dragan, J., C., 1976, Vol.1, 191

¹⁶⁸ Diodorus, XV, 12

země pohřbených zemřelých; věřili totiž, že se tito lidé jednou vrátí do světa živých. Lze tedy soudit, že Zalmoxis byl božstvo a ne lidská bytost obdařená nějakým darem jasnozření.

Jako důkaz může sloužit i další pasáž, kterou uvádí sám Herodotus. V ní líčí, že každých pět let byl k Zalmoxidovi vyslán posel, jemuž rozkázali pokaždé sdělit to, co požadovali. Aby posel došel k bohu, byly do země zaraženy tři kopí hrotem směrem vzhůru a na ně jej potom hodili. Pokud zemřel nabodnův se na kopí, byl to považováno za omen, že bůh zprávu obdržel a pokud ne, nešťastník byl nazván darebákem a rovnou byl vybrán další posel. Víme rovněž, že podobný obřad pořádali také Keltové¹⁶⁹; další zajímavou zprávu podává Herodotus o těch samých Thrácích. Prozradil o nich to, že když se blýská a je bouře, Thrákové vyhazují kopí směrem k nebesům a ohrožují tak prý bohy, kteří bouřky dělají. Věří totiž, že není žádný jiný bůh kromě jejich¹⁷⁰.

Existují teze, v nichž se hovoří o gétském monotheismu, koncepci, která byla odlišná od dionýsovsy pojaté thrácké víry kmenů jižně okolo pohoří Haemos¹⁷¹. Tak jsou vysvětleny zmínky o ostatních božstvech, které nalezneme v jiných řeckých pramenech. Dává se zde do určitého kontrastu orgiastický a asketický přístup k víře. Oba pohledy mohou chápat duši jako nesmrtelnou, ovšem asketický přístup říká, že člověk může dosáhnout nesmrtelnosti jedine tím, že se zcela zbaví možnosti slastí, zejména vína, žen a také třeba masa. Vzpomeňme na literární prameny, které ohledně krále Burebisty tvrdí, že tento slavný král dosáhl svého postavení mimo jiné díky střízlivosti; jeho rádce Dekaineos přiměl lid, aby pokáceli vinice a žili bez vína¹⁷². Víno je podle těchto názorů častou příčinou úpadku a musí být tedy dle kněží odstraněno. Pârvan říká, že tedy dionýské delirium či takto vytržený stav duše nebyl Gety povolen ani tolerován. Muž tak měl žít v askezi a odmítat veškeré tělesné požítky. Měl se zcela oddat krásnému pomyšlení na nesmrtelnost v posmrtném světě, kde se po smrti zrodí k věčnému životu.

S kultem slunce a jiných jsou spojeny i thrácké pevnosti, které patří zejména do geto-dáckého období. V Piatra Craivii na vrchu poblíž Alba Iulia nad Murešem

¹⁶⁹ Dragan, J.C., 1976, Vol.1, 193

¹⁷⁰ Herodotus, IV, 94

¹⁷¹ Pârvan, V., 1967, 1

¹⁷² Strabón, Geog., 7, 3, 11

stála pevnost, která zabírala četné terasy a skály, přičemž některé z nich patrně sloužily pro kult slunce. Vedle dvou zde identifikovaných svatyní se našlo pět obětních jam s keramikou, zbraněmi, zvířecími kostmi a zbytky obilovin (tato fáze patří do 3.-1-st.př.Kr.). Sarmizegethusa byla obklopena nepravidelným kruhem pevností, které kontrolovaly přístupy k městu, a patřily mezi ně zeměna lokality jako Costești, Piatra Roșie nebo Blidaru. Getové a Dákové pohřbívali do plochých hrobů a v oblasti pevností se jich mnoho nenašlo. V Tilișca se našly dva s výjimečně bohatým inventářem rituálně zničených stříbrných ozdob. V Bîtca Doamnei, která byla jedna z mnoha pevností obrácených na východ, aby střežila cestu na Siret v Decebalově době, byly objeveny dvě svatyně, a které spolu s chrámem v Barboși, kde místo kamene použili na bubny sloupů dřevo, ukazují na relativní jednotu náboženského ritu v Decebalově Dácii.

Role héraa a náboženský podtext legend

V řeckých pramenech nalezneme mnoho pasáží o héroech. Hesiodos ve svém díle *Práce a dni* zmiňuje bohu podobnou rasu heroů, kteří jsou nazýváni polobohy. Prý syn Krona dal ostatním život a domov stranou od lidí na okraji Země, kde žijí bezstarostný život u vířivého Oceánu na Požehnaných ostrovech. Třikrát do roka jim, šťastným, kvetoucí a plodná země přináší medové ovoce. A Kronos je jejich král, daleko od bohů¹⁷³. Pindaros nazývá Argonauty, kteří se vydali hledat zlaté rouno, polobohy; stejné jméno dává také Dionýsovi a Heraklovi¹⁷⁴. Herodotus se také často zmiňuje o héroech, chrámech a o svatyních, které jim byly dedikovány; dokonce chválí Řeky, kteří vyznávají kult Herakla dvojím způsobem, jednak mu obětují jako bohu, jednak jako héroovi. Zmiňuje také Chemnis, kolonii Thébských, kde měla stát svatyně Persea s jeho sochou a hovoří mimo jiné o svatyni héraa Astrabaca. Ve Spartě jmenuje svatyni Talthybia, jež byl heroldem Agamemnóna. Cituje také oltář Dionýsa, kteří patřil jistým Satrům vysoko v horách. Autor dokonce říká, že Xerxes obětoval tisíc býků trojské bohyni Athéně a mágové provedli úlitby pro mrtvé héroje. U Delf hovoří o dvou lokálních héroech, Phylacovi a Autonouvi, jejichž okrsky jsou položeny u svatyně; Phylacovi je věnováno místo nad svatyní Athény a Autonouvi u Pramene pod útesem Hyapnejských. O Protesilovi říká, že je pohřben v Elausu na Chersonésu, kde je okrsek obklopující jeho hrobku. V rámci svatyně bývá mnoho darů, včetně velkého množství peněz, zlatých a stříbrných pohárů, bronzu a ošacení.¹⁷⁵ O Dionýsovi se někdy mluví jako o věštci, spíše než jako o bohu; dokonce je jmenován thráckým jasnovidcem¹⁷⁶. Platón podle Sókrata jasně rozlišoval mezi daimóny, héroi a bohy. O daimónech říká, že jsou posvátní, a odvolává se na Hesioda, který říká, že žijí na zemi, jsou dobří a střeží smrtelníky. O héroech říká, že to jsou polobozi, kteří vznikli ze spojení smrtelníka a boha¹⁷⁷. V dalším dialogu hovoří o héroech rozlišujících se podle kultu¹⁷⁸. Dále rozlišuje mezi héroi, kteří jsou pokolením bohů a naopak o héroech, kteří jsou lidskými potomky, avšak za své skutky byli bohy oceněni¹⁷⁹.

¹⁷³ Hesiodos, 69-60, 167-173

¹⁷⁴ Pindaros, 133

¹⁷⁵ Herodotus, II, 44, 91, VI, 69, VII, 111, 134, IIX, 39, IX, 116

¹⁷⁶ Euripides, *Hecabé*, 1267

¹⁷⁷ Platón, *Dial.*, *Phaed.*

¹⁷⁸ Platón, *Dial.*, *Symp.*

¹⁷⁹ Platón, *Dial.*, *Hipp.*

Lukiános ze Samomaty v Hovorech Záhrobních rovněž zmiňuje ty, kteří jsou lidmi, héroï a bohy; hovoří o mrtvých, kteří z různých příčin byli hodni chrámů a mají pověst věštců. Mluví také o hloupých lidech, kteří je považovali za božské. Oslovovaný hēros Trophonius z Lebadeie se však brání a říká, že je hēros a ten, kdo přináší věštby, kdykoli někdo přichází k němu dolů ho navštívit; vysvětluje, že hēros je směs člověka a boha. Hēros dodává, že ta božská část z něj je v Boiótii a sděluje věštby¹⁸⁰. Herodotus, který žil o šest staletí dříve, však také zmiňuje stejného hēroa¹⁸¹; máme o něm doklady i od Euripida¹⁸². Diogenes Laertius mluví o géníích a o hēroech, kterých je plné ovzduší a kteří lidem sesílají sny a znamení budoucích nemocí a zdraví. Tvrdí, že by hēroové a bozi neměli být stejně uctíváni- bohové vždy jen v pietním tichu, v bílých róbách a po purifikaci, hēroové by měli být ctěni jen odpoledne¹⁸³. Euripides ve své tragedii Rhēsos říká, že thrácký král, zabitý v Tróji, nespočině v klínu temné země, ale v sluji jako bůh-člověk bude ležet pod skálou v Pangaiu jako Bakchův prorok¹⁸⁴. Pausanias zmiňuje hrobku Pelopa, která se stala heroonem a stojí u svatyně v Olympii¹⁸⁵.

Před bližším pohledem na thrácké hrobky je potřeba připomenout statut těch, kteří v nich byli pohřbeni. Víme často zcela bezpečně, že to byli aristokraté, ať již králové či princové Thráků, a byli pro ně něčím, co přesahovalo lidské. Z pohledu Thráků to byli bytosti, které přesahovali nějakou svou částí lidské, podobni řeckým hēroům. Po smrti se thráčtí králové stávali právě hēroï, tedy kromě své lidské podstaty se k nim přidala (či jim zůstala?) i polobožská podstata, která jim dovolovala navštěvovat i světy přisouzené jen bohům. Tito hēroové byli jakýmsi arbitry mezi pozemským světem lidí a světem bohů, měli chránit místa, kde kmeny žily a samozřejmě sloužit něco jako patroni. Mohly thrácké hrobky sloužit nejen jako místa k poslednímu odpočinku nebožtíka, ale i jako svatyně k uctívání hēroů? Měli se jim zde poskytovat obětiny? Duchovní a materiální kultura Thráků byla odlišná, ovšem ne podřadná od řecké kultury. Byla kulturou orální tradice, jež nenašla vyjádření v písmu nebo kameni, jako se tomu stalo právě v Řecku. Například právě v oblasti

¹⁸⁰ Lukiános, *Hovory Záhrobní*

¹⁸¹ Herodotus, III, 57

¹⁸² Euripides, *Ion*,

¹⁸³ Diogenes Laertius, *Životy, názory a výroky slavných filozofů*, VIII

¹⁸⁴ Euripides, *Rhesos*

¹⁸⁵ Pausanias, VII, 233

Rumunska má obrovskou důležitost ústní tradice a tohoto způsobu předávání si kulturní tradice dokazuje veliké množství lidové poezie, která se teprve nedávno dočkala přepsání na papír. Některé jsou výjimečně krásné a každopádně jsme zde konfrontováni s prastarým a odlišným pojmáním duchovního života. Antická představa o povaze héroů-polobohů jim přeurčovala působení jakožto věštcům, prorokům a těm, kteří přinášejí štěstí. Tato prostřednická funkce tak spojuje právě podsvětí, pozemský svět a nebesa a obecně vzato, někteří z těchto héroů byli vyznáváni jako polobozi a jiní zase jako bohové podle založení a tradic dané kultury. „Héroické“ bytosti jako Dionýsos, Orfeus a Rhésos jsou obecně uznávány jako thrácké starověkými autory; věštčeské umění bylo posazeno do hor mezi skalnaté vršky hor Pangaion, Haemos či Rhodopy do míst, která byla svatá a kde stály svatostánky. Illias a Odysseia spolu s Aeneidou mluví o hrobech hrdinů, nad kterými byly navrženy mohyly, ať se jednalo o reálné či symbolické hroby. V pohoří Pangaion mohl mít původ a centrum právě extatický kult Dionýsa¹⁸⁶.

Orfeus byl Apollónovým knězem a zejména v pohledu na heroizaci mrtvých a posmrtný život, v němž Trákové věřili, hrají mýty o něm velice důležitou roli v interpretaci minulosti. Smrt Orfea je podobná způsobu, jak odešel Dionýsos-Zagreos, jež byl roztrhán na kousíčky, uvařen a poté sněden. Obdobně Orfeus podle legend byl roztrhán na kusy ve své hale mystérií a jeho hlava byla pohřbena odděleně od těla. Zbytek jeho kostí byl dán do urny, ovšem ta poté nebyla uložena do země, nýbrž položena na sloup. Dále pověst říká, že jakmile na nádobu dopadly sluneční paprsky, obdržely kosti božskou sílu.

Možné spojnice výkladu archeologických nálezů v duchu bájí jsou zde nasnadě a snad dávají věrnější odpovědi na otázky, proč byly rituály praktikovány právě tímto způsobem. Literatura v tomto ohledu dává další stopy. Podle antických autorů se však Getové poněkud lišili od ostatních Thráckých etnik. Zejména byli prý odlišní v ritech, což je zmiňováno jako jejich hlavní rys v pochopení mystéria smrti a obřadů, které vedli v nesmrtelnost jejich zemřelých. Zalmoxis mohl být mužem a hrdinou, zároveň ovšem bohem Getů a také podle některých autorů otrokem Pythágora. Věřilo se však, že žil o mnoho staletí dříve a naučil Gety víře v nesmrtelnost duše. Ve světle těchto náboženských záležitostí a archeologických

¹⁸⁶ Perdrizet, P., 1910, 24/1

nálezů v diskutovaných lokalitách možno uvažovat o specifickém způsobu pohřebních rituů, které úzce souvisejí s orfickými mýty a vírou v nesmrtelnost duše.

Obdobný mýtus se ale vztahuje rovněž k smrti Lina, syna Apolla a Plamaté, který byl roztrhán psy pastevce Kropota. Heroizace či obecně deifikace musí nutně obsahovat dvojí složku bytosti héra. Tato dualita bytosti složené ze dvou částí, smrtelného těla a nesmrtelné duše, se později objevuje také i v deifikaci mrtvých císařů Říma. Jiné, ovšem mnohem pozdější paralely lze vidět v skandinávské mytologii, kde Leminkainenovo tělo bylo rozděleno na části a vhozeno do řeky. Odin, který byl potom tázán, proč se tak stalo, odpověděl, že šedý vlk pozoruje obydlí bohů. Vlč je spojován s Odinem, jemuž se přinášely lidské oběti. Možno tedy usuzovat na to, že orfický rituál immortalizace hrdiny jeho roztrháním či rozdělením na části se vyskytoval v mnohem širší geografické a časové oblasti, než pouze v thrácké. Motiv solárního kultu, který se mnohokrát na Balkáně prokázal, a vlka spojuje mnoho oblastí Evropy. Již jméno Dausdava, tedy Město vlků, ukazuje, že toto zvíře hrálo v životě Dáků důležitou roli; pokud by byla identifikace s kultovním komplexem v lokalitě Sborjanovo na severu Bulharska správná, jednalo by se o důležité zvíře, protože tento velký kultovní komplex s mnoha stavbami hrál nepochybně v Thrákii velkou roli. Archeologické důkazy se zde nabízejí v mnohých dílech toreutiky ze severovýchodní části Bulharska. Oporou pro toto tvrzení je také řada jiných mýtů, například o Lykaonovi, napůl muži a napůl vlkovi, Leto, jež se proměnila ve vlčici nebo Apollo, jež se sám proměnil ve vlčici, aby si vzal Kyrené aj.. Obdobné asociace lze ovšem hledat i v Itálii.

V tomto smyslu tedy psí pohřby nalezené v mnoha tumulech potvrzují výjimečnou roli tohoto zvířete v religiózním životě Thráků. V Malé Asii, ke které měli Thrákové skutečně kulturně i geograficky blízko, je pes spojován s kárským božstvem Aenialos a také s Hekaté. Víme, že Kandaulos bylo lýdské královské jméno a obdobné příjmení nesl v Makedonii Arés, tzv.: Arés Kandaon. Přítomnost koňských pohřbů v celé řadě hrobek či v jejich bezprostředním okolí asociuje oběti solárním božstvům¹⁸⁷. Je to obdobný případ, jako s býkem, jež byl spojován

¹⁸⁷ Kitov, G., 1996, 37-48; viz Helvetská hrobka, kde se našly dvě koňské kostry, Slavčova mohyla, kde se našla kostra koně v dromu postaveného z malých kamenů (hrobka má vstupní koridor vyšší o 1,5m a je možné, že to byla pozdější přestavba pro kult, jež se tu provozoval po uzavření hrobky).

s Diem¹⁸⁸. Zajímavé je, že například ovčí kost byla v Gininině mohyle nalezena pouze jedna, a to přesto, že ovce byla jedním ze všeobecně nejvíc oblíbených zvířat. Tři nalezené kostry myší pravděpodobně nejsou úmyslem.

Zdá se, že zvířata přítomná při pohřebních praktikách v městě Dausdava či Chelis jsou zjevně spojována právě s božstvy Hyperborejské velké triády, kterou tvořili Artemis, Apollo a Zeus. Pravděpodobně různá zvířata hrála různou roli v ritu, který měl provést zemřelého k nesmrtelnosti a možno říci, že nejjistější je v tomto smyslu role vlka. Zde je možné poukázat na rituální kanibalismus, zmiňovaný Hérododem a Sokratem, který říká, že změna člověka ve vlka nastává v případě, kdy člověk okusí lidské vnitřnosti smíchané s těmi orgány zvířete, které je božstvu atributem. Mělo tak nastat jisté přechodné stádium. Pythagorejci, vyznavači Apolla, věřili, že jakákoli duše se může vtělit do kteréhokoli lidského těla, ovšem lidská duše přítele, se může vtělit rovněž do psa. Podle této víry bylo tělo vězením duše a pouze bylo-li tělo rozděleno, mohla duše vzlétnout vzhůru a spojit se s božským. V tomto smyslu právě destrukce hmoty zajišťovala nesmrtelnost a šla ruku v ruce s obětmi zvířat. V mnoha hrobech se však našly pouze zbytky darů, což ovšem nemusí vadit, když si vzpomeneme na informace od Herodota. Ten hovoří o Kroisovi¹⁸⁹, který aby zaručil dobrou vůli bohů, dal na hranici v Delfách předměty ze zlata, stříbra a jiné cennosti.

Budeme-li uvažovat o nálezech trojitých hrobek v rámci tumulů, lze spekulovat, že se jednalo chrámy Velké triády, řekněme hyperborejské triády Velké bohyně, Artemis a Apolla. Například tři svatyně ze Sveštari s velkou hrobkou s obrazem Velké Bohyně a malbou immortalizace vládce. Malba zůstala a může dokládat předpokládaný průběh heroizace nebožtíka. Na tomto místě vzpomeňme na zobrazení „Thráckého héra“ zobrazeného na destičkách nebo na prstenu - heros zde útočí na divoké prase.

¹⁸⁸ viz : Bufonia, svátek Řeků, během něhož byl Diovi Polieis obětován býk, jehož maso poté snědli účastníci svátku a božstvu bylo „nabídnuto“ maso prasete.

¹⁸⁹ Herodotus, VI, 41-51

Kult héroů a ikonografie náboženství

Kult ohně, slunce a země je v karpatsko-balkánské oblasti znám od neolitu. Navazuje v době bronzové na symboly rohů a slunečního kotouče, jež se s velkou oblibou užívaly. Archeologie má v tomto potíže, neboť od rané doby bronzové, kdy se začíná formovat thrácká identita, bylo jejich náboženství anikonické¹⁹⁰. Pozdní doba bronzová měla koncept héraa spojený s posmrtným životem a byl to heroický koncept s kmenovým předkem. Ten však nebyl zobrazen, alespoň dokud k tomu nedalo popud umění odjinud. Ženská úloha neměla po době bronzové nikdy dominantní roli, a tak je tento kult ještě hůře vystopovatelný, než kult héroů, ačkoli v symbolech rohů možno vidět jak býčí povahu, tak symbol krávy a asi se snoubil i ženský princip se kulty slunce a kulty pramenů a řek. Dalším mystifikujícím faktorem mohou být i samotné literární prameny, jelikož jsme s thráckým náboženstvím obeznámeni skrz Řeky a ti ke svým svědectvím, byť nechtěně, přidávají svůj úhel pohledu. Kupříkladu se hovoří o triádě Arés, Dionýsos a Artemis, což možno vysvětlovat jako zálibu pro boj, pití a lov, nicméně stejně dobře je logické věřit, že Thrákové mysleli na extázi, plodnost a znovuzrození. Anikonická povaha náboženství Thráků je dobře patrná při pozorování Řeků v okolí Histrie a Oděssu, kteří uznávali thrácké „Velké Bohy“, ovšem těžko toto božstvo anthropomorfizovat. Personifikace je proti anikonické a abstraktní povaze většiny posvátných míst Thráků.

Na druhou stranu koncept hrdiny jako prapředka a ochránce kmene je vysoce osobní a docela odpovídá mnohem pozdější koncepci svatých patronů křesťanství. Za prvního takového, nicméně velmi mýtického prapředka, můžeme považovat Rhésa z řecké *Illiady*. Pozdější verze příběhu¹⁹¹ o něm mluví jako o stále živém héroovi, který chová koně, chodí ve zbroji a loví v okolí svatyně v Rhodopech, kde se zvířata nabízí jako oběť. K antropomorfizaci thráckého héraa ze symbolického významu došlo zejména s rozšířením řeckého umění, které lidskou formu božským entitám bez rozpaků přisuzovalo. Došlo k tomu ponejprv u jižních Thráků, kde heros ze všeho nejvíc připodobňuje Héraklovi, synu lidské matky a nejvyššího z řeckých bohů Dia, jež byl přijat do pantheonu po velikých skutcích. Okolo poloviny 4.st

¹⁹⁰ Hoddinott, R.F., 1981, 169

¹⁹¹ Philostratos, *Heroica*, 691

př.Kr. však nastává obrát a thrácké umění zobrazuje spíš domácí héroi než řecké - na destičkách z Letnice vidíme velkého lovce a pána divokých zvířat, mocného válečníka a vlastníka velikého počtu koní, náčelníka mnohých kmenů, jež dává počátek dalšímu potomstvu (viz Obrazová dokumentace, 35).

S hellénismem začíná krystalizovat forma, kterou je tak hojně thrácký jezdec během římské doby zobrazován. Nejobyčejší byl reliéf na kamenné tabulce o rozměrech okolo 20-30cm. Existují tři hlavní skupiny¹⁹² s mnoha dílčími kategoriemi. V jedné jede pomalu jezdec na koni k ženě, oltáři či stromu ovinutém hadem. V druhé se objevuje jezdec na koni, jehož pes útočí na kance, který se vynořuje ze stromu, někdy nahrazeného oltářem. V poslední se vrací z lovu a nese laň. Ve vyobrazeních se objevují další figury; kanec bývá nahrazen lvem. V první třídě se jistě vychází z řecké ikonografie, v druhé třídě do debaty dále přichází řecko-perské stély z kolem roku 400př.Kr. z satrapie Daskylion, která sahala od severní Egeidy až k západnímu pobřeží Pontu. (viz Obrazová dokumentace, 34)

Interpretace je různá - kůň může mít zejména symboliku postavení, ovšem jeho chtonická paralela není úplně jasná. Kanec je pro héraa výzvou k lovu, přinejmenším vzpomeneme-li héraclovské práce. Byl Artemidiným zvířetem a chtonickým zvířetem mezi indoevropskými národy. Strom musí být stromem života a symbolem plodnosti. Had může znamenat symbol nesmrtelnosti; hrdina se ho nebojí, ani jej nenapadá. Žena může být bohyně, ale také může znamenat návrat domů jako pokračování rodu a kmene. Tyto votivní tabulky byly vyráběny v tisícových počtech umělci, kteří rovněž pro své zákazníky zobrazovali řecko-římský pantheon. Mnoho není ani epigrafických a mohou být adresovány héroovi s i bez thráckého epitheta s lokálním či širším významem nebo kultem. Mohlo se jednat i o héroi prostě synkretizované z různých božstev, zejména z Asklépia, Apolla či Dionýza, Sabazia aj.. Když se v době římské stély staly běžnou záležitostí v Jižní Thrákii, byl mrtvý zobrazován jako muž na koni jako nový héra, který bude příznivě působit na svět živých. Nejvíce takových zobrazení máme z 2.-3.st.po Kr., avšak pokračují v podstatě až do vydání Ediktu v Thessalonice roku 380, kdy křesťané zničili mnoho výstavných hrobů a svatyň. Poté, když přišli Slované a dokončili práci Římanů a Gótů, byl

---

¹⁹² Kazarov, 1938, 521

původní smysl těchto výjevů a stél zapomenutý a nastoupivší křesťanství chápalo toto umění jako ikony svatých. Mezi ně patřil zejména sv. Jiří a sv. Demetrius, prvním byl heros na koni velmi dobrou paralelou. Sv. Jiří byl hrdina zabíjející draka, a tak se stal křesťanskou verzí ochránce lidí. Tabulky byly často využívány jako ikony svatých přímo v domech obyvatel. Thrácký heros tedy přežil v rámci kultu svatých až do dnešní doby.

K úloze žen v heroickém kultu je možno říci, že právě dobrovolná oběť je dalším důležitým momentem v ritu vedoucím k nesmrtelnosti zesnulého. Herodotos praví¹⁹³, že Thrákové „užívali jiných zákonů pro všechny své záležitosti vyjma Getů, Trausů a těch, kteří žili nad Krésty.“. To poté rozvádí a praví: „Jenom směrem na sever od Kréstů smí žena zemřelého mít privilegium následovat svého muže na cestě k nesmrtelnosti“. Toto bylo rovněž potvrzeno právě výkopy ve Sveštari a dvojími pohřby v Ginině mohyle aj..

Jiné příklady podobných zvyků z okolí lze vidět v Makedonii, kde je znám takový příklad z Filipovy hrobky ve Vergíně. Je ovšem pouze jeden. Dále potom Gerrhové, vzdálený skythský kmen, pohřbíval konkubíny, kuchaře a jiné služebníky krále společně s ním. Tento ritus byl doprovázen deformací částí těla těch, jež mrtvého vladaře doprovázeli na cestu. Nejen v Thrákii, Makedonii a Skýthii praktikovali takové zvyky. Víme, že dle severských legend je dobrovolná smrt jedna z cest vedoucích do Odínova království a tento zvyk se nám dochoval zaznamenan v podobě pověsti o Baldurovi. Jeho žena se nechala spálit společně s ním na pohřební hranici¹⁹⁴.

Herodotus při popisu pohřbu skýthských králů dále praví, že po uložení těla zemřelého vládce do pohřební jámy, byly kolem hrobu umístěny kopí, jež podpíraly střešní konstrukci. Není bez zajímavosti, že hroty kopí byly nalezeny jak na střeše výše zmiňovaného tumulu č.13 ve Sveštari, tak společně s dalšími předměty na

¹⁹³ Herodotos, V,4-11

¹⁹⁴ Jueorl, A., 1987; Ibn Fadlan v 10.st.po Kr. psal bulharskému carovi Petrovi velice zajímavou zprávu o pohřebních zvycích švédských Vikingů. Popisuje procedury spojené s pohřbem vládce, jež obsahují i přípravu mladé ženy doprovázející mrtvého krále. Ta je obětována uškrcením a probodnutím a společně s vládcem poslána na hořící lodi ve stanu pryč. Rituál doprovází i rozpůlení obětního zvířete, v tomto případě opět psa. Zároveň s zde říká, že oheň pomůže zesnulým rychleji se stát za jedno s božským.

hrobce Filipa II. ve Vergíně. Podobně tomu bylo u poslů k Zalmoxisovi. V *Odyssei*¹⁹⁵ se píše, že v jeskyni na Ithace byly dva prameny, jež nikdy nevysychají, a také dvě brány. Jedna vedla dolů a jí procházeli zemřelí lidé, zatímco druhá byla obrácena k jižnímu větru a byla posvátná. Nikdo jí nesměl projít, neboť to byla cesta k nesmrtelnosti. Oba výše uváděné příklady vykreslují hrobky jako místa, kde se měl odehrávat zázrak v podobě posvátného ritu vedoucího k nesmrtelnosti duše. Tyto rity patrně obsahovaly dobrovolné oběti. Rozčtvrcení (ať již symbolické nebo skutečné), pohřební hostiny anebo purifikační úkony. Jednalo se patrně o orfická mystéria a možno tedy patrně brát tumuly jednak jako mausolea a hrobky zemřelých, stejně jako chrámy heroů/božstev.

Za začátek této ideologie možno s velkou jistotou brát konec doby bronzové a počátek rané doby železné, kdy se solární kult rozšířil po celém východním Středomoří a byl spojován s jménem hyperborejců a Orfeem. Rozšíření idejí a mýtů bylo patrně dáno migracemi jako takovými a rovněž cestami, jejichž legendárním svědectvím jsou pověsti o Aeneově cestě z Tróje a Makedonie do Itálie. Určitá etnická a kulturní blízkost Thrákie, Jižního Řecka, Makedonie a Jižní Itálie a Etrurie byla zkoumána mnoha autory. Orfismus jako mystické učení byl hlásán rovněž formou ideologické propagace v religiózních centrech, zejména kupříkladu na Samothráce (viz *Obrazová dokumentace*, 39). Tyto trendy se tedy šířily a byly spojeny s osobami, jako byl Zalmoxis, s osobou Pythagora samého, s Aenem či později s Adamem. Učení nebo lépe řečeno víra v nesmrtelnost byla i u keltských druidů. Určité myšlenkové podhoubí, shodně sdílené několika „etniky“, mohlo vést ke vzniku určitého národa nikoliv založeného na základě etnického hlediska, nýbrž na základě stejného smýšlení a pohledů na některé esoterické, náboženské či mytologické otázky. Vzpomeňme v tomto smyslu Herodota, který hovoří o určitém vztahu mezi Káry, Mýsy a Lýdy, jež potom nazývá Thráky a přisuzuje jim obdobné náboženské obrazy o božské triádě. Právě odkaz na kontakt mezi důležitými náboženskými centry Malé Asie a Balkánu vysvětluje v sídlištích podobnost četných rysů, například několikrát citované Velké Bohyně. Doklady, které to potvrzují, nacházíme také na Apeninách, v Skandinávii a podtrhují jednotnou bázi orfického učení, jež přežila dlouhý čas po zániku antiky až do středověku. Zdá se, že určitý

¹⁹⁵ *Odysseia XIII, 101-102*

univerzalismus přítomný v těchto ideách znovuzrození a hledání dokonalosti ducha vedl k rozšíření těchto myšlenek a jejich společnému převedení do forem v architektuře, sochařství a malbě.

Orfismus, Pythagoras a kult

Vnímání pozemského a posmrtného života se u Thráků promítalo do rituálů, které provázely pohřeb, a ty do architektury hrobek a především do jejich tradic. Existují vztahy mezi thráckým orfismem a pythagoreismem, které zmiňuje Platón. Půdorys mohyl byl kruhový a od Damaskia víme, že pythagorejští věnovali kruh jednomu Bohu, trojúhelník druhému a čtverec třetímu; podle nich je kruh společný tvar pro všechny myslitelné bohy¹⁹⁶ (viz *Obrazová dokumentace*, 1). Pohyb v kruhu není pohybem v prostoru, nýbrž pohybem vlastního já, pohybem sebeprožívání, sebeuvědomění a života¹⁹⁷. Navíc podle těchto myšlenek je střed kruhu bez pohybu a pokud se vnější okraje nepohybují, bude jen větším středem. Podle starověkého smýšlení mohla být celá mohyla středem, přičemž v něm a mimo něj se měly odehrávat rituály, které byly s pohřbem spojené a mohly být dvojího druhu - jedny mimo mohylu, které zosobňovaly krouživý nekonečný věčný pohyb pro sebeprožívání, sebeuvědomění a život. Jiný druh rituálů se snad odehrával právě u vstupu, odkud lineární, přímý pohyb dovnitř a ven ukazoval na vymezený čas určený pro smrtelníka. Jako duchovní je nekonečné, stejně jako pohyby v kruhu, hmotné tělo směřuje do hrobu, kde zažívá konec a přechod jinam. Zatímco podle Plotina se nebesa pohybují v kruhu, protože zabrazují lidskou mysl, tělo se hýbe v přímé linii¹⁹⁸. Právě proto se rituály spojené s věčnou, spirituální a nemateriální podstatou asi odehrávaly v kruhu okolo mohyly, zatímco ty rituály věnované materiální, tělesné podstatě lidské bytosti probíhaly vevnitř, v hrobce. Tam, kde se tyto dva světy střetávají, vzniká bytost- možná se na to lze dívat právě z pohledu, kdy lidská bytost v sobě nese konečné i nekonečné, nesmrtelné i zároveň to, co umírá. Kruh i přímka se potkávají.

¹⁹⁶ *Damaskius, II, 127, 7*

¹⁹⁷ *Platón, Dial., Faid.*

¹⁹⁸ *Plotinus, Enneades, 1, 3*

Orfismus sleduje ideje vládce-héroa/božstva. Předpokládejme, že pokud je dynasta zemskou inkarnací nějakého boha, pak je jeho manželka, vládkyně, personifikací Velké Bohyně, rozumějme Matky země. Potom je logicky nejvhodnější družkou pro jeho pouť na onen svět právě vládcova choť. Může být pojat mezi nesmrtelné snad pouze doprovází-li jej jeho žena nebo ta nejhodnější mezi všemi ženami. Můžeme se tedy oprávněně domnívat, že právě tento moment je důvodem, proč právě svatba je zobrazena na scénách funebrálních svátků v thráckých a etruských hrobkách v Kazanluku nebo Tomba degli Scudi v Itálii. Při smysluplném vysvětlování věcí a pojmů se objevuje jeden fenomén u mnoha lidských skupin – tzv. binární opozice. Věci anebo pojmy jsou kladeny do vzájemných protikladů a vznikají tak dvojice, například Nebe-Země, Dole-Nahoře, Povrch-Podzemí, Vnější-Vnitřní, Viditelné-Neviditelné, Posvátné-Profánní, Kosmos-Chaos atp.. Tímto se vysvětluje struktura, místo a vlastnosti věcí. Pythagorejci vysvětlovali také dva relativní pojmy jako Pravý-Levý, kdy první korespondoval s pojmy Nahoru, Vpředu, Dobrý, Světlý, Nepohyblivý, Konečný, Mužský, zatímco pojem Levý byl spojen s Dolů, Zpátky, Špatný, Temnota, Pohyblivý, Nekonečný, Ženský. U mysu Kalokita nedaleko Sozopole se našla hrobka, na níž je prostor mezi dvěma koncentrickými kamennými kruhy vyplněn celými amforami. Ty na pravo od středového hrobu jsou položeny hrdly vzhůru a ty na levo naopak otvorem dolů. Poblíž byla odkryta další hrobka rovněž s amforami, které ale míří otvory ven. Tyto nálezy podporují takové interpretace¹⁹⁹. Podle tohoto konceptu lze založit interpretaci umístění laterální komory v některých thráckých hrobkách, jako tomu bylo u Sveštari, Miškova Niva atp.. Vpravo se nacházela postranní komora ve Sveštari, vlevo od dromu v Miškova Niva, která ale měla tuto místnost z ranější fáze kultovního komplexu (viz Obrazová dokumentace, 16, 24).

V oblasti Balkánu existují doklady jak o inhumaci, pohřbu celého nebo části těla do hrobu, tak o kremaci, pohřbu žehem. Oba způsoby můžeme nalézt i v rámci jedné kultury, a jedna tedy druhou nevylučuje; takto to bylo i u Vikingů a utvrzuje to myšlenku, že nebyli pod vlivem pouze jedné, religiózní doktríny. Můžeme se ptát, že pokud se jeden specifický způsob pohřbívání a ritu týká všech Getů a pokud v rámci jednoho komplexu hrobů vztyčeného během jednoho časového rozmezí nacházíme

---

¹⁹⁹ Rousseva, M., 2000, 71

oba výše zmíněné způsoby, lze potom uvažovat o tom, že způsob pohřbu byl závislý na sociální příslušnosti zemřelého a odvíjel se od jeho společenského statutu? Víme, že mnoho tumulů v Thrákii a Makedonii bylo navrženo v třech stádiích a byly provázeny určitými rity a lze se domnívat, že průběh stavby korespondoval s ritem immortalizace nebožtíka a provázení jeho duše purifikací na cestě k nesmrtelnosti. Čistota ducha a jeho dokonalost se potom mohla odrazit v skutečně perfektním a teoreticky ideálním tvaru hrobek. I jejich rozmístění a lokace odpovídala astrologickým konstelacím; dokonce legenda o smrti Orfea praví, že Zeus co poté vrhnul jeho lyru do nebes, se tato pak stala souhvězdím.

Samozřejmě nejen architektonické proporce, nýbrž i eventuelní nálezy v kontextu hrobky spojují přímo úvahy s mytologií. K orfismu jako takovému se našly i doklady v podobě orfických tabulek z rituální jámy v Olbii, které nesou votivní nápis Diovi/Dionýsovi. U Olbie se našla řada skýthských tumulů a v jejich oblasti mnoho zlatých destiček se zobrazením Velké bohyně v charakteristicky hellénistickém způsobu srovnatelným například s nálezy z Ginina Mogila. Orfické učení a kult Velké bohyně tedy jistě mělo vliv na průběh rituální praxe při immortalizaci zemřelých u Thráků, a to až v celém pontském regionu (viz výše zmíněné kársko-lýdské hrobky). Plán staveb v tumulech může mít svojí geometrickou symboliku, zvláště ve světle pythagorejského učení. Obdélný je přece půdorys dromu a vstupní části, čtvercový bývá plán předsíně a centrální komory a kruh je také půdorysem mnoha hrobek, zvláště po zvládnutí pravé kopule. Podle pythagorejců jsou tedy takové geometrické vzorce určené konkrétním božstvům, trojúhelník Athéně a čtverec Hermovi; čtverec byl součástí binárního systému a formuje základ pro jejich učení. Patří ke konečným věcem, k lichým číslům, k pravé straně, k mužskému principu, k světlému a dobrému. Podle tohoto učení je nejlepším tvarem koule a nejlepším geometrickým útvarem kruh²⁰⁰. Tyto geometrické plány postupně následovaly ve všech hrobkách a měly asi co dočinění s různými rituály a posvátností obřadů jednotlivých kultů, tradicemi a způsoby. Kruh a čtverec jsou základní elementy kultovních budov a prakticky a symbolicky se podílí na náboženském využití stavby a také reflektují náboženské cítění Thráků. V geometrii lze kolem a v rámci čtverce tak, aby se dotýkaly ve čtyřech bodech, nakreslit vždy pouze jeden kruh (viz Obrazová dokumentace, 1).

²⁰⁰ Burkert, W., 1972, 2

Naopak to platí stejně. Kruh je symbolem nekonečného pohybu, který může běžet a nikdy neskončit a patrně bude symbolizovat kosmos, božské, nesmrtelné a věčné, zatímco čtverec bude vyjadřovat konečné a tedy lidské, pozemské. Jedno bude ale obsaženo v druhém. Že by právě symbol kupole nebes, kruh, a symbol ploché země, čtverec, vyjadřovaly spolu v kombinaci právě jednotu a harmonii? Tato kombinace je patrná na hrobkách s čtvercovým půdorysem, jež mají valenou klenbu – právě průřez potom vypadá, jakoby by architekt chtěl na čtverec položit půlkruh. Pythagoras tvrdil, že svět vznikl z kostky, oheň z pyramidy, vzduch z osmiúhelníku, voda z dvacetiúhelníku a koule vesmíru z dvanáctiúhelníku²⁰¹. Čtverec a kruh mají své třídimenzionální promítnutí jako kostka a koule, a proto vztah mezi průměrem či délkou strany komory je téměř vždy přibližně 1:1. Vzniká tak ona harmonie symbolická i skutečná; jednička byla základní číslo pro pythagorejce, pro něž bylo důležité číslo deset, neboť pokrývá všechny číselné korelace a vztahy, a nejbližší deseti je devět. Plus jedna je tedy Vše, jako jeden je bůh, který existuje sám (viz *Obrazová dokumentace*, 1).

Kult se také odehrával na místech, které k tomu byly určené; tyto kultovní platformy na rozdíl od rituálů probíhajících okolo anebo v hrobce jsou vázané na místo. Tato místa byla před tumulem anebo na jeho vrchu; našlo se ale jen jedno v mohyle u Vářbica na vrchu, kam k němu vedly kamenné stupně. Obdobně jako u obětních jam, i zde je dost málo informací; lze tu ale uplatnit symbolickou interpretaci podle místa, kde stály. Za předpokladu, že vpravo znamená Jeden, Konečný, Liché číslo, Správný, Světlo, zatímco vlevo je Množství, Nekonečný, Kladné číslo, Nesprávný, Temnota atp., lze uvažovat, že pohřební, obětní a commemorative rituály, které měly kultovní význam pro život zesnulého, mohly probíhat vpravo a naopak, rituály spojené s posmrtným životem, podsvětím a tím, co mělo být na „druhé straně“, se prováděly nalevo²⁰². Heroizovaní zemřelí, kteří takto měli plnit roli ochránců, věštitelů atp., mohli jít do podsvětí, ovšem otázkou zůstává, zda opozice Života-Smrti, byla platná i v tomto momentě. Co bylo pro zesnulého životem, život zde anebo život mezi bohy, pokud byl uctíván jako bůh, anebo život tam, v podsvětí, odkud působil jako héros, orákulum pro ty, kteří si přišli žádat o radu? Vnímali

²⁰¹ Bell, E., 1991, 43

²⁰² Rousseva, M., 2000, 72

Thrákové univerzum jako vše, co vidí okolo, tz. přírodu, ostatní lidi, a to, co bylo po smrti, pro ně znamenalo opustit život? Kult nebyl strnulý, ale rozvíjel se a těžko si lze představit, že byl stejný u všech kmenů, navíc v tak dlouhém čase, jaký Balkán obývali Thrákové, potom Getové a Dákové.

Zdá se, že otázkou nesmrtelnosti těla je thrácký svět přímo prodchnutý. Známý je rovněž thrácký nesmírný zájem o medicínu a v této disciplíně prý vynikaly zejména ženy. Zajímavé je, že thráčtí léčitelé nebo léčitelky se pravděpodobně snažili najít magickou formuli, jež by ovlivnila nejen tělo, ale i duši. Tento vztah zaujal i Platóna, který skutečný medicínský um Getů a Dáků vyzdvihuje v jednom ze svých dialogů. Platón zde praví, že se o této praxi dozvěděl v armádě, kde mu o ní vyprávěl jeden thrácký muž, žák Zalmoxida, jež podle všeho uměl udělat člověka nesmrtelným a je bůh. Thrák mu prý řekl, že stejně jako musíme nejprve otočit hlavou, aby se naše oči mohly na něco podívat, nesmíme léčit jen tělo, aby se uzdravilo a přitom zapomínat na hlavu. Je nutno tedy léčit oboje. Proto, řekl Thrák, neumějí řečtí lékaři pomoci od mnoha nemocí, neboť neví vše, co musí udělat. Protože prý když je celek nemocný, nemůže být zdravá jen jedna jeho část. Vše dobré i zlé, co platí pro tělo i pro lidskou bytost, pochází z duše. Platón sděluje, že tento thrácký muž mu řekl, že duše je prý léčena magickými formulemi, a to jsou ta pravá slova, jež rozsévají moudrost do lidské duše.²⁰³ Thrákové dokonce vynikli natolik v medicíně, že v latině je řada slov pro léčivé rostliny thráckého původu. Tato jména rostlin byla dochována ve spisech Dioskúrida²⁰⁴ a Pseudo-Apuleia. Getové a Dákové měli dva bohy s léčivou mocí - Herkula Invicta a Asklépia.²⁰⁵

Některé úkony pravděpodobně souvisely s uchováním těla. Vzpomeňme na tomto místě archeologické nálezy zmiňované v předešlých kapitolách, kdy v rámci pohřebních rituů, bylo tělo rozděleno na části po vzoru pěvce Orfea. Je tedy možné, že vzhledem k těmto praktikám, jestliže připustíme jejich existenci, se jednalo u Thráků minimálně o dvě rozdílné víry. K obřadům, o nichž máme literární zmínky, lze říci toto: Herodotus říká, že Trausové mají zvyk při narození dítěte se postavit okolo a

²⁰³ Dragan, J.C., 1976, Vol.1, 195

²⁰⁴ Dioskúridés z Anazarby v Killíkii, který žil v 2.pol.1.st.po Kr. a napsal řecky psaný *Herbář* (řecky *Peri hylés iátrikés*, nebo-li *O léčivých látkách*). Toto dílo mělo pět knih a seznámil zde svět s celkem šesti stovkami různých léčivých rostlin a stal se tak vzorem pro řadu vědců po mnoho dalších století.

²⁰⁵ Russu, I.I., 1947

želet kvůli různým neštěstím a útrapám, jež nově narozeného člověka v životě čekají. Naopak prý při pohřebním obřadě si někteří příbuzní dělají vtipy a v podstatě se radují při vzpomínkách na smůlu, jež nebožtík již překonal a má ji za sebou. Při obřadech se zřejmě provozovala i hudba, neboť Thrákové, podobně jako i Frýzové, byli velcí milovníci hudby. Theopompos²⁰⁶ zmiňuje, že getští poslové, o nichž jsme hovořili, jsou při obřadu doprovázeni hrou na citeru. Obdobně hovoří i Jordanes²⁰⁷, který říká, že dáctí kněží nabádali modlíci zpívat a hrát na citeru. Nakonec Řekové považovali za vynálezce lyry thráckého Orfea a Thamyrida. Z pověstí víme, že Linos, personifikace stejnojmenné staré řecké lidové písně, jejíž melodie byly pokládány za smuteční, recitoval poezii za doprovodu píšťaly. Thrákové byli prý nepřekonatelní ve hře na Panovu píšťalu, nástroj, jež si do dnešních dnů uchovali jen v Rumunsku. Užívali dokonce další nástroje, jako *bucium*, což je roh na trubení, a bubny²⁰⁸.

Délka rituálů byla asi závislá na důležitosti zesnulého. Můžeme předpokládat, že probíhaly také nějaké obřady, které uctívaly héra - jejich periodicitu byla asi minimálně roční. Zda tyto rituály byly jen commemorative, anebo nějakého jiného druhu (purifikační, ty, které měly zaručit přízeň atp.), patrně záleželo na roli, kterou héraizovaný nesl. Tumulus obsahoval hrobku pro héra, který byl králem a s velkou pravděpodobností také knězem. Immortalizace zemřelého krále byla ve skutečnosti náboženskou nutností, která měla garantovat jeho moc pro kmen a národ navěky. V 6., 5.st.př.Kr. jsou Thrákové ti, kdo nosí kulturu a tradice pozdní doby bronzové v méně zkalené podobě. Řekové expandují do Malé Asie a do Středozemního moře a importují tam svůj kulturní a ekonomický model světa. Hellénismus přinese další rozšíření a zesílení těchto vyvíjejících se vlivů a ke konci 4.st. začíná Thrákie procházet důležitými kulturními změnami. Jejich náboženské a myšlenkové představy se mění; ve 3.st. jsou velké tumuly a bohaté pohřby vzácné a objevují se menší mohyly s celými nekropolemi. Jejich náboženský smysl a rituály s tím spojené se mění a mizí.

²⁰⁶ Theopompos z Chiu žil asi 378-6 a zemřel po r.323př.Kr., žák Sokratův, byl významným řeckým dějepiscem, mezi jehož hlavní díla patří *Hellénika* a *Filippika*.

²⁰⁷ Jordanes, spisovatel gótského původu, který žil v 6.st.po Kr., napsal *Getica* a *Romana*, kde vyličil římské dějiny až do vlády Justiniana.

²⁰⁸ Dragan, J.C., 1976, Vol.1, 196

Zalmoxis a božské entity v náboženství Thráků

Výše jsme hovořili o Zalmoxidovi a existují hypotézy²⁰⁹, že Zalmoxis je ne snad jediným, nýbrž prostě nejvyšším božstvem. U Getů víra nebo náboženství s největší pravděpodobností nebylo jen uraniální, tedy že by mělo ryze nebeská božstva, a to z toho důvodu, že tomu tak nebylo u žádného jiného etnika patřícího do stejné širší skupiny národů. Možno totiž soudit, že pohled Getů na nesmrtelnost neznamenal odchod duše do zászvětí, tedy nesmrtelnost duše, jež by byla něčím jiným, než je tělo, ale naopak nesmrtelnost byla vnímána jako nesmrtelnost těla a jeho odchod do jiného světa. Teď už lze spekulovat, zda se tím myslí výhradně fyzické tělo jako takové, nebo celá lidská bytost včetně duše, připustíme-li její existenci. Je tedy nutné vzít tuto variantu v potaz- přechod těla do jiného světa, kde nalezne nesmrtelnost. Nicméně nevíme, jak moc reprezentativní či oficiální byl tento kult, ani jeho konkrétní vztah k orfickému kultu jako takovému.

Možná je řeč o nesmrtelnosti těla a ne duše; je pravděpodobné, že Getové měli i jiná božstva, pravděpodobně božské bytosti lesů. Tyto ochranné bytosti lze koneckonců dokázat u Keltů nebo Římanů. Víme, že Thrákové si nelibovali jen v míru a poklidném vyznávání své víry. Na severu Řecka sloužili v bojích mezi Makedonci a Řeky. Během bitvy nosili prý čapky z liščí kožešiny, tuniku a přes ní dlouhé barevné šaty. Zřejmě tento kus oblečení vytváří rozevláté zobrazení Thráckého jezdce. Boty a kalhoty byly vyrobeny z kůže vysoké zvěře. Muži nosili zlaté a stříbrné šperky a Herodotus nazývá dokonce Agathyrasy „*chrysophoroi*“, tedy ti, co nosí zlato. Kdyby Hérodotos nezaznamenal několik rozhovorů s helespontskými Řeky, neznali bychom Zalmoxidův mýticko-rituální scénář a ani jméno Gebeleizis. Podle něj²¹⁰ uctívali Thrákové Área, Dionýsa a Artemis, avšak jejich králové měli v úctě Herma, za jehož potomky se považovali.

Nicméně výše zmíněná demarkační linie dělí i náboženství Thráků. Thrákové tedy znali čtyři božstva odpovídající Áreovi²¹¹, Dionýsovi, Artemidě a Hermovi; jejich kult mohl být vyhrazen jen králi. Víme od Herodota, že bohové, jako Sabazios,

²⁰⁹ Blaga, L., 1969

²¹⁰ Hérodotos, V

²¹¹ Árés-Mars doložen i u Jordana, ale jeho jméno není známo.

Bendis, Kotys, či postavy jako Dionýsos či Orfeus, pocházejí z jižní Thrákie²¹². Bendis, předmět kultu Thráků žijících v Athénách 5.st., byla bohyně manželství a byla ztotožněna s Artemis nebo s Hekaté²¹³ (viz Obrazová dokumentace, 36). Kult Bendis byl uveden v době, kdy byly Athény utlačované Spartou, morem a ztratily Delfy; požádaly o radu orákulum v Dodoně²¹⁴ a oficiálně inaugurovaly kult Bendis. Již tehdy byla Bendis privátním kultem Thráků, nyní se však stala Bendideia oficiálním kultem státu; kult dostal kněze a kněžky, oběti býků atp., což bylo dříve pro cizí božstvo v Athénách neslýchané. V té době vládl v Thrákii Sitalkes, avšak toto bylo spíš pokusem zastavit pohromy, než si zajistit jeho podporu. Sabazios či Sabos, známý thrácký bůh, který se záhy usazuje ve Frýgii, je znám rovněž z Athén od 5.st., kde jeho noční obřady zahrnovaly očišťování třením bahnem²¹⁵. Ovšem nevíme, zda v Sabasiových mystériích v římské epoše bylo něco thráckého. Kotys či Kotytto je důležité mužské božstvo nebes u severních Thráků. Zajímavé je, že u jižních Thráků bylo to božstvo femininí a ztotožňuje se s Hérkou.

Náboženství severních Thráků je dobře známo díky reformátorovi Zalmoxisovi, který byl později zbožštěn. Zalmoxisův kult byl spojen s geto-dáckou královskou mocí a aristokracií. Zalmoxisovými kněžími, jejichž seznam od asi r.80 př.Kr. až do r.106 po Kr. , nám podává Jordanes, byli často králové. Vzpomeňme zejména thráckého pěvce Orfea, jež byl možná králem-knězem. Ten, jako syn Oiagra a Kalliopy, jedné z Mús, panoval Makedoňanům a zemi Odrysů a zabýval se hudbou. Jak známo z bájí, svým neobyčejným zpěvem za doprovodu lry si podmaňoval nejen lidi, ale i divokou zvěř a ptáky. Dokonce i stromy a kameny se těšily jeho zpěvem a tím vším si získal velkou vážnost, protože Thrákové i Makedoňané byli velkými ctiteli hudby a zpěvu. Proslavil se také tím, že z lásky ke své manželce

²¹² Hérodotos, V, 7, VII, 111, 2

²¹³ Collart, P., 1937, 442, četné hroby thráckých otroků jsou z athénské Pirea, dále je však tento kult dokumentován jen v oblasti egejské Thrákie okolo Thasu apod.. Její léčivá povaha poněkud nekoresponduje s Thráckým jezdcem. Možná se vyvinula z postavy kněžky léčitelky- mnoho bohatých hrobů žen máme z jižní Thrákie. V Athénách tento kult netrval dlouho a byl posléze absorbován kultem Artemis. V jižní Thrákii byly léčivé prvky přisouzeny poté nejspíš Hekaté, či kultu tří nymf pramenů (nálezy na destičkách zobrazují nymfu zpravidla nahé, avšak v méně helenisovaných oblastech jsou zobrazovány v tradičních dlouhých róbách; v jižní Thrákii patří po destičkách s thráckým jezdcem k druhým nejpočetnějším votivním darům).

²¹⁴ Thúkídídés, II, 47

²¹⁵ tento bůh se ve 4.st. dostává až do Afriky, kde se stává nebeským božstvem, bezpochyby totožným se semitským Baalem; dostává přízvisko *hypsistos* (nejvyšší).

Euridice, která zemřela na kousnutí hadem, sestoupil do podsvětí a okouzlit Háda a Persefonu natolik písněmi, že mu darovali jeho ženu zpět.

Thrákové možná považovali smrt za šťastnou událost, nicméně motivace k veselí, ale motivace k radosti se liší dle interpretace pramenů (viz *anthrópodaimon*?). Nicméně Zalmoxisova reforma obsahuje celkem ucelenou verzi této praxe. Od Strabóna máme několik zajímavých faktů - vegetariánství a pohlavní zdrženlivost *theosebeis* (uctívačů boha), *ktistais* (zakladatelů) a *abiois* (doslova bezživotných), kteří se živil výhradně sýrem, mlékem a medem, se týká prý výhradně Getů v Mysii²¹⁶. Někteří Thrákové, přezdívaní *kapnobatais* (ti, jež chodí po dýmu), pravděpodobně užívali kouř z konopí jako halucinogenu. Tyto výlety za hranici běžného vnímání se dají interpretovat jako určitou spřízněnost rituální praxe se světem záhrobí, k němuž zjevně měli Thrákové blízko. Zalmoxis sám bývá uváděn ve vztahu k Pythágorovi a psychosomatickému léčitelství, kterého si velmi cenil Platón. Zalmoxis bývá v Řecku umisťován do zvláštní kategorie věštců a léčitelů, známých pod technickým výrazem *iatromanti*. Principy náboženství Zalmoxise, jako nesmrtelnost duše, vegetariánství atp. jsou de facto velmi blízké pythagorejství. Zdá se, že původně byl Zalmoxis prorok a společník krále. Jeho legenda obsahuje scénář zamlčení a zjevení, který mlhavě připomíná umírající božstva jako Attis, Osiris a Adonis. Zalmoxis byl pod jménem Gebeleizis rovněž nebeský bůh²¹⁷. Každé čtyři (nebo pět) roky mu posílali Getové zprávu prostřednictvím duše válečníka, nabodnutého na tři kopí. Kdyby válečník přežil, bylo by to třeba zopakovat; nutno dodat, že Getští válečníci se nebáli smrti. Je pravděpodobné, že Zalmoxis hlásal nesmrtelnost duše bojovníka v ráji, ale popis tohoto učení nemáme. Ve filozofických textech potom Sokrates²¹⁸ obdivně mluví o lékařích thráckého krále Zalmoxida, jejichž učení a praxe byly lepší, než řecká medicína.

Toto učení mimo jiné obsahovalo znalosti o kosmologii, astrologii a pravidla kalendáře. Postava Dekainea, poradce gétského krále Burebisti, byla zmíněna výše; byl prý kněžský pomocník a čaroděj²¹⁹. Byl patrně následníkem Zalmoxiova učení a

²¹⁶ Strabón, *Geog.*, 11

²¹⁷ Známe rovněž boha jménem *Zbelsurdos*, jehož druhá část jména je odvozena od kořene **suer*, tedy bučet, hučet. Byl to tedy bůh bouře, jehož Řekové pojmenovali *Zeus Keraunos*.

²¹⁸ *Charmidés*, 156b-d

²¹⁹ Strabón, *Geog.*, 7, 3

něco jako věstec. Jeden kalendář byl nalezen v troskách Sarmizegethusy, starobylého hlavního města dáckého krále Decebala (zemřel 106 po Kr.). Židovský učenec Flavius Josephus znal pověst o dácké svatosti a přirovnával k nim esejskou sektu. Jméno *pleistoís*, které jim dával, možná označuje, že nosili čepice, což je potvrzeno Jordanem, podle něhož gétští aristokraté nosili klobouk, zatímco lid měl hlavu nepokrytou. Je zřejmé, že geto-dácké kněžství bylo těsně spjato s aristokracií a královskou mocí²²⁰.

Stejně jako u Slovanů či Baltů, Germánů nebo Keltů, se náboženské dědictví Thráků zachovalo s nevyhnutelnými změnami v lidových zvycích a folklóru balkánských národů a Rumunů. Jinou stopu nám potom poskytují i antické sepsané legendy. Od Homéra²²¹ po Vergilia²²² je tradičně do Thrákie umisťována vlast boha války Area. U Homéra jsou u Thráků zmíněni jen náčelníci, kteří přijeli ze své vlasti na lodích podpořit Tróju, s níž byli spřízněni. Víme, že Thrákové byly v antice proslaveny pro své bojové dovednosti a lhostejnost vůči smrti a možno z toho soudit, že Arés byl hlavou jejich pantheonu. Nutno dát ovšem pozor na záměny, neboť i Římané zaměnili starého nebeského boha Germánů Tîwaze za Marta a lze se tak domnívat, že Arés byl ve skutečnosti původně nebeský bůh, který se stal bohem bouře a války²²³. Lze se domnívat, že u nejstarších Thráků existoval tzv. vzorový mýtus hierogamie mezi bohem bouře (viz výše) a Matkou-Zemí. Plodem jejich lásky měl být „Dionýsos“. Připomeňme tu Eurípidovy Bakchantky, jejichž obřady se odehrávaly v noci za svitu pochodní a divoké hudby, jež věřící podněcovala k radostnému křiku a zběsilému kolovému tanci: „Zejména ženy se oddávaly těmto nezřízeným a vyčerpávajícím tancům; jejich oděv byl podivný; nosily „*bassaraí*“, dlouhé splývavé úbory, zhotovené z něčeho, co připomínalo liščí kůži; přes ně srnčí kůže a na hlavě pravděpodobně parohy“. V ruce prý držely hady zasvěcené Sabaziovi, dýky nebo *thyrsy*. Zmocňovalo se jich třeštění, nebo „svaté šílenství“, vrhaly se na zvířata určená k oběti a rozsápaly je na kusy, trhaly je a hltaly syrové maso. Rituální požívání syrového masa vyvrcholilo ztotožněním se s bohem; účastníci se nyní jmenovali Samos či Sabazios. Mohlo se jednat o dočasné

²²⁰ Dva z Dekainových nástupců, kněží *Comosicius* a *Coryllus*, pravděpodobně předchůdce či dokonce Decebalův otec, byli králové.

²²¹ *Ilias*, XIII, 301

²²² *Aeneis* III, 357

²²³ *Eliade*, 1996, 157

zbožštění, stejně jako u řeckých bakchantů. Extatická zkušenost však mohla podnítit zvláštní náboženská povolání, především věštecké dary. Na rozdíl od Řeků mělo thrácké věštění vztah ke kultu Dionýsa. Vzpomeňme na svatyně umístěné na vysoké hoře a věstkyně ve vytržení, které předpovídaly budoucnost podobně jako delfská Pýthie.

O způsobech slavení a pořádání hostin máme doklad u Xenofonta v jeho Anabázi, kde popisuje banket Thráka Dromichaita u krále Seutha, což byl thrácký král, jehož území se nacházelo nedaleko Byzantia (viz Příloha- Historická revue). Královi hosté se posadili dokola poblíž zdí a před ně byly přineseny třínohé stolky, na nichž bylo položeno maso a veliké pecny chleba. Seuthes vzal a rozrhal chleba na kousky a vhodil je mezi lidi. To samé potom udělal s masem. Mezi hosty přinášeli nosiči rohy plné vína. Host se napil na královo zdraví a nabídl mu dar. Daroval králi bílého koně a jiný mu dal otroka a další řecký vůdce, Timasion, mu dal koberec, jež by stál 4366 kilogramů stříbra. Když slavnost pokročila, král Seuthes si připil na Xenofontovo zdraví a zbytek vína na sebe vylil. Začalo se tancovat a král se přidal; mezitím několik Thráků předstíralo a hrálo souboj s meči. Jejich pohyby byly tak rychlé a přesné, že přítomní měli pocit, jakoby se dívali na opravdový boj. Ovšem víno nebylo jediným nápojem, díky němuž se Thrákové dostávali do extatického stavu. Krom toho totiž měli v oblibě pivo vyrobené z ječmene²²⁴.

Xenophanes psal, že smrtelníci ale míní, že bohové se rodí, že mají jejich oděv i hlas a postavu. Poměrně trefně však říká, že kdyby ovšem voli, (koně a) lvi měli ruce, kdyby mohli rukama kreslit a dovršovat díla jako lidé; pak by koně koním a voli zase volům podobné tak kreslili podoby bohů a tvořili těla taková, jakou (všichni) právě sami mají postavu.²²⁵ O Řecích tvrdí, že si představují, že bohové jsou „antropomorfní“ a že mají i lidské emoce. Jejich podoby malují všichni výrazně podobné sobě. Aithiopové (Etiopané) ploskonosé a tmavé, Thrákové zase rusovlasé a modrooké.²²⁶ Na thrácké území přicházely řecké vlivy především s nástupem hellénismu stále intenzivněji, avšak řekli jsme si, že thrácké náboženství v sobě uchovávalo ještě dále jiné ideje, které řecké náboženství s koncem doby bronzové poněkud potlačilo. Xenophanes kritizuje dvě presumpce, které lidé dělali

²²⁴ Dragan, J.C., 1976, Vol.1, 198

²²⁵ Xenophanes, Clem. Alex., Stromata V, 109, B 14, 110, B 15

²²⁶ Xenophanes, Clem. Alex., Stromata VII, 22, B 16

v náboženství, a sice, že lidé dávají bohům lidské vlastnosti a pokoušejí se je vměstnat do svých pojmů, čímž je logicky umenší. Pokud tak ovšem referuje stejně o Thrácích, lze se domnívat, že buď je dal prostě do stejné přihrádky jako Řeky anebo měl konkrétní zkušenosti a znalosti thráckého náboženství.

Thrácká mytologie je důležitá, protože vypovídá o božstvech, která sami zobrazovali to, co podle Thráků bylo mimo lidský svět. Co o tom napsali Řekové nemůže být chápáno přespříliš jako berná mince, na druhou stranu to nelze ani přímo vynechat; dílem proto, že nemáme mnoho jiných pramenů a dílem také proto, že to o thráckém náboženství a mytologii a tím také o thráckém pojetí smrti skutečně něco vypovídá. Filozofický obsah mnoha relevantních textů dost ztěžuje možnost pochopení, už jen proto, že účastníci kultovních obřadů nebyli filozofové- vztah kultu a filozofie je zmatený a matoucí zároveň²²⁷. Už v prvním díle, které o nich mluví, jsou orfikové dáni do jedné skupiny s pythagorejci, Zalmoxis s Pythagorem a Gety²²⁸. Nelze tedy rozlišit, co je původní a thrácké a co je řecká dedukce, názor či spekulace. Snad ještě nebezpečnější může být směšování pramenů z několika historických období, zvláště pokud je část pramenů z pozdní antiky. Řeční autoři navíc věnují více pozornosti mytologii a filozofickým názorům než kultovní praxi, snad proto, že ta byla jako taková považována za danou a samozřejmou. Informací o kultu se tak z literárních pramenů dochovalo víc z nápisů v kameni, než ze psaných děl na papíře. K dispozici je tak na jedné straně nezměrný a navíc živý mytologický komplex informací, který těžko vměstnat do vědeckého pojetí, a na druhé straně zoufale malý soubor informací o obvyklé kultovní praxi a rituálech, které právě chceme nějak klasifikovat a poznat.

Římská Thrákie a její kulty jsou lépe zdokumentované než kulty jiných období antiky. Vyznávaná byla dionýsovská a apollinská božstva, mezi něž lze počítat Bendis, Thamyris, Orfea a Rhesa, ale také velká božstva jako Arés, Kandaon, Hermes, blíže neurčený Derzelatés a také deifikovaní héroové. Objevují se rovněž kulty nebeských božstev Héry, Zbelsurda, Gebeleiza a Zalmoxida.²²⁹ Nápisně jsou doložená jména jako Zeus, Héra, Dionýsos, Apollon, Artemis, Hekaté a pochopitelně božský héro. Lze říci, že Thrákové přijali řecko-římské náboženství, ovšem

²²⁷ Hosek, R., 1982, 1986, 62-72

²²⁸ Herodotus, II, 81

²²⁹ Tomaschek, F., 1978, II/1, 38-68

přibarvovali si ho podle svého cítění, které je zvlášť cítit v kultu Dionýsa a Hérakla, Artemis coby Bendis a v některých chronických kultech.²³⁰ Analýzou motivů a dedikačních nápisů jde identifikovat jednotlivá božstva; některá byla spojená s vnitrozemskými a jiná s pobřežními svatyněmi kultů nových kolonistů²³¹. Náboženství a přístup k němu však nepodléhá omezení ze strany nějaké etnické či lingvinistické příbuznosti, a tak je třeba to vnímat- tyto vztahy byly důležité, ale nemusely být vůbec směrodatné.

Apollon byl populární na jihu okolo Haemu. Z této oblasti jsou doloženy votivní reliéfy jezdce či héraa z městských anebo venkovských svatyní na územích, kde je kult tohoto boha i jinak doložen. Jedná se o oblast Philippopole a o území v sousedství černomořských kolonií. Netradiční ikonografie na votivních darech do svatyní Apollóna však může znamenat odlišné pojetí, než jaké bychom předpokládali v Řecku či Itálii. Héros na těchto votivech má epiteta, která byla používána i u Apollóna, což ale nutně neznamená, že se jednalo o variaci na jeden a ten stejný kult.²³² Vztah mezi kultem héraa a Apollona zůstává záhadný a těžko lze blíže identifikovat jen na základě ikonografie či etymologie epitet. Votivní nálezy jsou fyzickým důkazem idejí a aktivit, ježto však musí být správně rozluštěny, mají-li dát smysl kultovním praktikám a mentalitě lidí, kteří toto náboženství vyznávali. Jak bylo již řečeno, moderní výklad sebou nese nebezpečí presumpce podle dnešních dogmat, která mohou být mylná sama o sobě anebo jen prostě nejsou relevantní ve vztahu k minulosti. Na druhou stranu se lze snažit přijít na to, co bylo pro tehdejší společnost důležité, o co se snažila a co jí stálo za námahu, zvlášť v souvislosti s náboženstvím a vírou, a z toho potom dedukovat význam a smysl religia a jeho praktik.²³³ Nakonec původ mnoha božstev byl zkoumán z mnoha stran a o Dionýsově možném thráckém původu jsme již hovořili, ačkoli rozluštění krétského Lineár B vneslo do diskuse nové argumenty. Jazyk pramenů, z nichž je mnoho informací, byl obvykle řecký a názvy božstev rovněž; základy mnoha kultů jsou zjevně předdřímské, a to bylo často interpretováno jako průvodní jev makedonské kontroly velké části Thrákie zvlášť za doby Filipa II. (viz Příloha- Historická revue). Hellénistické prameny, jak literární tak archeologické, jsou reativně menší, a tak lze

²³⁰ Kazarow, G., *RE VI.A.1.* (Stuttgart, 1936), Wissowa, G., Kroll, W., ed. 472-551 (Thrake, Religion)

²³¹ Kazarow, G., *l.*, 1938

²³² Tomaschek, F., 1978, II, 48, 51

²³³ Renfrew, C., 1985; Wright, J., 1994, 37

těžko tento argument jistě demonstrovat. Thrácké kulty v sobě nesou něco z Asie a něco z Egejské oblasti, nakonec sem vedly kulturní, ekonomické a politické spojnice mezi obyvateli Balkánu a jejich okolím²³⁴. Použitý výraz „thrácké kulty“ předpokládá, že to byly kulty jiné a svébytné od okolních, ovšem kde začíná jejich vlastní identita a to, co převzaly od okolních kultů, nikdo neví. Otázka zní, zda to lze a má vůbec význam přesně zkoumat. Snad pokud jde o vědeckou analýzu ano, ale rozumová logika narazí na nepřekročitelné hranice tam, kde to tehdejší lidé chápali jinak a kde bude nutno na tento způsob chápání přistoupit, chceme-li se dostat dál. Potom už se ale dostáváme na pole mimo vědu.

Prožitek se liší podle člověka a období. Když Herodotus mluví o Thráckých rituálních praktikách a kultech, nevíme, zda mluví o odlišných zvycích a idejích v regionech či kmenech a tyto zvláštnosti je těžké určovat, když autor hovoří o tak málo kmenech a jen pár rituálech²³⁵. Regionálně a politicky je zajímavé zaměřit se na Odryskou říši, kde mezi 5.-3.st. vládla jednotnému regionu dynastie vládců Odryského kmene, který sám o sobě byl vystaven vlivům z jihu a z východu- těmto tradicím „čelil“ po mnoho let, než byl zabrán silnější Makedonií. Literární prameny (Herodotus, Euripidés, Sophoklés) nabízí obraz, který byl dotvořen řeckou obrazotvorností, a proto je lépe začít archeologickými prameny (viz lokality výše jako Seuthopolis, Vetren atp.) a hledat stopy. Existuje kamenný nápis ze 4.st.př.Kr. druhotně použitý na *Bona Mansio*, lokalitě známé jako *Lissae*, římská silniční stanice mezi Byzantiem a Singidunem nacházející se asi dva kilometry od Adrijska Vodenica u Vetrenu severovýchodně od Pazardžiku²³⁶. Nápis má 45 řádek a lze na něm číst text prohlášený v zastoupení neznámého tamního prince, který garantuje práva řeckým kolonistům z Thasu, Maroneie a Apollonie na emporion Pistiros a jiné, citující dřívější vládu Kotyse (myšleno patrně vládu Kotyse II., jež byl zavražděn roku 359 př.Kr.). Nález pochází asi z roku 359-350, tedy asi jednu dvě dekády před makedonskou invazí. Preambule nápisu je poškozená sekundárním použitím kamene, nicméně řádek tři jasně evokuje Dionýsa jako jedno ze vzývaných božstev. Jeho zhotovitelem byl snad Amadokos II., jež je spojován s působením v centrální Thrákii po smrti Kotyse a jehož mince se našly ve Vetrenu.

²³⁴ Fol, Al., 1990, 10-20, 206-208

²³⁵ Herodotus, IV, 94, V, 6

²³⁶ *Bona Mansio/Lissae*, IGBR III/I, No.1067-1072

Nápis z Batkunu z místní svatyně u Pazardžiku se dochoval také jen zčásti a navíc jen jeho přepis²³⁷; prvních devět z dvaceti řádků se nedochovalo. Zmiňuje se zde Apollonova svatyně a jde o výnos občanů nějaké komunity vztyčit sochu ku cti nějaké významné osoby a jeho bratrů ve výše zmíněné svatyni a korunovat jí pravidelně k uctění Apollóna. O Batkunu není jinak nic známo z této doby a provenience kamene není známa, neboť byl během Otomanské nadvlády převezen do Pazardžiku. Jelikož Filip II. založil v kolem 340 Philippopolis, lze se také domnívat, že ti, jež nechali kámen vyrobit, byli obyvatelé tohoto města a těmi, jež byli takto poctěni, nebyli nikdo jiný, než Seuthés III. a jeho synové. *Bona Mansio* zmiňuje také emporion Pistiros; Pistiros byla jedním z mnoha takových obcí v okolí²³⁸. Emporia byla zpravidla místa určená k obchodování, často v rámci usedlostí nebo přilehlých samosprávných komunit. Někdy měla smíchanou populaci místních a Řeků²³⁹. Jak vidno, nelze řecké a místní od sebe oddělit; tyto dvě strany jedné mince jménem Thrákie tvořili jeden vzájemně se ovlivňující celek.

Mnoho toho do detailu o sociální organizaci Thrákie ve 5. a 4.st.př.Kr. nevíme, avšak uvedené dekrety (a další jiné) ukazují, že tu docházelo k určité regulaci ze strany měst a vládců. Existence těchto center také vyžaduje určitou sofistikovanější organizaci a byrokracii. Podobně tomu bylo u měst jako byla Seuthopolis (viz Obrazová dokumentace, 38). Z tohoto města máme důležitý nápis dokumentující přísahu Bereniké a jejích synů v kameni, jež měl být vztyčen v Kabylé, ve *Phosphorionu*²⁴⁰ a na agoře u oltáře Apolla; v Seuthopoli měl být v chrámu Velkých Bohů (Kabeirů) a na agoře, v chrámu Dionýsa u oltáře²⁴¹ (viz výše strana 79). Kult bohyně Phosphorus byl již ve městě prokázán a zdá se, že to bude jeho hlavní kult; je zobrazována na mincích v přepásaných šatech s pochodněmi v každé ruce. *Phosphorion* nebylo hned na agoře, kde se našel Apollónův oltář, avšak jeho přesné místo není zatím známé. Nápis ze Seuthopole se ale ve skutečnosti našel ve velké hale s čevenými zdmi, největší místnosti komplexu na akropoli přiléhajícího k portiku v budově, která je identifikována jako palácové a kultovní centrum Seutha III.. Tato královská rezidence byla celá obklopena velikým nádvořím, jež bylo obeháno

²³⁷ IGBR III/I, No. 1114

²³⁸ IGBR II. 13-4, 22-24

²³⁹ Bouzek, J., Domaradzki, M., Archibald, Z.H., 1996, 89-94

²⁴⁰ Gerg, D., 1990, 66-71; ke kultu bohyně Phosphorus byl objeven nápisný monument asi z poloviny 3.st.př.Kr. dedikovaný Menecharmem, synem Poseidonia, z oblasti Sborjanova.

²⁴¹ IGBR II. 29-34, No. 1731

hradbami s věžemi. Dispozice je srovnávána se svatyní Herakla na Thasu (viz výše strana 79- na dvě třetiny nalezených amfor bylo thaského původu). Kult thaského Herakla měl dva aspekty- olympský, neboť Herakles byl synem Dia, a chtonický, kdy byl Herakles héroem. Tyto dvě funkce jsou v dispozicích svatyň na temenu reflektovány; viz odkrytá ohniště v Seuthopoli (viz Obrazová dokumentace, 38), která naznačují, že některé kultovní aktivity byly vykonávány vevnitř spíše než venku, jako tomu bylo zvykem u typicky řeckých svatyň. Jako demonstraci tohoto nekonvenčního přístupu si lze vzít pro příklad zvláštní půdorys *Hieronu* na Samothráce (viz Obrazová dokumentace, 39), které mělo ohniště-oltář v centru stavby a vnitřní zdi zejména červené. Rovněž předchůdce raně císařského *Anaktoon* na Samothráce byl poté rozdělen na hlavní komoru s dřevěnou platformou a vnitřní ohrazenou komoru a ohniště-oltář v rovněž ohrazeném prostoru.²⁴² Uvažuje se o duální funkci tohoto okrsku jednak jako královské rezidenci a jinak jako posvátného okrsku určeného ke kultovním účelům. Nicméně i pokud by místnost s nápisem a ohništi byla určená k religiózním účelům stejně jako k nějakým audiencím, zůstává tu málo místa pro rezidenční část paláce ve srovnání s velikostí jiných domů ve městě; hlavní hala a další tři soubory místností se otvírají do portiku, a tedy do dvora a nejsou spolu spojené a připomínají obdobné místností v thaském *Herakleionu*.

Naproti tomu domy v Seuthopoli jsou postaveny jako řecké rezidenční domy a komplex na akropoli byl možná jen samostatným kultovním centrem. Ohniště z akropole a z domů ve městě připomínají oltáře řeckých chronických božstev a četnost těchto ohnišť v Thrákii ukazuje, že se jedná o rozšířený fenomén²⁴³. Jako příklad jiných oltářů vzpomeňme příklady z Demir Baba ve Sborjanovu (viz výše str.64), odkud jsou také známa ohniště (datace patří do druhé fáze, tedy z druhé poloviny 4.st. až ranému 3.st.př.Kr.). V lokalitě byly odkryty zbytky čtvercové budovy o rozměrech cca 12 x 5 až 6 metrů, která byla zničena ohněm; byla postavena z hlíny s udusanou podlahou a dřevěnou střešou. Měla terakotovou římsu a uvnitř se našly velké fragmenty hliněných kruhových a hranatých oltářů s vydutými plochami. Hranaté oltáře obklopovala podstava z neotesaných kamenů, kruhové stály na podkladě z malých s hlínou smíchaných kamínků asi 20 cm nad úroveň podlahy; tato podložka byla nabarvena na bílo. Kruhové oltáře jsou srovnávány

²⁴² Lehman, P., W., 1969

²⁴³ RE VI.1., 1907, *eschara*, 614-7; též Yavis, C.G., 1949, 91-5, 141; v Kabylé se našly na Hissarliku, u Zaichi Vruh, v Nebettepe u Plovdivu atd.; Dále viz Velkov, V., et al., 1980, 1986

s nálezy z Rhodop od Dospat, od hory Babjak v centrálních Rhodopech anebo z později datovaným nálezem od Burgasu. Doklady o paralelních nálezech oltářů z pozdní doby bronzové máme z tellů u Djadova, Nové Zagory a od Pazardžiku.²⁴⁴

Hranaté čtvercové zdobené verze těchto oltářů se zdají být pokročilejší verze ještě starších nezdobených exemplářů, a tak to vypadá, že nejsme svědky ojedinělé kapitoly přesto, že se *de facto* jedná o příklady datované do omezené doby druhé poloviny 4.st. až první poloviny 3.st.př.Kr.. Příklady takových oltářů máme rovněž z Vetrenu, kde se našel jeden kompletní a zbytky minimálně dvou kusů v oblasti, kde se našla také řada ohnišť; jedná se asi o místa příležitostné kultovní aktivity, jež se postupně stala místy permanetních obřadů. Mince z lokality datují první dva oltáře do 4. až raného 3.st., třetí do pozdější fáze do 3.-2.st.př.Kr..²⁴⁵ Z Vetrenu se dochovala řada nálezů a stop po rituální aktivitě (džbány, hliněné figurky žen, zbytky oltářů, přenosné pánve na rozžhavené uhlí), oltáře tu byly stavěny v různých budovách některé snad v otevřeném prostoru; zatím se zdá, že místo bylo určené k uctívání nějakého kultu spojeného s hojností a plodností. Ačkoli zde byla místa určená pro kult, zdá se, že různé rituály byly praktikovány na hodně místech. Nálezové situace uvnitř budov i venku a za různých okolností ukazují, že tyto hliněné oltáře měly všelijaké užití a asi sloužily kultu různých božstev. Ačkoli se ve vztahu k ohništím užívá velmi často chtonická identifikace, vztah mezi nimi a obsahem obětních jam ještě není zcela vyjasněn; obětní jámy byly také nalézány u pohřebních mohyl (viz výše). Zaleží také, jaký byl vztah mezi kultem těchto oltářů a kultem, který byl praktikován na vyšších oltářích určených pro olympská božstva.

Mohly někdy vznikat v delším časovém úseku či v periodách, kdy byla daná stavební fáze doprývána vznikem obětních jam či jiných depozit, které ne vždy obsahovaly pohřeb. Skupiny jam se ale obvykle vyskytují u svatyní či u sídlišť, ačkoli máme i skupiny jam u mohyl jako následek dlouhodobé rituální praxe a vršení mohly v lokalitě.²⁴⁶ V jamách se našly některé zvířecí kosti z velmi malých zvířecích mláďat (telata, selata, aj.; mimo jiné kosti dospělých jedinců skotu, prasat, ale i koní a psů; nálezy pocházejí z částí nebo celých obětovaných zvířat), což nasvědčuje tomu,

²⁴⁴ Shramko, B.A., 1987, 127-8; Domaradzki, M., 1986, 92-95, též 1994, 79; Balkanska, A., 1990, 78; Kyashkina, P., Domaradzki, M., 1988, 43-4

²⁴⁵ Lazov, G., *Decorated Clay Altars*, 63-73 v publikaci Bouzek, J., Domaradzki, M., Archibald, Z.H., 1996

²⁴⁶ Georgieva, R., 1991, 1-4

že některé jámy vznikaly v květnu až červenci; zdá se, že ač byly spojeny s řadou rituálů, mohly některé souviset s určitou fází zemědělského období roku. Snad sloužily ty obětní jámy ze sídlišť nejprve jako zásobárny, než byly sekundárně použity jako obětní jámy.²⁴⁷ Kultovní objekty pod zemí byly obecně v kontinentální Evropě dost rozšířené, což ztěžuje analýzu specifik kultů „chtonických“ a „olympských“. Nemůžeme proto říct bez výhrad, že olympské kulty byly praktikovány na vysokých oltářích a že jim byly obětiny spalovány na vzduchu, a že chtonické kulty naopak měly co dočinění s obětními jámami. V Řecku se někdy psy a koně obětovali jako součást rituálů chtonických kultů (tzv. *enagismata*) a tato dvě zvířata jsou často spjata s pohřby thrácké aristokracie (viz výše str.74-5, 80, 102-3 aj.).

V Athénách bylo ohniště symbolem veřejného života a bylo v *Prytaneiu*. Zde také začínala řada kultovních procesí a mezi nima také to, které vedlo vyznavače kultu Bendis, Athéňany a athénské Thráky, do přístavu Pireus. Ať již ohniště vypadalo jak chtělo, zdá se, že fyzická forma tu nehraje takovou roli jako jeho abstraktní význam. Pindaros říká, že ohniště, bohyně, Hestia byla nehmotnou podobou²⁴⁸. Důležitost ohnišť (*escharai*) v Thrákii by ale neměla znamenat, že domácí kult zde byl více prominentní, než v tehdejších řeckých komunitách. Řekové považovali kult za něco, co vyjadřovalo jisté sociální hodnoty. Snad si totéž mysleli i v Thrákii, ovšem co se týká veřejného kultu Thráků, není toho mnoho. Ačkoli řada mohyl byla i opakovaně použita, nedává toto žádné detailní informace o tom, co přesně bylo v rámci kultu praktikováno. Navíc, i během těchto rituálů mohlo být přítomno relativně málo lidí. Lze si položit otázku, zda nemělo thrácké náboženství spíš mysteriózní ráz a znaky privátního, rodinného náboženství, které nepraktikovalo větší náboženské svátky. Možná, že náboženské obřady, navíc často spjaté s kultem heroů, byly přístupné jen určité sortě vyvolených anebo zasvěcených.

Nápisy z Vetrenu ale ukazují, že kultovní život byl spjat se společností a také politikou. Víme ale jen málo o sociální organizaci kultu; nevíme ani, nakolik byly mocné a bohaté tradiční rodiny (dá-li se říci „klany“) ovlivněny demokratikými přístupy k náboženství. V Athénách nechali svátky Bendis Thrákům proto, aby mohli slavit jeden ze svých nejdůležitějších svátků v roce. Tento kult byl dokonce oficiálně uznán athénským státem, což snad mělo co dělat mimojiné s politikou Athén vůči

²⁴⁷ Cunliffe, B., 1995, 72-88

²⁴⁸ Pindaros, *Nem.*, 11.1

odrysskému království (viz Příloha- Historická revue). Kult byl populární v Laurionu, takže to staví do popředí důlní otroky jako ty, kdo ho nejvíce slavili. Známe také jeho popularitu díky řadě theophorických jmen z Korintu a jinde; byl oblíben různými sortami lidí. Někteří Athéňané prý slavili tento svátek až v Thrákii. Avšak aby byl uznán oficiálně, musel tu být silný zájem větší komunity Athéňanů; festival *Bendidia* byl důležitou společenskou událostí a stál zřejmě velké peníze. Byl slaven 19.července v athénském měsíci Thargelion, takže musel být opravdu hlavním thráckým festivalem sklizně a plodnosti. Svatyně Bendis byla postavena na půdě koupené od Athén na pahorku Munichia blízko svatyni Artemis²⁴⁹; jejími kněžími byli asi předem určení členové rodin, kteří se tak stali dědičně členy religiózní organizace (*orgeones*). Z těchto kněží se utvořily dvě skupiny zodpovědné za kult v Pireu, pro část neobčanů a zvláště občanů. Ve 3st.př.Kr. byla založena třetí skupina thráckých *orgeones* v Athénách spolu se společenstvím *thiasotai* pro neobčany a asi bývalé otroky v Salamis. Kult Bendis existoval dlouho; zmiňuje se o něm jistě již Cratinus v komedii Thrácká žena datované před rok 430př.Kr.²⁵⁰ a zdá se, že v nějaké formě existoval již před Peloponéskými válkami²⁵¹. Za jeho prosazením asi stály prominentní thrácké rodiny jako vedoucí svých kultů z domova, jež měli také finance na něco tak velkého, jako bylo pořádání náboženských svátků. Sadokovi, synovi Sitalca, bylo dáno občanství, což mu dalo možnost stát se *orgeonem*, ačkoli možná i jiným Odryssům bylo dovoleno stát se *orgeonés* i bez občanství.²⁵²

Thrácké a Paionské ženy přinášely oběti Artemidě Basileia oděné do slámy²⁵³, což koresponduje se zemědělským podtextem Bendis²⁵⁴. Zda ale podobné praktiky existovaly i během *Bendidií*, nevíme. Z Jordana víme o procesí, které provázelo setkání Filipa II. s Kothelasem a kde byla řada muzikantů včetně do bílých rób oděných knězů hrajících na *kytary* (viz Příloha- Historická revue)²⁵⁵. Dá se snad také říci, že kult Bendis byl pro Athéňany atraktivní, a proto byl také tak dlouho živý.

²⁴⁹ Xenofanés, *Hell.* 2.4. 11

²⁵⁰ *FAC I*, 49, F81

²⁵¹ *Thukididés*, 2. 29

²⁵² *Parker, H.W.*, 1996, 170-5

²⁵³ *Herodotus*, IV, 33, 5

²⁵⁴ *F. 127 W*, Hipponax z Efesu, takřka současník Xenofanta, přirovnal Bendis ke Kybelé

²⁵⁵ *Jordanés*, 10, 65

Závěr

Jak si vlastně lze vysvětlovat jednotlivé elementy a rituály v religiu, víře a sakrálních stavbách Thráků, je sice těžké definovat, na druhou stranu můžeme konstatovat některé závěry a považovat je za potvrzené. Je zřejmé, že Thrákové nežili v hermeticky odděleném světě od Řeků a jiných národů ve starověku a stejně tak „nežily“ ani jejich myšlenky, ideje a víra. A je známo, že ideje putují rychleji než lidé, avšak naše znalosti budou muset být větší než fragmenty, literární a archeologické, jež máme nyní k dispozici, abychom mohli dělat rozsáhlejší závěry.

Mnoho řeckých autorů mluví o aspektech thráckého náboženství v momentech, kdy ho chce odlišit od řeckého- pozorované odlišnosti se týkají primárně podstaty rituálů a rituál je přitom nejdůležitějším médiem, skrze které se náboženské ideje vyjadřují provázené řadou úkonů, veršů, písní apod.; mimo jiné a i také méně přímo jsou provázené uměleckým vyjádřením. Způsob vyznávání náboženství tyto jednotlivé skupiny lidí odlišoval. Slavnosti (ať se již jednalo o festivaly k uctění mrtvého či oslavě bohaté úrody, narození dítěte, slunovratu apod.) a s nimi spojené rituály hrají rozhodující roli, jak byl kult vnímán. A skrze kult je vnímáno konkrétní božstvo a událost, kterou někdy dost přímo toto božstvo ztělesňuje. Pojetí smrti lze proto hledat v rituálech kultu a náboženství.

Vždycky je nutné mluvit o určitém společném substrátu minulosti, který umožňuje sledovat a odvozovat rysy na základě společného indo-evropského původu. Ale doba a lidé se mění, a tak na různých místech nezávisle na sobě byly zvoleny jiné cesty pro náboženství a pokud se nedochovaly stopy, těžko lze soudit na základě odvozování z obecných rysů či znalostí jiných míst a událostí a dedukovat, co bylo konkrétně součástí toho či onoho kultu. Výše jsou takové různosti zmíněny v lokalitách Seuthopolis anebo Vetren- pokud bychom chtěli odvodit jedno od druhého, dopustili bychom se omylu. Nelze tedy soudit, že thrácké náboženství bylo unifikované, ačkoli lze stanovit určité jednotné rysy. Pokud bychom ale chtěli vměstnat víru a kulty do jasně definovaných měřítek historické vědy, pravděpodobně se dopustíme chyb, zřejmě proto, že náboženství byla živá věc vyznávaná lidmi.

Bylo již dokázáno, že u Thráků hrál velkou roli posmrtný život způsobem, který nebyl příliš řecký. Přesný vztah Thráků mezi světy živých a mrtvých asi nejsme nyní

schopni pochopit. Hlavní překážkou je také absence thráckých jmen bohů- Herodotus mluví o vyznávání Artemis, Area a Dionýsa, zatímco o Hermovi mluví jako o patronovi královské dynastie²⁵⁶. Platón se také vyhýbá jménu Bendis, ačkoli je zřejmé, že mluví o ní, neboť tak činí v souvislosti s jejím svátkem²⁵⁷. Obdobně tomu tak je na Samothráce. Bude asi zajímavé studovat síť kutovních tradic mimo etnické hledisko, což samo o sobě snad přinese nějaké další odpovědi.

Některé společné rysy jsou vidět všude. Každá součást kultovní stavby (okrsku) měla svůj specifický účel v kultu, takže se nejedná o nahodilosti, ale o určitou náboženskou doktrínu. Všechny kultovní stavby či okrsky reflektují znalost svých tvůrců o viditelném i neviditelném světě okolo a *de facto* tak ukazují jejich náboženství, kult a mytologii, tj. lidé, jež kultovní stavby zhotovovali, čerpali z nějakých společných tradic. Thrákové považovali tento a onen svět za jeden a jejich harmonie byla pro ně, v souladu s vírou v nesmrtelnost duše, středobodem jejich kultovních představ; řeč je tedy o specifických rysech thráckého náboženství, které ho charakterizují a vymezují vůči ostatním vírám. Každá část kultovní stavby, ať se jednalo o plán, strukturu či dekoraci, byla elementem symbolismu, který je dnes těžké jasně vysvětlit, nicméně předpokládáme, že sakrální architektura a náboženství u Thráků bylo založeno na představách o přechodu z jedné roviny bytí do jiné, přičemž posvátnost jedné byla na cestě z našeho světa do onoho stupňována.

V thráckém náboženství se dochovaly také ideje doby bronzové. Héroové byli uctíváni v důležitých kultovních místech anebo máme naopak heroizované mrtvé aristokraty, kteří se tak vlastně stali sami předmětem kultu. Tyto představy daly vzniknout zobrazením thráckého jezdce a spojily se tak s kosmologickými představami Thráků o světě, který je obklopoval.

---

²⁵⁶ Herodotus, V, 7

²⁵⁷ Platon, Resp.354A

English summary

Thracian conception of death and funeral observance remains unclear though we know many characteristics about their ways of thinking and views they had. These concepts formed their attitude to religion, cult and no less to life. One of the most spectacular expression of such beliefs are tumuli and cult buildings. It is believed to be a sepulchre for departed - after death a tribal leader became a benefactory hero. He was believed to protect his tribe and in some cases Thracians used to attend well known sanctuaries of such heroes to engage prophecies. Of course, not all deceased became tacitly heroized ancestors but we suppose that they were buried according to such traditions (these tombs served more likely as family cult buildings, i.e. cult building at Propada). A small number of barrows was rebuilt in a cult complex as heraiion, oracle etc.. They served as sanctuaries where mythical heroes (demigods) were worshiped. These sanctuaries (Sborjanovo, Miškova Niva etc.) were systematically planned according to Thracian principles and cosmology. Orphism and Pythagoreism partook heavily in these conceptions manifested in ground plans of tumuli and cult buildings, decoration and overall design.

There must have been a great number of funeral observances which took place during burial rites. Additional rituals practised (long) after funeral feasts were even more various. Archeology revealed us to a certain degree what was going on within the entombment; comparison of ground plans and designs of cult buildings allowed us to deduce some traits of funeral observance. Also ancient literature contains many clues. But there are traps too, mainly when Greek or Roman authors refer to their Thracian neighbours (Herodotus, Strabo, Cassius Dio, Jordanes etc.). They have many common traits as well as diversities. Some of these specifications are caused by sharing a part of the common past. It is difficult then to distinguish genuinely Thracian from Greek (or Celtic or Roman in some cases). Due to prejudice of some literary sources one has to be very careful in examining relevant information from fiction. Inscriptions and iconography (above all that of Thracian rider hero) reveals also much but received data should be compared with archeology as well as literary sources to obtain as full image about Thracian conception of death and funeral observance as possible. Funeral observances like sacrifices of animals

(mainly horses etc.) cannot be perceived without archeology nor we can find out causes of these rites without literature or inscriptions etc..

Thracian religion became popular among other religions at that time (very fine example is the adoption of Bendis and her cult at Athens). Its orgiastical and on the other side ascetical nature spoke to many people. It had also something to offer to its believers- a conception of life after death, a conception of universe and our mundane world. We don't know precise traits of this belief nor attributes that were decisive but there are some conclusions indeed. Heros played principal role in Thracian religion whether he was mythical demigod from ancient times or real departed aristocrat and together with ideas of Orphism and Pythagoreism was the most important part of Thracian belief.

Příloha- Historická revue

První známí králové Thráků

Vzestup thrácké moci je spjatý se vznikem odryského království. Po neúspěšné Dáreiově výpravě proti Skythům, kdy se celé akce zúčastnili na straně Persie i Thrákové, se Skythové shromáždili a hodlali napadnout Thrákii. Ariapithes, jejich král, si však vzal za ženu dceru krále Obrysů Terese²⁵⁸. Sitalkes byl po Teresovi následníkem a vládl od roku 431. Oženil se s dcerou řeckého vládce z Abdéry Nymphodora. V Peloponéské válce byl spojencem Athén; jeho syn Sadokos, se stal athénským občanem. Thrákové se tak objevují poprvé jako historické osobnosti²⁵⁹. Fragmenty dekretů referují o thrácké populaci v Athénách a Pireu. Sitalkes udržoval dobré vztahy nejen s Athénami, ale i se Skýthii a vytvořil si dokonce před svým územím nárazníkové zóny tím, že uznal suverenitu některých kmenů, jako byli Paeoniové, Dardanelové, Agriani²⁶⁰ a Maidové, mezi Thrákií a Illyrií. Bessové v Rhodopech byli rovněž samostatní. Makedonie na jihu byla sice nyní vojensky slabá, však její král Perdikas se snažil přesvědčit Thráky ke spolupráci proti Athénám a jeho bratru Filipovi, který se v Thrákii ukrýval. Avšak toto se nestalo a athénsko-odryská aliance naplánovala atak. Království Odrů bylo natolik silné, že roku 429př.Kr. zaútočilo samo na Makedonii. Armáda krále Sitalka prý měla na 150tis. mužů. Athéňané poslali naproti dary a vše další kromě slíbené námořní podpory. Athéňané zřejmě přemýšleli dál a jejich úmysl dost dobře mohl být takový, aby se tito potencionální soupeři vzájemně oslabili. Byť byli dle pramenů Thrákové takřka chronicky nejednotní a v daný moment spojenci, představa jakékoli hegemonie barbarů na sever od jejich sféry moci, je děsila víc, než dvě rozhádaná království vedle sebe. Sitalkés strávil v Makedonii asi měsíc, potom se s nástupem zimy stáhl. Jeho dědic a synovec Seuthes ho k tomu přesvědčil. Perdikkas mu za to nabídl svou sestru Stratoniké s bohatým věnem.²⁶¹

²⁵⁸ *Herodotus, IV, 76*

²⁵⁹ *Plutarchos, Alkibiades, I, 122*; Zopyros, thrácký otrok, byl Alkibiadův učitel.

²⁶⁰ V pevnosti Krakra v Perniku se našly doklady o tom, že zde to obýval právě asi kmen Agrianů. Spolu s Řeky na přelomu 5.st. tuto pevnost obnovili (nálezy šedé ručně i na kruhu vyráběné keramiky, architektonické doklady v podobě fortifikačních úprav a drenáže).

²⁶¹ *Thúkididés, II, 29*; Thúkididés se narodil r.460 a zemřel po r.400př.Kr. v Athénách jako Olorův, který byl thráckým aristokratem, pravděpodobně králem. Autor patřil k největším a lze říci

Sitalkes zůstal spojencem Athén až do své smrti roku 424, kdy padl na výpravě proti Triballům podle Thúkídida; ovšem je možné, že jeho smrt způsobil někdo jiný, například Seuthes, thrácký vládce v jiné oblasti. Archelaos, Perdikkův nástupce, postavil systém silnic a pevností a posléze se Filipovi II. a jeho synovi Alexandrovi podařilo to, čeho se Athény obávaly od Thráků. Okolo roku 410 nastupuje po Seuthovi Amadokos (410-386/5); Seuthes II., byl menším vládcem na jihovýchodě²⁶². Další vývoj je poněkud zastřen nedostatkem zpráv, avšak je možné, že se jednalo právě o období zmatků, z něhož se vynořuje nový silný vládce Obrysů Kotys. Období vlády krále Kotyse I., jež vládl v letech 383/2-359př.Kr., a jeho následovníků lze označit za vzestup moci odryské moci a Kotys I. znamenal výzvu i pro Makedonii; pobřeží se dostávalo do křížku s Athénským námořním spolkem (založen roku 378/7př.Kr.). To se stalo v době, kdy chtěl Kotys zabrat území kolem dnešních Bosporu a Dardanel. Do té doby jinak přátelské vztahy se tak vyhrotily, zejména v momentě, kdy si Thrákové postavili svou vlastní vojenskou flotilu. Kotys dosáhl vojenského a politického úspěchu proti Athéňanům, nakonec byl však zabit roku 359 svými dvěma bratry z řeckého města Ainos. Řecká města thráckému králi za spolupráci s Odrysi drazé platila; tato cena byla dokonce tak vysoká jako tribut²⁶³.

Akce Kotyse nebyly ale zaměřeny jen proti Athénám. Byzantion sám o sobě využil mocenského úpadku Athén a získal vlivnou pozici v Propontidě. Obchodovalo se s obilím z Černého moře, dobyt看em a otroky ze Skýthie, a koncem 4.st. a počátkem 3.st. byl Byzantion vedoucí polis ze všech Propontských měst. Podle antických pramenů zacházel Byzantion s Bithýnskými Thráky asi jako Sparťané s heilóty²⁶⁴; teritorium města však bylo zranitelné a thrácké kmeny napadaly venkov kvůli úrodě. Situace prý byla poněkud neřešitelná, protože v politice bylo angažováno příliš mnoho hráčů, a pokud se s jedním podařilo vyjednat podmínky míru, mohlo se očekávat, že další tři vytáhnou do útoku; platit tribut nebylo řešení, prý protože jeden uplacený dynasta znamenal pět dalších nepřátel²⁶⁵. Lze také předpokládat, že moc, kterou mohlo mnoho takovýchto králů mít právě díky bohatství získaného z úplatků a

---

nejdůvěryhodnějším řeckým dějepiscům vůbec. Napsal velmi významné historické dílo, kde v osmi knihách popisuje peloponéské války.

²⁶² Xenofón, *Anabáze*, VII

²⁶³ Thúkídídés, II, 97; podle autora nebylo možné cokoli podniknout bez to, aniž by museli dát jen nejlepší dary.

²⁶⁴ *Athenaios*, VI, 271

²⁶⁵ *Polybios*, IV, 45

darů, také přispěla k stavbě monumentálních míst jejich posledního odpočinku, mezi jinými například ve Vize, Kirklareli, Mal Tepe aj..

Thrácký král však vyvíjel ofenzívu i proti Makedonii a krátce před smrtí podporoval Filipova rivala; Filip později sesadil z trůnu jeho syna Kersoblepta. Z několika nálezů stříbrných nádob ze severní části Thrákie víme, že Kotys, jehož jméno nálezy nesly, směřoval svou aktivitu i tímto směrem za pohoří Haemos. Po smrti svého otce si Kersobleptés nedokázal udržet celé impérium a vládl pouze v jihovýchodní části Thrákie, přičemž ostatní části země zůstaly pod vládou jiných panovníků. Západně od Marice až k Abdérám vládl Amadokos II., syn či vnuk Medoka, společně se svým synem Tereem II.²⁶⁶ Níže a západně od Nestu v údolí řeky Marica potom vládl odryský král Berisades od roku 357/6 a po jeho smrti následovali jeho synové, z nichž nejznámějším se stal Katrporis, který se spojil s Athénami v jejich válce proti Filipovi II.. Ale i odryské království padlo do rukou Makedonců někdy mezi lety 358-342/1př.Kr.; roku 357př.Kr. po bitvě u Chersonésu uzavřel s Athénami Kersobleptés mír.

Filip se zmocnil Thrákie konečně v roce 342/1př.Kr., poté, kdy jeden thrácký vládce po druhém podlehl (Makedonané tak ovládli také doly v Pangaiu). Dobývá také místo, na němž stálo již dříve město²⁶⁷, které přestaví a nazve Philippopolis (dn.Plovdiv v Bulharsku); to bylo i za pozdějších římských časů hlavním střediskem oblasti a centrem pozdějších provincií. Krátce nato roku 336 nastupuje k moci Alexandros a o rok později potlačuje thrácké povstání. Makedonská nadvláda nad Thráky však neznamenal až tak rozhodující změnu, jak by se mohlo zdát. Thrákové si udrželi svou sociální strukturu a lokální vládnoucí dynastie a horské kmeny si dokonce udržely nadále svou faktickou nezávislost. Filip II. skutečně ovládal jižní část Thrákie, avšak severně od Haemu nebyl zdaleka tak úspěšný. Když dosáhl roku 339 Dunaje, keltský král Kothelas mu nabídl mnoho darů a dokonce mu dal svou dceru Medu za ženu. Krátce potom porazil Filip II. ve stejném roce skýtského krále

²⁶⁶ *Diodóros*, XV, 36; v roce 376 podle autora vytáhli Triballové na Abdéru s armádou 30tis.mužů a vyplnili ji, než byli s Athénskou pomocí zahnáni na ústup. Když Filip porazil Gety, Triballové mu odmítli povolit vstup na území, dokud jim nepřenechá část své kořisti. Filip je ale porazil v bitvě, která následovala, a jeho syn podruhé v roce 336 nad nimi vyhrál znova, když potlačoval povstání lidu, ti nakonec v čele s králem Symem uznali makedonskou svrchovanost. Triballové potom trpěli rukou Illyrů a dále Keltů a posléze zanikli.

²⁶⁷ Podle pramenů jím mělo být město jménem Eumolpia a bylo obýváno Thráky; s největší pravděpodobností toto město tedy Filip nezaložil, ale jen zvelebil. Dále viz *Rousseva, M., 2000, 111.*

Atea, jemuž bylo tehdy devadesát let a byl to velmi mocný panovník²⁶⁸. To znamenalo také poměrně rychlý zánik skýthské dominance až v pontských stepích a pochopitelně hlavně na Dunaji; po dvou stoletích se tak Getům uvolnilo pole působnosti.

Ačkoli řada Thráků bojovala v armádě makedonského krále i proti Peršanům (Alexandr si sebou vzal Odryssy, Paeony, Adriany a Tribally jako kavalerii a pěchotu), místní thráctí vládci si udrželi i nadále svou samostatnost a někteří dokonce revoltovali proti makedonské nadvládě; Rebulas, princ odrysský, v roce 330 povstal proti Makedoncům a podle zpráv byl dokonce v kontaktu s athénským protimakedonským odbojem a Memnonem, který byl proto nahrazen Zopyrionem. Jeho vliv byl značný a rostl dále i za Zopyriona, který potlačil povstání vedené Seuthem; neúspěšnou kampaň proti Getům a Skýthům však již nepřežil. Seuthés III. si potom dokonce v Růžovém údolí postavil silnou pevnost a město zvané Seuthopolis (viz Obrazová dokumentace, 38). Alexandr vládl do roku 323 a poté se moci v Thrákii ujal Lysimachos.

Hellénismus

Období vlády Lysimacha, jež trvalo do roku 281, znamenalo porážku Seutha III. v bitvě, ve které měl Lysimachos dokonce početně menší armádu. Ovšem naneštěstí pro Lysimacha, Seuthes si po prohře udržel autonomii. Makedonský král však prokázal veliký um, neboť dokázal velet vojskům na několika frontách²⁶⁹ a na všech vyhrát; avšak ani tak jeho říše nedosáhla jednoty jako kupříkladu říše Ptolemaiovců. V severní části Thrákie vládl jiný král, getský Droimichades, který byl Lysimachovým oponentem a v bitvě nejprve zajal jeho syna, a potom nakonec i Lysimacha samotného. Droimichades se však projevil jako pravý rytíř, neboť se svým nepřítelem zacházel nadmíru vlídně a posléze jej dokonce propustil, aniž by vyžadoval výkupné. Obě říše potom žily v míru a Lysimachos se snažil spíše pacifikovat Kelty a Ilyry. V roce 309/8př.Kr. založil Lysimachos na thráckém

²⁶⁸ Bouzek, J., Ondřejová, I., 2004, 123

²⁶⁹ mezi roky 313 a 310/9 válčil proti Obrysům, Getům, a Skythům, podporovaných městy Callatis, Odessos a Histria. Zvládl bojovat nejen proti Seuthovi II. v horách na Balkáně, ale i v Perinthu proti Pausániovi, což byl Antigonův generál. Seuthés potom obdržel území, na němž byl opravdu nezávislý, avšak nevíme, kde se toto území přesně nacházelo (snad severně od Staré Planiny).

Chersonésu své nové hlavní město Lysimacheiu, ale jeho říše se de facto rozpadla po jeho smrti roku 281, kdy byl poražen diadochem Seleukem Nikatorem.²⁷⁰

Návrat odrysské slávy skončil kupodivu smrtí Lysimacha, protože právě jeho nepřátelé v tom viděli svou šanci. Keltové zaútočili na Balkán, dobyli a po krátké okupaci zničili Seuthopolis (viz Obrazová dokumentace, 38) a založili své království vedení Komontoriem v roce 279/7 jihovýchodním směrem v Thrákii s hlavním městem Tylis. Proslavili se zabitím Ptolemaia Kerauna, který předtím zavraždil právě svého bratra Seleuka Nikátora; jeho hlavu potom nosili v čele svého vojska. Hranice keltského království jsou mezi těmito léty však nejisté, stejně tak poloha města Tylis²⁷¹. Sužovalo venkov pobřežních měst, hlavně Byzantionu. Jejich oběti si museli vykoupit své bezpečí ročním tributem ve výši 80 talentů; poslední král Kavaros dokonce vyjednával za město proti alianci Rhodu a Prusia Bithýnského²⁷². Města jako Salmydessos, Apollonia a Mesambria, patrně slabší než Byzantion, musela také platit tribut. Thrákové se v této době stávají častěji tím, co uměli již dříve, a sice být žoldnéři. Ani aristokraté neváhali vstupovat do služeb například Antiocha II., který jim opatřil kvalitní zbraně, stříbro a zlato²⁷³. Poslední král Kavaros byl roku 218 poražen thráckým povstáním a keltské království skončilo.

Smrt Lysimacha uvolnila pole působnosti také Pontským městům, která uzavírala příležitostná spojení a frakce proti sobě navzájem, například jako byla ta s Pontským Mithridatem VI. Eupatorem proti Římu²⁷⁴. S Thráky docházelo nadále k čilé kulturní a ekonomické výměně. Mesambria spolupracovala s lokálním vládcem Sadalem I.. Getští vladaři jsou spojenci Histrie; nápisy zejména z druhého století ukazují na bouře v getské pracující třídě obyvatel proti Řekům.²⁷⁵ Ptolemaiovci byli ze severoegejské Thrákie vyhnáni Filipem V. Makedonským ku konci 3.st., který si tak de facto pozval Římany k sobě. Thráko-illyrské kmeny podnikly invazi do Makedonie, avšak neuspěly a byly v odvetné akci těžce poraženy. Makedoňané

²⁷⁰ *Arrianos, Annabasis, I, 4*

²⁷¹ *Jacobsthal, P., 1944, 164, 176*; Mal Tepe byl patrně druhotně použit pro keltského aristokrata, jehož hrob však byl v tomto tumulu vykraden. Je možné, že právě v této oblasti, kde se později nacházela strategická pevnost Byzantie, stálo i město Tylis. Jiné nálezy keltských hrobů od Turgoviště, Lovče nebo Plevenu nasvědčují, že hranice keltského panství sahaly od Byzantionu po Dunaj.

²⁷² *Polybios, IV, 45-46; 52*

²⁷³ *Polyaenos, IV, 16*

²⁷⁴ *Cary, M., Scullard, H., 1975, 254*

²⁷⁵ *Condurachi, E., 1954, str.498*

pokračovali v akcích do jižní Thrákie a docházelo k masovým deportacím thráckých kmenů. Perseus, který nastoupil po Filipovi v roce 179, potom rozpoutal spolu s Thráky válku proti Římu.

Se vzestupem Říma k moci se tak Thrákové objevují dále ve druhém století př.Kr.. Historické prameny o Thrácích v době Římanů v polovině 1.st.př.Kr. a na přelomu letopočtu od Strabóna říkají, že se dochovalo rozdělení lidu na Gety a Dáky; první se přikláněli na východ, k Pontu, a ti druzí naopak ke Germánii k pramenům Dunaje²⁷⁶. Perseus si kromě Skordisků povolal po porážce u Pydny na pomoc Gety od Dunaje; vedl je král Cloilylos. Perseus však nedocenil velikost armády Getů a slíbil králi deset tisíc statérů, každému jezdcí pak ještě deset statérů a pěšákům po pěti. Cloilylos mu však nevěřil a když přišel s armádou deseti tisíc jezdců a stejného počtu pěšáků, Perseus mu nebyl schopen zaplatit. Tak se getský král stáhl zpět a Římané Persea bez spojenců porazili²⁷⁷. Jeho porážka roku 169 tak byla jen předejrou k okupaci Makedonie a byla následována revoltou a následným začleněním země do impéria roku 148. Římské panství na Balkáně však bylo ohrožováno nadále buď povstáním porobených kmenů nebo útoky Keltů, Getů či Thráků z vnějších neovládaných oblastí. Roku 117 př.Kr. Galové zaútočili na Sexta Pompeia v Makedonii, mezi léty 111/0 Marcus Livius Drusus válčil proti Thrákům a Skordiskům, přičemž válka skončila až roku 106, kdy byly Skordiskové poraženi Marcem Minuciem Rufem, římským vládcem Makedonie. Oblast to byla zvláště při Haemu lesnatá a těžký terén tak dost ulehčoval domorodcům odboj, což se vymstilo Catovi, který byl roku 114 př.Kr. zcela zničen i se svou armádou; chytrost Thráků v kombinaci s lesnatým terénem, který vyhovoval jejich přirozenosti²⁷⁸, byla velmi účinná. Na počátku 1.st. př.Kr. se v oblasti objevují Sarmatové a po Getech a Římanech jsou další významnou v balkánském sílu v regionu. Thrákové, zejména potom Dákové, a Sarmatové aj. se snažili využít příležitosti při svých nájezdech na Římem ovládaná území, a to zejména v dobách určitého oslabení, politických problémů říše nebo v době, kdy se vojáci Římského impéria museli přesunout jinde a oblast byla pokládána za klidnou²⁷⁹. Thrákové však způsobili potíže Římu ještě

²⁷⁶ Strabón, *Geog.*, 7, 3, 12

²⁷⁷ Appiános, *Římské dějiny*; řecký historik z první poloviny 2.st.po Kr. z Alexandrie.

²⁷⁸ Florus, *Epitomae*, II, 24

²⁷⁹ Sarmatové tak roku 67-68po kr. v zimě překročili Dunaj a zničili zcela dvě římské kohorty, rok poté Sarmatové překročili opět řeku, avšak byli tentokrát u Dobružky poraženi. Roku 69 v době válek mezi Vespasianem a Viteliem byly legie z Moesie povolány do Itálie, což jako kdyby byla pozvánka Dákům

jinak, a sice v podobě Spartaka, thráckého otroka a gladiátora, který v Itálii v letech 73-71 př.Kr. vedl mohutné povstání.

Burebista

Orosius a Titus Livius říkají, že okolo r.93př.Kr. vládl thrácký král Sothimos. Pod jeho vedením zaútočili na Řecko a Makedonii. Zdá se, že Sothimos byl králem Bessů, jež byli zprvu poraženi M.T.Lucullem Varrem, který se objevuje na poli historie ještě později. Slavný král Burebista začal vládnout roku 82př.Kr.²⁸⁰, ačkoli někdy bývá začátek jeho působení situován na polovinu 1.st.př.Kr.²⁸¹. Víme pozitivně, že Getům vládl ještě v roce 48př.Kr. a jeho království vzniklo sdružením geto-dáckých kmenů patrně jako odezva neúspěšných bojů proti nepřátelům, zejména římskému impériu (viz Obrazová dokumentace, Mapa 4). Právě během vlády Burebisty se Římané pokoušeli ovládnout území mezi pohořím Haemus, Dunajem a regionem Dobrudža. Mezi léty 78-76 př.Kr. A.Claudius Pulcher zaútočil na ústí Dunaje do oblasti, kde se objevují Jazygové. C.Scribonius Curio, zástupce Říma v Makedonii, postoupil na Banát, avšak potom se zastavil na pokraji řeky. Také M.T.Varro Lucullus roku 72-71 př.Kr. zaútočil na deltu Dunaje a touto dobou Getové, jež ovládali oblast Dobrudže, byli zatlačeni za řeku. V letech 74-63př.Kr. tak Řím válčí podruhé proti Mithridatovi a většině pontských měst, které mu byly spojenci; v alianci s ním byly mimo jiné právě thrácké kmeny a především také Skordiskové, které Mithridatés v první válce z let 89-84 přesvědčil, aby napadli území Říma a jeho spojenců.

Řím tak není zřejmě schopen nějaké větší kampaně pro úplnou kontrolu v oblasti²⁸². Snad právě to, že Římané byli zaměstnáni Mithridatem, umožnilo Burebistovi dokončit sjednocení thráckých kmenů a podmaňovat si území za hranice dané vytvořením kmenové unie; Římané, jimž velel C.Antonius Hybridus, byli roku 61př.Kr. při přezimování u Dobrudže poraženi zřejmě právě koalici armád Řeků,

---

a Sarmatům, aby zaútočili na druhý břeh a zničili římskou armádu pod velením Pompeia Agrippy. Nicméně Vespasian vyhrál nad Vitelinem, a když se barbaři chystali zničit posádky na pravém břehu Dunaje, urychleně vyslal vojsko včetně 6.legie a po tvrdých bojích Rubrius Gallus, římský generál, Dáky a Sarmaty porazil.

²⁸⁰ *Jordanés, Getica*, 67

²⁸¹ *Móczy, A.*, 1974, 18

²⁸² *Appiános, I*, 404, ; u Istru, okolo Rhodop a Haemu žili Sarmatové, Jazygové, Coralové a Thrácký lid.

Skýthů, Bastarnů a Getů pod vedením Burebisty. Kde přesně leželo centrum Burebistovi říše, nevíme; snad někde v Banátu nebo Valašsku nedaleko od Dunaje, který pravděpodobně chápali jako velmi důležitou dopravní spojnici. Existují ale i úvahy, že politické centrum leželo v Orăștských horách, kde existoval rozsáhlý komplex dáckých pevností, a jelikož Transylvánie byla vždy přirozeným centrem karpatsko-dunajské oblasti, je pravděpodobné, že tuto roli hrála i v této době. Burebista prosadil jako měnu římský denár, který byl díky čilému obchodu s Římem snadno dostupný; asi tak chtěl omezit ještě stále přítomný keltský vliv.

Hranice Říma se ustálily v prvním století př.Kr. na Dunaji a Drávě, avšak Burebistovu říši ohrožovali Bójové usídlení na území mezi Tisou a Dunajem. A tak také první velká výprava krále vedla proti tomuto potencionálnímu nebezpečí. Burebista vyhnal Bóje vedené Critosirem a také Taurisky; tato událost je pak v antických pramenech nazývána jako „deserta Boiorum „. Tauriskové se stáhli do Norica a Bójové na západ, až došli do Galie, kde je později zničil Caesar. Zachované poklady obou kmenů od Dunaje dávají tušit, že oba kmeny museli opustit oblast velmi rychle. Říká se, že když se stal Burebista králem svého lidu, který byl vyčerpán tolika válkami, getský král se dostal tak vysoko díky cvičení, abstinenci od vína a díky poslušnosti (?) k rozkazům a během několika let vytvořil velmi silný stát a Getům zajistil nadvládu nad sousedními národy. Navíc se jej podle autora báli i Římané. Podle něj poté, co překročil Dunaj a zaútočil na Thrákii, zpustošil území obývané smíšeně Kelty, Thráky a Illyry, zničil zcela Bóje, jež byli právě pod velením Critosira a rovněž ony Taurisky²⁸³. Hranice jeho území se tak posunuly až k Moravě a k území, kde vládl keltským a germánským kmenům Ariovistus. Ke konfliktu nedošlo, neboť Ariovistus musel být zaměstnán Caesarem, jež se rozhodl podmanit si Galii. Později však Burebista podnikl útok proti Bastarnům a pontským městům. Po porážce Bastarnů zaútočil na Olbii a Tyras, avšak nevíme, proč tato dvě řecká města zničil. Ovládl rovněž území na jih od Dunaje okolo Histrie, Tomi a Callatis. Odessos byl opuštěn a jeho obyvatelé se stáhli do Mesembrie, jež byla asi taktéž ovládnuta. Burebista zabral všechny řecké kolonie až k Apollónii. Dionýsopolis byla roku

---

²⁸³ Strabón, VI, 99

48př.Kr. ušetřena patrně proto, že vyslala Acorniona, jemuž je pak věnován za odměnu nápis a jež s králem mluvil a přesvědčil ho, aby město ušetřil²⁸⁴.

Nicméně Řím bral Burebistovy úspěchy velmi vážně a byl jimi velmi znepokojen. Dokonce i Caesar zvažoval kampaň proti králi Getů, což potvrzuje i Suetonius a Plútarchos nám dokonce přináší i některé detaily. Podle něj učinil vojenské přípravy, aby mohl zaútočit na Parthii a potom, až si je podrobí, se vydá okolo Pons Euxinus podél Kaspiku přes Kavkaz do Skýthie. Vrátit se chtěl patrně přes území obývaná Germány do Itálie. Tyto plány se nikdy neuskutečnily, ale do Itálie se Caesar skutečně vrátil, ovšem roku 49 př.Kr. přes řeku Rubicon. V občanské válce Burebista strnil Pompeiovi a než Caesar vyhrál, uběhlo několik let. Roku 44 byl Caesar o březnových Ídách zavražděn v Senátu; zajímavé je, že téhož roku je zabit, možná geto-dáckou šlechtou, rovněž Burebista.

Po jeho smrti se getská říše rozpadla na několik částí, pravděpodobně čtyři, a geopolitická situace se tak vrátila do původního stavu před vznikem Burebistova státu. Stalo se tak asi nenásilně, neboť archeologické výzkumy ukazují nepřerušenu kontinuitu osídlení. Jordanés dává do časů Decebala jisté stopy, podle nichž se zdá, že po Burebistovi mohl na getský trůn nastoupit Dekaineus. Dekaineos byl poradce gétského krále Burebisti, kněz, po jehož smrti, tvrdí Jordanés, měli Dákové za krále Comosica, jež byl velice chytrý. Byl považován za krále a rovněž velekněze díky svým schopnostem a miloval spravedlnost. Jordanés říká, že po jeho smrti nastoupil Coryllus²⁸⁵, král Gótů (Getů?) a po 40let vládl lidem v Dácii. Coryllus vládl v době Domitiána a po něm podle Jordana vládl Dorpaneus (též Diurpaneus) a předpokládá se, že byl bratrem Scoryla. V Sarmizagetuze byla objevená váza s nápisem: „Decebalus per Scorylo“. Předpokládá se, že mezi dáčtinou a latinou již v té době existovala velká podobnost, a tak dácké slovo *per* můžeme identifikovat jako latinské

²⁸⁴ IGB 13; Nápis mimo jiné ještě zmiňuje, že Acornion navštívil město Argedabon, což může být řecká forma dáckého toponyma Argedava a místo identifikováno s Odressesem jako řekou Argessis (kraj Argeş se stejnojmennou řekou severozápadně od Bukuresti). Je možné se domnívat, že právě tato oblast mohla být lokací pro hlavní město Burebistovy říše; byla tu objevena velká getská sídliště, například Popeşti na břehu řeky Argeş.

²⁸⁵ *Frontinus*; jméno je v jiném latinském textu od Frontina zkomoleno na Scorylo. Sextus Iulius Frontinus žil asi v letech 30-104po Kr. A byl za svého života politicky úspěšným; dotáhl to několikrát až na konsula. Ve svých *Stratégematech* a *Stratégikách* píše o Scorylovi, že ačkoli Scorylo, vůdce Dáků, věděl, že Římané jsou rozděleni občanskou válkou, nepovažoval za moudré využít situace k válce a zaútočit, neboť si uvědomoval, že takový atak zvenčí by sjednotil obyvatele. Aby přesvědčil ostatní o svém úsudku, postavil proti sobě dva psy a když byli oba v zápalu boje, ukázal jim vlka. Psi okamžitě přestali bojovat a vrhli se na vlka. Tak prý dokázal zabránit svým lidem v útoku na Římany.

puer. Tento nápis nás tak upozorňuje, že po smrti Dorpaneia nastoupil Scorylo, syn Decebala.

Jiné zdroje informací hovoří o králi Rholovi z Jižní Dobrudže, tedy Durostoru. V Dobrudže samotné vládl jiný král, jistý Dapyx, jehož sídlem byla Capidava. Na severu Dobrudže vládl třetí král Zyraxes. Jelikož Rholes nesnášel Dapyx, povolal Crassa, aby mu s ním pomohl. Po porážce svého vojska v poli se Dapyx uchýlil do pevnosti, kde on a další getští vůdcové spáchali sebevraždu, aby nepadli do zajetí Římanům. Casius Dio o této události dále říká, že Crassus objevil obrovskou jeskyni jménem Ceiris, která byla tak veliká a pevná, že se říkalo, že zde našli útočiště Titáni, když je porazili bohové. Sem se Getové stáhli a nanosili sem všechno své zlato. Avšak Crassus je obklíčil a zabil Zyraxa a rozkázal Getům, aby se vzdali. Tak ovládl Dobrudžu. V bitvách proti Bastarnům byl Rholes Crassovi cenným spojencem a ten ho pozval do Říma, kde byl císařem provolán jako přítel a spojenec Říma.

Historické prameny zmiňují i další krále v oblasti již v dobách Burebisty. Cicero ve svých Řečech proti Verrovi mluví o králi Odryssů, který vládl okolo r.81př.Kr.. Předpokládá se, že jeho následovníkem byl jeho syn Kotys III.. Cicero obviňuje praetora Pisa z předání 300 talentů náčelníkovi Bessů Rabocentovi, které dostal právě od Kotyse III.. Kotys Rabocenta zabil roku 57př.Kr., a tak si vysloužil právo být nazýván králem Thráků. Zbytek národa ale byl rozdělen na mnoho kmenů, jež bojovaly mezi sebou a přikláněly se k různým stranám. V občanské válce Římanů Kotys stranil Pompeiovi a poslal mu 500 mužů pod velením jeho syna Sadala II., jež po něm převzal později vládu. Kotys byl nazýván Lucanem v *Bellum Civile* statečným, avšak nevíme proč, a ani to, kdy zemřel. Jak známo, po Pompeiově prohře u Farsálu r.48př.Kr. Caesar pronásledoval Pompeiovy bývalé spojence, ale Sadala ospravedlnil, jak se dozvídáme kvůli jeho veliké loajalitě, s níž bojoval až do poslední chvíle. Sadales zemřel o pár let později, ale nezanechal po sobě žádného nástupce a odkázal svoji zemi Římanům. Brutus potom okupoval jeho území a potrestal Bessy, jež si také podrobil; dokonce Polemocratia, thrácká princezna, dala Brutovi k dispozici svůj poklad za to, že jí bude chránit. Brutovi pomáhal jistý Rhascuporis, o němž víme, že byl z kmene Salapeů, ovšem žádný takový kmen z historie neznáme. Dva thráckí bratři jménem Rhascuporis a Rhescus se podíleli na událostech občanské války v Římě. Potvrzuje se, že Rhascuporis stranil Brutovi a

dále prý také Cassiovi, zatímco Rhescus Augustovi a Antoniovi. Jejich přístup měl politické motivy a dokonce si slíbili, že ten, jehož strana vyhraje, bude prosit za bratra o prominutí. Nakonec to tak také dopadlo a Rhescus neměl problém s tím, aby zachránil Rhascuporise, když byl Brutus poražen²⁸⁶.

Během konfliktu mezi Antoniem a Augustem byl Antoniem jistý Adallas (či snad právě Sadales III.) jmenován králem Thrákie. Po bitvě u Aktia byl Crassus vyslán Augustem do Thrákie a podrobil si Odryssy a získal Adallasovu korunu. Během této doby jistá svatyně Dionýsa, kterou zasvětili Bessové, byla dána Odryssům. O Dácích se mimo jiné říká, že Dákové žili v horách, odkud pod vedením jistého Kotyse chodívali dolů a rabují sousední regiony vždy, když Dunaj zamrzne²⁸⁷. Právě v letech 11-12 vyslal Augustus Cn.Cornelia Lentula proti Dákům, které porazil a zahnal za řeku a na pravém břehu zřídil hlídku. Dále potom konsul S.A.Cato v roce 4 po Kr. porazil Dáky a 50 tisíc z nich na jih od Dunaje. V tomto čase staví Římané řadu pevností na levém břehu Dunaje v Ratiarii, Oescu a Novae. Postavili rovněž hliněný val, který procházel celou Olténskou planinou a Valašskem až k jezeru Greaca. Jižně od Dunaje až k pohoří Haemos byli Getové pod římskou kontrolou a víme, že sloužili v římské armádě v poměrně velkých počtech. Nakonec jedna z lodí v Pompeiově flotile se nazývala Dacicus. Florův Kotys se také míchal do konfliktů mezi Augustem a Antoniem. Po něm následoval král Dicomés, který podnikl řadu výprav proti Římanům. Stranil v konfliktu Augustovi a po Antoniově porážce u Aktia dokonce poslal nějaké zajaté Dáky, jež bojovali za Antonia, do Říma, kde se potom objevili v amfiteátru jako gladiátoři. Existují domněnky, že se království Kotyse a Dicoména rozšířilo za Banát a Oltenii.

Některé prameny dokonce zmiňují jistá pouta mezi Octaviánem a Kotysem. Kotys si měl vzít Julii, dceru Octavia a Octavius si měl vzít naopak Kotysovu. Dokonce měl potom prý Kotys Octavia zradit a přejít na stranu Bruta, který byl však v bitvě u Phillip r.42př.Kr. poražen, avšak s Octaviánem se mu prý potom podařilo znovu navázat dobré sousedské vztahy. Nicméně Kotys IV. vládl jmenován Augustem jižně od Dunaje. Jeho vláda však trvala krátce a nastoupil po ní strýc jeho neplnoletého syna Rhoemetalcés r.16př.Kr.. Potlačil s pomocí Římanů povstání Bessů, avšak krátce na to byl Vologaisem, knězem Dionýsa, který vyprovokoval

²⁸⁶ Appiános, II, 19

²⁸⁷ Florus, Epitomae, II, 64

povstání Thráků, zabit Rhascuporis a jeden z mladých princů. Vojáci Rhoemetalca opustili a utekli na Chersonéssos, protože věřili, že bohové jsou nakloněni knězi Vologaisovi. Římané vnikli do země a obléhali Bessy po tři roky v pevnostech od roku 13 do roku 10př.Kr.; poté jich bylo mnoho deportováno. Rhoemetalcovi po porážce Bessů byl vrácen trůn a zdá se, že Athénané mu dali čestný titul senior archonta a v nápisu je dokonce jmenován Gaius Julius Rhoemetalcés. Měl dva syny Rhascuporise a Rhoemetalca, mezi něž byla po smrti otce jeho říše Římem rozdělena.

V roce 7 po Kr. vládl Kotys V. a Rhascuporis. Kotys byl prý jemných mravů a je nazýván princem Sapeiským²⁸⁸. Vládl prý městům v úrodné oblasti sousedící s Řeckem. Ovidius ve svém vyhnanství v Tomi na březích Černého moře dokonce žádá Kotyse o pomoc a popisuje nám jej jako učenou osobu a vybraného básníka, v jiné ho dokonce přirovnává k Orfeovi²⁸⁹. Jak už to bývá, Rhascuporis byl zcela opačného charakteru, byl prý ambiciózní a krutý a po Augustově smrti hned využil příležitosti k válce. Tiberius zakázal Thrákům užívat zbraně a Kotys tento zákaz uposlechl a odzbrojil své vojáky, avšak Rhascuporis zabil jeho synovce během sváteční hostiny. Potom napsal Tiberiovi, že si vzal Kotysův trůn, neboť prý Kotys proti němu osnoval spiknutí. Císař mu odpověděl, že o tom rozhodne Senát a že má přijít do Říma, aby vše objasnil. Rhascuporis však zabil bratra a zaranžoval to jako sebevraždu, nicméně nebylo mu to moc platné, neboť římský velitel, jež byl vyslán, aby vše vyšetřil, Rhascuporise zabil a přivedl do Říma. Před Senátem jej obvinila vdova po Kotydovi, dcera Pythodóry a Polemóna, krále Pontu. Rhascuporis byl poslán do vyhnanství do Alexandrie, kde byl potom po spáchání jiných zločinů zabit. Tiberius kolem roku 20 umístil do oblasti Jazygy mezi Dunaj a Tisu, aby sloužili jako nárazníkové pásmo vůči Dákům.²⁹⁰

V roce 19 po Kr. byla Thrákie rozdělena mezi syna Rhascuporise Rhoemetalca, který neměl nic co do činění s otcovými zlými skutky, a Kotysova

²⁸⁸ Strabón, VII, 3

²⁸⁹ Bureš, I., Mertlík, R., 1966; Ovidius dále ve svých Dopisech z vyhnanství hovoří o bojích, jež probíhali v oblasti Bastarnů a Sarmatů, jež se usadili severozápadně od Euxine a bojují s Dáky, zejména v zimě, když lze přejít přes řeku. Jeho vskutku barvitý popis těchto nájezdů dává tušit chmurnou dobu, kterou tam umělec prožíval. Ani když byl podle Casia Dia povolán Crassus, aby vyhnal Bastarny, jež napadli i území vládce Denetletů, slepého krále Sitase, nešlo o nezištnou misi. Crassus dál porazil moesi a okupoval území až k Serdice.

²⁹⁰ Tacitus, IV, XLVI

mladšího syna, jehož zatím v zemi zastával římský poručík Trebonius Rufus. Thrákové sice nesouhlasili ani s jedním, ale jejich nesouhlas byl brzy zpacifikován. Kotys IV. byl Caligulou jmenován králem Arménie Minor a Rhoemetalcus se stal roku 38 jediným králem Thrákie za pomoc proti povstání. Vládl až do roku 45, kdy byl zabit svojí ženou²⁹¹. Thrákové nato povstali, ale Claudius revoltu potlačil a udělal z Thrákie římskou provincii s hlavním městem Perinthus. Následovalo ještě povstání zastřešené Mithridatem, králem Pontu, které však tři římské legie roku 46 po Kr. potlačily a v Crimei zbavili Mithridata trůnu. Římané ho pak dali Kotydovi, jeho bratrovi, který se však po jejich odchodu vzbouřil, avšak byl druhou římskou ofenzívou zbaven moci. Římané tehdy došli až k Donu; roku 46 po Kr. také vzniká provincie Thracia, která obsahovala všechny země jižně od Moesie²⁹².

S thráckými králi nebo minimálně jejich jmény v jiných oblastech se však setkáváme již dříve a později taktéž. Následník ponstkého trůnu po Sauromatovi se jmenoval Rhascuporis (jeho následovník byl do vlády jmenován Caligulou). Pontský král Kotys, bratr Mithridata a jeho následovník, přebral po něm vládu roku 49 po Kr.. Po něm vládl Rhascuporis II., jehož jméno známe z medaile se zobrazením Domitiána z roku 83.

Do tváře oblasti se vepsala i dunajská flotila, tzv. *Classis Flavia Moesica*. Měla za úkol zabezpečovat lepší spojení mezi tábory a městy a zlepšit tak obranu dunajského limitu. Ve znamení, že ofenzíva je nejlepším způsobem obrany sem Impérium přesouvalo množství vojáků. Toho si samozřejmě nemohli nevšimnout nepřátelské kmeny, a zejména Dákové začali lépe opevňovat fortifikace, zejména v oblasti Orăștských hor (o tomto komplexu bylo již mluveno výše). Patrně pod tímto tlakem začali pociťovat dáctí vůdcové potřebu se sjednotit pod jednotným velením. Jordanes popisuje následný konflikt tak, že během vlády císaře Domitiána, se Getové, jež se obávali jeho akcí, rozhodli zrušit mír, který uzavřeli s předchozími císaři, a začali útočit na římský břeh Dunaje tak, že se jim podařilo poničit římskou armádu a zabít její velitele. V Moesii byl velitelem toho času Oppius Sabinus a byl podřízený Agrippovi. Getům velel výše zmiňovaný Dorpaneus, který ale v bitvě

²⁹¹ Eusebios Caesarejský; žil asi kolem r.260 až asi 340po Kr. Napsal Hieronimem do latiny přeloženou *Pantodapé Historiá*, tedy česky Kronika, obecné dějiny dovedené do r.325 po Kr..

²⁹² Randa, A., 1950, 38. Země byla rozdělena na *strategiae*, které odpovídaly kmenům a byly řízeny strategy, povětšinou Thráky. Hlavní řečí byla řečtina.

Římany porazil a Sabina zkrátil o hlavu. Potom Getové zplundrovali celé území, jež patřilo pod kontrolu Říma.

Decebalus

Někteří historikové věří, že těmto kampaním velel Decebalus, synovec Dorpaneu. Římané měli problém, který spočíval nejen ve velikých lidských a materiálních ztrátách - úspěch Dáků mohl být signálem pro celou řadu okupovaných kmenů na jih od Dunaje. Domitián odešel z Říma na Balkán a zřídil si rezidenci na Naissu. Rozdělil hned Moesii na dvě části, a jmenoval Fusca velitelem armády. Cassius Dio popisuje velmi nelichotivě Domitiánovy schopnosti ohledně konsolidace situace, nicméně faktem je, že Dácie byla velice tvrdý oříšek. Mezitím Dorpaneus kvůli svému stáří předal vládu Decebalovi, o němž naopak Cassius Dio říká, že byl dost inteligentní v plánování a vedení válek, uměl si vybrat správný moment k útoku na nepřitele a naopak vždy věděl, kdy se stáhnout (viz Obrazová dokumentace, Mapa 4). Byl chytrý v osnávání léček, byl dobrý bojovník a uměl profitovat z vítězství stejně dobře jako z porážky, a to bylo přesně tím důvodem, proč se ho Římané tolik báli. Zjevně z těchto důvodů se stal králem Dáků; nebyl tedy jen bojovníkem, nýbrž i panovníkem, což je role, kterou v této oblasti zřejmě zastávala většina vůdců, a která se patrně pojila i s jistými sakrálními funkcemi.

První věc, kterou udělal, bylo to, že vyslal delegaci k Domitianovi žádat o mír. Císař však s nimi vůbec odmítl jednat a vyslal Cornelia Fusca s armádou do Dákie. Nato Decebalus vyslal další poselstvo k císaři a žádal za každého římského vojáka na svém území poplatek dva oboli ročně. Snad tušil, že tento požadavek bude opět zamítnut, vzkázal imperátorovi, že na Římany padne veliké neštěstí. Římská armáda překročila u Oescu Dunaj a postupovala Oltským údolím k Transylvánii. Nevíme, kde se bitva odehrála, avšak vojsko Říma bylo poraženo a Fuscus padl na bitevním poli. Do rukou padly nepříteli spolu s mnoha vojáky rovněž insignie 5. legie; v oblasti Moesie, Dákie, Germánie a Pannonie padlo vůbec velmi mnoho armád, a to jen díky nezdravé troufalosti či naopak zbabělosti důstojníků římské armády, a tolik zdatných vojáků bylo v celých kohortách vzato do zajetí, že v potaz se nedostával limes jako takový, nýbrž nadvláda říše nad svými provinciemi.

Rok poté v roce 88 po Kr. se do velení dostal Tettius Julianus a proti Dákům se vydal z Viminacia; nechal prý napsat jména vojáků na štíty, aby mohl lépe rozeznat, který z nich bojuje nejstatečněji nebo naopak zbaběle. Chtěl se dostat přes Banát přímo do hlavního města Decebalova, do Sarmizegetusy. S dáckým králem se utkal u Tapae u dnešního Lugoje. Podle historiků velel Tettius nejlepší armádě antiky a tak přes všechnu statečnost a odpor Dáků vyhrál; bitva byla prý tak strašná, že Vezina, Decebalův důstojník, se raději vrhnul mezi padlé a předstíral smrt. Decebalus pravděpodobně vyslal žádost o mír, avšak faktem je, že ztráty Římanů byly asi veliké, neboť nepokračovali dál směrem k Transylvánii. Domitian odmítl vyjednávat, ovšem nemohl poslat Tettiovi ani posily, protože všechny jeho síly mimo Dákii bojovali s Jazygy a Markomany, kteří se na válce proti Decebalovi odmítli podílet. Ten zde utrpěl jistě tvrdou porážku, která ale nebyla rozhodující pro výsledek celé války. Nakonec se ale ukázalo, že armády Římanů byly v Pannonii poraženy, a tak podle Cassia Dia Domitian rychle vyslal poselství k Decebalovi, aby byl uzavřen mír. Decebalus poslal k císaři Diegise s doprovodem a několika římskými zajatci a předstíral, že to jsou jediná, které má. Císař při audienci položil Diegisovi na hlavu diadém, jakoby to byl on, kdo určuje krále Dáků a rozdělil mnoho darů mezi své vojáky a v Římě pro sebe uspořádal triumf, během kterého vystavil spíš fiktivní kořist. Naopak poslal brzy Decebalovi peníze a mnohé umělce spolu se slibem mnoha dalších věcí; cennosti byly z imperiálního pokladu²⁹³.

I ostatní historikové této éry soudí, že tento mír byl pro Řím potupa. Je ale možné i soudit, že díky přijaté pomoci od císaře se Decebalus stal de facto klientským vládcem říše. Z Moesie se pak prý dostávali vojáci do Pannonie přes území Decebala, avšak král například nevrátil standarty 5. legie, ani nepropustil římské zajatce. Zdá se tedy, že tento mír vyhovoval hlavně Decebalovi. Tento stav trval až do nástupu Trajána a mezi léty 89-101po Kr. podnikl Decebalus mnoho kroků k výstavbě dobré a silné armády. Uzavření míru bylo tedy spíš ukázkou vynikající koncepční strategie.

Nicméně Decebalus nebudoval jen opevnění a neorganizoval jen armádu, nýbrž vynakládal velké diplomatické úsilí k dobré jednotě dáckých kmenů. Území, které měl pod kontrolou, se rozšířilo od Dněstru až k Tise a od Maramurských hor až

---

²⁹³ Cassius, I, II

k Dunaji²⁹⁴. Není tedy divu, že Římané během předešlých válek povolali do zbraně proti Dákům na 100tis. mužů. Decebalus každopádně dokázal mobilizovat impozantní vojenskou sílu, s níž uměl vzdorovat rozlohou nesrovnatelně většímu protivníkovi. Rovněž Jazygové a Markomani, jež jinak působili jako římsí spojenci, udržovali vůči Dákům neutrální postoj, který se nakonec ukázal jako správný, když Domitiánova kampaň neskončila pro Římany tak úplně dobře. Možno soudit, že vztahy mezi těmito národy byly vesměs přátelské.

Trajánovy Dácké války (viz Obrazová dokumentace, Mapa 5)

Roku 98 se Nerva stal imperátorem. V té době byl Traján v Germánii, avšak patrně v tomto momentě se uvažovalo opět o rozsáhlé kampani proti Dákům. Prvním krokem bylo vybudování silnice, která by umožňovala rychlý přesun armády podél hranic s Dácií. Toto území představovalo již příliš dlouho hrozbu pro impérium, vezmeme-li v potaz uplynulých dvě stě let. Ekonomicky byla Dácie rovněž zajímavá; ne nadarmo je přirovnávána k Eldorádu antiky a císař zřejmě doufal v nápravu finanční krize, kterou říše byla způsobena neschopností předešlých císařů, zejména Domitiána. Chtěl k tomu použít bohatství Dácie; hory zde byly navíc bohaté na zlato, a to zejména v oblasti Apusenských vrchů. Bohužel pro nás se mnoho zpráv o těchto bezesporu velmi důležitých událostech nedochovalo²⁹⁵. Ačkoli z archeologického hlediska zde máme dva velké památníky těchto velkých událostí, které poskytují velmi cenné informace o životě a oblečení Dáků, z historického hlediska jsme odkázáni jen na pár fragmentů.

Na jaře roku 101 se Traján postavil do čela první z kampaní, které nakonec vedly k porobení Dácie (viz Obrazová dokumentace, Mapa 4, 5). Decebalus se pokoušel zaujmout pozornost Římanů na jinou stranu a vyjednával s Parthy, doufaje, že upoutá jejich síly na východě. Avšak zdá se, že Decebalovo úsilí nepomohlo a Traján přišel s armádou až k Banátu. Stejně jako tehdy Julianus, i císař zamýšlel zaútočit ze západu a města, která podél Dunaje Římané opevnili, se měla stát

²⁹⁴ Historikové připouštějí, že Decebalovo království nebylo příliš velké, vezmeme-li v potaz výhradně jím ovládaná území. Spíše než království ovládané jedním mužem se jednalo o svaz menších území, jejichž vládce si Decebalus nějakým způsobem, silou či diplomacií, zavázal k poslušnosti.

²⁹⁵ Trajánovi zápisky se ztratily, stejně jako dílo „Getica“, sepsané trajánovým fyzikem Critónem. Rovněž se postrádá dílo Dia Chrysostoma, který navštívil Dácii roku 96, tedy krátce před válkou, a který znal dácký způsob života a dácké vládce. I od jiných slavných historiků, jakými byli Appian, Arrian či Ammianus Marcellinus, se nám nedochovaly knihy popisu

základnou pro operace proti Dákům. Banát měl dobrou polohu pro zásobování z Dalmácie a Pannonie a sám o sobě byl nejkratší cestou do centra moci dáckého krále. Traján měl k dispozici skutečně mocnou armádu, patrně se jednalo o jedno z nejsilnějších vojsk, jaké kdy mohla antika zažít. Podle jistých informací čítala tato uskupení na 200tis.mužů a kromě legií se zde nacházeli Španělé, Silieni, Sarmaté, Palmýřané a jiné národy, které Řím ovládal. Mimo jiné zde již byli Jazygové, Markomani, Quádové aj.. Z legií zde byly čtyři z Pannonie, pět legií z obou Moesií a další čtyři nebo pět legií stáhli od Rýna; celkem tedy 13-14 legií, tj. cirká přes 100tis. legionářů! Mezi veliteli této armády byl i Hadrián, budoucí císař, Licinius Sura a Claudius Livianus; mimo jiné zde byli i slavní důstojníci a inženýři jako Balbus a Celsus.

Jakmile dokončil Traján přípravy, rozdělil armádu na dvě křídla a sám se postavil do čela hlavního voje a překročil u Lederaty Dunaj. Jedno křídlo šlo přes Berzobis (dnešní Berziova) a Aizis (dnešní Fîrlug), zatímco druhé se do Dácie dostalo přes Diernu (dnešní Orșova) a pokračovalo podél Cerna do Timișké kotliny, aby se napojilo na hlavní Trajánův voj v Tibiscu. Celá armáda poté pokračovala ve dvou částech, neboť byla tak veliká, že nebylo možné z taktických důvodů vést tak početné vojsko po jedné silnici. U Železné brány Traján obě části spojil, avšak s Decebalem se utkal až u Tapae.

Cassius Dio podává vykládá o Trajánově postupu tak, že když císař bojoval proti Dákům a táhl na Tapae, kde se barbaři utábořili, Trajánovi byla přinesena velká houba, na níž stál latinský nápis, že jak Bursové tak ostatní spojenci radí, aby se stáhl zpět a uzavřel mír²⁹⁶. Avšak podle dějepisce imperátor vedl své muže do boje a mnoho jeho vojáků padlo rukou nepřítele. Po bitvě rozkázal vztyčit oltář na památku padlým a nechal zde každý rok konat oběti k jejich uctění. Poté opatrně postupoval na Sarmizegethusu přes obtížný a těžko monitorovatelný terén, kde se mohl nepřítel dobře ukrýt a nečekaně zaútočit. Proto také cestou stavěl tábory a fortifikace, které mohly sloužit jako pomocné a opěrné body. Poté přišla zima a tažení se na čas přerušilo. Decebalus však operoval dál a ve snaze ulehčit tlaku na hlavní město království, se spojil se Sarmaty a rozvinul ofenzívu na Dobrudži. Řeka byla ale zamrzlá jen po určitou dobu, a tak se císař mohl rychle dostat po řece dolů a zahájit

---

²⁹⁶ Pârvan, V., 1971, 344

tak defenzivní operace proti útočícím Dákům. Stalo se tak patrně blízko Adamklissi, kde byl vztyčen památník padlým vojákům. Boje byly patrně tvrdé, neboť se jich zúčastnili i muži z císařské praetoriánské gardy a měli ztráty.

Nicméně Decebalus prokázal svůj vojenský um během zimních operací a také schopnost získat pro sebe spojence. V létě roku 102 Traján pokračoval na Sarmizegethusu a Decebalus k němu vyslal diplomatický sbor složený z dáckých šlechticů. Ti před ním zahodili své zbraně a klekli na kolena prosíc o přijetí Decebala, jež je připraven akceptovat jakékoli podmínky míru. Traján tedy vyslal Suru a Claudia Liviana (viz výše), praefekta praetoria, aby kontaktoval Decebala. Král se však neukázal a poslal některé své muže, aby vyjednávali. Lze předpokládat, že Decebalus jen takto získával čas pro nějaké své plány. Jednání selhala a Římané pokračovali.

Víme, že Dákové ještě před vládou Decebala vybudovali a za něj zdokonalili v Orăștieských horách velký a propracovaný opevněný komplex. Tento systém měl v zásadě dva typy pevností- jeden stál na rovině a byl obehnán vršeným valem s palisádou, například jako ty v Popești, Bucovăț, Poiana, Tîrgu-Ocna, Arpașul de Sus aj.. Ty druhé a důležitější se nacházely na kopci, zejména se jednalo o Blidaru, Piatra-Roșie, Costești, Bănița, Căpîna, Piatra Craivii, Tilișca, Bîtea-Doamnei, Cîmpuri Surduc, Hunedoara, Ocnița, Polovragi aj.. V Blidaru stojí jedna z nejmocnějších pevností s masivními třímetrovými zdmi, mnoha věžemi, falešnými vchody a dokonce druhou obrannou zdí, kterou nepřítel nemohl zvenčí vidět. Hradby disponovaly obrannými ochozy a pod nimi se nacházely příkopy. Pevnost měla zásobovací cisterny opatřené vodu svádějícími trubkami. Costești je další pevností tohoto druhu, postavená na vrcholku hory nad hlavní trasou do Sarmizegethusy. Je ohrazená celou škálou obranných prvků, takže než se protivník dostane vůbec k hradbám, musí čelit řadě překážek. Jednou z nich je bastion na příjezdové cestě. Za vršeným valem se pak nacházela hradba, a pokud se nepříteli toto podařilo překonat, stál na úpatí strmého kopce, na jehož vrchu se rozkládala pevnost se dvojitou kúlovou hradbou, v jejímž středu teprve stály dvě hlavní věže střežící krajinu. Další pevnosti hlídaly cesty z Transylvánie do Moldávie, např. jako Bărboși anebo Bucovăț, zatímco jiné poskytovaly útočiště pro lid z od údolních řek v dobách záplav. Je tedy zřejmé, že

systém pevností neochraňoval jen Orăștieské hory, ale celou Dácii a tvořil základ obrany.

Cesta vedoucí do Decebalově Sarmizegethuse (dnešní Grădiștea Muncelului) byla chráněna pevnostmi, takže aby ji skutečně Traján pokořil, musel dobýt každý jeden opěrný bod, který měl na cestě. Tyto překážky, které stály nastraženy Římanům na cestě, popisuje rovněž text od Cassia Dia²⁹⁷ přepsaný Byzantinci; dozvídáme se, že Římané museli „vyšplhat velké výšky“, aby dosáhli cíle. Útok byl veden ze dvou směrů, od jihozápadu šel jeden a druhý z jiného směru vedený Luciem Quietem, který byl velitelem maorské jízdy. Avšak lze počítat spíše s tím, že útok ležel hlavně na bedrech pěchoty a sapérů, zatímco jízda měla krýt pěšákům záda, zejména když hrozil útok z týlu od Mureșského údolí, od východu, z centra Transylvánie anebo ze severu od Apusenských hor. Máme zprávu o tom, že se odehrála bitva jízdy, zatímco císař byl v čele útoku na město, což svědčí o posledních pokusech ostatních dáckých vojsk o zoufalou záchranu hlavního sídla.

Decebalova situace se stávala kritickou, a tak znova poslal posly k Trajánovi a ti oznámili, že Decebalus je připraven uzavřít mír podle podmínek Římanů, zejména že je připraven vrátit zbraně, válečné stroje a jejich stavitele, navrátit dezertéry, zničit opevnění, vzdát se zabraného území a dokonce považovat přátele anebo nepřátele Říma za své spojence, respektive protivníky. Chtěl rovněž přísahat, že nikdy neposkytne úkryt dezertérům římské armády, ani nevezme do svých služeb žádného římského vojáka²⁹⁸. Mír, který Decebalus prý osobně, někdy asi na podzim roku 102, od císaře přijal, či musel přijmout, říká něco o proporcích války, která se ten rok odehrála. Vrhá také jasné světlo na to, jak velké nebezpečí Dácká říše pro Římany představovala. Impérium muselo v sobě chovat velký strach z Decebala a moci, již reprezentoval, když v momentě, kdy jim mohlo diktovat, na něj uvalilo takové podmínky. Traján každopádně oznámil Senátu, že mír byl uzavřen a za jakých podmínek²⁹⁹.

²⁹⁷ *Xiphilinus, Or190.40, 192.14*

²⁹⁸ Decebalus byl znám, že přijímal římské dezertéry a mnoho z nich přesvědčil různými lákadly, aby se k němu připojili.

²⁹⁹ Senát měl mír potvrdit a dio Cassius to popisuje tak, že Decebalovi poslové byli přivedeni do Říma. Odložili si zbraně a spoutali ruce jako váleční zajatci. Poté mumlali slova a žebřili, žadonili o mír a vrácení jejich zbraní. Poté Traján oslavil triumf a přijal epiteton Dacicus. Uspořádal také gladiátorské hry, neboť je měl rád.

Podle všeho, Traján nechal v Sarmizegethuse posádku, stejně jako v ostatních dáckých pevnostech. Toto se vysvětluje jako okupace dáckého území do doby, než budou podmínky míru naplněny. V Sarmizegethuse byla asi posádka umístěna do Haťegské sníženiny, která se posléze stane městem jménem Sarmizegethusa Ulpia Traiana. Mír z roku 102 dal Římanům spoustu území, mezi nímž byl Banát spolu s cestou z Banátu do Haťegu. Možná i celý Haťeg byl zahrnut. Na jihu Římané dostali Olténii a část Valašských plání spolu s jižní Moldávií, která byla anektována Dolní Moesií. Ovšem stále zde zůstává jeden moment, a sice to, že uzavření míru, respektive to, že císař již nebyl ochoten dále vést boje, vypovídá, že přes velice ponižující podmínky ukončení bojů, odpor Dáků musel být velice tvrdý a vysilující pro Římany. Dákové zřejmě nebyli zcela pokořeni. Pokud by byla Decebalova armáda zcela zničena v bitvě o Sarmizegethusu, nebyl by jediný důvod přerušit tažení a nezabrat celou Dácii. Ovšem situace asi byla poněkud jiná a Traján zřejmě v duchu rád přijal mír, když s ním Decebalus přišel. Dva roky bojů o severní Dácii a také o Dobrudžu patrně římskou armádu silně vyčerpaly. Traján tak měl čas přeskupit síly před nadcházející zimou, která byla nakonec dalším nepřítelem Římanů a spojencem Dáků, zvyklých na změny a na tvrdý život v mrazu v horách a na pláních. A tak se imperátor nechal přesvědčit k míru a Decebalus tak získal čas k navázání nových spojení pro rozhodující bitvu s Římany; Římané prý zajali jeho sestru, což mohl být další, velmi silný motiv pro mírová jednání. Před začátkem druhé dácké války v roce 105 Decebalus zorganizoval odpor proti Římanům a podle Cassia si připravoval zbraně, shromažďoval dezertéry, opravoval pevnosti a diplomatickými cestami oplácel těm okolním národům, kteří se k němu během prvního římského útoku nepřidali. Tak se stalo například Jazygům, které Decebalus vyhnal z jejich území a kterým ho dokonce ani později Traján nevrátil, ačkoli o to požádali. Toto je mimochodem důkazem, že Decebalus vládl nad oblastí Crișana, neboť jen zde se Dácie a území Jazygů stýkala. Stejně jako dříve uplatnil svůj vliv vůči těm, kteří se báli římské moci a opět si na svou stranu získal Sarmaty, kteří při něm stáli v prvních válkách; nakonec mezi zajatci vedenými Římany na Trajánově sloupu lze Sarmaty vidět.

Decebalus oslovil okolní náčelníky s tím, že pokud jej nepodpoří, budou to oni sami, koho Římané zlikvidují, až se vypořádají s jeho královstvím. Decebalus si uvědomoval tíhu situace a také to, že v čele Římanů stojí skvělý vojevůdce schopný

podrobit si celou Dácii. Proto se jej také pokusil zabít a vyslal dezertéry do Moesie, aby se přiblížili k císaři a pokusili se jej eliminovat. To, že o tom víme, značí, že pokus byl neúspěšný- jeden z nich jednal podezřele, byl chycen a po mučení se přiznal ke svým úmyslům. Také císař učinil kroky, které nás utvrzují v tom, že mír byl opravdu jen přechodný. Vojáci armád z prvních dáckých válek nebyli propuštěni či převeleni, zato Traján rozkázal, aby byli přivedeny nové síly z ostatních částí impéria a soustředěny na Dunaji. Kolem Dunaje se však takto sdružovaly jen římské kohorty, ale i stavitelé a inženýři a vyvíjeli hořčnaté úsilí v přípravě na další válku³⁰⁰. Dále nechal postavit most přes Ister u Drobeta-Turnu-Severin na velice výhodném strategickém místě. Odtud se mohla armáda rychle přemístit do Oltského údolí. Traján se bál, že pokud Ister zamrzne, barbaři přenesou těžiště bojů na římské území, a tak pro něj představoval most daleko snazší spojnici pro vojenské operace proti nepříteli. Dnes již most nefunguje, neboť Hadrián se naopak bál, že nepřítel most dobude a Moesie tak bude vydaná napospas řádění, a nechal horní část stavby zničit. Most každopádně dokázal, co všechno je možné, má-li někdo k dispozici technologie a zdroje podpořené schopnou a organizovanou armádou.

Traján si strategicky vybral jako centrum příštích operací Dunajské pláně. V první kampani útočila armáda od západu a centrum Dacie v rukou nepřitele tak v znamenalo nebezpečí obchvatu, jak se stalo například v zimních měsících při útoku na Dobrudžu. Útok z jihu tak znamenal potencionální problém, který nyní Traján bral v potaz, aby nemusel odvést síly na jih, aby zajistil římské hranice. Posílil proto fortifikace podél hranic a nechal vztyčit mocné pevnosti například v Nicopoli před Zimnicea a v místě, kde později bude stát Marcianopolis. Určitá aktivita byla vyvinuta rovněž v Brittu, Durastorum a Troesmis. Zdá se, že Traján postavil další tábory severně od Aeliánova valu v Tîrgșor, Pietroasele, Mălăiești a v Drajna de Sus. Podél Dunaje vzniklo silné opevnění v Carsiu a severně od Dunaje dále v Bărboși v místech, kde se stáčí na jih. Zřejmě také do této periody patří tzv.:Castra Traiani nacházející se v Oltském údolí u Rîmnicul Vîlcea. Další kampaň měla být

³⁰⁰ Stavbu těchto monumentů lze pozorovat na Trajánově sloupu. Traján postavil most přes Ister, který tolik obdivoval, že nemá dost dobrých slov, aby ho popsal. Prý i jiná Trajánova díla jsou obdivuhodná, avšak toto je nejlepší ze všech. Má dvacet čtyřhranných pilířů na stopadesát stop vysokých nepočítaje jejich základy a 60stop širokých. Od sebe jsou vzdáleny 170 stop a spojené jsou klenbami. Cassius Dio dále obdivuje celé dílo a dává mnohé přídomy velkoleposti mostu a chytrosti stavitelů. Přibližuje nám tak, jak silný dojem musela tato stavba udělat na antický svět. I tak se ovšem Dio Cassius dopustil několika nepřesností, těžko říci, zda úmyslně, když popisoval náročnost stavby v silně divoké, hluboké a vířů plné řece, která právě u Drobety je mírnější, a ne tak hluboká jako jinde po svém toku.

stoprocentně úspěšná a Oltské údolí bylo směrem útoku s tím, že pravděpodobně druhá vlna šla přes Dolní Moesii a přešla hory přes průsmyk Bratocea.

Tento krok měl zabránit Decebalovi přesunout své muže na jih a ohrožovat tak římské území. Taktika, kterou Traján uplatnil, měla způsobit strategické vyřazení některých pevností Dáků, zejména v Grădiștea Muncelului. Nejednalo se tedy o frontální útok s cílem obsadit hory. Banát již Římané kontrolovali, a proto byla Sarmizegethusa ponechána stranou, aby nakonec zůstala jako ostrůvek nepřítel v moři vlastněném Římem. Nicméně těžko říci, zda Římané věděli o aktivitách dáckého krále anebo prostě jen pracovali na svých přípravách a až byli hotoví, celou kampaň spustili. Každopádně Senát vyhlásil Decebala nepřitelem Republiky a rozhodl se pro pokračování války. V zimě roku 104 Traján opustil Řím a přijel na dolní Dunaj, kde organizoval vojska a pravděpodobně vedl poslední, neúspěšná jednání s Dáky³⁰¹. Překročil u Drobety Ister a postupoval na Oltské údolí, aby se dostal do Transylvánie přes úžinu Turnu Roșu. Zdá se, že oproti první kampani, nyní císař táhl s dokonce ještě mnohem početnější armádou, což dává podnět k tomu, abychom uvažovali o útoku z několika různých směrů. Jeden směr šel z Banátu od západu podél cesty a další probíhal do Transylvánie přes průsmyk Oituz. Decebalus se nemohl měřit s armádou Římanů, neboť měl početně menší vojsko, avšak přesto postupoval Traján, stejně jako dříve, velice obezřetně. Bohužel jediné, co od Cassia víme, je, že vedl boje opatrně spíše než horlivě a aby Dáky porazil, musel svést dlouhý a tvrdý boj; podle historika se Traján prokázal jako zkušený a udatný velitel a stejně jako jeho vojáci musel čelit smrtelným nebezpečnostem a všichni podali důkaz statečnosti.

Podle scén na Trajánově sloupu lze usuzovat, že boje byly vedeny zejména okolo určitých pevností, snad kolem Sarmizegethusy a možná jiných

³⁰¹ *Cassius, I, 201*; Decebalus požádal Longina, aby jej navštívil. Longinus byl legátem a Decebalus si prý všiml, jak statečně bojoval v bitvě. Poté, co jej přesvědčil, aby přišel, zajal ho a tázal se ho přede všemi, jaké jsou císařovi plány. Avšak Longinus odmítl, a tak jej nechal nespoutaného hlídat. Vyslal k Trajánovi poselství a chtěl výměnou za Longina, aby Římané opustili Dácii až po Ister a vrátili mu peníze, jež vynaložil v přípravách na válku. Traján odpověděl, že Longina nechce ztratit, ale že tak velkou cenu pro něj nemá. Decebalus váhal, co by měl dělat, avšak mezitím získal Longinus od jednoho z propuštěnců jed. Aby jej mohl vypít, přiměl Decebala, aby mohl císaři poslat dopis. Napsal dopis plný prosb a nechal propuštěnce, aby ho donesl císaři. Jakmile zůstal nehlídán, vypil jed a zemřel. Traján se vše od propuštěnce dozvěděl, a tak jakmile Decebalus zjistil, co se děje, poslal k císaři po centurionovi, který byl s Longinem zajat, nabídku, že mu vrátí tělo Longina a deset římských zajatců za toho propuštěnce. Avšak císař k tomu prý nesvolil, považujíc živého propuštěnce pro blaho říše za přednější, než ostatky Longina.

Transylvánských pevností. Poslední boje se kolem hlavního města odehrály téměř jistě, neboť to odpovídá výše zmiňované strategii. Scény dále ukazují, že po prohře se Decebalus pokusil organizovat odpor svého vojska v horách, avšak když mu hrozilo zajetí, spáchal sebevraždu, jak ukazuje známá scéna ze sloupu. Toto potvrzuje epigrafický důkaz nalezený v Grammeni, v němž veterán Tiberius Claudius Maximus říká, že to byl on, kdo zajal Decebala a donesl jeho hlavu společně s pravou rukou imperátorovi do Ranisstora. Hlava poté putovala do Říma a bylo shozena z Gemonie na znak toho, že největší nepřítel Římanů byl poražen. Příklad Decebala následovalo mnoho dáckých aristokratů; ostatní se vydali Římanům. Je pravděpodobné, že tak učinil v souladu s filosofií Zalmoxida a jeho vnímáním posmrtného života.

Traján nechal zničit všechny fortifikace v Orăștieských horách a v Hațegské nížině postavil nové hlavní město Sarmizegethusa Ulpia Traiana. Tyto destruktivní počiny znamenají zejména to, že stavby, které by nám mohly tolik o tomto národě říci, zmizely navždy ze světa. Geto-dácká civilizace odešla z thráckého regionu a tato oblast nastoupila cestu romanizace.

Thrácký svět poté

Kořist, kterou Římané odvezli ze země, je paradoxně největší výpovědí o Decebalově lidu. Ukazuje, jakou roli hráli Getové a Dákové v thráckém světě. Ve svém teritoriu to bylo jádro karpatsko-dunajské oblasti a možno říci, že všechny předešlé pohromy, které se zde udály, jsou ve srovnání s tím, co přinesla léta 101-106, minoritní. To, že se v Orăștieských horách postavil takový systém opevnění, svědčí o tom, že v regionu již předtím nebyl mír. Není tedy divu, že má zdejší oblast silné spirituální kořeny. Tento pohyb, resp. schopnost překonat nájezdy tím, že se obyvatelé oblasti stáhli do hor, zůstal, obyvatelé měli možnost najít úkryt v horách, hlubokých lesích a známých pevnostech. Nicméně komplexnost opevnění Dácie překvapila i archeology, protože se jednalo o velmi propracovaný systém postavený dobrým stratégem, jakým mohl být Burebista či Decebalus. Co je ale nejzajímavější,

že takový systém pevností stál právě tu, v Dácii. Byl vysoce účinný, neboť dobýt Dácii zabralo dva roky krutých bojů s velikými ztrátami na straně římské armády³⁰².

Víme, jak silný vliv mělo thrácko-dácké náboženství na život lidí, kteří je vyznávali. Solinus říká, že je čas jít do Thrákie a obrátit kormidla k nejlepšímu národu Evropy. Kdokoli si přeje je studovat a začne, zjistí, že thráčtí barbaři mají přístup k životu pramenící z přírodní moudrosti. Všichni se připravují zemřít dobrovolně, jelikož někteří z nich věří, že se po smrti vrátí jejich duše zpět a někteří dokonce věří, že nikdy nezemřou, nýbrž se stanou šťastnějšími. U většiny je narození doprovázeno pláčem a dokonce i otec přijímá své nově narozené dítě se slzami v očích; naopak pohřby jsou tak živé, že zesnulí jsou pochováni mezi výkřiky radosti. Také tvrdí, že jim ukázal dvanáct znamení zodiaku, směry oběhu planet a astrologická tajemství včetně toho, jak se snižuje a zvyšuje orbit měsíce, o kolik je větší globus Slunce vůči Zemi a také pod jakými jmény a znameními putuje 346 hvězd rychle na své cestě z východu na západ a jak se tak dostanou blíže či dále od nebeského pólu³⁰³.

Před ním o tom hovořil například Pomponius Mela, ovšem ten to specificky přisuzuje Getům, kteří věřili v nesmrtelnost duše. O několik staletí později Jordanés přidává pár detailů stran religiózních praktik Getů a odhaluje tak, že zde existovala určitá předem definovaná religiózní struktura s jasnou hierarchií (viz výše strana 5). Strabón dokonce hovoří o poustevnících, kteří nejedli maso zvířat a žili z medu, mléka a sýra a ani neobcovali se ženami. Tito muži tvořili speciální sociální vrstvu tzv. *ktistai*, tedy zakladatelé. Těšili se značnému respektu a byli považováni za svaté muže. Dokonce i Josephus Flavius, když hovoří o Essénských, tak je srovnává s Dáky. Kněžská vrstva je v oblasti v zásadě prokázána a jelikož máme řadu svatyní, nutno se domnívat, že v nich někdo i kult udržoval. Mnoho z těchto svatyní bylo postaveno v blízkosti Sarmizegethusy a možno vyslovit domněnku, že tato lokalita měla nějaký zvláštní význam pro religiózní život obyvatel. Podle všeho měli tedy skutečně velké pouto k přírodě a astronomii³⁰⁴. Dokonce je tedy můžeme překvapivě přirovnat k egyptským nebo assyrsko-babylónským astronomům. Podle Suetonia dokonce Octavius, otec Augusta, byl žádat orákulum do Thrákie o radu. Strabón také potvrzuje, že některé dácké svatyně sloužily jako orákula.

³⁰² Pârvan, V., 1971, 145

³⁰³ Solinus, XII, 393

³⁰⁴ Hoddinot, R., F., 1981, 164

Těžko říci, zda geto-thrácká víra vycházela z orientace na duchovní věci, když obyvatelé čelili životu v drsné přírodě a museli čelit různým útlakům anebo zda tato touha vycházela prostě z jejich přirozené spirituality, kterou antičtí dějepisci tolik oceňují. Objevuje se zde neustálá touha překonat lidské, respektive hmotné, jakoby oddělit se od toho, co může strádat. Okolními národy museli být Thrákové obecně vysoce ceněni, ačkoli víme jen málo o konkrétních způsobech, jak tuto spiritualitu a zbožnost provozovali. U Sarmizegethusy se nacházela hora Cogaionon, kterou zmiňuje Strabón. Hora prošla již poměrně rozsáhlými výzkumy, které potvrzují její veliký náboženský význam pro Dáky, ovšem logicky neukazují detaily stran způsobu provádění rituů. Z toho, že dokonce i Josephus Flavius, když hovoří o Essénských, tak je srovnává s Dáky, což je samo o sobě velmi pozoruhodné, lze pravděpodobně usoudit, že ačkoli toho víme málo, tak význam thráckého a dáckého náboženství musel být opravdu veliký a sahal daleko za hranice jejich regionu.

Geto-dácký lid dokázal, že má politický talent a učinil tak v Burebistově říši a také v Decebalově království. Tito muži dokázali navazovat spojení a dlouho odolávat síle nesrovnatelně větší, než byla ta jejich. Spolupracovali i se vzdálenými zeměmi, například s Mithridatem. Jejich válečné dovednosti ukázala především také jízda, díky níž byly slavní. Je obecně známo, že Dákové měli velice silnou jízdu a Traján při dobývání musel použít nějaký protipól- obvykle se spoléhalo na maorskou jízdu a beduíny. Traján si přivedl maorskou jízdu a Palmýřany. Trénovaná armáda a skvělý defenzivní systém umožnila Dákům držet teritorium poměrně dlouho, de facto se téměř 200 let rozvíjet. Toto bylo nesmírně důležité pro rozvoj větších lidských aglomerací, tzv. dáckých davas, umění a obchodu, zejména s keramikou. Tak z měst krom Sarmizegethusy známe sídla z Popești, Piroboridava anebo z Tinosu.

Nicméně přes zkázu, kterou Thrákové od Římanů utrpěli, civilizační a především kulturní výdobytky thrácko-dácké kultury zůstaly. Romanizace samozřejmě způsobovala postupný odklon od původní podoby, ovšem nemohla zadusit kořeny, z nichž tato kultura vyrostla. Zformovaly se tak do dnešní Evropy nesmírně důležité prvky, které lze přiřadit ke kulturním hodnotám od civilizací tak velkých, jaké vzešly z Řecka anebo Říma.

Seznam literatury

- Bell, E., *The Magic of Numbers*, Dover, New York, 1991
- Berciu, D., *Romania*, London, 1967
- Bichir, G., *Archeology and History of the Carpi*, Oxford, 1976
- Boethius, A., *Etruscan and early Roman architecture*, Harmondsworth, 1978
- Bouzek, J., *Thrákové*, Praha, 1990
- Blaga, L., *Trilogy of Culture*, Bucuresti, 1969
- Bureš, I., Mertlík, R., *Žalospěvy*, Praha, 1966
- Burkert, W., *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, Harvard, 1972
- Cary, M., Scullard, H., *A History of Rome*, 3rd ed., London, 1975
- Collart, P., *Philippes, ville de Macédonice*, Paris, 1937
- Cunliffe, B., *Danebury, An Iron Age Hillfort in Hampshire*, vol.6 *A hillfort community in perspective* CBA Res.Rep.No.102, York, 1995
- Daicoviciu, C., Daicoviciu, H., *Sarmizegethusa*, Bucarest, 1963
- Daicoviciu, H., *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972
- Dimitrov, D., P., *Trakijskata grobna machodka ot s.Dălboki*, St.Zagorsko, 1950
- Dimitrov, D., P., Čičikova, M., *The Thracian City of Seuthopolis*, Oxford, 1978
- Döring, J., *Gold und Silber der Thraker*, München, 1984
- Dragan, J.C., *We, the Thracians and our multilineary history*, Volume 1, 2, Milano, 1976
- Dušek, M., *Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotín*, Bratislava, 1966
- Dušek, M., *Die Thraker in Karpatenbecken*, Amsterdam, 1978
- Eliade, M., *The Myth of Eternal Return*, New York, 1954
- Eliade, M., Culianu, I., P., *Slovník náboženství*, Praha, 1993
- Eliade, M., *Iniciace, rituály, tajné společnosti, Mystická zrození*, Brno, 2004
- Eliade, M., *Dějiny náboženského myšlení II*, Praha, 1996

- Filow, B., Die Grabhügelnekropole bei Duvanlij, Sofia, 1934
- Filow, B., Duvanli, 1951
- Fol, Al., Politics and culture in ancient Thrace, Sofia, 1990,
- Gerg, D. , The Rite of immortalization and the tumuli in Svesthari, Sofia, 1996
- Gerg, D., Vekove, 1977
- Glodariu, I., Dacian Trade with the Hellenistic and Roman World, Oxford, 1976
- Grakov, B., N., Skify, Moskva, 1971
- Hänsel, B., Beiträge zum regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau, Bonn, 1976
- Hind, J., The scene on the gold amphora from Panagjurishte, in Poulter, J., ed. Ancient Bulharian, Nottingham, 1983,
- Hoddinot, R., F., Bulgaria in Antiquity, London, 1975
- Hoddinott, R., .F., The Thracians, Hampshire, 1981
- Horedt, K., Seraphim, C., Die Prähistorische Siedlung auf dem Wietenberg bei Sighisoara-Schassburg, Bonn, 1971
- Hosek, R., Der thrakische Mythos und die thrakische Wirklichkeit, Pulpudeva, Praha, 1982, 1986
- Jacobsthal, P., Early Celtic Art, Oxford, 1944
- Jeffery, L., H., Archaic Greece, London, 1976
- Jueorl, A., The Voyagers of Old Times, London, 1987
- Kalicz, N., Die Frühbronzezeit in Nord-Ost Ungarn, Budapest, 1968
- Kazarov, G., Die Denkmäler der Thrakischen Reitgotes in Bulgarien, Budapešť, 1938
- Kolev, K., Scenes thraces sur l'amphore-rhyton d'or de Panagjurište, Puldeva 1, 1976
- Lehman, P., W., Samothrace 3, The Hieron, 1-3, London, 1969
- Móczy, A., Pannonia and Upper Moesia, London, 1974
- Neústupný, E. a J., Czechoslovakia, London, 1961
- Nonev, Bogomil, Řeč kamene, zlata a mramoru, Praha, 1984

- Oppermann, Manfred, Thraker zwischen Karpatenbogen und Ägäis, Leipzig, 1984
- Parke, H.W, Festivals of the Athenians, London, 1996
- Pârvan, Vasile, Dacia, the Ancient Civilization in the Carpatho-Danubian Countries, Bucuresti, 1967
- Piggot, S., Ancient Europe, Edinburgh, 1965
- Raduntscheva, A., Prähistorische Kunst in Bulgarien, Sofia, 1975
- Randa, A., Der Balkan von Diokletian bis Tito, Zürich, 1950
- Renfrew, C., ed., Archeology of Cult, London, 1985
- Rousseva, M., Thracian Cult Architecture in Bulgaria, Jambol, 2000
- Russu, I.I., The Religion of the Geto-Dacian. Gods, Beliefs, Religious Practices, in ASC, V, Cluj, 1947
- Shramko, B.A., The Scythian Age Settlement of Belsk (the city of Gelomos), Kiev, 1987
- Simon, E., Der Goldschatz aus Panagjurište-eine Schöpfung der Alexanderzeit, Antike Kunst 3, 1960,
- Sklenář, K., Sklenářová, Z., Slabina, M., Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha, 2002
- Spivey, N., Etruscan Art, London, 1997
- Sulimirsky, T., Prehistoric Russia, London, 1970
- Tomaschek, F., Die Alten Thraker, 1978
- Lawrence, A.W., Greek Architecture, Penguin books, 1973
- Velkov, I., Festschrift R.Egger I, Klagenfurt , 1952
- Venedikov, I., Gerassimov, T., Thracian Art Treasures, London, 1975
- Vyazmitina, M., I.,Zalato-Balkovsky mogilnik, Kiev, 1972
- Wright, J., The Spatial Configuration of Belief, Alcock and Osborne, Oxford, 1994
- Yavis, C.G., Greek Altars, St.Louis, 1949

Články, sborníky, časopisy a jiná periodika

Agre, D., A new interpretation of the senes decorating the amphora-rhyton from the Panagjurište treasure, *Thracia* XV, 2003

Alexandrescu, A., D., *Thracia* III, 1974

Alexandrescu, P., *Thraco-Dacica*, 1976

Allen, D., F., *Archaeologia* 103, 1971

Andronikos, M., Acta XI International Congress of Classical Archeology, London 1978/9

Andronikos, M., Vergina I, Athens, 1969

Babeş, M., *Dacia*, 1978

Babeş, M., Mihăilescu-Bîrliba, V., Bericht der Römische-Germanische Kommission, 51-52, 1970/1

Balkanska, A., Thracian sanctuary from the Second Half of the First Millenium B.C., TAB 4, 1990

Benádik, B., *Germania* 43, 1965

Bibikov, S.N., Materialy i Isslydovanyia po Arkeologii SSSR, 38, 1953

Bouzek, J., Ondřejová, I., , *Studia Hercynia* VIII, Praha, 2004

Bouzek, J., Domaradzki, M., Archibald, Z.H., Pistiros I, Excavations and Studies, Praha, 1996

Coles, J., M., Harding, A., F., The Bronze Age in Europe, London, 1979

Condurachi, E., *Histria* I, Bucarest, 1954

Crişan, I., H., *Dacia*, 9, 1965

Domaradzki, M., Sanctuaires thraces du Ile-le millénaire av.n.è., Acta Archaeologica Carpathica, 25, Kraków, 1986

Dumitrescu, V., in Bulletin d'archéologie sud-est européenne, str.108, Bratislava, 1961

Ivanov, I., Izvestinya na Narodnika muzei, Varna, 1975

Florescu, M., Memoria Antiquatis, 1971

Frenzel, B., v World Climate from 8000 to 0, ed.J.S.Sawyer, London, 1967

- Georgiev, G.I., *Studia Praehistorica*, 1-2, Sofia, 1978
- Georgieva, R., *Fosses rituelles en Thrace*, *Arkheologiya* 33, 1991
- Gerasimov, T., *Latomus* 3, 1972
- Gerg, D., *The Getic Religious and Political Centre in Sboryanovo- new data about its karakter*, *TAB* 4, 1990
- Heurtley, W., A., Skeat, T., C., *Annual of the British School at Athens* 17, 1930-1
- Horedt, K., in *Hallstatt Symposium*, 1974
- Kitov, G., *A newly found thracian tomb with frescoes*, *Arch.Bulgarica* 5, 2000
- Kitov, G., *The Griffin tumulus*, *Thracia* XV, 2003
- Kitov, G., Theodossiev, T., *New data on Thracian archeology and religion from the tumuli near the villages od Shipka and Hejnovo, in the Kazanlak region*, *Thracia* XI, 1995
- Kitov, G., *Novije otkritija v dolinata na carete*, *Anali* 4, Sofia, 1996
- Kitov, G., *Obzor*, 39, 1977
- Krivtsova-Grakova, O., A., *Materialy i Isslydovanyia po Arkeologii SSSR*, 46, 1955
- Kyashkina, P., Domaradski, M., *Archaeological excavations at Manastir tepe, near the Minerál Baths, Burgas*, *AOR* 1988
- Lazarov, M., *Potunalata flotiliya*, *Thracia* III, 1974
- Macrea, M., *Dacia* 2, 1968
- Mansel, A., M., *Türk Tarih*, *Thracia* III, 1974
- Mikov, V., *Archeologiya* 12/3, Sofia, 1970
- Mozsolics, A., *Bericht der Römische-Germanische Kommission*, 46-47, 1967
- Nikolov, B., *Arheoloiya*, Sofia, 1964
- Ordentlich, I., Kacsó, C., *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, 21/1, 1970
- Párducz M., in *Hallstatt Symposium*, 1974
- Perdrizet, P., *Culte set Mythes du Pangée*, *Antale de l'Est*, 24/1, 1910
- Petrscu-Dîmbovita, M., *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, 5/1, 1954

Petrov, N., *Arheologiya*, 6/1, Sofia, 1964

Polla, A., *Archeologické Rozhledy*, 10, 1958

Porter, W., H., *Rhesus*, 2nd ed. Euripides, Cambridge, 1929

Protonotariou, E., *Thessalika* 3, 1960

Roman, P., *The late Copper Age Coțofeni Culture of South-East Europe*, BAR(S) 32, Oxford, 1977

Russu, I.I., *The Religion of the Geto-Dacian. Gods, Beliefs, Religious Practices*, in ASC, V, Cluj, 1947

Sharafutdinova, I., N., *Sovetskaya Arkheologiya*, 1968

Shmagly, N.M., Chernyakov, I.T., *Materialy po arkheologii Severnogo Prichernomorya*, Odessa, 1970

Schmidt, H., *Prähistorische Zeitschrift*, 1927

Székely, Z., *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, 6, 1955

Todorova, H., *Musei i Pametnitsi na Kulturata*, 1973/1976

Toncheva, G., in *Baden Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, 1973

Toncheva, G., *Izvestiya na Narodniya muzei*, 4, 19, Varna, 1968

Velkov, V., et al., *Excavations at Kabyle*, AOR 1980, 1986

Venedikov, I., *L'origine des coupole, Thracia III*, 1974

Zbenovich, V.G., in *Baden Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, 1973

Zirra, V., *Archeologické rozhledy* 23/5, 1971

Motzoi-Chicideanu, I., *Some regards concerning the Monteoru culture*, www.archaeology.ro, 2003

Obrazová dokumentace

Mapa 1 Důležité thrácké lokality na Balkáně (pozn.: dva listy); z www.archeo.ro

Mapa 2 Thrácké kmeny na Balkáně; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005

Mapa 3 Pravěk a doba železná v Thrákii a okolí; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005

Mapa 4 Burebistova a Decebalova Thrákie a Dácie; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005

Mapa 5 Římská Thrákie s provinciemi Thracia, Moesia (Superior, Inferior) a Dacia (Superior, Inferior, Porolissensis). 1- hranice římských provincií, 2- severní a východní hranice Dácie, 3- původní hranice Moesie a Thrákie do konce 2.st.po Kr.; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005

Obrázky:

1 Shora- Kozlík do krbu, kůň dekorovaný, typ kultury Pšeničevo z lokality Markovo (výška 23 cm); dromos, předsíň a hrobová komora v kultovních stavbách, boční průřez obecně a pravděpodobná pythagorejská geometrie kruhu a čtverce v thráckých kultovních stavbách s čtvercovou a kruhovou centrální komorou; podle Hoddinott, R. .F., 1981 a Rousseva, M., 2000

2 Shora- Půdorys a průřez hrobek tesaných ve skále, obecně; vývoj thráckých kultovních staveb z dolmenů a hrobek; podle Rousseva, M., 2000

3 Shora- Obecný (ideální) půdorys a průřez thráckým tumulem s kultovní stavbou, okružní zdí a příkopem; obecná typologie thráckých kultovních staveb s obdélnou a kruhovou centrální komorou, s/bez dromu a s/bez jedné/dvěma předsíněmi; varianty zastřešení v kultovních budovách s obdélnou/kruhovou centrální komorou; podle Rousseva, M., 2000

4 Shora- průčelí hrobky aristokratky Gonimasedze; Mugliž u Staré Zagory, půdorys a boční průřez thrácké hrobky v Mugliž u Staré Zagory, 3.st.př.Kr.; ; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005

5 První list- Thrácké hrobky- 1 Staroselec, 2 Vetren, 3 Plovdiv, Filipovo nádraží, 4 Kazanluk; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005 Druhý list- Thrácká hrobka v Brestovica, půdorys a boční průřez; podle Rousseva, M., 2000

6 První lis- shora- půdorys hrobky v tumulu s pohřbem aristokrata z Koljanova; kultovní jednokomorová stavba u Ruecu; podle Hoddinott, R. .F., 1981 a Rousseva, M., 2000 a Rousseva, M., 2000 Druhý list- shora- dromos, průčelí a vstup do

centrální komory v Helvétské mohyle; průčelí kultovní stavby Mogila Goliama Arsenalka; z www.archeo.ro

7 a 8 Shora- tumulus v Plovdivu u Filipova nádraží; průčelí kultovní stavby v této Mohyle; podle Rousseva, M., 2000

9 Shora- pohled na kultovní budovu s kruhovou centrální komorou a krátkým dromem v Raklice u Kirkareli; průčelí; průřez touto stavbou; podle Rousseva, M., 2000

10 Kultovní stavba v Žabí mohyle u Strelče s kruhovou centrální komorou a obdélnou předsíní; podle Rousseva, M., 2000

11 Shora- kultovní stavba s šesti místnostmi, tzv.mausoleum v Ostruše u Šipky; průřez kultovní stavbou v tumulu u Šišmance; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005

12 Shora- průčelí a kruhová centrální komora kultovní stavby v Šišmanci (1,2); vstupní část hrobky (heroona) Horizont; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005

13 Thrácké kopulové hroby (4.-3.st.př.Kr.)- 1 Mal Tepe u Mezeku, 2 Vălčepol, 3 Raklica, 4 Kirkareli u Lozengradu; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005

14 Shora- půdorys a boční průřez kultovní budovou z lokality Pärvenec a pravděpodobná rekonstrukce; podle Rousseva, M., 2000

15 Hrobka v Kurt Kale u Mezeku; podle Rousseva, M., 2000

16 Shora- Golyama Mogila (Velká mohyla) u Miškova Niva; odkrytá situace kultovní budovy v této mohyle a pravděpodobná rekonstrukce (průřez); podle Rousseva, M., 2000

17 Golyama Mogila (Velká mohyla) u Miškova Niva dnes- vidět jsou dva kamenné kruhy, resp. zbytky vnější zdi a vnitřního prstence; podle Rousseva, M., 2000

18 Shora- Golyama Mogila (Velká mohyla) u Miškova Niva, rekonstrukce průčelí kultovní budovy a mramorového štítu nad vchodem; podle Rousseva, M., 2000

19 Shora- kultovní budova v tumulu u Propada u Malko Tärnovo. První sloupec obrázků- horizontální plán a ptačí pohled na situaci v lokalitě; podélný řez C-C; jednokomorová kultovní budova u Seuthopole. Druhý sloupec obrázků- druhá a třetí řada kamenů; rekonstrukce stropu a rekonstrukce pohledu řezu A-A a podélná rekonstrukce řezu C-C; podle Rousseva, M., 2000

- 20 Kultovní budova v tumulu u Propada u Malko Tärnovu; podle Rousseva, M., 2000
- 21 Starosel, Četinjova mohyla, průčelí a interiér kultovní stavby; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005
- 22 Vstupní část hrobky (heroona) Horizont; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005
- 23 Getské město a pevnost Vodnata Tsentrala u Sborjanova; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005
- 24 Kultovní budova ve Švestari u Sborjanova, plán a boční průřez; podle Rousseva, M., 2000
- 25 Pohledy do centrální komory kultovní budovy ve Švestari u Sborjanova a boční průřez s patrnou valenou klenbou a výzdobou; podle Rousseva, M., 2000
- 26 Kamen Rid; podle Rousseva, M., 2000
- 27 Plánek nekropole s Gininou mohylou a její průřez, Sborjanovo; podle Rousseva, M., 2000
- 28 Pohledy na vstupní část kultovní budovy ve Švestari u Sborjanova; podle Rousseva, M., 2000
- 29 Průřez na vstup do centrální komory kultovní budovy ve Švestari u Sborjanova; podle Rousseva, M., 2000
- 30 Pohled na průčelí kultovní budovy u Vurbica; podle Rousseva, M., 2000
- 31 První list- průřez a pohled na výzdobu centrální komory kultovní budovy ve Švestari u Sborjanova a pohled na vstup do ní; podle Rousseva, M., 2000
- 31 Druhý list- Tumulus číslo 13 v nekropoli u Sborjanova, plánek a snímky stavby; podle Rousseva, M., 2000
- 32 Snímky vstupu a nároží tumulu číslo 13 v nekropoli u Sborjanova; tumulus číslo 12 v nekropoli u Sborjanova, plán a průřez ; podle Rousseva, M., 2000
- 33 Kultovní budova v Kazanluku; podle Rousseva, M., 2000
- 34 Thrácký héros- shora- ukázka z Tróje (3.st.př.Kr.), Reselce (2.-3.st.př.Kr.). Jezdec na lovu, malba z Alexandrovy mohyly; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005
- 35 Destičky z Letnice, stříbro; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005
- 36 Zobrazení Bendis- oinochoe z Rogozenu, votivní reliéf z Varny (Artemis-Bendis) Destička z Letnice, stříbro; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005

37 Sarmizegethusa (dn.Grădiştea Muncelului)- 1 dřevěné domy, 2 římské stavby, 3 západní brána, 4 východní brána, 5 hlavní silnice, 6 hlavní svatyně (starší), 7 dláždění, 8 svatyně (z vápence), 9 pokladnice, 10 hlavní svatyně (mladší), 11 věž, 12 oltář, 13 kanál, 14 svatyně, 15 kruhová svatyně (malá), 16 kruhová svatyně (velká), 17 dílny; dvě kruhové svatyně v lokalitě (pravd.kalendářní); podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005

38 Shora- Plán města Seuthopolis- 1-2 brány, 3 agora, 4 akropole, 5 brána na akropoli, 6 tzv.Palác; podlahové oltáře-ohniště nalezené ve městě; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005

39 Kultovní okrsek „Velkých bohů“ na Samothráce- 1-3 hellénistické pokladnice, 4 iónská nedokončená stavba, 6 Dům milétské ženy, 7 jídelny, 8 a 10 budovy s neznámým účelem, 9 archaická níka, 11 stoa, 12 fontána Níké, 13 divadlo, 14 oltáře, 15 Hieron, 16 hala votivních darů, 17 temenos a propylon, 29 Arsinoeon, 22 tzv.Sakristie, 23 Anaktoon, 24 Dedikace Filipa III. a Alexandra IV., 25 kruhová stavba, 26 Ptolemaion, 27 nekropole; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005

40 Rytá stěla z Razlogu a její detail; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005

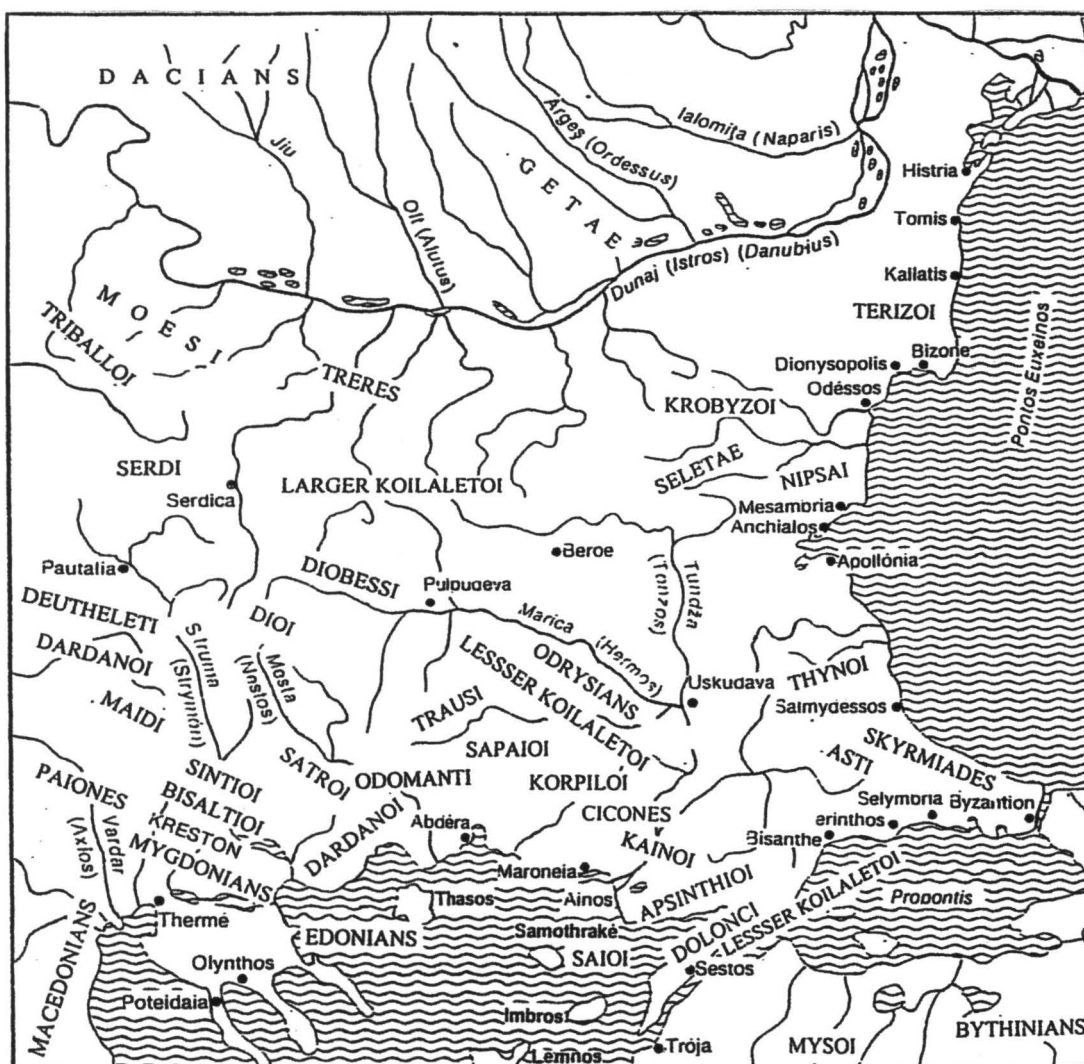
41 Scéna z amfory-rhyton, Panagjurište; knémida z Vraca; podle Bouzek, J., Hercynia IX, Praha 2005

Mapa 1 Důležité thrácké lokality na Balkáně

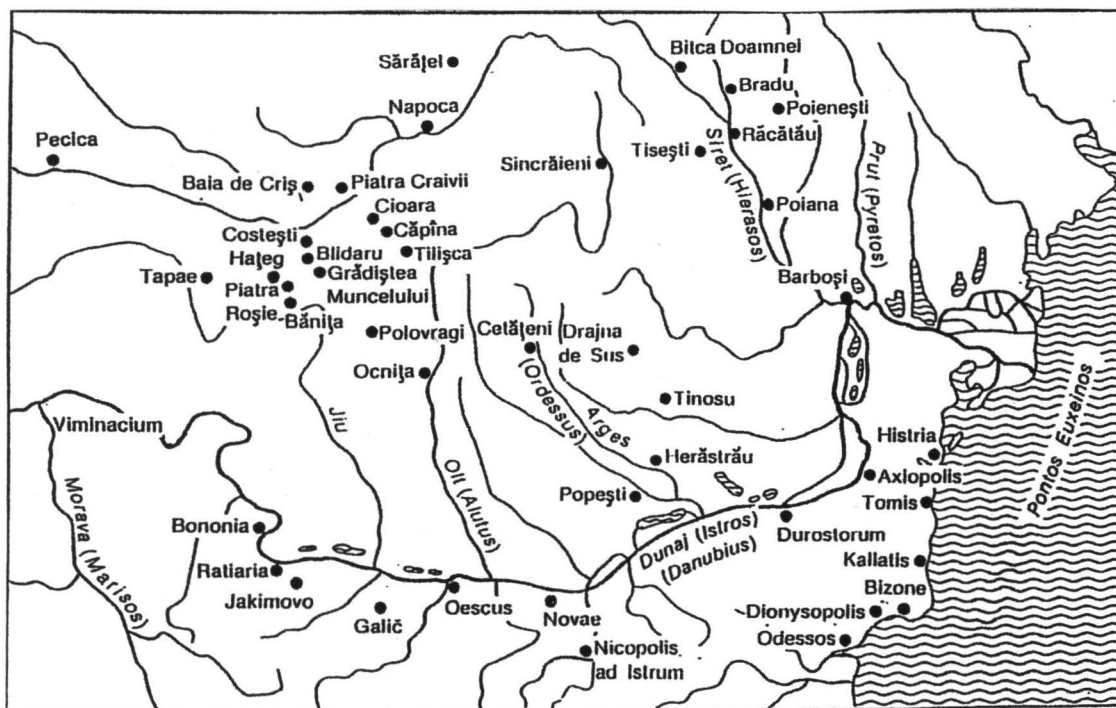

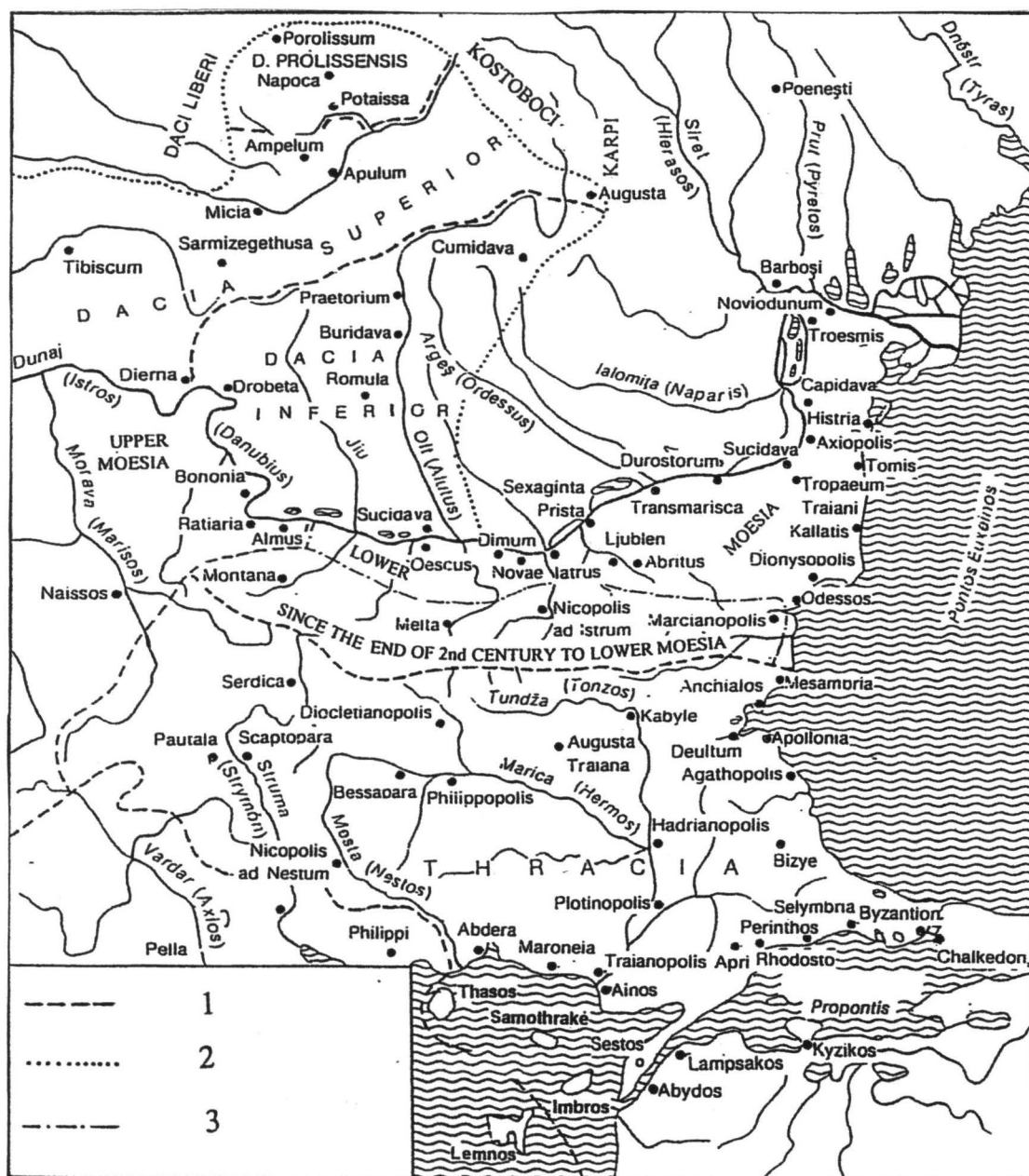
Mapa 2 Thrácké kmeny na Balkáně

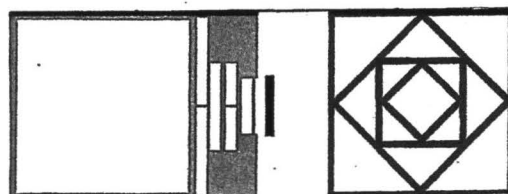
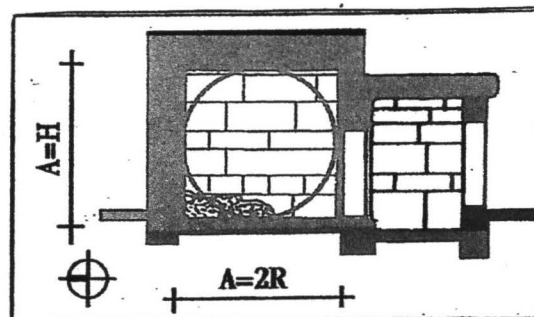
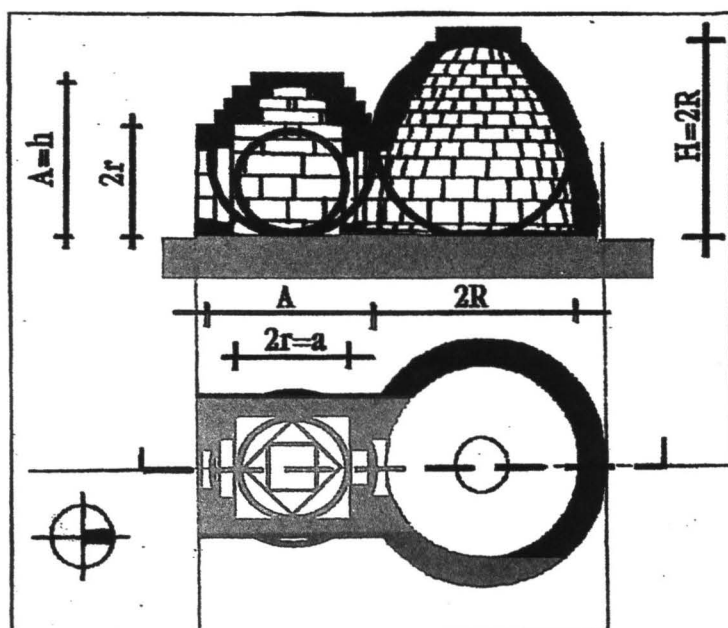
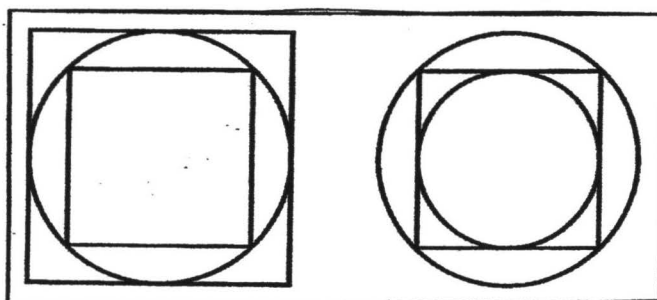
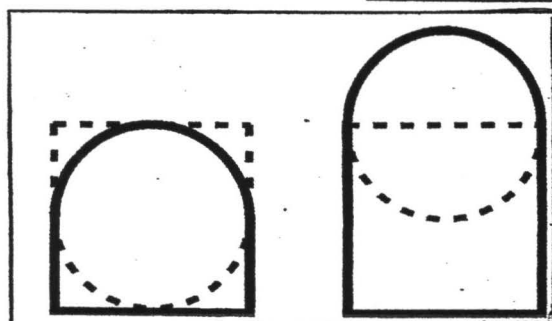
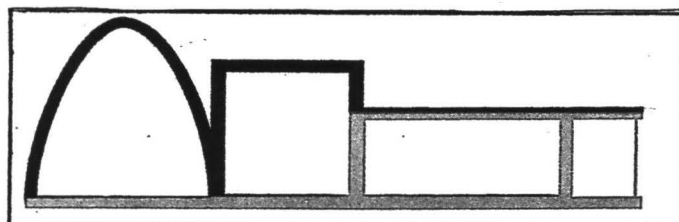
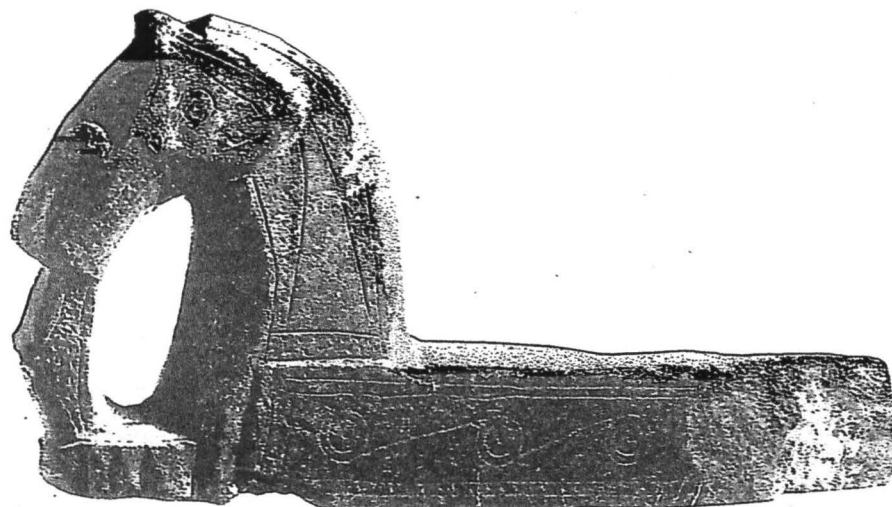
Mapa 3 Pravěk a doba železná v Thrákii a okolí

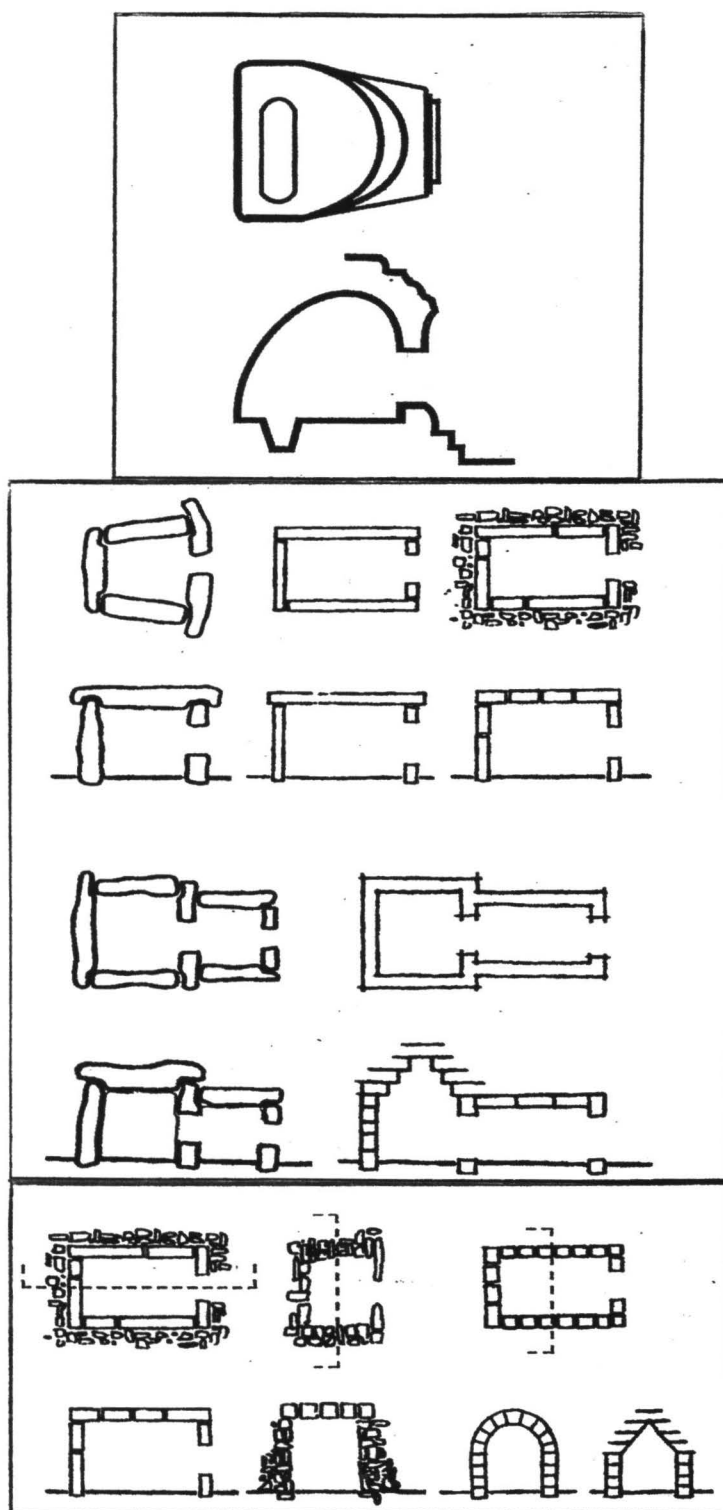
Mapa 4 Burebistova a Decebalova Thrákie a Dácie

Mapa 5 Římská Thrákie s provinciemi Thracia, Moesia (Superior, Inferior) a Dacia (Superior, Inferior, Porolissensis). 1- hranice římských provincií, 2- severní a východní hranice Dácie, 3- původní hranice Moesie a Thrákie do konce 2.st.po Kr..

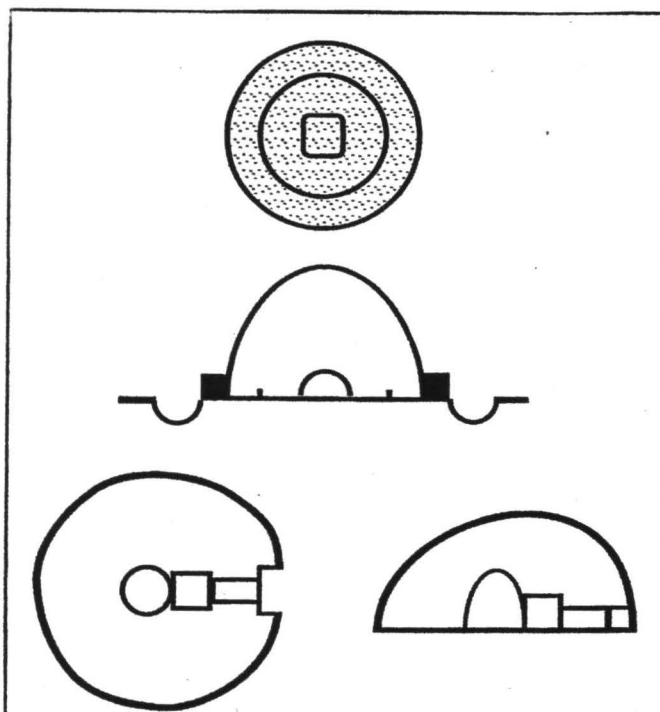

1 Shora- Kozlík do krbu, kůň dekorovaný, typ kultury Pšeničevo z lokality Markovo (výška 23 cm); dromos, předsíň a hrobová komora v kultovních stavbách, boční průřez obecně a pravděpodobná pythagorejská geometrie kruhu a čtverce v thráckých kultovních stavbách s čtvercovou a kruhovou centrální komorou.

2 Shora- Půdorys a průřez hrobek tesaných ve skále, obecně; vývoj thráckých kultovních staveb z dolmenů a hrobek

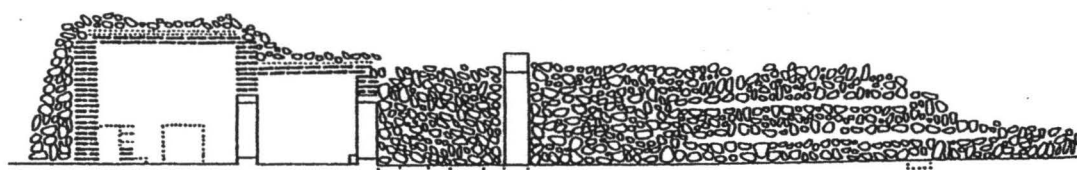
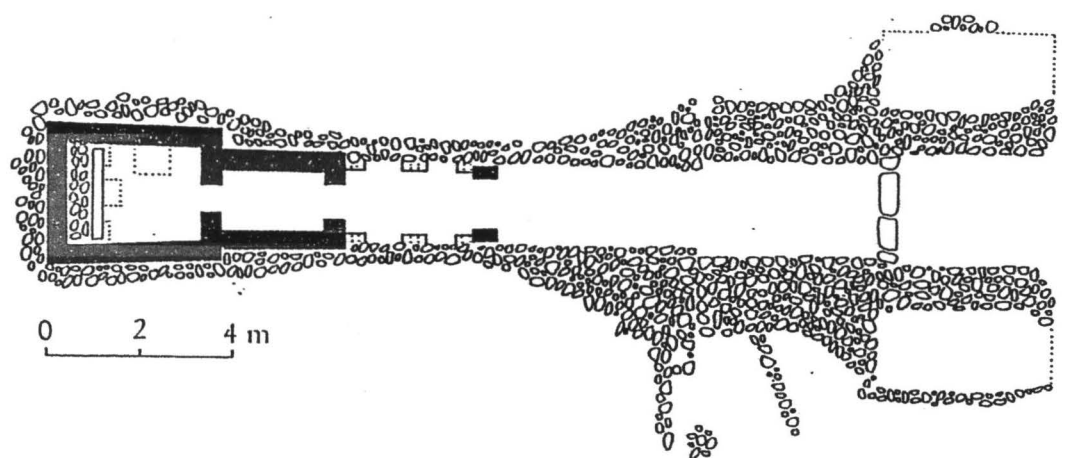
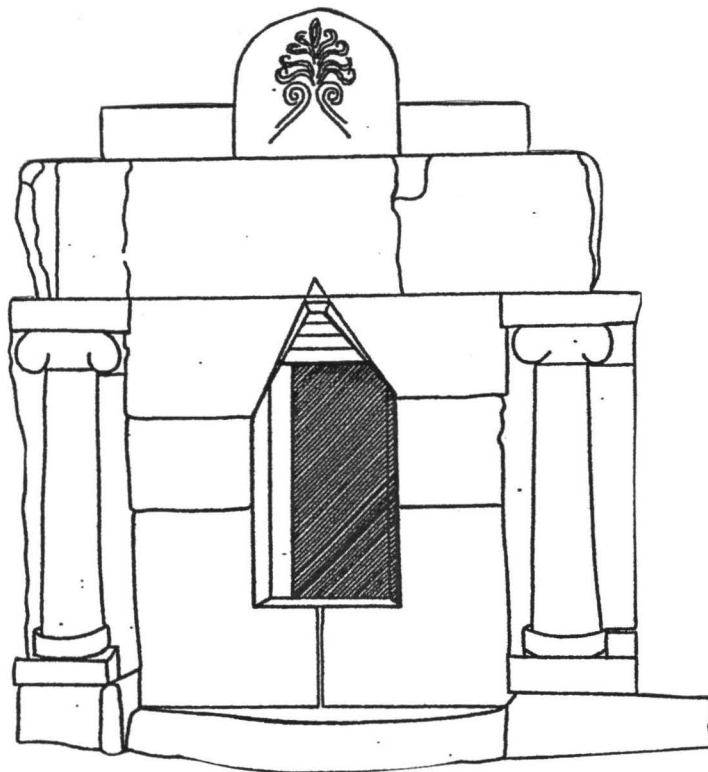

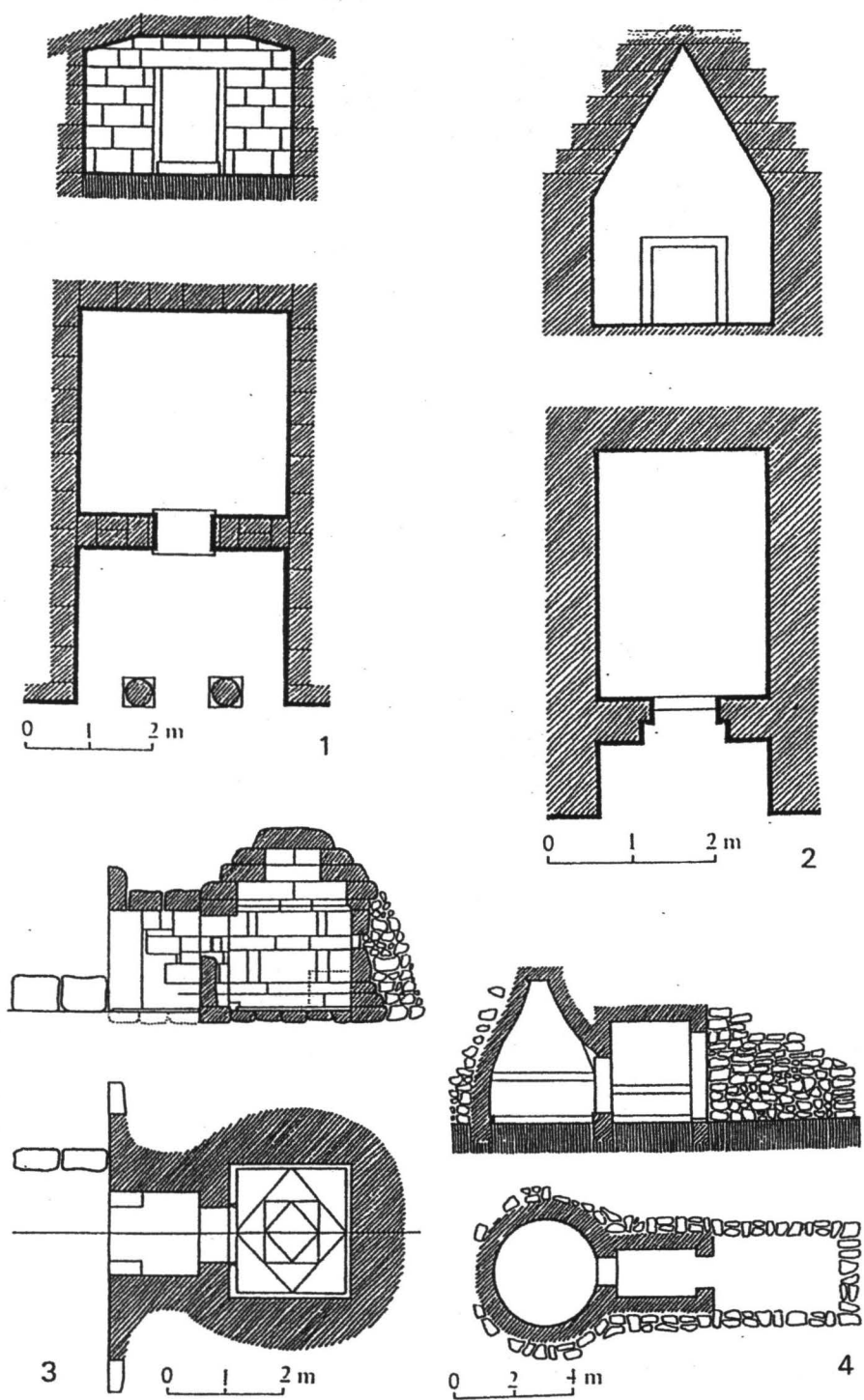
	A	B	
1			1
2			2

3 Shora- Obecný (ideální) půdorys a průřez thráckým tumulem s kultovní stavbou, okružní zdi a příkopem; obecná typologie thráckých kultovních staveb s obdélnou a kruhovou centrální komorou, s/bez dromu a s/bez jedné/dvěma předsíněmi; varianty zastřešení v kultovních budovách s obdélnou/kruhovou centrální komorou.

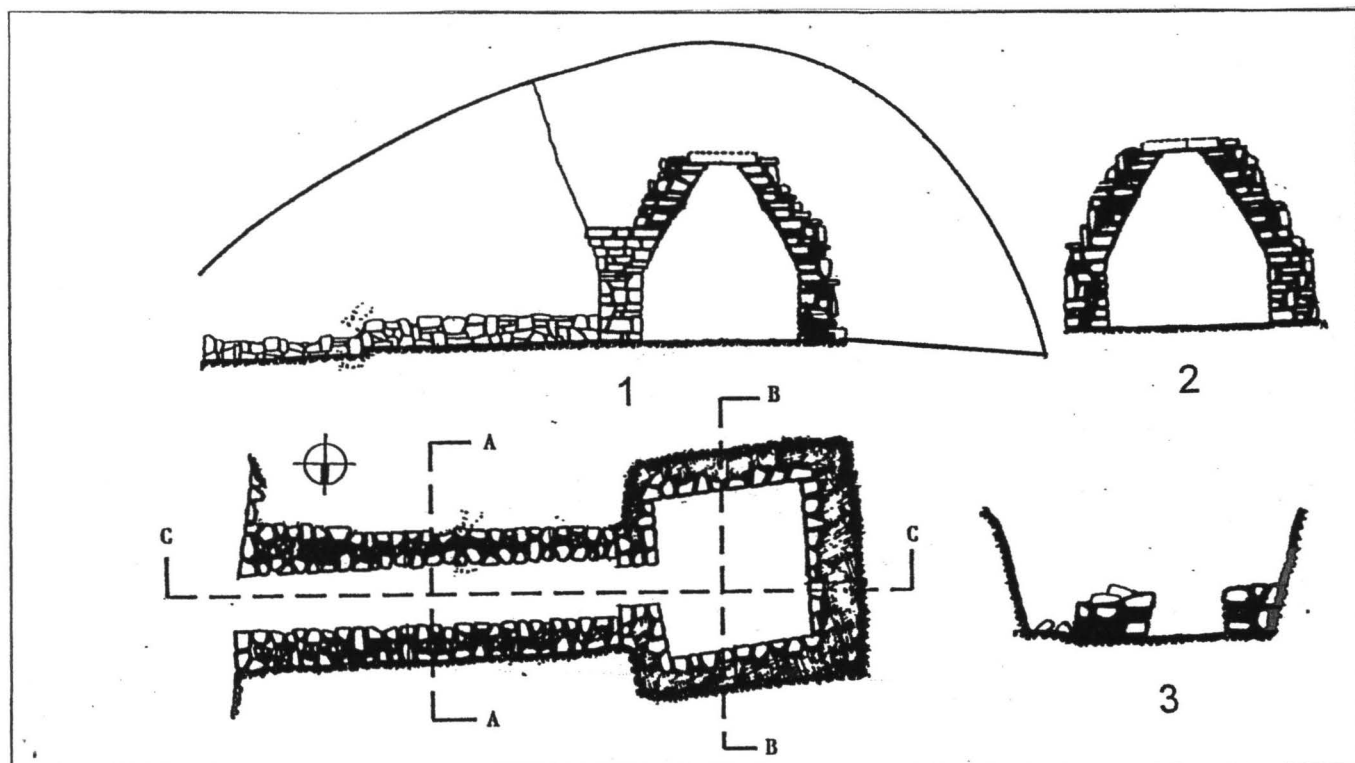

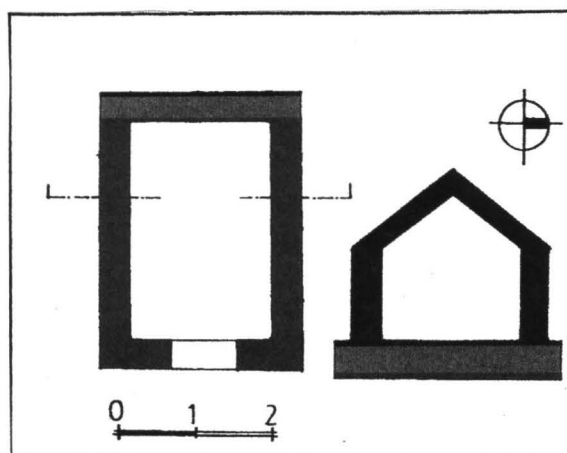
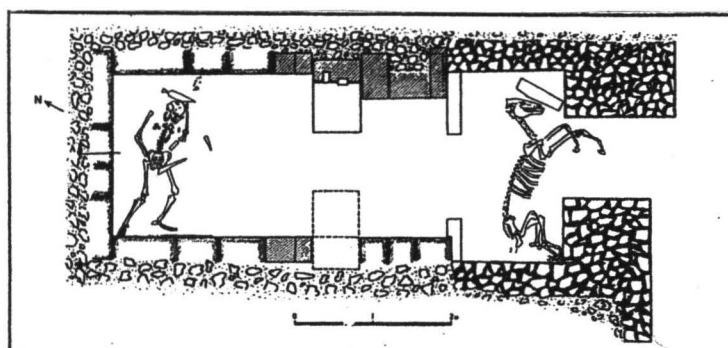
4 Shora- průčelí hrobky aristokratky Gonimasedze; Mugliž u Staré Zagory, půdorys a boční průřez thrácké hrobky v Mugliž u Staré Zagory, 3.st.př.Kr..

5 První list- Thrácké hrobky- 1 Staroselec, 2 Vetren, 3 Plovdiv, Filipovo nádraží,
4 Kazanluk

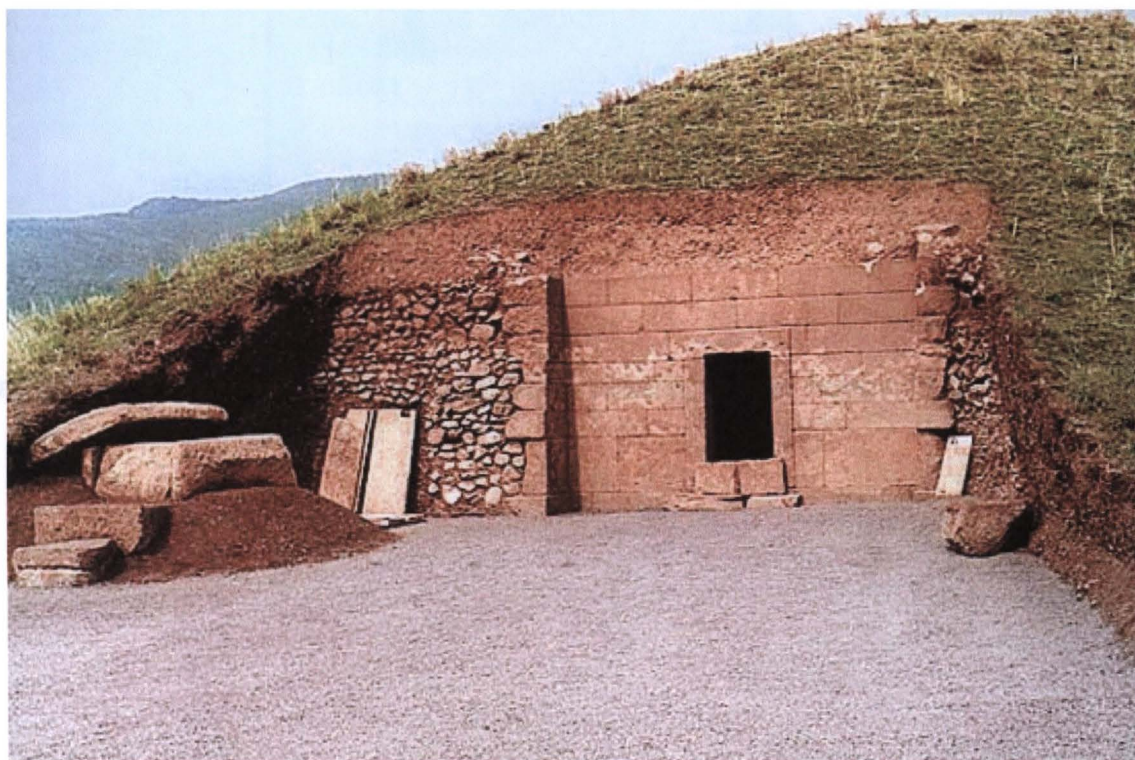

5 Druhý list- Thrácká hrobka v Brestovica, půdorys a boční průřez

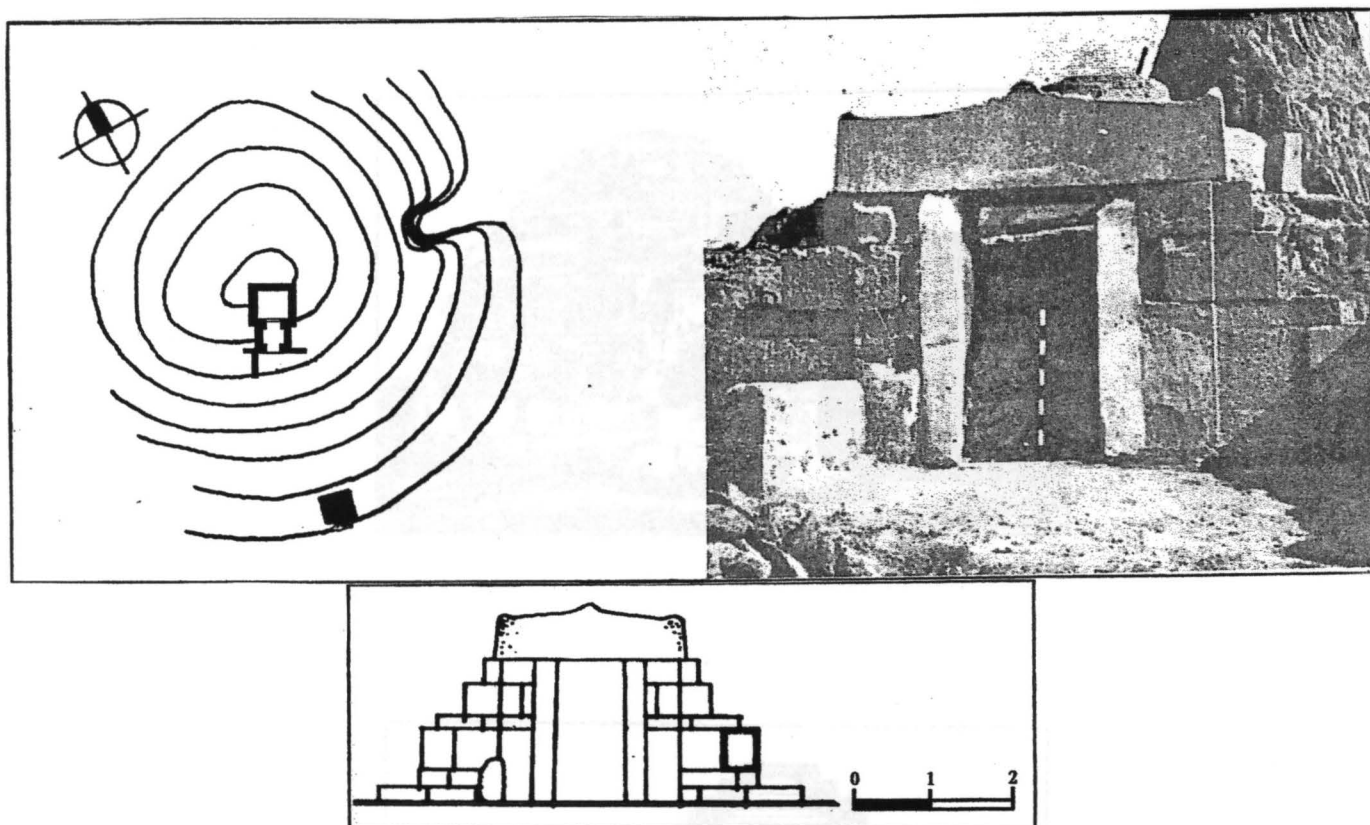

6 První lis-shora- půdorys hrobky v tumulu s pohřbem aristokrata z Koljanova;
kultovní jednokomorová stavba u Ruecu

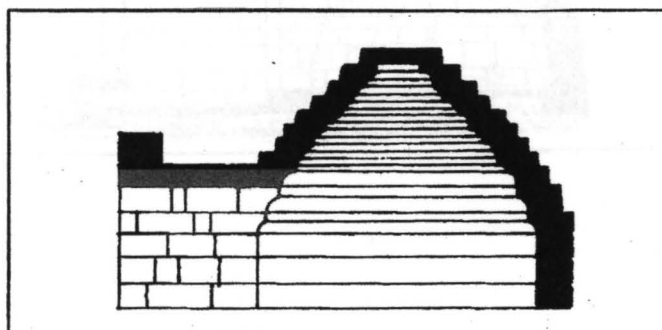
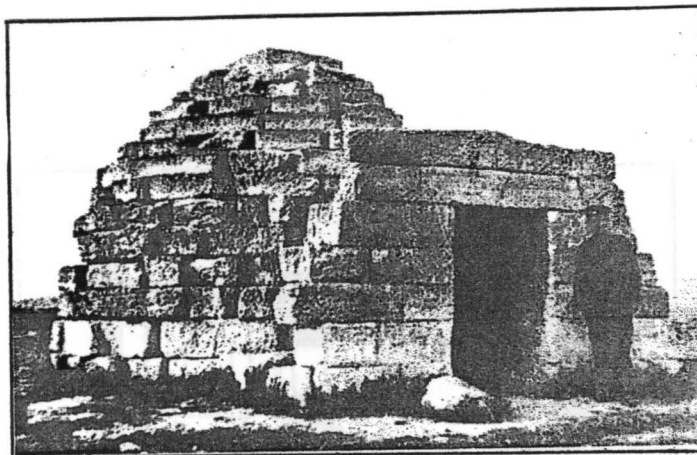

6 Druhý list- shora- dromos, průčelí a vstup do centrální komory v Helvétské mohyle;
průčelí kultovní stavby Mogila Goliama Arsenalka

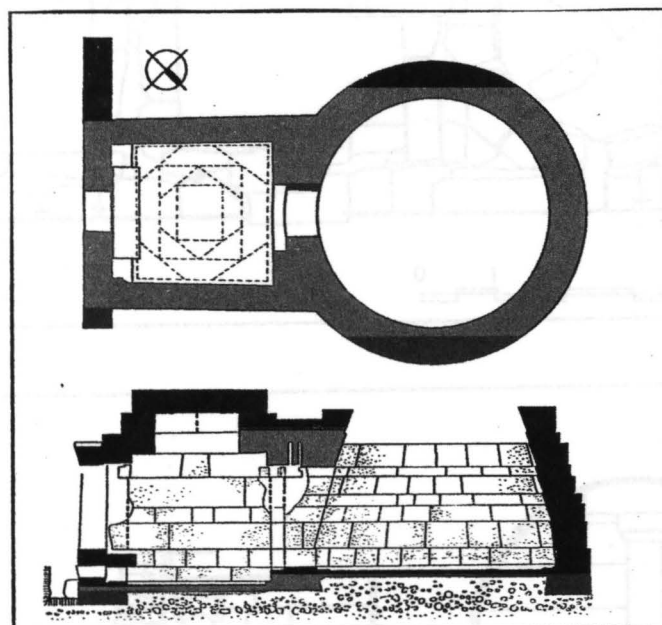

7 a 8 Shora- tumulus v Plovdivu u Filipova nádraží; průčelí kultovní stavby v této mohyle

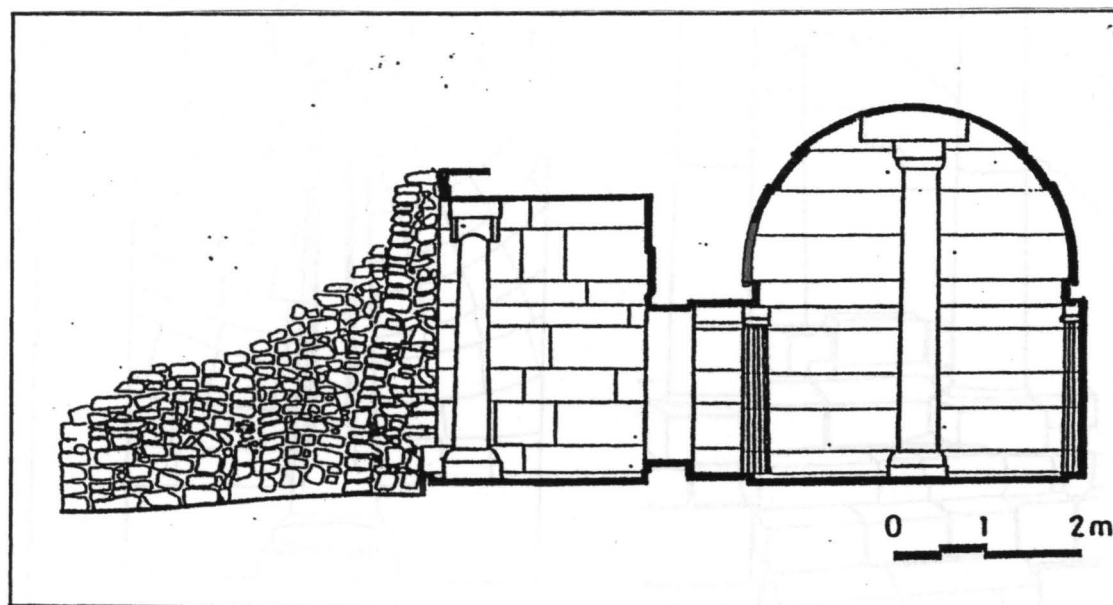
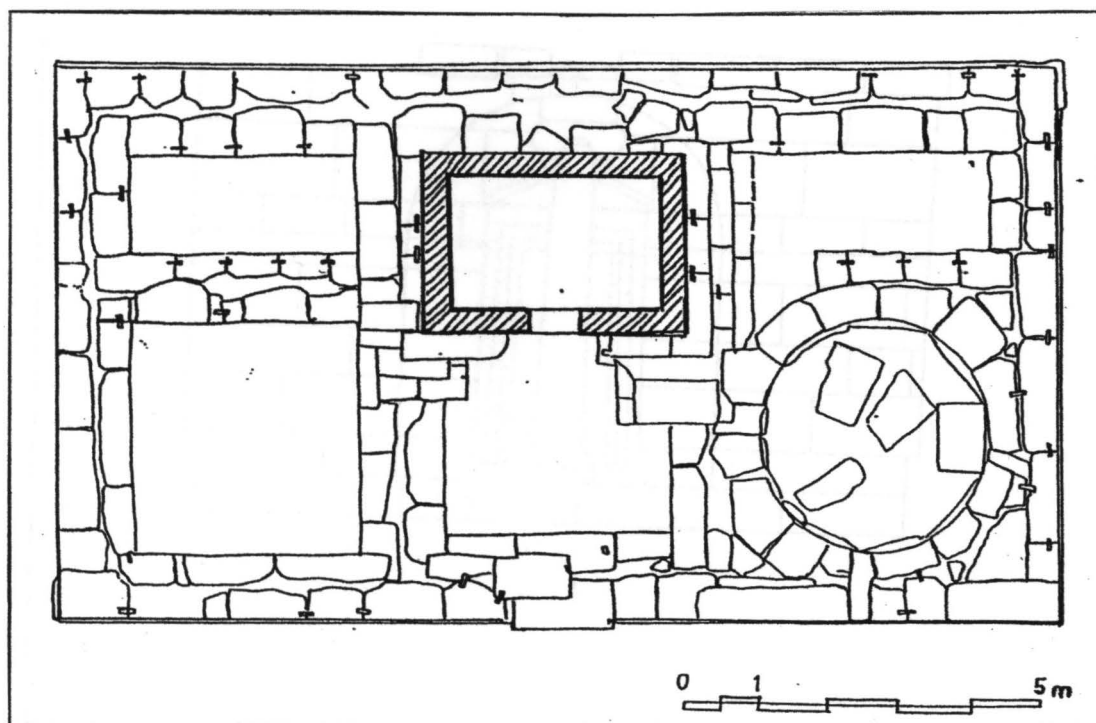
9 Shora- pohled na kultovní budovu s kruhovou centrální komorou a krátkým dromem v Raklěce u Kırkareli; průčelí; průřez touto stavbou

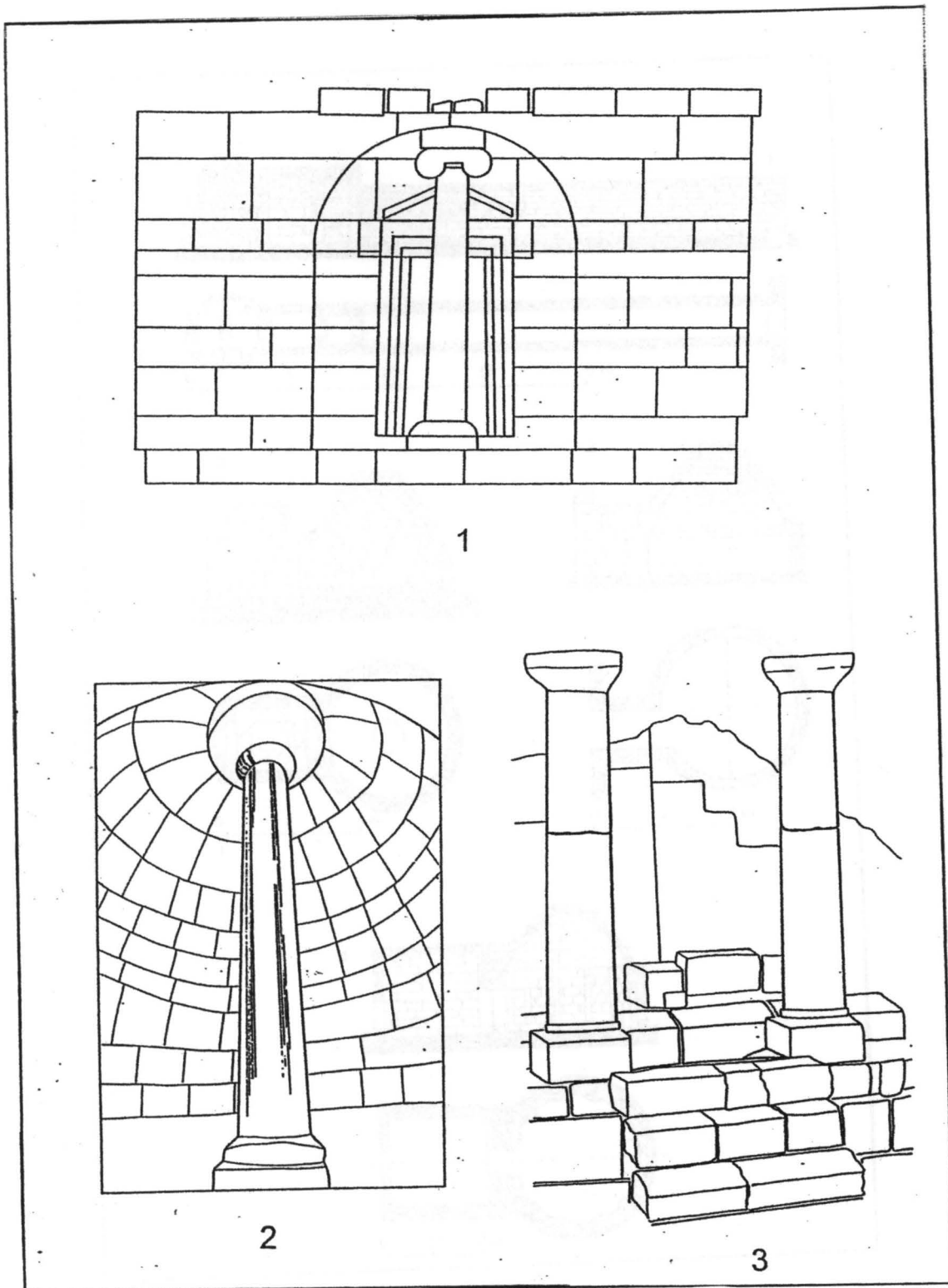

10 Kultovní stavba v Žabí mohyle u Strelče s kruhovou centrální komorou a obdélnou předsíní

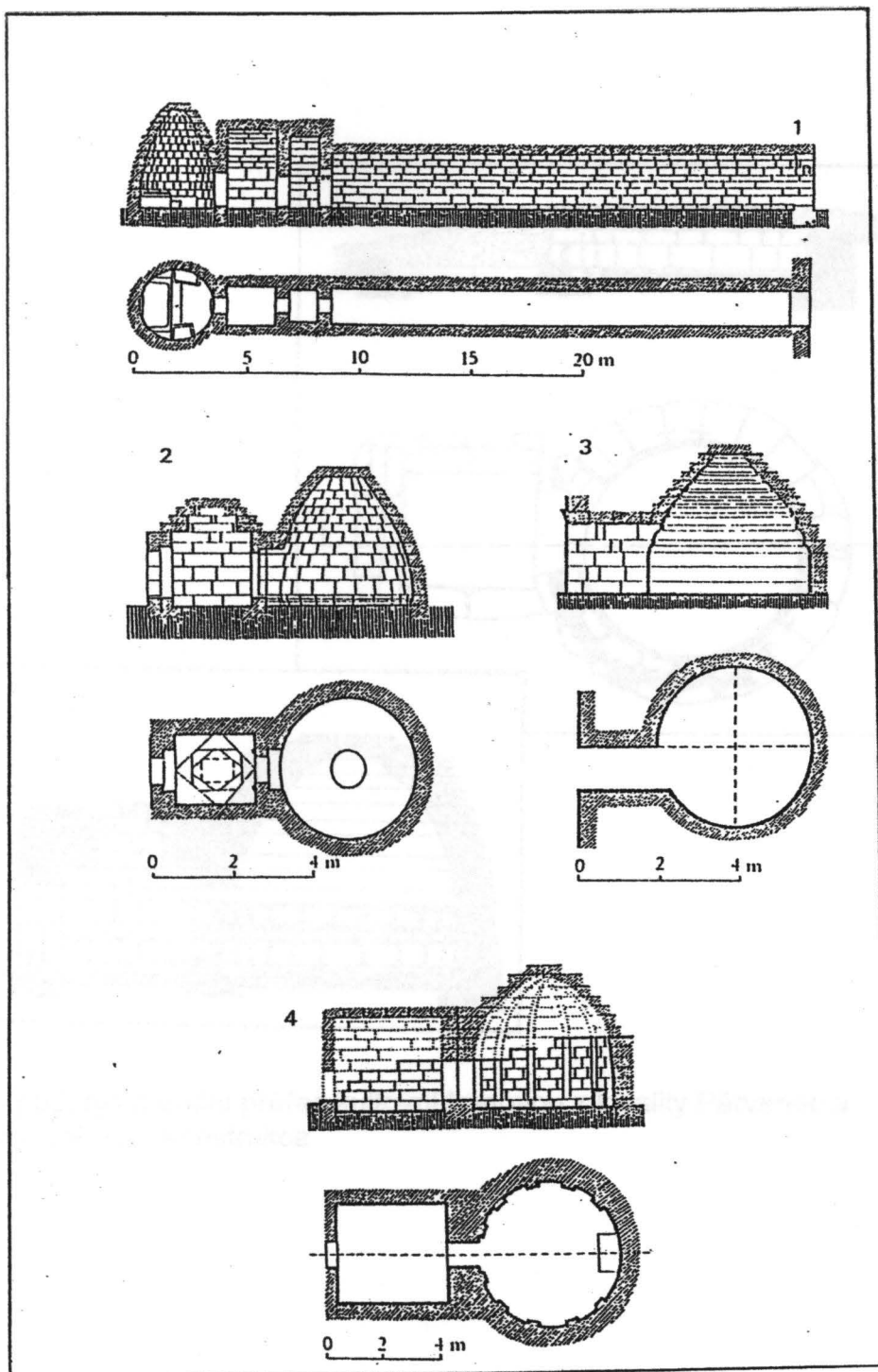

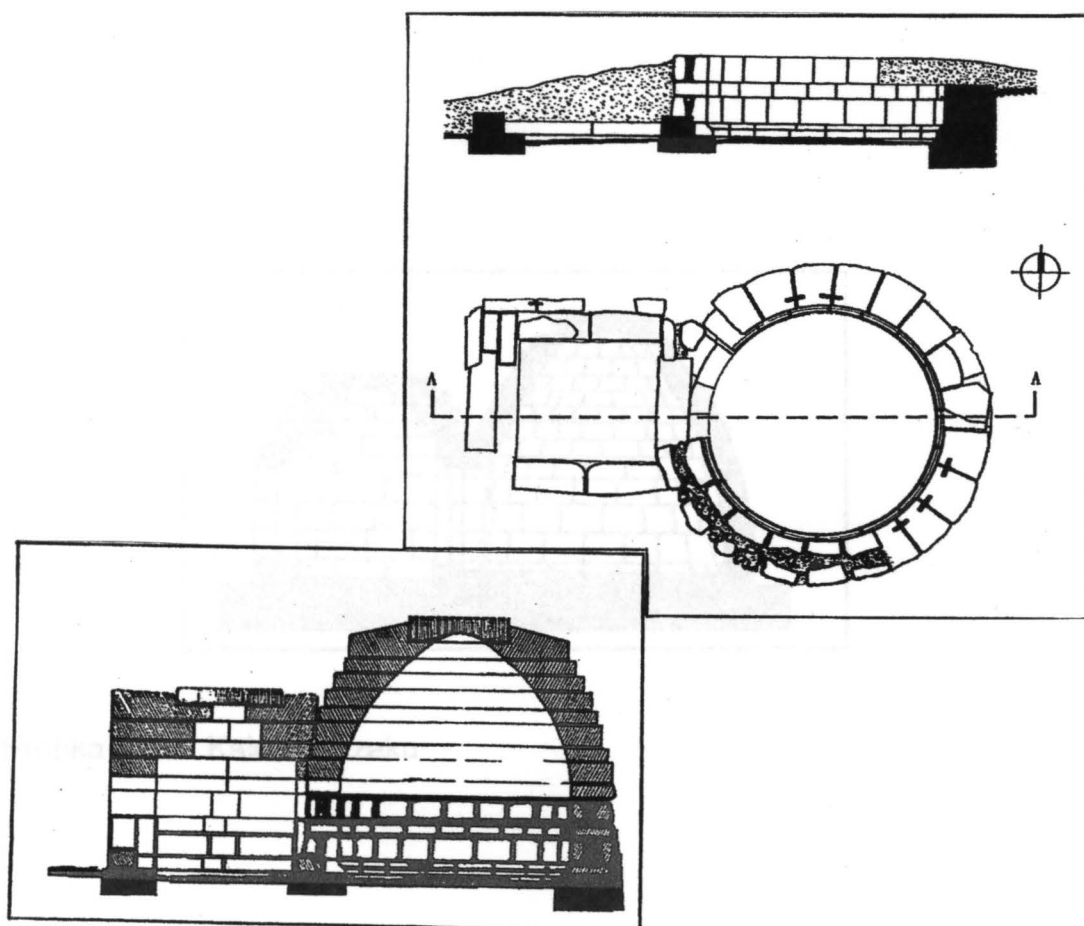
11 Shora- kultovní stavba s šesti místnostmi, tzv.mausoleum v Ostruše u Šipky;
průřez kultovní stavbou v tumulu u Šišmance

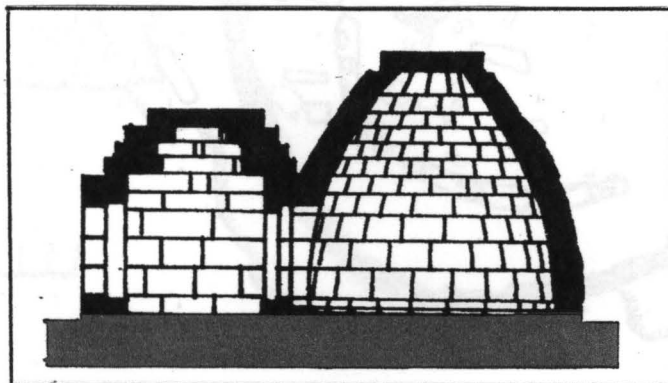
12 Shora- průčelí a kruhová centrální komora kultovní stavby v Šišmanci (1,2); vstupní část hrobky (heroona) Horizont

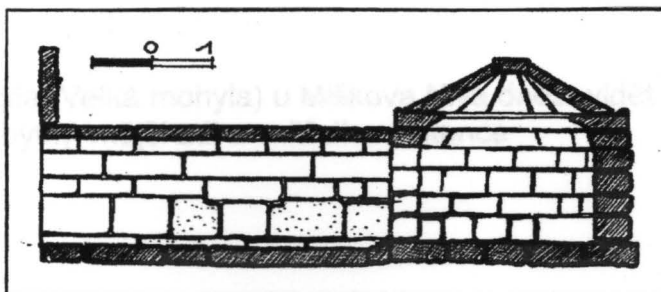
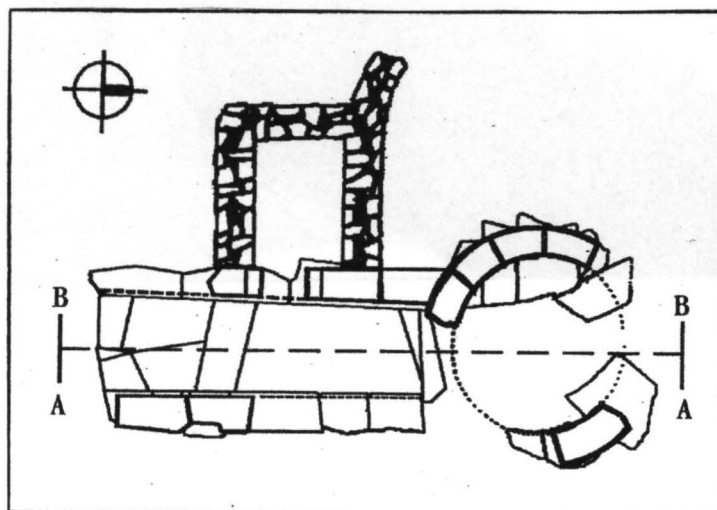
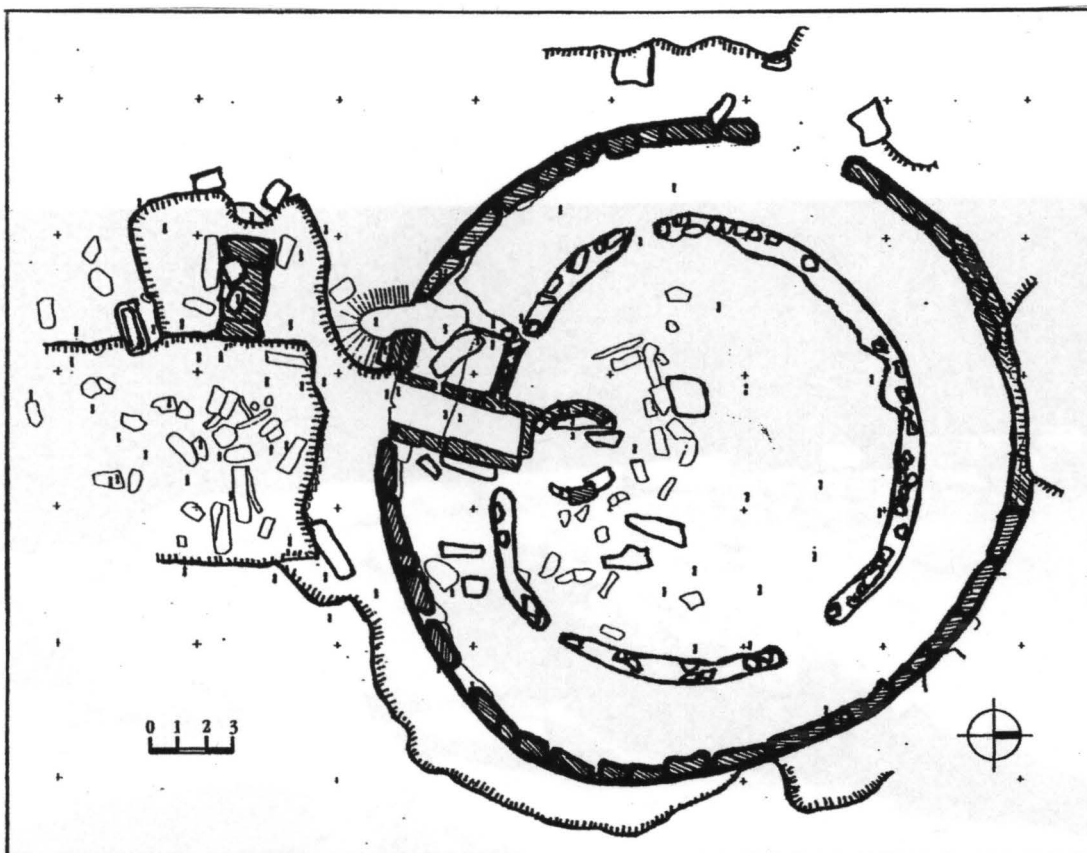
13 Thrácké kopulové hroby (4.-3.st.př.Kr.)- 1 Mal Tepe u Mezeku, 2 Vălčepol, 3 Raklica, 4 Kirklareli u Lozengradu

14 Shora- půdorys a boční průřez kultovní budovou z lokality Pärvenec a pravděpodobná rekonstrukce

15 Hrobka v Kurt Kale u Mezeku

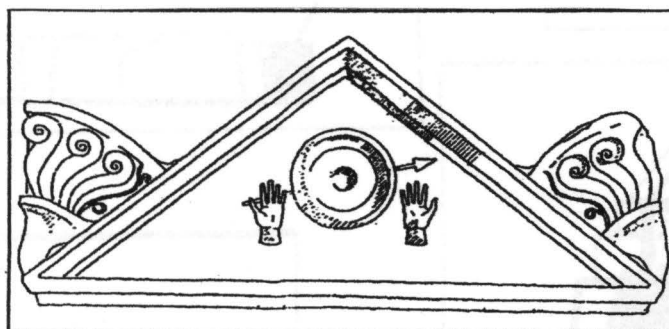
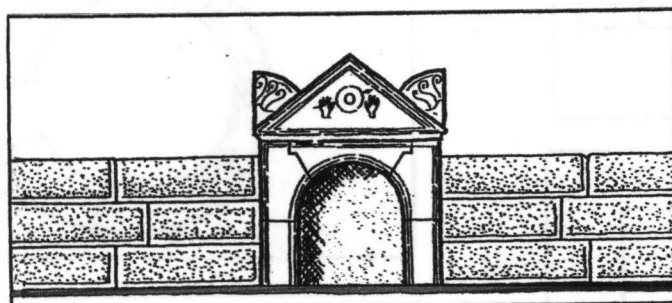
16 Shora- Golyama Mogila (Velká mohyla) u Miškova Niva; odkrytá situace kultovní budovy v této mohyle a pravděpodobná rekonstrukce (průřez)

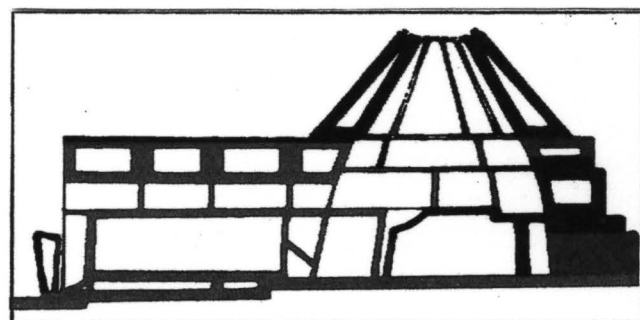
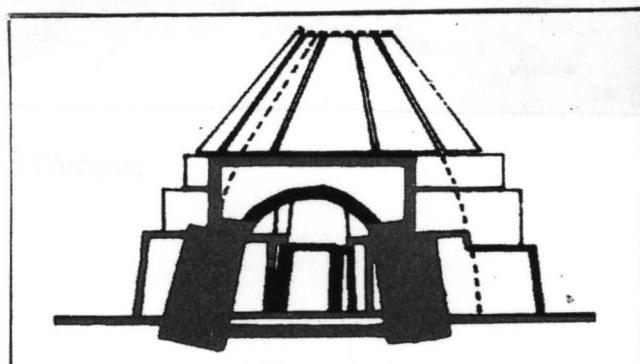
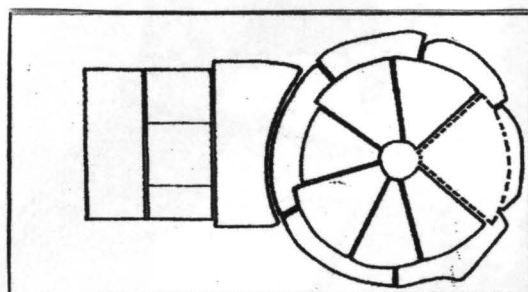
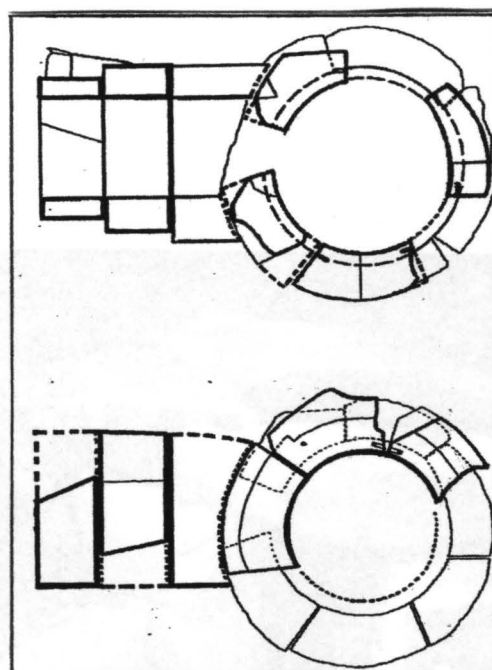
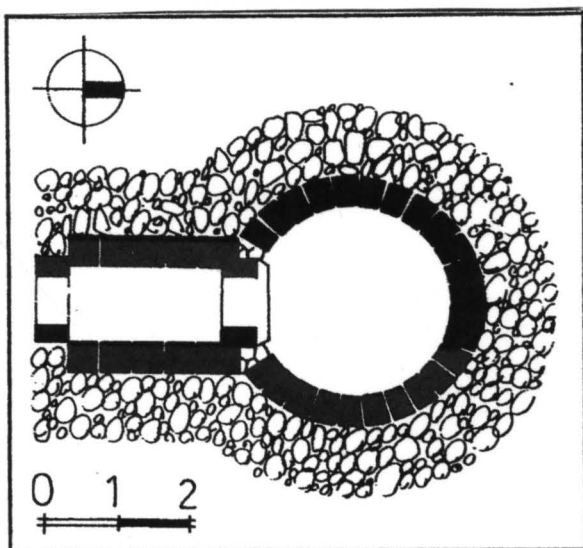
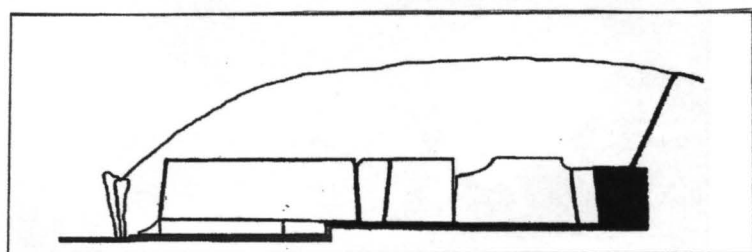
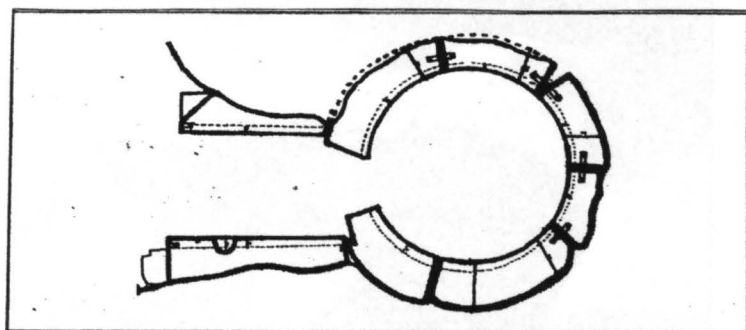
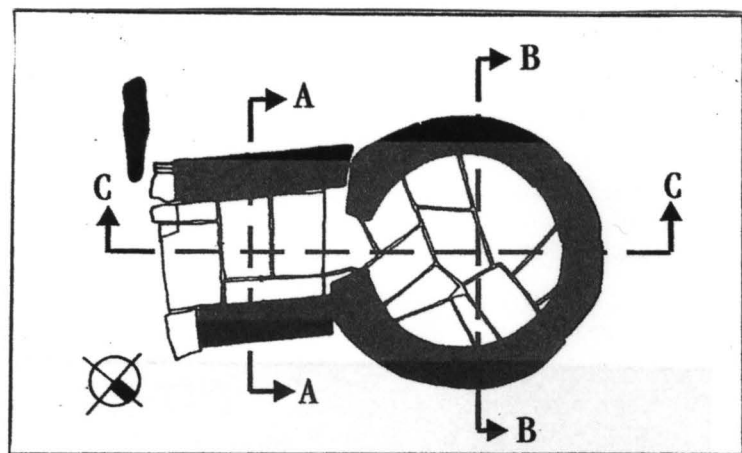
16 Golyama Mogila (Velká mohyla) u Miškova Niva, rekonstrukce příčeli
vstupní budovy a hraničícího Níhu rad vchodem

17 Golyama Mogila (Velká mohyla) u Miškova Niva dnes- vidět jsou dva kamenné kruhy, resp. zbytky vnější zdi a vnitřního prstence

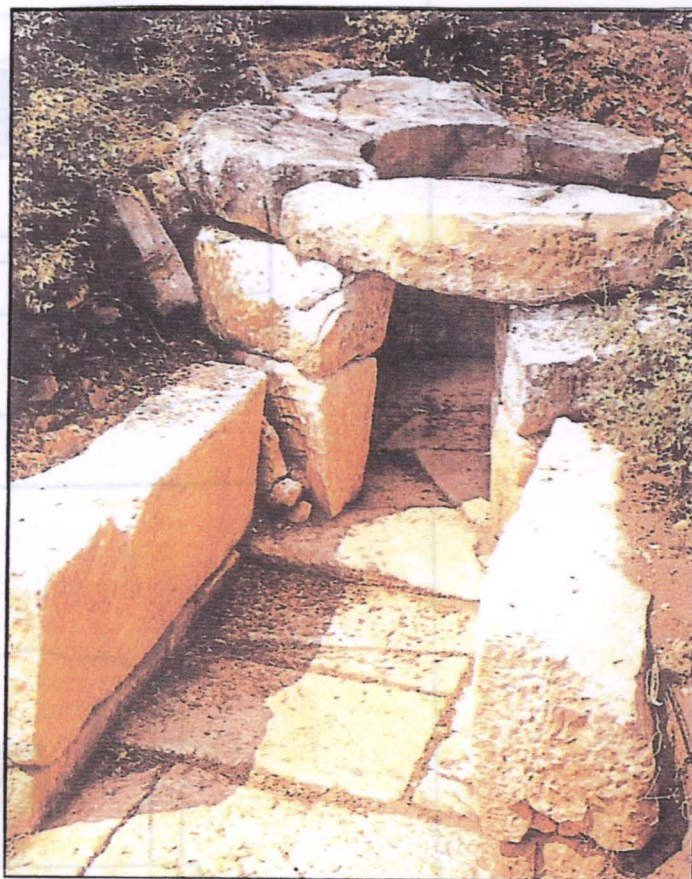
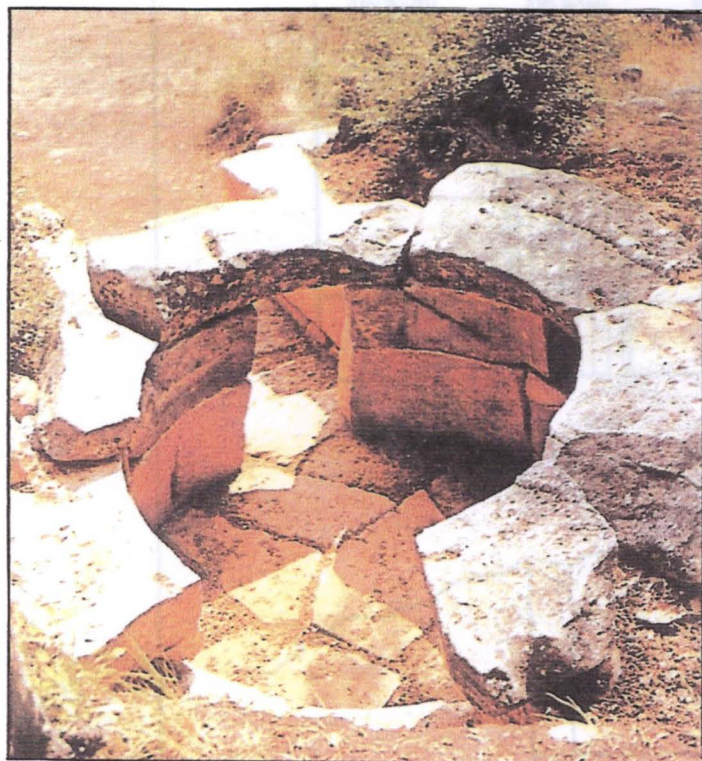

18 Shora- Golyama Mogila (Velká mohyla) u Miškova Niva, rekonstrukce průčelí kultovní budovy a mramorového štítu nad vchodem

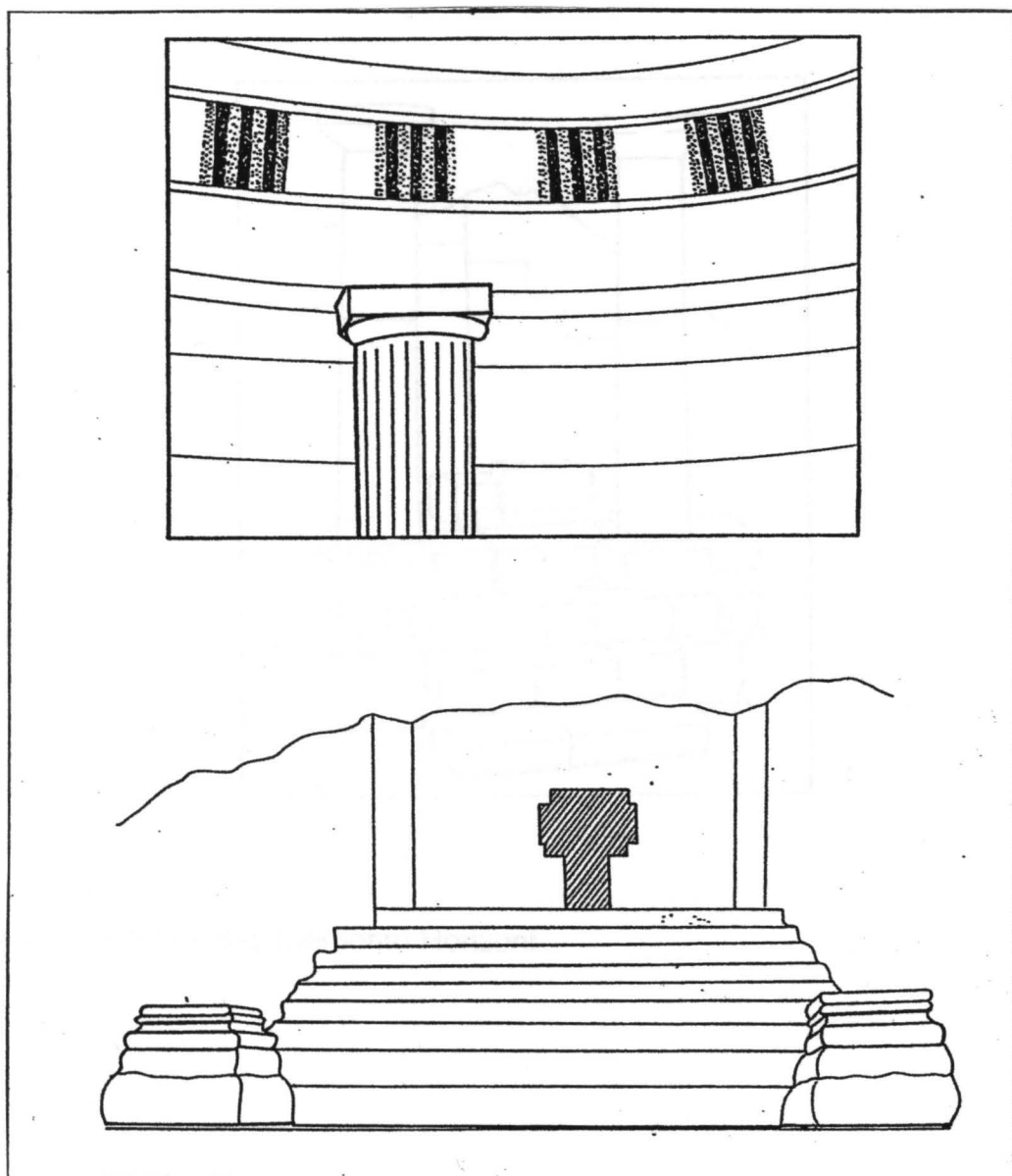

19 Shora- kultovní budova v tumulu u Propada u Malko Tärnovo. První sloupec obrázků- horizontální plán a ptačí pohled na situaci v lokalitě; podélný řez C-C; jednokomorová kultovní budova u Seuthopole. Druhý sloupec obrázků- druhá a třetí řada kamenů; rekonstrukce stropu a rekonstrukce pohledu řezu A-A a podélná rekonstrukce řezu C-C.

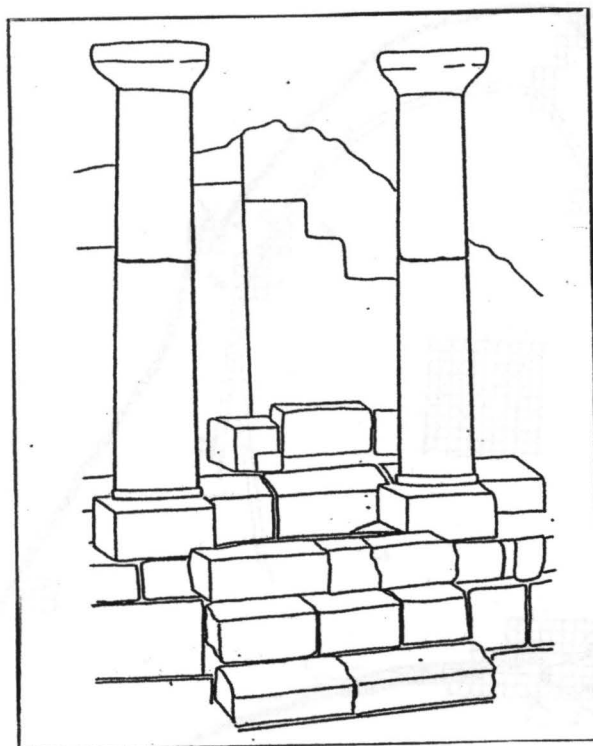

20 Kultovní budova v tumulu u Propada u Malko Tärnovo

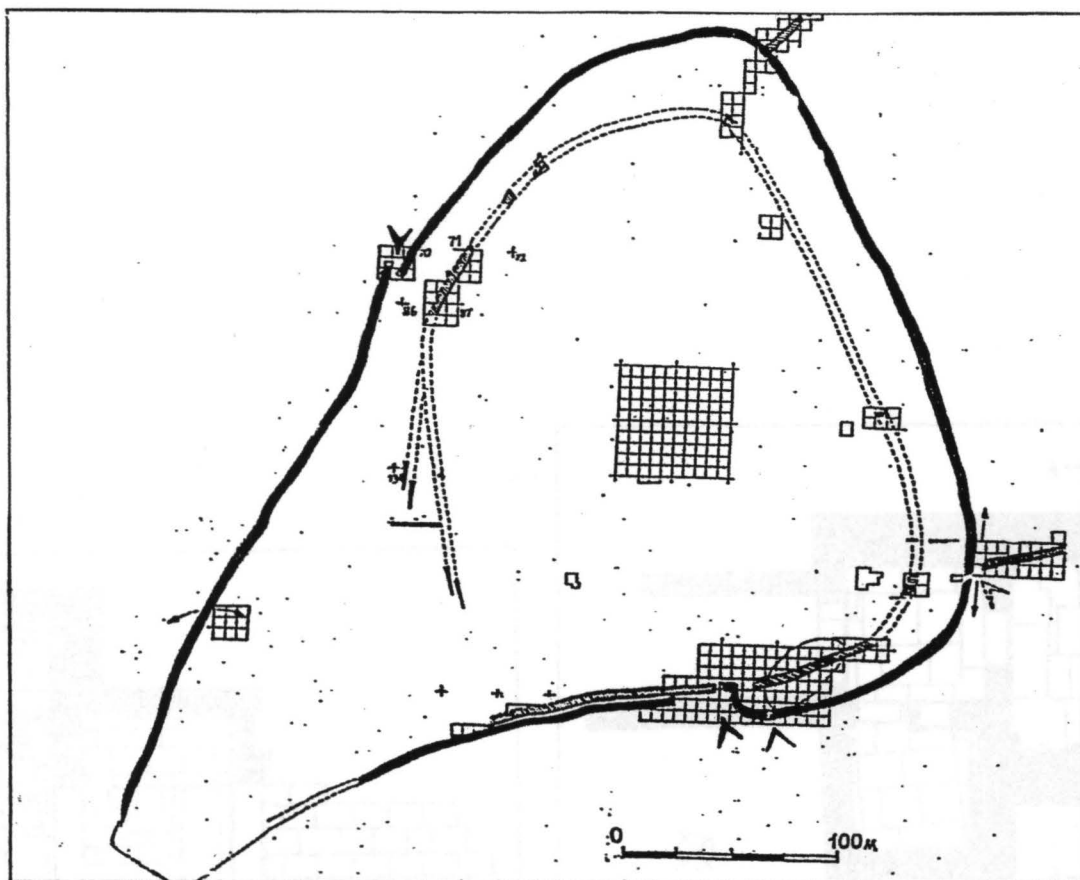
21 Skopje: Čukurova mohyla, příběh a inženýrská kulturní stavba

21 Starosel, Četinjska mohyla, průčelí a interiér kultovní stavby

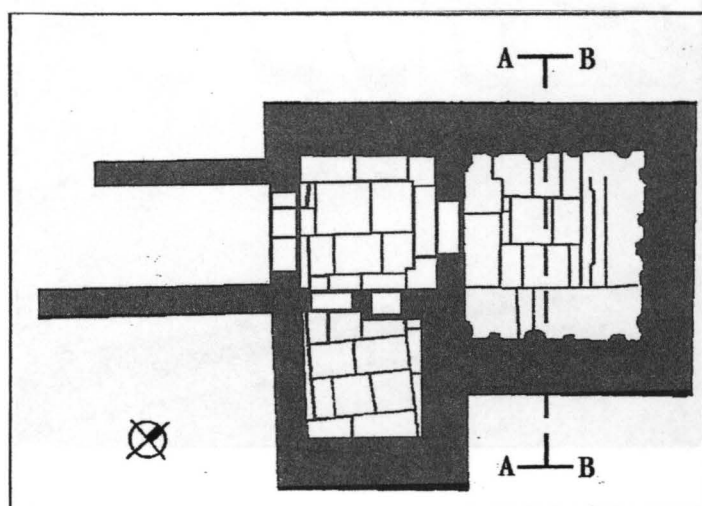
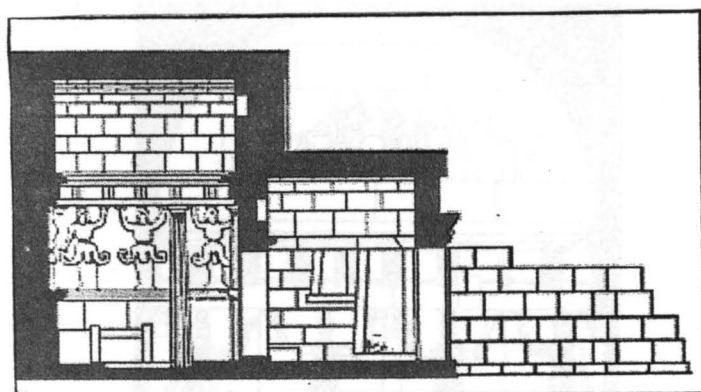

22 Vstupní část hrobky (heroona) Horizont

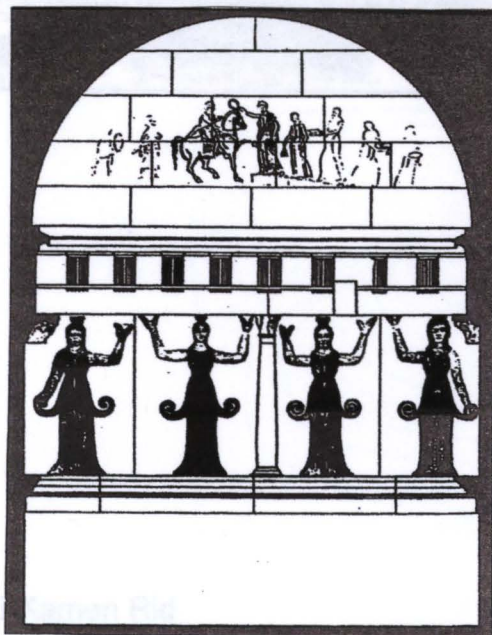
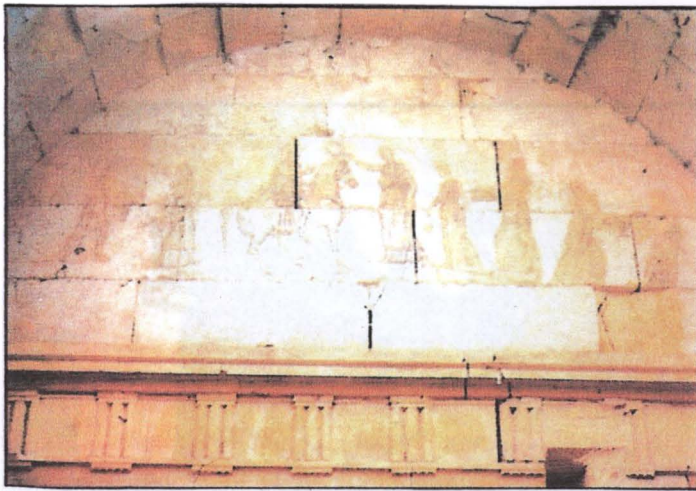

23 Getské město a pevnost Vodnata Tsentrala u Sborjanova

24 Kultovní budova ve Švestari u Sborjanova, plán a boční průřez

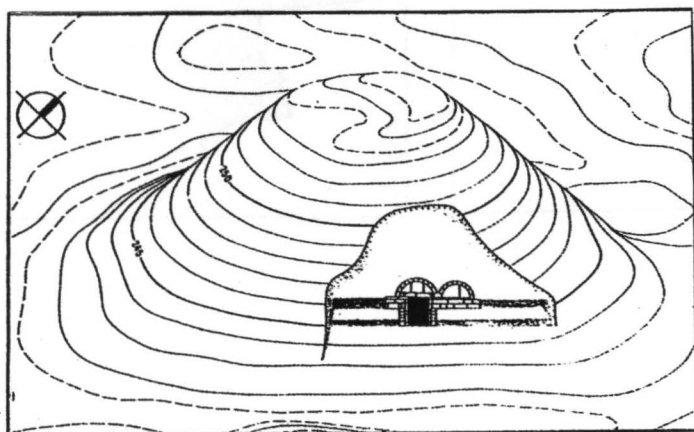
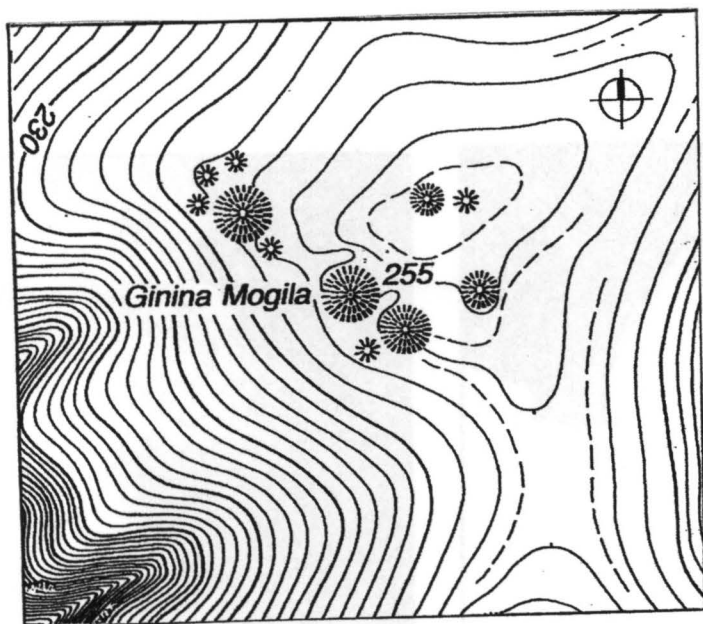

25 Pohledy do centrální komory kultovní budovy ve Švestari u Sborjanova a boční průřez s patrnou valenou klenbou a výzdobou

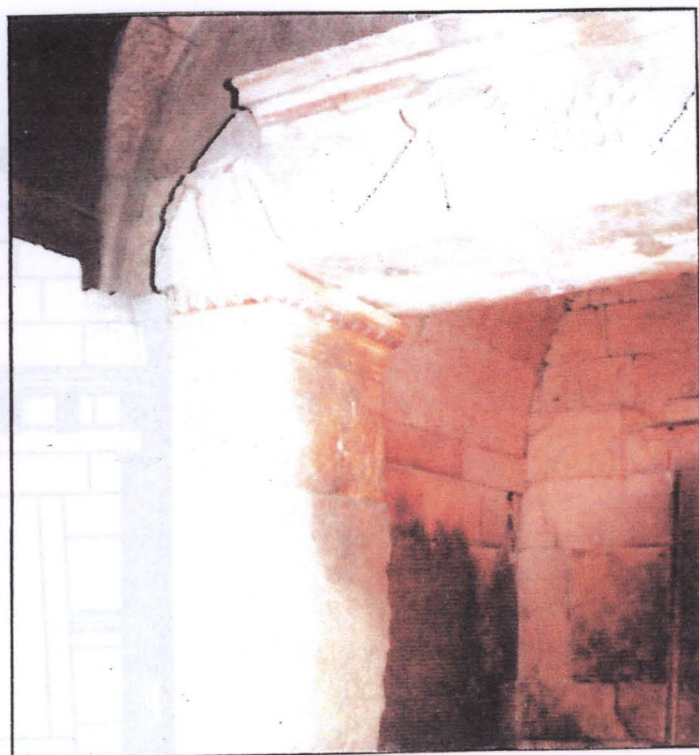
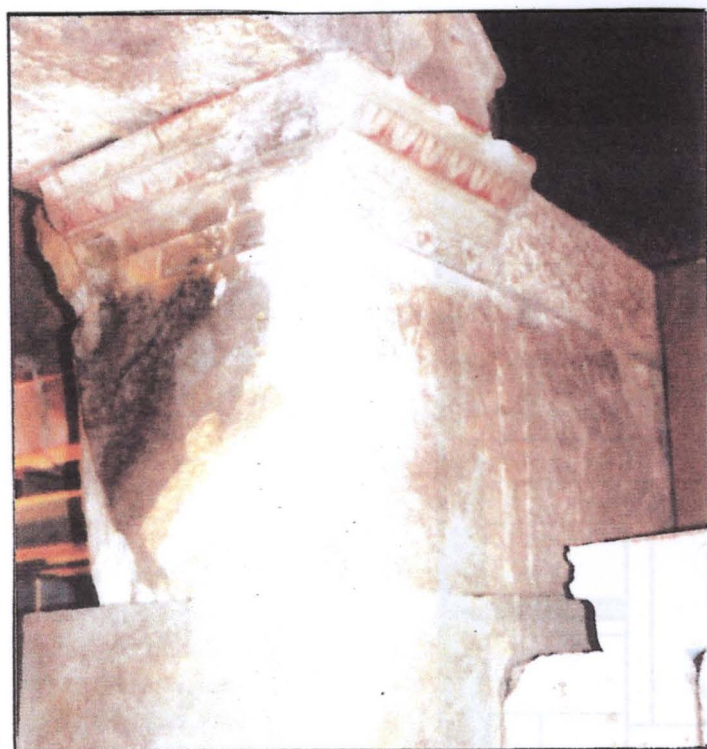

26 Kamen Rid *opute s Cirinou mohylo a její přičez, Strážensko*

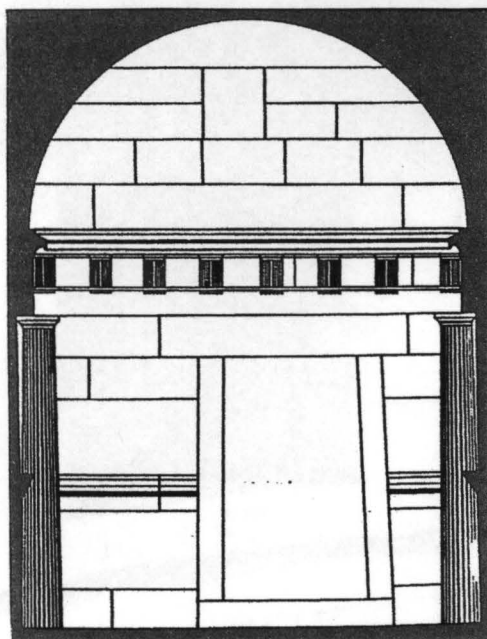

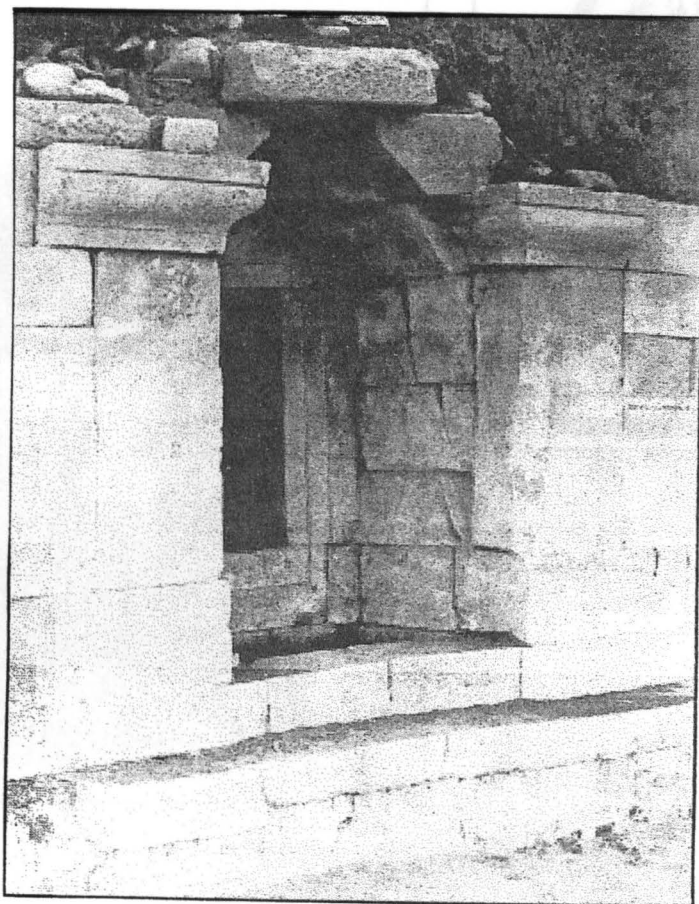
27 Plánek nekropole s Gininou mohylou a její průřez, Sborjanovo

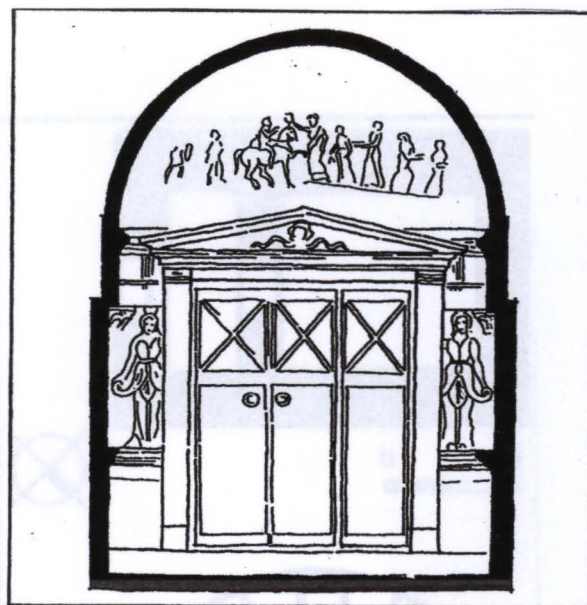
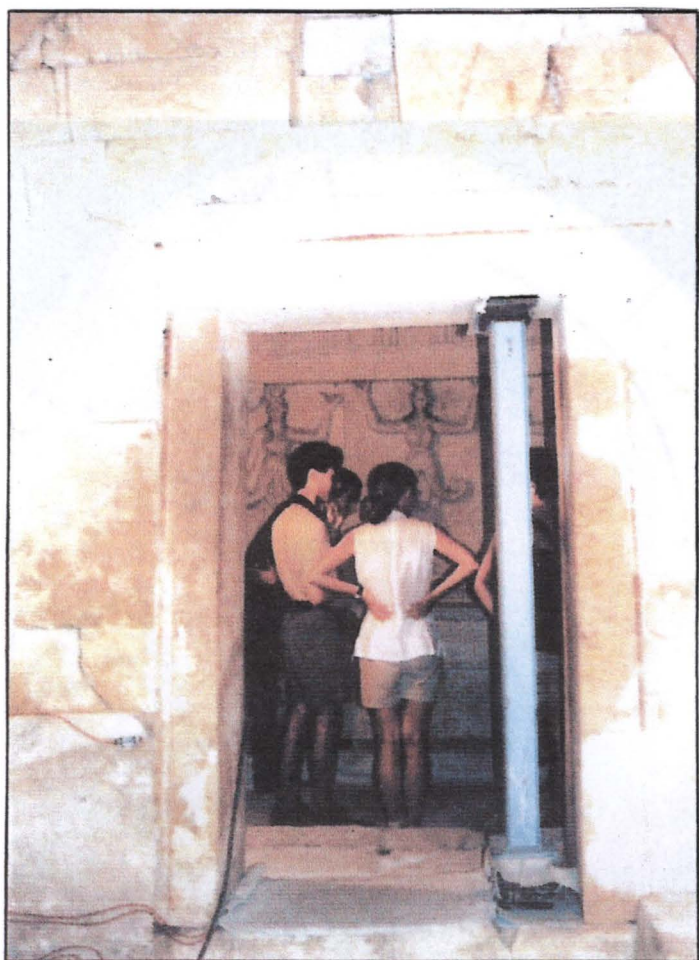
28 Pohledy na vstupní část kultovní budovy ve Švestari u Sborjanova Sborjanova

29 Průřez na vstup do centrální komory kultovní budovy ve Švestari u Sborjanova

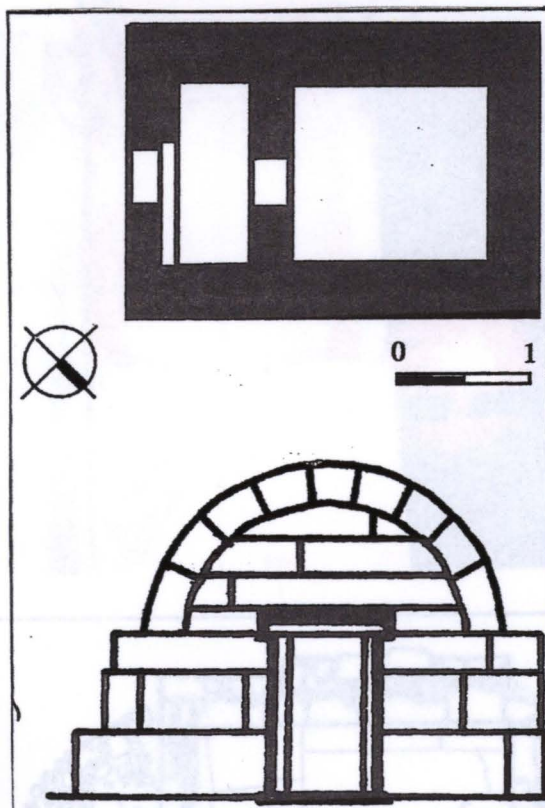
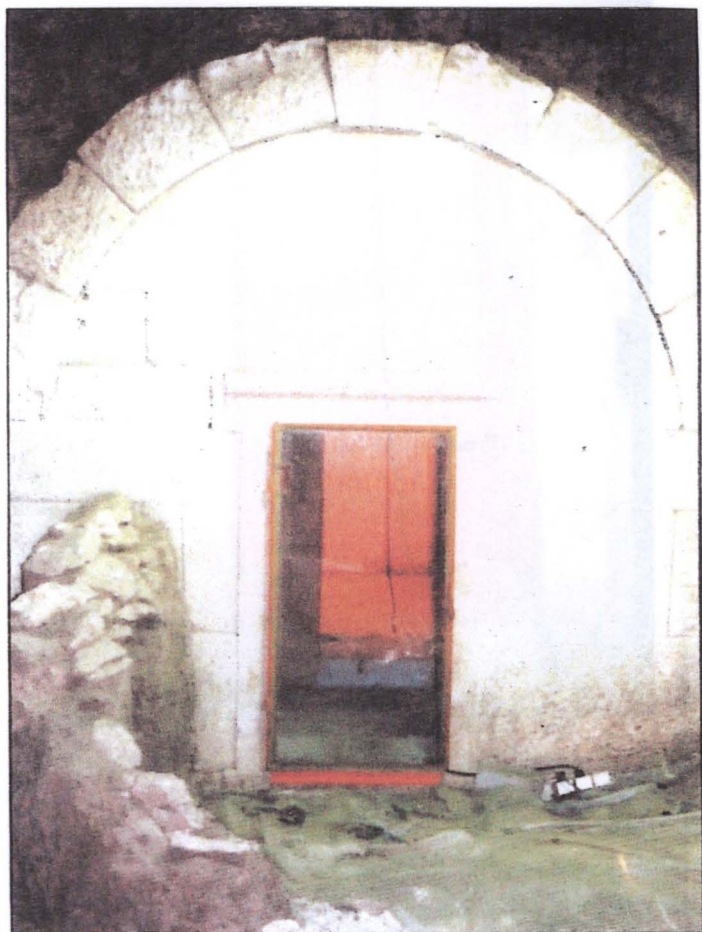

30 Pohled na průčelí kultovní budovy u Vurbica

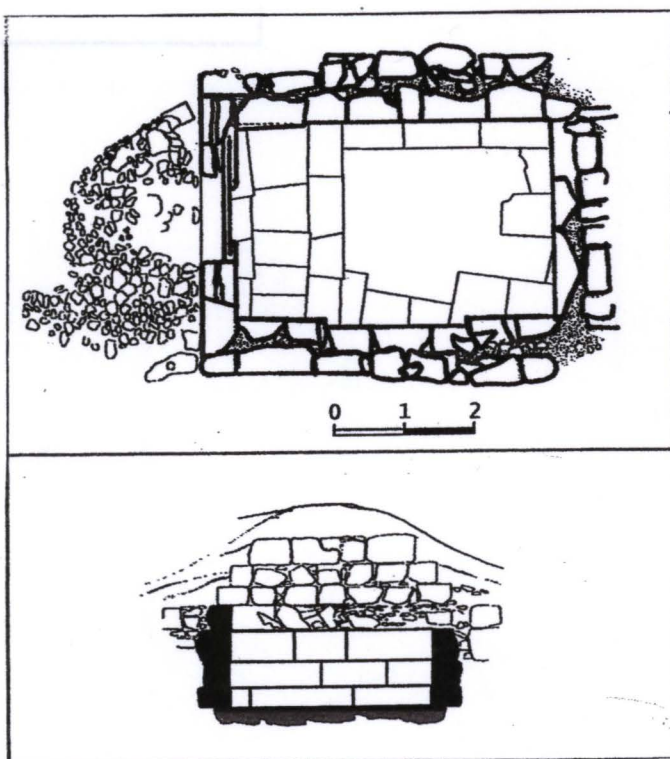
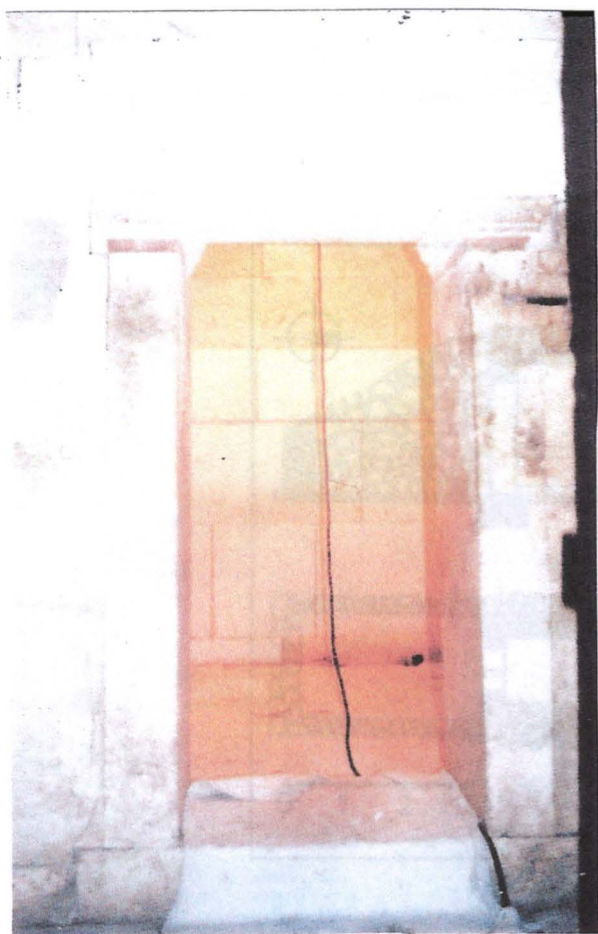

31 První list- průřez a pohled na výzdobu centrální komory kultovní budovy ve Švestari u Sborjanova a pohled na vstup do ní

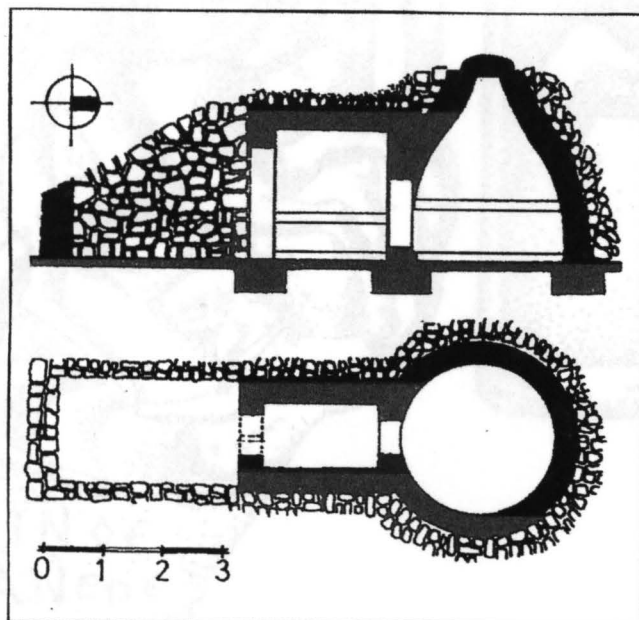

32 Snímky vstupu a nároží tumulu, číslo 13 v nekropoli u Sborjanova, tumulus číslo 12 v nekropoli u Sborjanova, plán a průřez

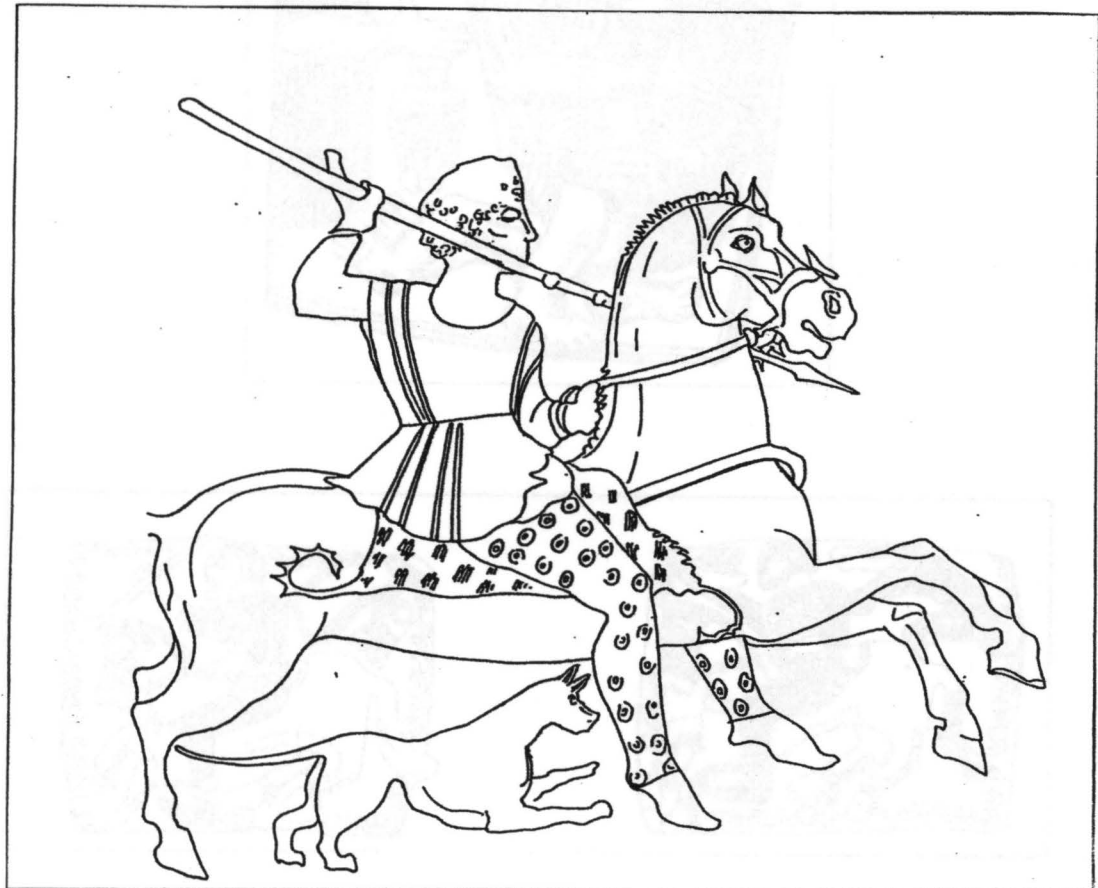

32 Snímky vstupu a nároží tumulu číslo 13 v nekropoli u Sborjanova; tumulus číslo 12 v nekropoli u Sborjanova, plán a průřez

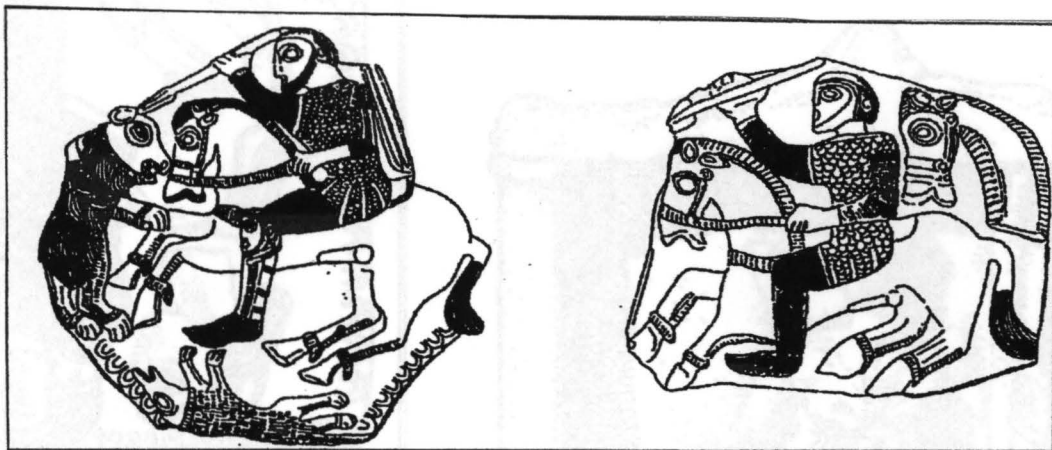

33 Kultovní budova v Kazanluku

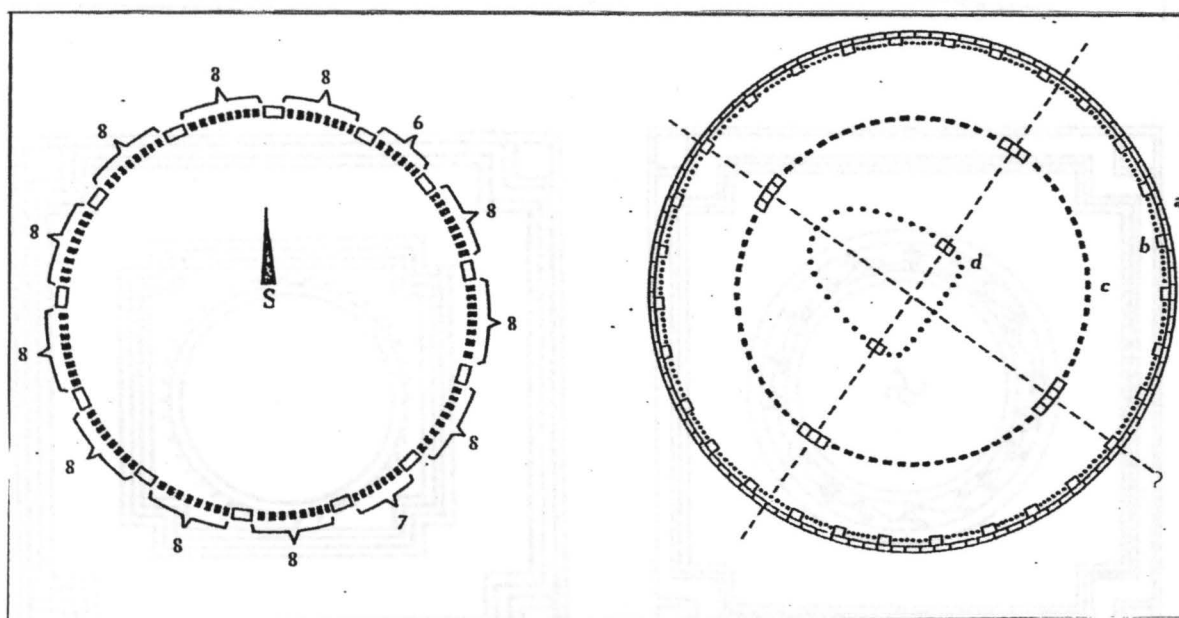
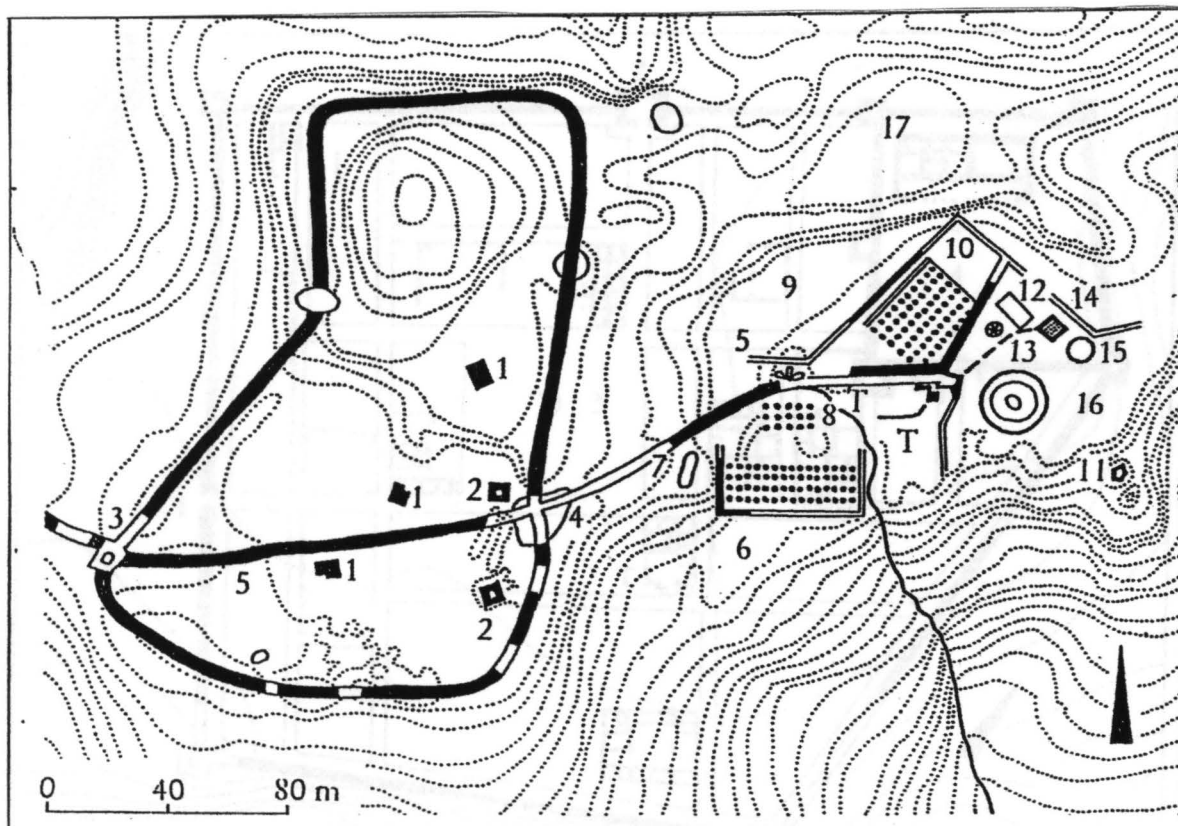
34 Thrácký h eros- shora- ukázka z Tróje (3.st.př.Kr.), Reselce (2.-3.st.př.Kr.). Jezdec na lovu, malba z Alexandrovy mohyly

35 Destičky z Letnice, stříbro

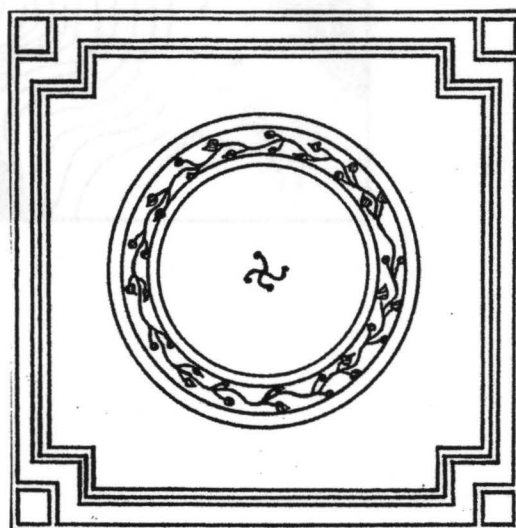
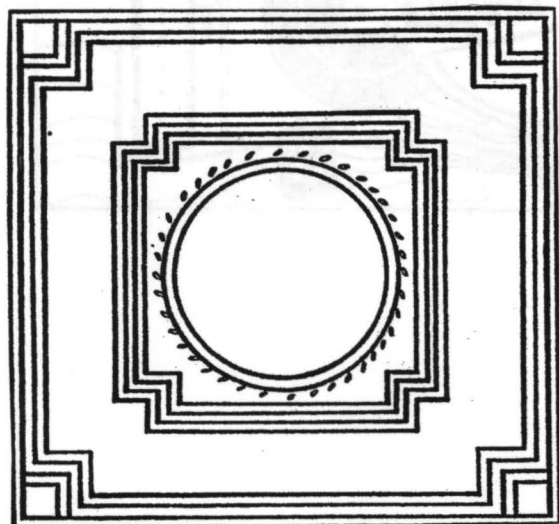
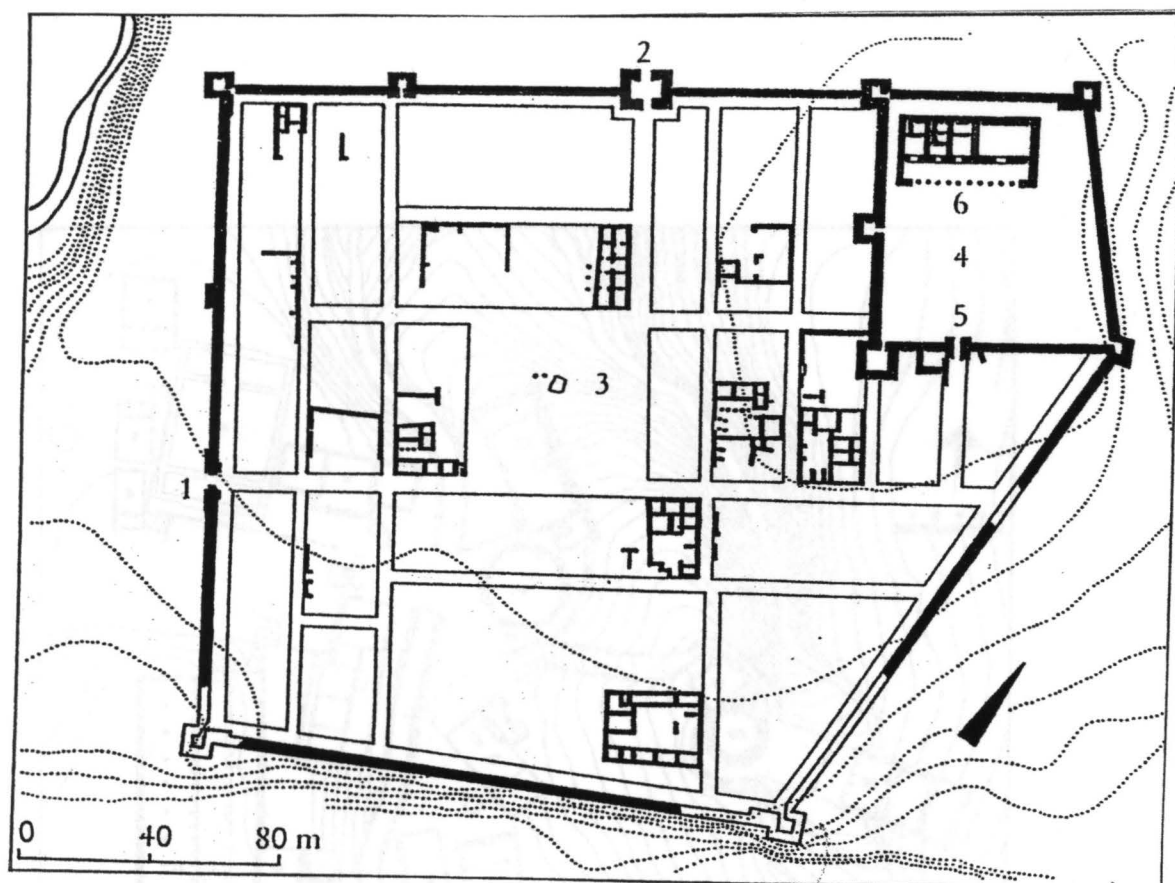

36 Zobrazení Bendis- oinochoe z Rogozenu, votivní reliéf z Varny (Artemis-Bendis)
Destička z Letnice, stříbro

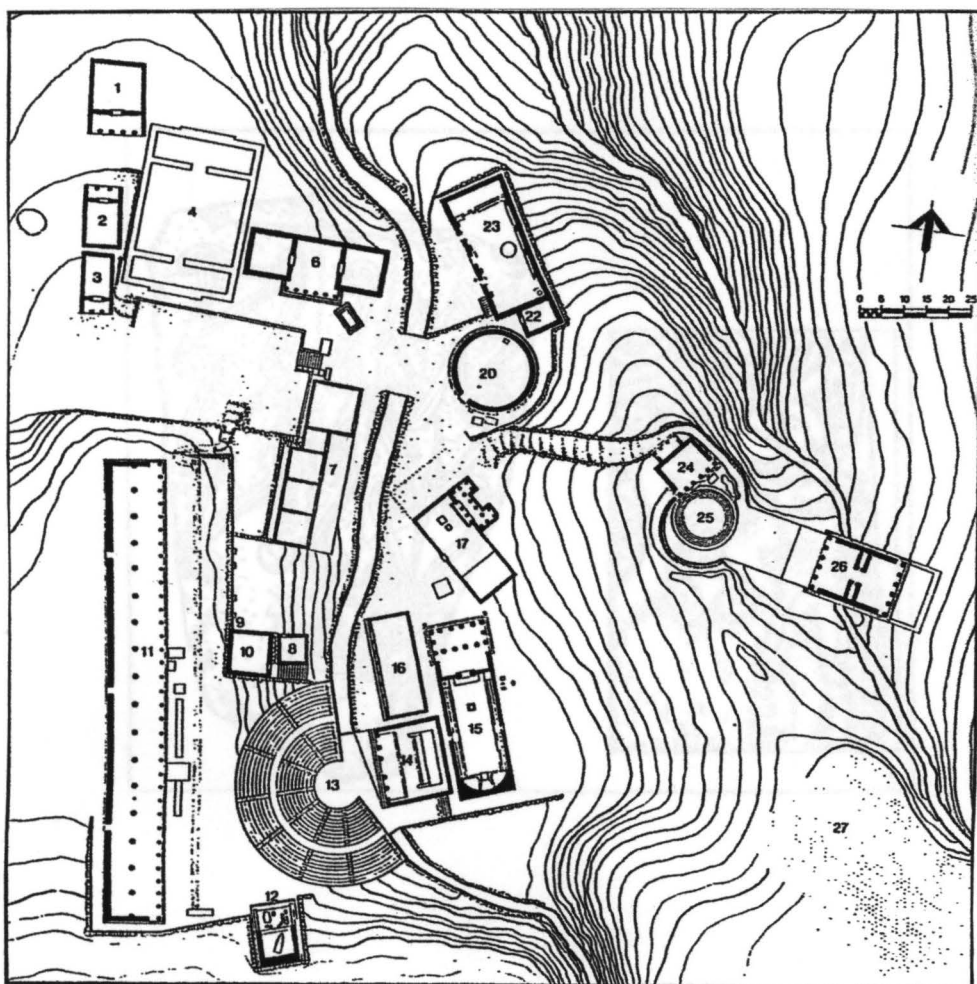

37 Sarmizegethusa (dn.Grădiștea Muncelului)- 1 dřevěné domy, 2 římské stavby, 3 západní brána, 4 východní brána, 5 hlavní silnice, 6 hlavní svatyně (starší), 7 dláždění, 8 svatyně (z vápence), 9 pokladnice, 10 hlavní svatyně (mladší), 11 věž, 12 oltář, 13 kanál, 14 svatyně, 15 kruhová svatyně (malá), 16 kruhová svatyně (velká), 17 dílny; dvě kruhové svatyně v lokalitě (pravd.kalendářní)

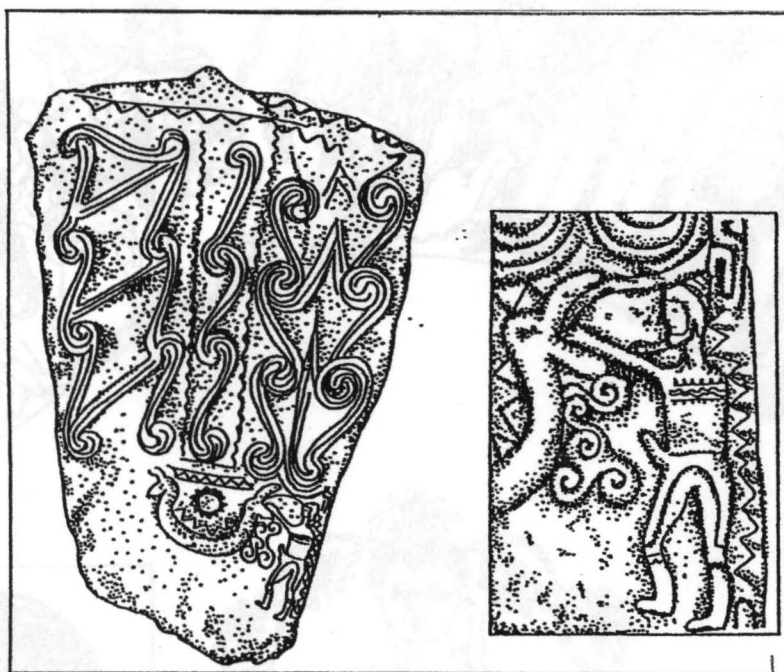

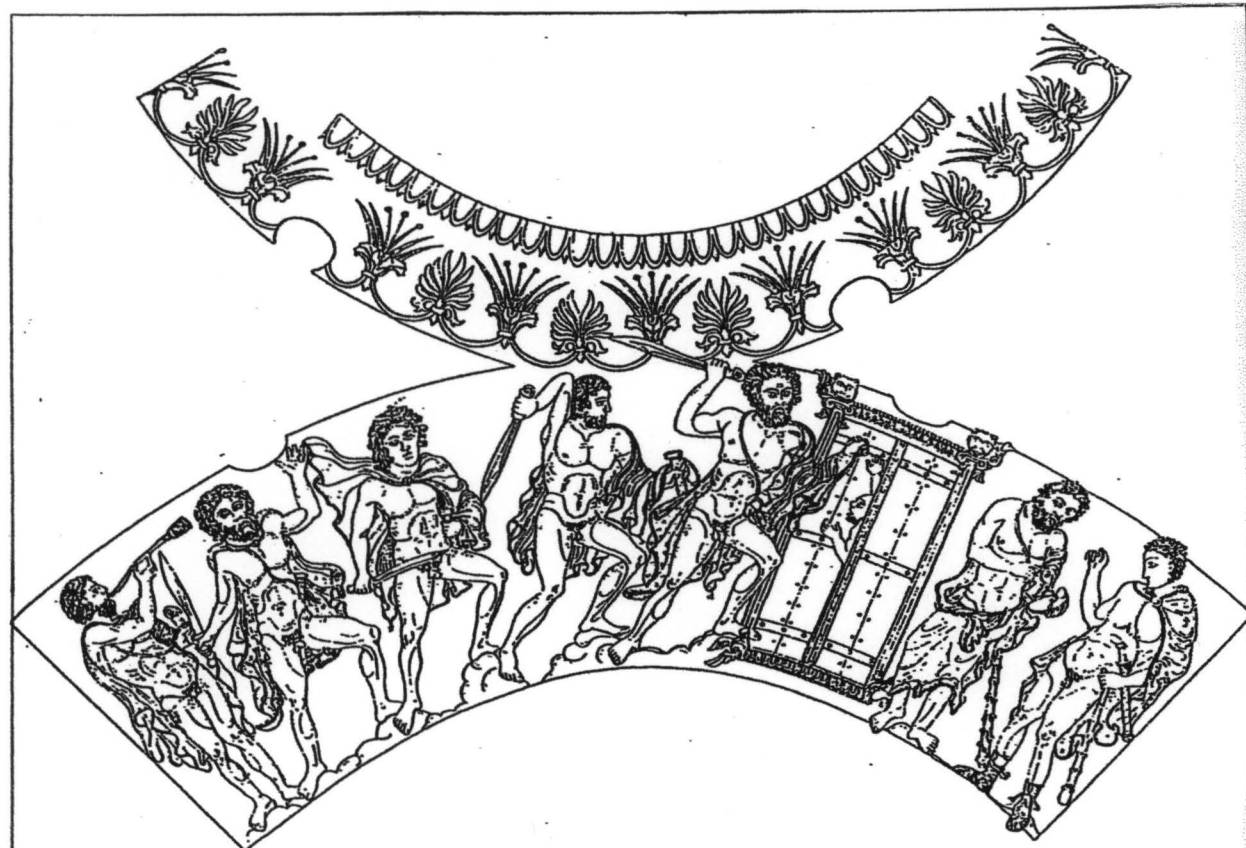
38 Shora- Plán města Seuthopolis- 1-2 brány, 3 agora, 4 akropole, 5 brána na akropoli, 6 tzv.Palác; podlahové oltáře-ohniště nalezené ve městě

39 Kultovní okrsek „Velkých bohů“ na Samothráce- 1-3 hellénistické pokladnice, 4 iónská nedokončená stavba, 6 Dům milétské ženy, 7 jídelny, 8 a 10 budovy s neznámým účelem, 9 archaická nika, 11 stoa, 12 fontána Níké, 13 divadlo, 14 oltáře, 15 Hieron, 16 hala votivních darů, 17 temenos a propylon, 22 tzv. Sakristie, 23 Anaktoon, 24 Dedikace Filipa III. a Alexandra IV., 25 kruhová stavba, 26 Ptolemaion, 27 nekropole

40 Rytá stéla z Razlogu a její detail

41 Scéna z amfory-rhyton, Panagjurište;
knémida z Vraca